

אשנב למשפט הדרוזי ומדריך לדיני המעמד האישי בעדה הדרוזית

(בשפה העברית)

وزارة العدل – المحاكم الدّينيّة الدّرزيّة

משרד המשפטים - בתי הדין הדתיים הדרוזיים

הכין והביא לדפוס: עו"ד כמיל מולא - מנהל בתיה"ד הדתיים הדרוזיים
תרגם: אברהם רובינזון • מהודרה ראשונה - ינואר 2016

(מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת) 2016 ינואר

בשם האל הרחמן והרחום

وزارة العدل – المحاكم الدّينيّة الدّرزيّة

משרד המשפטים - בתי הדין הדתיים הדרוזיים

לקט משני הספרים
אשנב למשפט הדרוזי
ומדריך לדיני המעמד האישי
בעדה הדרוזית

(בשפה העברית)

(לקט מתורגם של מאמרים נבחרים מתוך הספרים
"מדריך לדיני המעמד האישי במשפט הדרוזי"
ו"אשנב למשפט הדרוזי בארץ הנביאים" אותם הוציאו לאור
בתי הדין הדתיים הדרוזיים בשנים 2013 ו-2014)

בהוצאת בתי הדין הדתיים הדרוזיים
ינואר 2016
מהדורה ראשונה

כל הזכויות שמורות לבתי הדין הדתיים הדרוזיים
אין להוציא לאור מחדש ספר זה או חלק ממנו, להעתיק אותו בכל צורה שהיא או לצלם אותו,
מבלי לקבל רשות מראש ובכתב מהנהלת בתי הדין הדתיים הדרוזיים.

תוכן העניינים

דבר כבוד השיח' מואפק טריף המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית בישראל 8

הקדמה 11
המנהל הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים עו"ד כמיל מולא

ברכה לרגל הוצאתו לאור של ספר בנושא דיני המעמד האישי בעדה הדרוזית. 14
המנהלת הכללית של משרד המשפטים עו"ד אמי פלמור

הנישואין והגירושין אצל הדרוזים בישראל 16
הקאדי השיח' כמאל קבלאן

פיצוי על "גירושין שרירותיים" על פי חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. 34
הקאדי השיח' חאתם חלבי

דמי מזונות 42
הקאדי השיח' חאתם חלבי

הקאדי הדרוזי בין מערכת המשפט של העדה הדרוזית והחובה הדתית והחברתית 49
הקאדי (בדימוס) השיח' נעים הנו

המוהר 54
הקאדי (בדימוס) השיח' נעים הנו

התפתחות השיפוט אצל הדרוזים במהלך ההיסטוריה. 62
הקאדי השיח' עמאד אבו ריש

ועדות הבוררות בעבר ובהווה 83
הקאדי השיח' ענתיר מעדי

נישואין של חולה נפש ורפה שכל 89
הקאדי השיח' כמאל קבלאן

התרת קשר הנישואין בהסכמה וגירושין כפויים. 98
הקאדי השיח' כמאל קבלאן

מבט על התרת קשר הנישואין במציאות (בחינת מדגם של גירושין – סטטיסטיקה תיאורית) 105
המנהל הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים עו"ד כמיל מולא

יחסי הממון בין שני בני הזוג וחלוקת הרכוש עם התרת קשר הנישואין 118
המנהל הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים עו"ד כמיל מולא

פיצויי גירושין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית (פיצויי עטל ודרר) 133
המנהל הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים עו"ד כמיל מולא

על הצוואה וצו הירושה. 155
המנהל הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים עו"ד כמיל מולא

אחריות הורית משותפת וחזקת הגיל הרך 171
היועץ המשפטי עו"ד רמי טרביה

נישואי תערובת אצל הדרוזים. 186
המזכיר הכללי מר נדים ח'ניפס

הציות לבעל בדיני המעמד האישי הדרוזי 207

פסיקות בתי הדין הדתיים הדרוזיים
ציטוטים חלקיים מתוך החלטות בנושאים

סעיף 37 של חוק המעמד האישי הדרוזי. 210

מועד הוצאת תעודות גירושין 215

מועד תחילת תקופת ההמתנה 222

חובת הציות לבעל 228

חלוקת רכוש. 236

נספח תרגום חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל

פרק ראשון - כשרות לנישואין 244
פרק שני - האסורים בנישואין. 246
פרק שלישי - קשר הנישואין 247
פרק רביעי - דיני נישואין. 248
פרק חמישי - המוהר. 248
פרק ששי - מזונות. 249
פרק שביעי - התרת קשר הנישואין (פירודים) 250
פרק שמיני - תקופת ההמתנה (אלעידה) 252
פרק תשיעי - המשמורת 252
פרק עשירי - דמי המזונות המוטלים על האבות לטובת הבנים 255
פרק אחד עשר - המזונות המוטלים על הבנים לטובת ההורים ועל מזונות ד'וי אל ארחאם 256
פרק שנים עשר - אפוטרופסות על קטינים 257
פרק שלשה עשר - האפוטרופסות על קטינים ועל נטולי כשרות משפטית בעיזבון 258
פרק ארבע עשרה - סמכותו של האפוטרופוס 259
פרק חמשה עשר - דיני פסלות. 262
פרק ששה עשר - הנעדר והנאמן על רכושו 262
פרק שבעה עשר - יוחסין ואבהות. 264
פרק שמונה עשר - הצוואה והירושה 265
פרק תשעה עשר - ההקדשות 267

מקורות:. 269
שעות העבודה בבתי הדין ומספרי הטלפון:. 273

בשם האל הרחמן והרחום

דבר כבוד השיח' מואפק טריף המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית בישראל

(מתוך הספר: "אשנב לשיפוט הדרוזי")

השבח לאל שאין דומה לו בתפארת עצמתו ובעוצמת תפארתו, אשר מתגלה בשלמות קודשו ובקדושת שלמותו ואשר משפיע על כל הברואים את חסדי רחמיו ואת רחמי חסדיו ואשר כוחו נעלה מכל אשר יוכל להביע דיבור ומכל דיבור המביע דבר מה, אשר קבע באמצעות שליחו את החוקים המסדירים את מציאות חיינו ואת המציאות הקובעת את החוקים. השבח לאל שלא פוקדים אותו דמיונות רגעיים ולא רגעים של דמיונות. התפילה והשלום לנכבד שבבריאה ובבני האנוש וחבריו הנכבדים ברי המזל ודוברי האמת, הקוראים לציית למלך היושב על כס המשפט, המשרה אהבה ושלום בלבבות בני כל הדתות.

כבוד השיח'ים הנכבדים, בני העדה הדרוזית המהוללים, סגל בתי הדין הדרוזיים הוציא לאור את הספר "מדריך לדיני המעמד האישי בעדה הדרוזית". הספר מכיל חומרים ועקרונות משפטיים ומידע מקצועי ומכיל נספח שבו הטקסטים הדרושים וסעיפי החוק הרלבנטיים, על מנת שישמש את השיח'ים הנכבדים בארצנו כמקור ובסיס עליו ניתן להסתמך ולקחת ממנו את הנוסחים הדרושים לעריכת נישואין או לצוואה. כמו כן, אנו מביאים בספר "דיני המעמד האישי בעדה הדרוזית" ואשר אנו מקווים שהוא נמצא ברשות אחינו הנכבדים, כלים שעשויים לסייע בידם לטפל בנושאים המובאים בספר זה, על מנת שישמש עבורם מקור בעל ערך.

עתה, לאחר שמצאנו לנכון כי עלינו להמשיך להוציא לאור מקורות בעלי ערך לשימושכם, על מנת שתתגבש אצל העוסקים בענייני המעמד האישי של העדה הדרוזית, תמונה ברורה שתאפשר להם לטפל בעניינים אלה כפי שצריך, יזם סגל בתי הדין הדרוזיים, הקאדים, המנהל, היועץ המשפטי והמזכיר, הוצאה לאור של הספר "**אשנב לשיפוט הדרוזי בארץ**

הנביאים" המהווה השלמה לקודמו "מדריך לדיני המעמד האישי בעדה הדרוזית", המתמקד, מרחיב ומביא מידע מדויק על דיני המעמד האישי בנושאי נישואין, גירושין וצוואה ועל עניינים הנובעים מהם הקשורים בהם בצורה זו או אחרת, בין אם אלה עניינים דתיים או אזרחיים. הספר עוסק בהם בפרוטרוט ובאריכות ומביא הסברים מאירי עיניים. הספר מכיל נספחים שהם אסמכתות משפטיות ומקורות לעניינים המובאים בו, על מנת להשלים את הטיפול בנושא ולהקיף אותו מכל בחינותיו.

שיח'ים נכבדים, הנישואין הם מסורת אותה קבע האל בקרב ברואיו, והגירושין הוא עניין נכבד, הנשען על יסוד דתי שיש בו מן היושר, הצדק והשוויון לגבי שני הצדדים. תנאי הנישואין והגירושין בקרב הדרוזים הם יסוד של דת זו, כפי שקובעות מצוות דתנו ואשר מובאות בספר הקדוש ובפרשנויות שלו. אדוננו האמיר עבדאללה א-תנוח', זכר צדיק לברכה, קרא להתמקד בנושא זה ולדייק בו, לפרשו באריכות, בשל הצורך החיוני לעמוד על דקויותיו ולמלא את תנאיו. בנוסף לכך, הצוות שכתב את הספר הוסיף לספר נושאים חשובים שונים.

אחים נכבדים, מצוות העשה והלא תעשה הן יסוד מיסודות הדת ומדרכה הנכוחה. חובה עלינו לשמור עליהן, לציית למצוות העשה ולהימנע ממצוות הלא תעשה. וכבר נאמר בספר הקדוש: "הלוואי שהייתם אומה הקוראת לעשות את הטוב והמצווה לנהוג בדרך ארץ והאוסרת את המגונה. הנוהגים כך אנשי חיל הם". וכן נאמר: "אתם הטובה באומות שניתנה לאנשים מעולם: אתם מצווים לנהוג בדרך ארץ ואוסרים את המגונה ומאמינים באלוהים". ועוד נאמר: "הם מאמינים באלוהים וביום האחרון ומצווים לנהוג בדרך ארץ ואוסרים את המגונה וזריזים במעשים טובים. כל אלה בישרים הם". התנאים הכרוכים בנישואים ובגירושין בין בני זוג דרוזים הינם מצוות ואיסורים שעלינו לנהוג לפיהם על מנת לממש צדק והגינות בין בני הזוג מקרב העדה הדרוזית, כדי שכל אחד מהם יממש את זכויותיו. בזאת, אנו מקבלים על עצמנו את המצוות והאיסורים.

אנו מקווים שהאל ישתבח ויתעלה יגלה שביעות רצון מאיתנו, יעניק לנו הנחיה והצלחה וידאג לנו. אנו מבקשים מן האל שכר וגמול, ומרכינים ראשינו בפני מלכותו של אלוהי השמים והארץ, ומאחלים שהאל יגמול טוב לכל מי שטרח ויגע בהכנתו של ספר זה ובהוצאתו לאור ויצליח את דרכו בשל מעשיו הטובים. ברצוני לציין במיוחד את עורך הדין כמיל מולא, מנהל בתי הדין הדתיים הדרוזיים, על המאמץ הרב אותו השקיע באיסוף החומר ובתיאום בין כל העוסקים בהכנתו ובהוצאתו לאור. האל יצליח את

דרכם. אמר האל ישתבח ויתעלה: "אך לא את המאמינים ועושי הטוב, להם מזומן שכר עד אין קץ". מי ייתן והאל ינחיל לכם הצלחה ויאריך את ימיכם.

אחיכם,

מוטפק טריף

המנהיג הרוחני של העדה

ויושב ראש המועצה הדתית הדרוזית

בשם אלוהים הרחמן והרחום
בו נסתייע

הקדמה

התהילה לאלוהים ריבון העולמים, הרחמן והרחום, המולך ביום הדין. אותך נעבוד ולישועתך נקווה. נחנו באורח מישרים, אורחם של אלה אשר נטית להם חסד, לא של אלה אשר ניתכה החימה עליהם, ולא של התועים. (דברי האלוהים רב הכוח נכונים הם).

התהילה לאל, אותו אנו משבחים, ממנו מבקשים עזרה ומחילה ומבקשים אצלו מחסה בפני הרוע הטמון בנו ומפני מעשינו הרעים. מי שאלוהים מנחה אותו אין מי שיתעה אותו ויוליך אותו שולל ואין אף אחד אחר שינחה אותו. התהילה לאל בראשית ובאחרית והשבח לו, ישתבח שמו. אנו מבקשים ממנו שינחנו בדרך הישר וייטע בלבותנו את יראת האל, שכן אין טוב ממנה.

ועתה לעצם העניין. ראשית ברצוני להפנות את תשומת ליבם של הקוראים היקרים ולהבהיר להם כי מה שנאמר בספר זה איננו בבחינת יעוץ משפטי או בא במקום יעוץ משפטי. אנו ממליצים ומייעצים לפנות למומחים בתחום על מנת לקבל יעוץ משפטי, בטרם פונים לבתי הדין הדתיים הדרוזיים, בכל הליך משפטי שהוא.

קורא יקר,

חשבתי ארוכות על כך, והגעתי למסקנה שחובה עלי כמנהל בתי הדין הדתיים הדרוזיים, להביא לאחי ואחיותי בני העדה הדרוזית ולאחרים, ספר זה שהוא פרי מאמצים כבירים של עובדי בתי הדין הדתיים הדרוזיים, בין אם אלה הקאדים השיח'ים הנכבדים או העובדים הנכבדים האחרים בבתי הדין, אשר רוצים להנחות את החברה ככלל ואת אנשי החוק בפרט ויש להם תפקיד חשוב בהשרשת העקרונות המשפטיים שלהם ותפקיד חשוב בהפריית החשיבה המשפטית בקרב החוקרים והלומדים ומיישמי החוק וכל שוחר ידע וכל נזקק לסיוע משפטי בכל זמן ומקום. כמו כן, יש להם תפקיד חשוב בהבהרת החלטות בתי הדין הדתיים הדרוזיים, בהרחבת האופקים בהקשר לכך, בהבהרת העקרונות שלהן והסעיפים שלהן, בלימוד דיני המעמד האישי במסגרת עקרונותיהם והכללים שלהם, על מנת שיהיו

ברורים כשמש לכל, וכן על מנת שהחברה הדרוזית תהיה מודעת לכמה בחינות של המעמד האישי כמו הבחינה החוקית הדתית ובחינת המשפט האזרחי, וכך יתרחב המעגל והספר יעמוד לשירותם של בני העדה. אנו נעסוק גם בנושא המשפט ותפקידו של הקאדי השופט שכן "**השיפוט הוא מצווה בסיסית ונוהג שיש לנהוג בו**". המטרה הנעלה והנשגבה של חובה עצומה ונעלה זו מתמצית במימוש הזכויות ופסיקה בסכסוכים על מנת להשכין צדק. זהו פיקדון בידי המופקדים על מלאכה זו, פיקדון מוסרי נעלה, אותו מעודדת הדת הדרוזית, ועמוד יסוד מעמודי האמונה באל, ישתבח ויתעלה, שכן אמר האל: "**הוא יעניק חוכמה לאשר יחפוץ, וכל אשר תוענק לו חוכמה יזכה ברוב טובה, רק נבוני הלב יזכרו**".

אנו מקווים שספר זה יסייע לפתרון בעיות ויקל על הקשיים וכי יהיה ערובה לצדק ויושר ויסייע ללכת בדרך הישר ולהגשים אידאלים נשגבים. כמו כן מקווים אנו שספר זה יהווה ערובה מספקת שבעל הזכות אכן יממש את זכותו, ואפשר שבאמצעות עבודתנו הצנועה הזו סייענו לשפוך אור על פסיקות של בתי הדין בנוגע לעניינים שונים שהובאו בפני הקאדים, ובאופן זה נבהיר את אופן יישום העקרונות הדתיים והחוקיים בענייני המעמד האישי. לספר זה יתרונות שיביאו תועלת לקורא והוא יפיץ, בין דפיו, אור מתחילתו ועד סופו. התהילה לאל שהעניק לנו את היכולת להוציאו לאור, וכולנו תקווה שספר זה ימצא מקום מכובד על מדף הספרים בכל בית. אנו מבקשים מן האל, רב הכוח והתהילה, שעבודתנו זו תזכה להערכתכם וכי בהוצאת ספר זה עשינו שרות לחברה הדרוזית ככלל, על מנת שבניה יהנו מיציבות ושלווה ויגשימו את שאיפותיהם בחיים.

ברצוני לציין ולהפנות את תשומת הלב לכך שמדף הספרים של העדה הדרוזית בארץ איננו עשיר בכתבים על נושאים אלו, ואנו סמוכים ובטוחים שהצעירים שלנו בעלי המודעות הגבוהה לנושאים הקשורים בעדה וכל בני העדה הדרוזית ימצאו בספר זה עניינים אשר ירוממו את הנפש עד הגיעה לפמליה של מעלה, ויפתחו אופקים נרחבים בפני הצמאים לידע, על מנת שיגיעו ליעד הנשגב ועל מנת להרבות ידע ולהאיר את הנפש, כל זאת כדי לבנות חברה תרבותית מתקדמת.

בסופו של דבר, לא נותר לי אלא להודות לעמיתי הקאדים השיח'ים הנכבדים, ליועץ המשפטי ולשאר העובדים אשר השקיעו מאמץ רב ללא לאות ועבדו עבודת צוות בחריצות ובשקדנות ראויות לציון ועמלו ברצינות רבה במומחיות ובמיומנות, כאשר כל חפצם הוא לרצות את האל ולזכות בחסדו.

כמו כן ברצוני להודות לכבוד השיח' מואפק טריף, המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית וראש המועצה הדתית הדרוזית, אשר העניק לי עיצה והנחיה. האל יגמול לו כל טוב.

בנוסף לכך, ברצוני להביע את תודתי והערכתי לכל מי שהקל עלי את עבודתי והושיט לי עזרה, לכל מי שהשקיע מאמץ מועט או רב בהוצאה לאור של ספר זה. ברצוני לציין במיוחד את השיח' וג'די חסון, השיח' יוסף אבו יוסף, השיח' אדיב אבו ריש ומר פארס מולא על עבודת הפיקוח, ההגהה, הבדיקה הלשונית של חלק גדול מספר זה.

יש להוקיר את מי שאמר: "**קרא את נתיב ריבונך בחכמה ובדברי מוסר נאים, והתנצח עמם בדרכי נועם**".

הנני מבקש מן האל להנחיל הצלחה לכולנו במשימתנו לשרת את אנשי עדתנו, שכן הוא מאזין לבקשותינו ונענה להן.

האל מסייע לעובדיו כל עוד עובד האל מסייע לאחיו, שכן הוא זה שמנחיל את ההצלחה.

כמאיל מולאנו

עו"ד, מנהל בתי הדין הדתיים הדרוזיים

ברכה לרגל הוצאתו לאור של ספר בנושא דיני המעמד האישי בעדה הדרוזית

(מתוך הספר: "אשנב לשיפוט הדרוזי")

מנקודת מוצא הדוגלת בפלורליזם ולאור המציאות בארצנו של שוני בין העדות השונות, העניקה המערכת המשפטית במדינת ישראל עצמאות לבני העדות השונות בכל הנוגע לענייני המעמד האישי. משרד המשפטים, באמצעות הנהלת בתי הדין הדתיים הדרוזיים, מעניקה חסות למסגרת בה פועלים הקאדים הדרוזים, ושוקדת לרומם את מעמדם של בתי דין אלה.

בזמן האחרון אנו עדים להמשך מגמת ההתפתחות וההשתפרות של בתי הדין הדתיים הדרוזיים. דוגמאות לכך: השלמת הרחבתו של בית הדין בעכו, הקמת מערכת מנהלתית ממוחשבת ועריכת השתלמויות מקצועיות. בנוסף לכך, מתקיימת הכשרה של מורשים לעריכת נישואין ויצא לאור ספר נוסף שמהווה השלמה לספר קודם בנושא דיני המעמד האישי בעדה הדרוזית. הדברים מעידים, באופן רציני, על השאיפה הבלתי פוסקת למקצועיות ולהצטיינות בעבודת בתי הדין הדתיים הדרוזיים. באמצעות ספר זה, יתאפשר לבתי הדין להגביר את השוויון, השיטתיות בעבודה, הצדק והאמינות המשפטית בתחום דיני המעמד האישי בקרב בני העדה הדרוזית בארץ.

בהזדמנות זאת, ברצוני להביע את הערכתי ורגשי כבודי למנהיג הרוחני של העדה הדרוזית, השיח' מואפק טריף, ולמנהל בתי הדין הדתיים הדרוזיים, עורך הדין כמיל מולא. סמוכה ובטוחה אנוכי שבתי הדין ימשיכו בתהליך ההתקדמות ויהוו דוגמה ראויה לחיקוי בתחום המעמד האישי בעדה הדרוזית.

שלמי פלאור

עו"ד, המנהלת הכללית של משרד המשפטים

הנישואין והגירושין אצל הדרוזים בישראל

סקירה היסטורית

כתב: כבוד השיח' כמאל מלחם קבלאן
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי

כל מה שקשור לענייני הנישואין של בני העדה הדרוזית מקורו בבעלי הידע שבקרבם, שכן עניין זה הוא עניין חשוב ביותר ויש לדקדק בו עד מאוד, על מנת לחזק את ישותם של בני העדה הדרוזית. משום כך, מוצאים אנו שלאורך ההיסטוריה ובמרוצת הזמן, הייתה ההנהגה הרוחנית של בני העדה הדרוזית והשיח'ים הנכבדים שלה דבקים בשמירה על העקרונות הדתיים, המנהגים והמסורות שהם בעצם הזהות של בני העדה. המצב הרוחני והעדתי של הדרוזים נמשך כפי שהיה מקידמת דנא, מבלי שהיה קיים טקסט משפטי דתי מכל סוג שהוא, היות וכל המערכת המשפטית התבססה, בזמנים ההם, על מנהגים והחוק היה מבוסס על מוסכמות ומנהגים. מצב זה נמשך עד שנתקבלה החלטה מס' 60 בזמן המנדט, ב-13 למרס 1936, מטעם הנציב העליון הצרפתי בסוריה ובלבנון. החלטה מס' 60[1] קובעת את חוק המעמד האישי של העדות הדתיות ויש בה הכרה בלגיטימיות של העדה הדרוזית ובזכותה לחוקק חוקים משלה. בכך ניתן אישור חוקי שעשה חוקים אלה לתקפים, ובכך ניתנה הכרה בעדה הדרוזית כעדה עצמאית.

החלטה זו, אותה פרסם המנדט הצרפתי, הייתה הראשונה מסוגה, ולפיה נהגו העדות השונות, ובכללן העדה הדרוזית, והיא היוותה הכרה בלגיטימיות ובעצמאות שלהן. לעדה הדרוזית ניתנה האפשרות לחוקק את חוקיה הנוגעים למעמד האישי של בני העדה. היות ודיני המעמד האישי בקרב הדרוזים הם מורשת קדומה, מנהגים ומסורות חברתיות והחלטות של ראשי העדה הנוגעות לבני העדה, באה הכרה זו והכירה בזכותה של

[1] עיין החלטה מס' 60 ל.ר. – מיום 1936/3/13.

העדה לחוקק חוק משלה שנותן תוקף חוקי לאותם מנהגים, מסורות, ערכים, מוסכמות ופסיקות הנוגעות לדרוזים, והוא חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, שיצא בלבנון ב-14 לפברואר 1948 והיה בבחינת גרעין היסוד לחוק המיושם כיום בלבנון. העדות שהוכרו כאוטונומיות ועצמאיות בהחלטה הצרפתית היו:

העדות הנוצריות:

הפטריארכיה המרונית, הפטריארכיה היוונית אורתודוכסית, הפטריארכיה המלכיתית היוונית קתולית, הפטריארכיה הארמנית הגריגוריאנית (האורתודוכסית), הפטריארכיה הארמנית הקתולית, הפטריארכיה הסיריאנית אורתודוכסית, הפטריארכיה הסיריאנית או הסיריאנית קתולית, הפטריארכיה המזרחית האשורית אורתודוכסית, הפטריארכיה האשורית הכלדאנית (הנסטוריאנית), הכנסייה הלטינית.

העדות המוסלמיות:

העדה הסונית, העדה השיעית (הג'עפרית), העדה העלוית, העדה האסמאעילית, העדה הדרוזית.

העדות היהודיות:

בית הכנסת בחלב, בית הכנסת בדמשק, בית הכנסת בבירות.

הדרוזים בישראל זכו בהכרה בעצמאות העדה רק לאחר קום המדינה. היה זה לאחר פניה מצד שיח'ים דרוזים, ובראשם המנוח אדוננו השיח' אמין טריף ז"ל. הפנייה נענתה בחיוב מצד המחוקק הישראלי וממשלת ישראל והעדה הדרוזית הוכרה כעדה עצמאית בעלת זכות לנהל את ענייני המעמד האישי של בניה. היה זה בשנת 1957, כאשר שר הדתות דאז, משה חיים שפירא, הוציא מכוח סמכותו את "פקודת העדות הדתיות (ארגונן) 1926[2]" שהיא צו המכיר בעדה הדרוזית כעדה דתית עצמאית בארץ שחלות עליה "תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית) – 1957[3]".

השר האציל סמכות למנות מועצה דתית זמנית עד שיוקמו מוסדות העדה

[2] עיין צו העדות הדתיות (תקנה)1926 – פקודת העדות הדתיות (ארגונן) 1926.

[3] עיין תקנות העדות הדתיותת (ארגונן)(העדה הדרוזית) 1957 – תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית) תשי"ז –1957.

תוך התייעצות עם השיח'ים הדרוזים. לאחר מכן, הוקמה הנהגה רוחנית לעדה בראשותו של השיח' אמין טריף והיו חברים בה גם השיח'ים כמאל מעדי ואחמד ח'יר. בראש גוף זה עומד היום השיח' מואפק טריף המשמש כיושב ראש המועצה הדתית הדרוזית בישראל שנוסדה בשנת 1998[1].

למרות זאת, לא הוקמו בתי הדין הדתיים הדרוזיים, אלא חמש שנים לאחר ההכרה בעצמאות העדה. יש לציין, כי הצעת חוק בתי הדין הדרוזיים הונחה על שולחן הכנסת ונכללה בסדר היום שלה מאז שנת 1959. אי הקמת בתי הדין הדרוזיים נבעה מכמה סיבות, שהחשובה שבהן היא חוסר הימצאותו של נוסח חוק של המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל. יש לדעת, שהדרוזים פנו בתקופה העותומאנית ובתקופת המנדט הבריטי לבתי הדין השרעים האסלאמיים בארץ בענייני המעמד האישי. המנוח השיח' אמין טריף ז"ל, המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית, המליץ בזמנו בפני ממשלת ישראל לאמץ את חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בלבנון, אשר תואם, במידה רבה, בתוכן סעיפיו את החוקים בני זמננו ואת רוח החוק הישראלי, בייחוד בכל הנוגע למעמד האישה, ההתייחסות הצודקת והשוויונית אליה. חוק המעמד האישי של הדרוזים אוסר ריבוי נשים והחזרת האישה המגורשת ומבטיח למגורשת את זכויותיה הנובעות מן הגירושין במידה והיא נתקלת בעוול ואי צדק מצד בעלה ובעלה, למרות שהיא מצייתת לו, אינו מבטיח לה את הזכויות המוקנות לה על פי חוק. כמו כן מעניק החוק לאישה את הזכות להיפרד מבעלה ולקבוע את גורלה בחיי המשפחה כמו לבעלה. לאישה יש זכות לבחור את בעלה, על פי המוסכמות והתקנות הנהוגות בעדה הדרוזית, כשם שיש לבעל. החוק עוסק גם בכשירות הנישואין ובגיל המתאים לנישואין וכן בעניינים רבים נוספים[2]. חוק זה נחשב לחוק המעמד האישי של הדרוזים בישראל, תוך הכנסת מספר תיקונים, כדי שיהיה תואם, במידה מסוימת, לחוקי מדינת ישראל.

בשנת 1963, הוקמו בתי הדין הדתיים הדרוזיים בישראל, בית הדין מערכאה ראשונה ובית הדין לערעורים. על אחד מהם מורכב משלושה קאדים. זאת, על פי חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962[3], אשר העניק

[1] עיין: האנציקלופדיה הדרוזית, עמוד: 162, כרך ראשון.

[2] עיין בפרקים הראשון, השלישי והשביעי של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.

[3] עיין בסעיף 8 לחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962.

סמכות מלאה ומוחלטת לבתי הדין הדתיים הדרוזיים לפסוק בענייני נישואין וגירושין של בני העדה וכן העניק לו סמכות מקבילה לדון בעניינים אחרים הקשורים במעמד האישי של בני העדה הדרוזית בהסכמת כל הצדדים הנוגעים בדבר. [4]הכוונה בסמכות מקבילה היא שיש סמכות לבתי הדין הדתיים ולבית המשפט לענייני משפחה, במקביל, וקיימת אפשרות להגשת תביעה מסוג זה או לבית הדין הדתי או לבית המשפט לענייני משפחה.

מבין הסוגיות של המעמד האישי בהן ניתן לדון בבתי הדין הדתיים הדרוזיים לפי סעיף 5 (בסמכות מקבילה) של חוק בתי הדין הדרוזיים:

מזונות

משמורת

אפוטרופסות

ירושה וצו ירושה

צו קיום צוואה

רישום צוואה

סעיף 4 של אותו חוק מעניק סמכות מוחלטת לבית הדין הדתי לדון בעניינים בעלי קשר ישיר לגירושין ולנישואין שהחשובים שבהם הם: אישור דת, פסיקת דמי נזיקין הנובעים מן הגירושין לפי סעיפים 48, 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, ציות האישה לבעל, מוהר, חוזי נישואין ומינוי מורשים לעריכת נישואין מן הבחינות השונות, שממלאים את מקומו של הקאדי בחוזה הנישואין.

כמו כן, ענייני ההקדש נתונים לסמכות הבלעדית של בתי הדין הדתיים הדרוזיים לפי אותו סעיף של אותו חוק.

חוזה הנישואין ותקפותו

חוזה הנישואין יעשה בתשובה חיובית להצעת הנישואין ובהסכמה לה מצד שני הצדדים, בנוכחות עדים ובביטויים מפורשים. הסכמת האילם תינתן ברמיזה במקום בביטוי. החוזה אינו בר תוקף אלא במידה ועורך אותו הקאדי או מי שהקאדי ממנה, והכוונה בכך למורשים לעריכת נישואין,

[4] עיין בסעיפים 4 ו-5 לחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962.

ושיש לו ייפוי כוח מן הקאדי. אסור למורשה הנישואין לערוך את החוזה, אלא בהיתר מבית הדין הדתי הדרוזי, אשר הוא מצידו בודק את כשירות הנישואין של מגיש הבקשה לפני שהוא נותן את אישורו למורשה לעריכת הנישואין הממונה באזור שלו או בכפר שלו.

כאשר מקבל המורשה לעריכת הנישואין אישור מבית הדין, עליו לוודא שנית שאין מניעה לעריכת החוזה, שכן יתכן ונפלה טעות בהיסח הדעת ואז ניתן אישורו של בית הדין. להלן דוגמאות למקרים מסוג זה:

הארוס או המאורסת או שניהם לא הגיעו לגיל שנקבע על ידי החוק. חובה על הארוס להיות בן שמונה עשרה ועל המאורסת להיות בת שמונה עשרה, על פי סעיף 1 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית והתיקון לחוק גיל הנישואין הישראלי משנת 1950 (התיקון משנת 2013).

אם אנו משווים סעיף זה של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית עם חוק גיל הנישואין הישראלי משנת 1950[1], אנו מוצאים שיש הדגשה רבה לעניין הכשירות לנישואין של הארוס. לפי חוק גיל הנישואין, אסור להינשא לארוס שטרם מלאו לו שמונה עשרה. בית הדין הדתי נוהג על פי מה שקובע חוק המעמד האישי, להוציא מקרים מיוחדים בהם מתיר הקאדי ומאפשר נישואי קטין או קטינה שטרם מלאו להם שמונה עשרה אך מלאו להם שש עשרה, או במקרים אחרים יוצאי דופן של קטינה מתבגרת שהרתה מן הזולת או שילדה לו. במקרה זה, חובה על מגיש הבקשה לצרף אישור מבית המשפט לענייני משפחה, על פי סעיף 5 של חוק גיל הנישואין הישראלי משנת 1950[2].

חוסר שביעות רצון של אחד מן הצדדים מן הנישואין לצד השני, כמו מקרים שבהם אילצו את אחד הצדדים להינשא בעל כורחו.

במידה והוכח שאחד מן הצדדים אינו בן או בת לשני הורים דרוזים, היות והתנאי הוא שדרוזי יינשא לדרוזית בלבד, במקרה זה, תהיה מזכירות בית הדין חייבת לבדוק אם הארוס והמאורסת ממוצא דרוזי, על מנת שהקאדי יאשר את נישואיהם. לעתים, נבצר מבית הדין הדתי לאשר זאת, או שחלה, בהיסח הדעת, טעות. במקרה זה, על המורשה לעריכת הנישואין שקיבל אישור מבית הדין הדתי, לברר

1 להלן: חוק גיל הנישואין, תש"י- 1950.

2 עיין חוק גיל הנישואין (תיקון - העלאת גיל הנישואין), התשע"ב-2012.

שאכן המבקש והמבקשת להינשא נולדו להורים דרוזים. אם לא כך הדבר, עניין הנישואין חוזר לקאדי ולבית הדין, על מנת שידונו בעניין.

או: אם המאורסת נמצאת בתקופת המתנה בשל אדם אחר, אז אסור לה להינשא למישהו אחר, אלא אם השלימה את תקופת ההמתנה שלה[3].

או: אם הייתה המיועדת לנישואין גרושתו של המיועד לנישואין, הדת הדרוזית אוסרת זאת לחלוטין[4].

או: שהבעל יהיה בנישואין אלו נשוי לשתי נשים או שיינשא לאשתו של מישהו אחר[5]. הדת הדרוזית אוסרת ריבוי נשים כשמירה על כבוד האישה ומעמדה ולפי הפסוק הקדוש: "ואם חוששים אתם פן לא תוכלו לעשות צדק, הינשאו לאחת". במידה שהבעל נשוי לשתי נשים, הרי נישואיו עם האישה השנייה בטלים על פי דין. הדרוזים סבורים שהאל הביע את רצונו באשר לאי ריבוי נשים כאשר התנה תנאי שלא ניתן לקיימו והוא הצדק המוחלט, שהיא תכונה מתכונותיו של האל בלבד. הפסוק הקדוש בא להדגיש זאת, כאשר אומר האל יתעלה: "לעולם לא תוכלו לעשות צדק בין הנשים, אף אם תשתדלו." זאת, בנוסף לנזקים החברתיים, הכלכליים והטבעיים להם גורם ריבוי הנשים והזנחתו של עובד האל את האל אותו הוא אמור לעבוד ואת מילוי חובותיו הדתיות ועיסוקו בנשים במקום שיעבוד את האל העליון הכל יכול.

כל אלה הם מקרים שמונעים את עריכת הנישואין ואשר מזכירות בית הדין צריכה לבדוק אותם, לפני מימוש הנישואין, ועל המורשה לעריכת הנישואין לוודא את אי קיומם בטרם יאשר את חוזה הנישואין. המורשה לעריכת הנישואין עלול להיות מואשם בעבירה פלילית לפי חוק העבירות הפליליות הישראלי, במידה והוא עורך חוזה נישואין לאשה נשואה לאחר או לנישואין כאישה שנייה לבעל אחד[6]. המורשה לעריכת הנישואין ימנע מלערוך חוזה נישואין אם יתברר לו, לאחר בדיקה שיערוך, כי קיים אחד מן המקרים הנזכרים לעיל המונעים את עריכת החוזה.

3 עיין סעיף 50 וסעיף 9 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית.

4 סעיף 11 וסעיף 38 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית.

5 עיין סעיף 9 וסעיף 10 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית.

6 עיין: חוק העונשין, סימן ח': ריבוי נישואין, סעיפים 176-183.

מושב עריכת החוזה:

כאשר המורשה לעריכת הנישואין מקבל היתר בכתב מן הקאדי או מבית הדין הדתי, עליו לערוך את החוזה בהתאם לעקרונות הדת הדרוזית. התנאים שצריכים להתקיים במושב עריכת החוזה:

נוכחות של ארבעה עדים כשרים לעדות שגילם לא יפחת מן הגיל הקבוע בחוק, כלומר שמלאו להם שמונה עשרה והם בריאים בנפשם ובגופם. שני עדים מן הצד של הארוס ושניים מן הצד של הארוסה. הם יכולים להיות קרובים של הארוס והמאורסת, אם זה הורים או סבים או צאצאים. במקרה שהארוסה אינה נוכחת במעמד עריכת החוזה או שהיא נמצאת בחדר אחר, ישלח המורשה לעריכת הנישואין שלושה מן הנוכחים, ששמותיהם יצוינו במסמך החוזה תחת הסעיף עדים באי כוח, או שימנה שניים מן הנוכחים ויחד אתו ילכו לבקש את הסכמת הארוסה לנישואיה עם פלוני, הסכמתה לשיעור המוהר וקביעתה מי הוא בא כוחה בחוזה. עליהם לשמוע את הסכמה בביטויים מפורשים ולא ברמיזה במקום בביטוי מפורש, אלא במקרים בהם אין מנוס מכך, כגון אם הארוסה חרשת. על שלושת העדים האלה להכריז במושב החוזה מה אמרה הארוסה ועל המורשה לעריכת הנישואין לרשום את דבריה במסמך החוזה בסעיף המיועד לכך. באשר למוהר, על המורשה לעריכת הנישואין לרשום אותו בסעיף המוהר ולקבוע מהו סוגו. אם הוא מוהר מיידי, יש לציין את סכומו, או מוהר דחוי, גם אז יש לציין מהו, או מוהר כמו לקרובות משפחתה במידה ושיעור המוהר לא נקבע. זאת, לאחר קבלת הסכמת הארוסה למוהר. ניתן לדחות את המוהר כולו, או את חלקו, או לתת אותו, או לשלם אותו במזומן, לפי ההסכם. אולם, את כל זה יש לרשום בחוזה וצריך שיהיה בהסכמת הארוסה. במידה שהמוהר לא נקבע, קובע הקאדי שיהיה זה מוהר כפי שמקובל. אם המורשה לעריכת הנישואין עורך את החוזה מבלי לקבל את הסכמת הארוסה באשר למה שצוין לעיל, הרי הוא מפר את החוק הדתי ומכעיס את האל, היות ונישואי הדרוזית אינם יכולים לצאת אל הפועל מבלי שהיא מביעה את שביעות רצונה מכך, היות וזה מן האיסורים של הדת הדרוזית.

לאחר מכן, על המורשה לעריכת הנישואין לקבל את הסכמת

האפוטרופוס של המאורסת. הנישואין אינם תקפים אלא בהסכמת המאורסת ובהסכמת האפוטרופוס שלה. במידה ואין למאורסת אפוטרופוס, ימלא הקאדי את מקומו, בעניין זה. עניין האפוטרופסות של האב והסב על הבת הבתולה הבוגרת בעלת הכשירות השכלית באשר להחלטה על נישואיה, לפי חכמי ההלכה הדוגלים בכך, הוא גם בשל עצמאותו של האפוטרופוס לקבל החלטה על כך או שהוא שותף בהחלטה עם הבת. הדבר נובע מדאגה לטובתה של הבת ומשום שהיא בתולה ואין לה ניסיון בחיי הזוגיות וכן משום שהיא איננה מעורבת בחברת גברים והידע שיש לה על תכונותיהם ואופיים מוגבל, וכן בשל הדחף הרגשי המניע אותה. כל זה מעורר חשש שמה החלטתה על בחירת בן זוגה לחיים איננה אובייקטיבית ומתאימה והיא עומדת להסתבך בחיי נישואין שלא תראה בהם אושר ולא יתאפשר לה להשתחרר מהם בקלות.

כמו כן, במידה ותתעוררנה בעיות בינה ובין בעלה והיא תזדקק למשפחתה שתעמוד לצידה, הרי אם הנישואין יהיו בניגוד לדעתם, היא לא תוכל לזכות בתמיכתם ובסיועם, בעת הצורך. יחד עם זאת, לדעתה של הבת בעניין נישואיה יש משקל רב יותר. משום שלא ניתן, בשום פנים, להשיאה בעל כורחה. הדין בקשר לכך קובע שאם האפוטרופוס מנע בעד הבת שיש לו אפוטרופסות עליה להינשא והשיא אותה בכפיה למישהו אחר, הרי הדבר אסור, משום שיש בו עוול וגרימת נזק לאישה, שכן נמנעת ממנה הזכות להינשא למי שהיא בוחרת להינשא לו. זאת, משום שהאל, ישתבח ויתעלה, אוסר זאת, בפנותו לאפוטרופסים לאמור: "אל תמנעו בעדן מלהינשא לבעליהן"[1]. באל-צחאח נאמר: האיש מנע בעד האישה הלא נשואה להינשא. הוא מנע ממנה להינשא, כאשר היא הציקה לו בעניין זה, ועמדה כחיץ בינו לבין מימוש רצונו. ופירושו של דבר כאן, שהוא מנע מאשה כשירה להינשא, כאשר ביקשה לעשות זאת, וכל אחד משניהם רצה משהו אחר.

ישנם גם מקרים מיוחדים בהם מותר למורשה לעריכת הנישואין לערוך חוזה נישואין, בהיתר מן הקאדי, אפילו כאשר האפוטרופוס של המאורסת אינו מסכים לנישואין. למשל, אם האפוטרופוס שלה מכור לסמים, או אם ידוע עליו שהוא עושה עוולות מובהק וקשוח, או אם הוא מאבד את כשירותו

[1] פרשת הפרה, פסוק: 232.

להיות האפוטרופוס בשל יציאתו מן העדה הדרוזית או בשל שיגעון או סיבות אחרות, או אם הוא בנסיעה למקום רחוק ואין לה קשר אתו ועוד מקרים דומים. אם אישה מבוגרת בגיל שמונה עשרה עד עשרים ואחת (גיל הנישואין תוקן בנובמבר 2013 והועלה לגיל 18) מבקשת להינשא לגבר, אז הקאדי מודיע על כך לאפוטרופוס שלה. במידה והאפוטרופוס שלה אינו מביע התנגדות תוך חמישה עשר יום מן המועד בו נמסרה לו הודעה על כך, או שההתנגדות שלו אינה במקומה, מתיר הקאדי את נישואיה[1]. במקרים כגון אלה, הקאדי משמש במקום האפוטרופוס, ובכל מקרה אסור למורשה לעריכת הנישואין לערוך חוזה ללא היתר מבית הדין הדתי הדרוזי.

לאחר מכן, שומע המורשה לעריכת הנישואין את הסכמתו של הארוס להינשא לפלונית ואת הסכמתו למוהר, ואז ממנה הארוס בא כוח לשם עריכת החוזה, עליו להכריז את שמו בפני הנוכחים והמורשה לעריכת הנישואין ירשום את שמו במסמך החוזה בסעיף של העדים לחוזה יחד עם שמו של בא הכוח אותו בחרה בת הזוג, ושניהם חותמים תחת שמות העדים לחוזה.

בא כוח הארוס יושב לימינו של המורשה לעריכת הנישואין ובא כוח הארוסה יושב לשמאלו, ולאחר ששניהם לוחצים זה לזה את ידם הימנית והמורשה מכסה את ידיהם במטפחת, שם המורשה את יד ימינו על ידי העדים הלוחצים ידיים ומתחיל בנאום החוזה שזו לשונו:

נאום חוזה הנישואין

בשם האל הרחמן והרחום

השבח לאל אשר יצר את הברואים והשפיע ברחמיו את הטוב, וברא את האדם בצורה הטובה ביותר כדי שיהיה הנעלה שבברואים, האל ישתבח ויתעלה אשר נבצר מן המתארים לתארו ונעלה מהשגת הבריות. התפילה והשלום לאדון השליחים בכל ראשית ואחרית. ועתה לעצם העניין: הנישואין הם מנהג ממנהגי הנביאים וחוק מחוקי ההישרדות ושמירה מפני הפריצות והגנה אותה מעניק ריבון השמים והארץ. אמר האל יתעלה: "ומכל דבר בראנו צמד מינים.

[1] עיין סעיף 6 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.

אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה".

המורשה לעריכת הנישואין פונה לבא כוח הבעל ומבקש ממנו לחזור אחריו:

מסכים אני לנישואי מרשתך פלונית בת פלוני עם מרשי פלוני בן פלוני לפי הנוהג של האל ושליחו, במוהר עליו הוסכם, ובכך באתי על סיפוקי.

לאחר מכן פונה המורשה לבא כוח האישה ומבקש ממנו לחזור אחריו:

מסכים אני לנישואי מרשך פלוני בן פלוני עם מרשתי פלונית בת פלוני לפי הנוהג של האל ושליחו, במוהר עליו הוסכם, ובכך באתי על סיפוקי.

בכך מסיים המורשה לעריכת הנישואין את הנאום בתפילה:

אנו מבקשים ממנו, ישתבח ויתעלה, שישכין בין בני הזוג אהבה וחיבה. מי ייתן ויעניק להם צאצאים טובים, יזכה אותם בנכדים, ישפיע עליהם פרנסה טובה, ישמור אותם מפני נכלי הבריות ויברך את החוזה המבורך הזה, ברצון האל.

המורשה לעריכת הנישואין חותם בפרק הפתיחה של הקוראן (אלפאתחה).

בשלב זה, מוסר המורשה לעריכת הנישואין את הנדוניה אותה קיבל מן הבעל או מן האפוטרופוס שלו לאפוטרופוס של האישה כדי שהנדוניה תהווה חלק מן המוהר המידי של האישה וירשום שהוא התקבל בסעיף המוהר שבמסמך חוזה הנישואין.

בני הזוג או האפוטרופסים שלהם או גם אלו וגם אלו, במקרה שנוכחים גם מיופה הכוח וגם מייפה הכוח, חותמים במקומות המיועדים לכך במסמך החוזה, וכל אחד משני בני הזוג נותן את החלק שלו התחייב. לאחר שהמורשה לעריכת הנישואין עורך את החוזה, הוא שולח אותו לקאדי על מנת שיאשר אותו וירשום אותו והחוזה נכנס לתוקפו ממועד החתימה עליו במושב עריכת החוזה.

כלומר, ממועד עריכת החוזה בר התוקף, חייב הבעל במוהר האישה ובמזונותיה ונוצרת ביניהם זכות ירושה הדדית. ממועד עריכת חוזה הנישואין נאסרת הנזכרת בחוזה על הזולת (מלבד בעלה), אולם עד לאותו

רגע היא טרם נחשבת לאשת איש ומותרת לבעלה, רק לאחר תום טקס הנישואין, פרסום דבר הנישואין ומעבר האישה לבית בעלה, על פי הנוהג והמסורת הדרוזית. על המורשה לעריכת הנישואין להבהיר זאת לבני הזוג, כי האישה אינה הופכת לאשת איש ומותרת לבעלה אלא רק לאחר פרסום דבר הנישואין ולאחר שתעבור האישה להתגורר בביתו של הבעל. על פי המנהג והמסורת הדרוזיים, יוצאים נכבדים מטעם משפחת החתן לבקש להעביר את הכלה מבית אביה אל בית בעלה. על הכלה לצאת עימם, לאחר קבלת הסכמתו של האפוטרופוס שלה והסכמתה היא, שכן יש להקפיד על כך שלא לכפות זאת על האישה בניגוד לרצונה, כפי שציינו לעיל. כאשר מתגוררת האישה בבית בעלה היא הופכת לאשת איש ומותרת לו. הבעל חייב לנהוג באשתו בצורה נאותה, לנהוג בה בצדק וכשווה לו, והאישה חייבת לציית לבעלה בכל הנוגע לזכויות החוקיות של הבעל הנובעות מקשר הנישואין.

מקרים מיוחדים:

ישנם מקרים מיוחדים שיש לקחתם בחשבון. בייחוד נוכח העובדה שבתי הדין הדתיים בישראל כפופים לחוקי מדינת ישראל ומהווים חלק בלתי נפרד ממערכת המשפט שלה. נציין כמה מהם:

1. נישואין בין שני בני זוג דרוזים שאחד מהם תושב מדינה זרה.

במקרה זה, אין סמכות לבית הדין הדתי הדרוזי, לפי סעיף 4 של חוק בתי הדין הדרוזיים בישראל. נאמר בסעיף זה: "ענייני הנישואין והגירושין של הדרוזים בישראל, אזרחי המדינה או המתגוררים בה, השיפוט בהם יהיה בסמכותו המוחלטת של בית הדין הדתי הדרוזי..."[1]. דהיינו, אם אחד מן הצדדים אינו אזרח המדינה או מתגורר בה, אזי אין סמכות לבית הדין לערוך את חוזה הנישואין. אולם, קיימת אפשרות לתת לבית הדין הדתי הדרוזי בישראל סמכות לעשות זאת, במידה ששני הצדדים מסכימים לכך, ועורכים ביניהם חוזה שמביע את הסכמת שניהם להעניק סמכות לבית הדין הדתי הדרוזי בישראל לשפוט ולפסוק בענייני הנישואין והגירושין הנוגעים לשניהם. אם אכן כך הדבר, על המורשה לעריכת הנישואין לרשום זאת בסעיף התנאים של אחד מבני הזוג (זה שאינו אזרח ישראלי) ועדי

[1] סע' 4 לחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, התשכ"ג 1962 - "ענייני נישואין וגירושין של דרוזים בישראל, אזרחי המדינה או תושביה, יהיו בשיפוטו הייחודי של בית הדין;".

החוזה יהיו עדים גם לכך. הדבר יהיה בר תוקף רק לאחר ששני הצדדים יקבלו אישור בכתב מבית הדין הדתי הדרוזי, אשר יבדוק את כל המסמכים המאשרים את כשירותם של בני הזוג לנישואין זה עם זה, על פי חוקי העדה הדרוזית והחוק הישראלי.

2. לעתים קיימת התניה בחוזה הנישואין שימצאו מגורים חוקיים לפי נתונים מסוימים או בישוב מסוים. למשל, האישה מעמידה תנאי שהיא לא תעבור לגור עם בעלה אלא אם יבנה לה מגורים חוקיים בכפר מסוים. במקרה זה, על המורשה לעריכת הנישואין לרשום תנאי זה בסעיף התנאים של אחד מבני הזוג, ואז האישה אינה עוברת לגור עם בעלה, אלא במידה ותנאי זה יתמלא.
3. יתכן ששני הצדדים יסכימו שהסמכות, בכל הנוגע לנישואין ולגירושין בין שני בני הזוג, תהיה בידי בין הדין הדתי הדרוזי בלבד, ובמידה ויתגלע ביניהם סכסוך או מחלוקת, יפנו לבית הדין הדתי הדרוזי כדי שיפסוק בסכסוך ובמחלוקת שביניהם, והסמכות תהיה אך ורק בידי בית הדין הדתי הדרוזי. הסכמה זו, בין שני בני הזוג, צריכה להירשם במסמך חוזה הנישואין בסעיף התנאים של כל אחד משני בני הזוג, במושב החוזה.
4. האם מותר למורשה לעריכת הנישואין לערוך טקס אירוסין (מה שנקרא קריאת "הפאתחה" - הפרק הפותח של הקוראן) לגבר שמתכוון להתגרש מאשתו, טרם שקיבל את תעודת הגירושין?

תשובה: בשום פנים ואופן לא. הדבר נוגד את החוק הדתי ואת חוק המדינה. ריבוי נשים אסור לפי החוק הדתי הדרוזי ולפי החוק הישראלי. אנו רואים באירוסין מעין אלו דרך להינשא עם אישה שנייה, לפני סיום הקשרים עם הראשונה. יש בכך גרימת עוול גדול והשפלה לאישה הראשונה.

הגירושין אצל הדרוזים

הכלל הבסיסי בנישואין הוא יחס הולם בין שני בני הזוג, יחס של חיבה וחמלה ביניהם. זאת משום שאמר האל יתעלה בספרו הקדוש (הקוראן): "אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה". ברור מכך שהקשר המשפחתי צריך להיות מושתת על חיבה וחמלה בין בני הזוג זה כלפי זו וזו כלפי זה. על הבעל המקבל את אשתו לנהוג בה בשוויון ובעדינות, כפי שהוא נוהג בעצמו, ולנהוג בה ברוך, כל עוד היא מצייתת לו בכל הנוגע לזכויות שבין בני הזוג,

המוקנות לו כחוק, וכל עוד היא נוהגת בו בכבוד ואיננה מתרשלת במילוי חובותיה כלפי שותפה לחיים.

אולם כלל זה לעתים אינו מתקיים ואחד מבני הזוג פונה לו עורף. יתכן שהגבר נוהג כלפי אשתו שלא בצדק ומשפיל אותה, או שאינו מקיים את חובותיו כלפיה. או ישנם מקרים בהם האישה אינה נוהגת בדרכו של בעלה, או שאיננה רוצה לחיות אתו, או שאיננה ממלאת את חובותיה כלפיו, או שאין התאמה מבחינת האופי בין שניהם וקיימת סלידה זה כלפי זו וזו כלפי זה. במידה ונבצר מהם להמשיך לחיות בזוגיות, במקרים כאלה מתירה דתנו הקדושה להתיר את קשר הזוגיות ביניהם ולהתגרש.

אולם, על פי הדת הדרוזית, הגירושין אינם יוצאים אל הפועל אלא לאחר שהקאדי פוסק על כך[1], או לאחר שברי הסמכא אותם ממנה הקאדי לגשר בין שני הזוג, מעידים כי לא עלה בידם לעשות זאת.

ישנם שני מצבים של גירושין:

האחד - התרת חוזה הנישואין בהסכמה / גירושין בהסכמה:

עם פרוץ סכסוך בין בני הזוג, הרי ניתן להתיר את קשר הנישואין. להמשיך בחיים משותפים בין השניים והצדדים חלוקים ביניהם ואין אפשרות הדבר מתבצע בהתייצבות שני עדים בפני הקאדי שהוא מצידו מוציא פסק דין להתרת קשר הנישואין. הדבר אפשרי או על ידי כך ששני בני הזוג מגישים בקשה בכתב להתרת קשר הנישואין בהסכמה הדדית והקאדי מאשר אותה, ואז הזכויות של שני הצדדים מתחלקות שווה בשווה מתוך הסכמה הדדית, והסכמה זו מצוינת בכתב הבקשה, תוך לקיחה בחשבון של משך תקופת ההמתנה והמוהר הדחוי של הגרושה. או שקיימת אפשרות של הגשת תצהיר בפני הקאדי בנוכחות שני העדים, והסכמה על התרת קשר הנישואין ועל זכויות שני הצדדים הנובעות מכך, ובעקבות זאת פוסק הקאדי על התרת קשר הנישואין ועל המוהר הדחוי, וקוצב את משך תקופת ההמתנה של הגרושה, על פי התצהירים של שני בני הזוג שהגיעו להסכמה הדדית על התרת קשר הנישואין[2]. **הוא הדין באשר לשני בני זוג שיש ביניהם חוזה נישואין אך טרם פורסם דבר הנישואין והתקיימה התייחדות ביניהם. נוהל הגירושין לגביהם הוא אותו נוהל המקובל**

[1] עיין סעיף 37 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.
[2] עיין סעיף 42 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.

לגבי בני זוג שפורסם דבר נישואיהם והתקיימה ביניהם התייחדות. גם במקרה זה נאסרת הגרושה על המגרש אותה לעד.

השני - התרת חוזה הנישואין על פי בקשת אחד מבני הזוג:

לכל אחד משני הצדדים יש זכות לבקש את התרת חוזה הנישואין ואת התרת הקשר הזוגי מקאדי ביה"ד הדרוזי בשל סכסוך או מחלוקת שהתגלעה בין שני בני הזוג. במקרה זה, על הקאדי למנות בורר מטעם משפחת הבעל ובורר מטעם משפחת האישה שיפעלו על פי הפסוק הקדוש: "ואם חוששים אתם כי פרץ סכסוך בין השניים, שלחו בורר ממשפחתו ובורר ממשפחתה, ואם ירצו שניהם ליישב את הסכסוך, אלוהים יצליח את הדבר בידם. אלוהים יודע ומכיר כל דבר לפני ולפנים". אם אין בקרב שתי המשפחות בעלי כישורים הדרושים לבורר, ימנה הקאדי מטעמו בורר שלא מקרב משפחות אלה, כדי להתוודע לסיבות לסכסוך ולמחלוקת ולנסות ליישב את הסכסוך. במידה ונבצר מליישב את הסכסוך ואחד מבני הזוג עומד על כך שיותר חוזה הנישואין, מביאים שני הבוררים את הדין והחשבון שלהם בפני הקאדי, אשר פוסק על התרת חוזה הנישואין והתרת קשר הזוגיות, ועקב כך על גירושין הנובעים מחוסר האפשרות להמשיך בחיים הזוגיים לפי רוח הפסוק הקדוש: "אם ייפרדו השניים, כי אז ישלים להם אלוהים לכל אחד את מחסורו מתוך שפע אמצעיו. אלוהים רב אמצעים וחכם". האל ישתבח ויתעלה הודיע שבמידה וייפרדו האל יגרום לכך שהוא לא יהיה זקוק לה והיא לא תהיה זקוקה לו. האל יפצה אותו במישהי שתהיה טובה עבורו יותר ממנה ויפצה אותה במישהו שיהיה טוב יותר עבורה ממנו. "אלוהים רב אמצעים וחכם" - כלומר, רב חסד ונדיבות וחכם בכל מעשיו ויכולותיו. אין כפיה ואין אילוץ לחיות עם בן הזוג השני, היות וכבר ציינו קודם לכן שהנישואין הם מתוך רצון, קבלה והסכמה של שני הצדדים. יש לציין, שבתי הדין הדתיים הדרוזיים כיום נוהגים על פי סעיפי החוקים הישראליים בעניין זה, ובייחוד יש לציין את חוק הבוררות[3], תקנות בתי המשפט (גישור) [4]1993 וחוק בתי המשפט [5]1984.

על כל פנים, הגירושין אצל הדרוזים אינם רצויים, אלא אם לא ניתן להמשיך

[3] חוק הבוררות, תשכ"ח-1968*.
[4] תקנות בתי המשפט (גישור), התשנ"ג-1993.
[5] סע' 79(ג) לחוק בתי המשפט (נוסח משולב), התשמ"ד -1984.

בחיים הזוגיים ואם יש צורך רב משקל בכך.

הגירושין אינם מתבצעים על ידי אמירה בלבד, היות ויש צורך לנסות ליישב את המחלוקת ולישר את ההדורים בין שני בני הזוג בעלי המחלוקת. זו הדרך העדיפה. לעתים, יש צורך לתעד בכתב את התנאים לישוב המחלוקת. הליך זה לגבי שני בני הזוג נעשה ברוח הפסוק: "אם תחשוש האישה כי בעלה מואס בה או פונה מעליה, אין עוון על שניהם אם יגיעו להסכמה ביניהם, כי ההסכמה טובה יותר". הבעל עשוי להעניש את אשתו באמצעות התרחקות ממנה במקום לגרש אותה, על מנת שתשוב בה מטעותה. אם לאחר מכן היא תנהג בצורה נאותה, הרי הם יתפייסו ביניהם כפי שאמר האל ישתבח ויתעלה: "לאשר יתחייבו בשבועה לפרוש מנשותיהם, ניתנת שהות של ארבעה חודשים, ואולם אם ישובו, הנה אלוהים סולח ורחום. ואם יחליטו על גירושין, הנה אלוהים שומע ויודע". כלומר, יכול הגבר להישבע שהוא ימנע מקיום יחסי קירבה עם אשתו, קרוב לוודאי כעונש על מעשה בלתי רצוי אותו עשתה, ואם תשוב מדרכה יסלח לה בעלה, שכן האל סולח ורחום, או שהוא יעמוד על כך שברצונו להתגרש ממנה.

כפי שנהוג במקרים של מחלוקת בין הבעל לאשתו, ממנה הקאדי שני בוררים על מנת לבדוק את הסיבות לסכסוך ולנסות ליישב את הסכסוך ולפתור את המחלוקת ביניהם. אם נבצר מהם ליישב את הסכסוך ואחד מן הצדדים עומד על דעתו להתגרש, יכריז הקאדי על הגירושין, באמצעות התרת חוזה הנישואין ופירוק הקשר הזוגי ביניהם, ואז ייאסר על הגרושה לשוב אליו באופן מוחלט[1].

פירושו של דבר שהגירושין תקפים עם קיומם של שלושה תנאים. הראשון - הכרזת אחד מברי הפלוגתא על כוונתו לבקש את התרת חוזה הנישואין, השני - שהוא עומד על דעתו כי אכן זו כוונתו, והשלישי - התערבותם של ברי הסמכא בניסיון ליישב את המחלוקת. במידה ונבצר מליישב את המחלוקת ואחד משני בני הזוג עודנו עומד על דעתו להתגרש, אזי פוסק הקאדי על התרת חוזה הנישואין ביניהם וגרושתו נאסרת עליו לעד. ברי הסמכא הבוררים בין בני הזוג הם אלה שהקאדי ממנה אותם לשם כך, או בעלי כישורים מתאימים לכך והם מלומדים ובקיאים במשפט. הם השקיעו את מרב מאמציהם בניסיון ליישב את המחלוקת ולהביא לפיוס בין שני בני

[1] חוק המעמד האישי. סעיף 38 - הגרושה לא תותר לבעלה לעד, לאחר הגירושין ביניהם, על פי סעיף (37) וסעיף 11 - אסור לאף אחד להשיב את גרושתו אליו.

הזוג אך הגיעו למבוי סתום, או שהבורר הוא הקאדי עצמו. קיימת אפשרות לתת אורכה לצד העומד על דעתו באשר לגירושין על מנת לאפשר לו להרהר בדבר, כך שיתכן שיימלך בדעתו ואז לא יוכרז על גירושין. אם הוא עדיין יעמוד על דעתו באשר לגירושין, אזי הקאדי הוא זה שיכריז על הפירוד בין שני הצדדים.

כמו כן, יפסוק הקאדי בעניין תשלום המוהר הדחוי לאישה, כולו או חלקו, במידה והבעל עומד על כך שלא לשלם או שפשוט אינו משלם, או פוסק הקאדי שלא לשלם את כולו או חלקו במידה שהעמידה על דבר הגירושין היא מצד האישה. זאת, בהתאם לראיות שיובאו לפניו. כלומר, אם האחריות לסכסוך הקיים בין בני הזוג רובצת על הבעל והוא הסיבה למחלוקת והוא זה שעומד על הפירוד, אזי פוסק הקאדי את המוהר הדחוי לאישה ולהפך. בכל מקרה, פוסק הקאדי דמי נזיקין אותם ישלם הצד הגורם לגירושין והנושא באחריות להם לצד הזכאי לו, בנוסף למוהר הדחוי, כלומר דמי הנזיקין ישולמו לצד שנחשב כ"קרבן" בגירושין[2].

התרת חוזה הנישואין על פי בקשת האישה:

כשאנו מעיינים בסעיפי הפרק השביעי של חוק המעמד האישי, אנו מוצאים כי קיימת אפשרות לאישה לבקש את התרת חוזה הנישואין בשל סיבות המצוינות בסעיפים אלו והן:

הסיבה הראשונה: בשל מחלה או מום בבעל כמו מחלות חמורות ומדבקות שאינן מאפשרות שהאישה תגור בכפיפה אחת עם הבעל החולה כמו: חולי הפיל (אלפנטיאזיס), צרעת, עגבת (סיפיליס) ומחלות דומות חשוכות מרפא - לפי סעיף 39, או אם הבעל חסר כוח גברא ואין אונות שאינה ניתנת לריפוי - לפי סעיף 40, או אם הבעל השתגע - לפי סעיף 41.

הסיבה השנייה: אם הורשע הבעל בניאוף - לפי סעיף 43.

הסיבה השלישית: אם נגזר על הבעל עונש מאסר למשך עשר שנים ומעלה, והוא ריצה כבר חמש שנים רצופות ממאסרו, גם אז יש לאישה זכות לבקש את התרת חוזה הנישואין, לאחר חלוף חמש שנות מאסר - לפי סעיף 44.

[2] עיין סעיפים 48, 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית.

הסיבה הרביעית: בקשה של האישה להתיר את חוזה הנישואין בשל היעדרותו של הבעל ואי תשלום הוצאות המחיה של האישה - לפי סעיפים 45, 46.

אם האישה עומדת, במקרים אלו, על התרת חוזה הנישואין, יש לה זכות לבקש זאת, ויחד עם זאת, יוענקו לה זכויותיה המלאות הנובעות מכך, על פי מה שקובעים הסעיפים הנ"ל של החוק.

ישנם מקרים בהם הבעל מבקש לגרש את אשתו בשל מומים ומחלות מהן היא סובלת והמכונים "מומים שבגינם ניתן לגרש אישה". אלו הם מומים ומחלות שאינם מאפשרים לבעל לגור תחת קורת גג אחת עם אשתו, והוא גילה אותם רק לאחר שהאישה נכנסה לבית הבעל, והבעל לא ידע עליהם קודם לכן, כמו: מום גופני באיבר המין הנשי הקשור באי יכולת לקיים יחסי אישות ואישה חולה במחלות הקשורות במערכת הרבייה המונעות ממנה להיכנס להריון או חולה במחלות חשוכות מרפא או מחלות מדבקות. במקרים אלה, מותר לבעל לבקש להשיב את האישה לבית הוריה, כלומר לגרשה, ואין לה זכות לתבוע מן הבעל תביעות כספיות כלשהן, היות והבעל אינו אשם כלל בהתרת חוזה הנישואין.

תקופת ההמתנה:

תקופת ההמתנה היא תקופה שחובה על הנפרדות מבעליהן, או בשל גירושין או בשל מות הבעל, להמתין ולא להינשא לבעל חדש. מן האנציקלופדיה "אלמחיט": תקופת ההמתנה של האישה: ימי נידתה וימי אבלה על בעלה. ובמילון "לסאן אלערב": תקופת ההמתנה של האישה הגרושה וזו שבעלה נפטר: זוהי התקופה בה ממתינה האישה ואלו ימי הנידה שלה או ימי הריונה או ארבעה חודשים ועשרה לילות שזוהי תקופת ההמתנה אותה קבע החוק על מנת שתדע האישה כי איננה בהריון. באשר לאישה שאין מוטלת עליה תקופת המתנה, הרי שהיא יכולה להינשא מיד לאחר היפרדותה מבעלה באמצעות גירושין או התרת חוזה הנישואין. שכן אמר האל יתעלה: "הוי המאמינים, אם תישאו לכם נשים מבין המאמינות, ואחר תגרשון בטרם תקרבו אליהן, אל לכם להטיל עליהן תקופת המתנה אשר את ימיה תידרשו למנות. שלמו להן כדי צורכיהן, ושלחו אותן בדרך ראויה". האישה בתקופת ההמתנה לא תינשא עד שיסתבר שאין הריון ברחמה. החוק מחייב זאת כדי למנוע ערבוב של ההשתייכות המשפחתית. חוק המעמד האישי קבע את תקופת ההמתנה לארבעה חודשים מיום גירושיה של האישה או מיום פטירת בעלה, ואם היא הרה - הרי עליה

להמתין שהתינוק יוולד או עד שהיא תפיל. כלומר, סיום תקופת ההמתנה יהיה עם לידת התינוק או מותו של העובר.

במספר מקרים אין תקופת המתנה. ביניהם:

הגירושין חלו בטרם התקיימו יחסי קירבה בינה לבין בעלה. אם מתקיימים הגירושין וחוזה הנישואין מותר עוד בטרם התקיימו יחסי קירבה מלאים בין בני הזוג, הרי שאין מוטלת על הגרושה, במקרה זה, תקופת המתנה. הוא הדין אם הגרושה היא בגיל הבלות והיא בוודאות אינה מקבלת מחזור, כך שמסתבר שהיא אינה יכולה להרות עוד לעולם. גם היא אינה חייבת בתקופת המתנה. הוא הדין אם עברה האישה ניתוח לכריתת הרחם ומקרים דומים כגון אלה[1] ואין צורך להאריך בסוגיה זו.

דמי המזונות בתקופת ההמתנה:

אלו דמי המזונות שנפסקים לאישה המגורשת בתקופת ההמתנה. נפסקים לטובתה דמי מזונות לאורך כל תקופת ההמתנה. אם האישה בהריון, אז עד הולדת התינוק או הפלת העובר. לאישה בתקופת המתנה בשל פטירת בעלה, אין דמי מזונות, אפילו אם היא בהריון מבעלה המת[2].

לבסוף, מאמר זה הנכלל בספר זה נכתב בעזרתו של האל הנשגב והמרבה להעניק, והצלחתו היא בזכות ברכתו של האל הטהור והנבחר וחבריו הטהורים ובסיועו של האל היחיד והמנצח שכולנו עבדיו. השלמות היא של האל האחד והיחיד אותו אנו עובדים.

[1] עיין סעיפים 50, 52 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.
[2] סעיף 53 של אותו חוק.

בשם האל הרחמן והרחום

פיצוי על "גירושין שרירותיים" על פי חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית

כתב: כבוד הקאדי השיח' חאתם מחרז חלבי
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

העדה הדרוזית מתאפיינת במנהגים ומסורות העוברים מדור לדור מקדמת דנא, הנוגעים לחיי האדם ובכלל זה לנישואין ולגירושין ולהיבטים החוקיים שלהם, כפי שהם באים לידי ביטוי בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית[1] (להלן: החוק) אשר מטפל, בפרקיו השונים, בכל ההיבטים של חיי הנישואין של המשפחה הגרעינית המורכבת מן הבעל ואשתו. החוק עוסק ביחסים בין בני הזוג, כולל הנישואין והתנאים לקיומם והגירושין והבחינות החוקיות, הדתיות והחברתיות שלהם. הגירושין מתרחשים כתוצאה מהידרדרות היחסים בין בני הזוג, מסיבות שונות. לעתים, הבעל הוא זה שיוזם את הגירושין מאשתו, ללא הסכמתה ולעתים גם ללא צידוק חוקי. גירושין מעין אלו עשויים להוביל לתביעה מצד האישה נגד בעלה שמוגשת לבתי המשפט האזרחיים, בשל הפרתו של הבעל את החוקים האזרחיים הנוגעים לשוויון זכויות בין הגבר לאישה. כתוצאה מכך, קיבלו הגורמים העוסקים בענייני משפחה, בזמן האחרון, מספר החלטות אותן פרסמו בתי המשפט האזרחיים, לפיהן הטיל בית המשפט על מספר בעלים שגרשו את נשותיהם לשלם סכומי כסף לגרושותיהם, כפיצויי נזיקין עבור נזקים שנגרמו להן, בשל כך שהבעלים הפרו את תקנות החוק האזרחי (חוק העונשין). על מנת להבהיר נושא זה, יש להגדיר מספר מושגים הנוגעים לעניין זה, לפי מילוני השפה:

1. פיצוי: מבחינה לשונית - תמורה. על פי החוק: הבעל (המגרש) ישלם לאשתו (המגורשת) סכם כסף תמורת הנזקים שגרם לה בשל הגירושין.

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962.

2. גירושין: כלומר, (האישה) השתחררה מרשותו של הבעל ויצאה מחסותו. על פי החוק: הגרושה, לאחר הגירושין, לא תותר לבעלה לעולם.
3. שרירות: נהג בשרירות כלפי פלוני: נהג בו באלימות ובכוח ועשק אותו. על פי החוק: הנזקים אשר עלולים להיגרם לאישה כאשר הבעל משתמש בזכותו לגרשה ואשר מחייבים תשלום פיצויים.

ברצוני לציין, בהקשר לכך, שהגירושין בחוק המעמד האישי הדרוזי, נידונים בפרק השביעי, שבו מפורטים המקרים בהם יכול הבעל לגרש את אשתו, וכמו כן, המקרים בהם יכולה האישה לבקש את התרת חוזה הנישואין עם הבעל. אולם ברצוני, במאמר זה, לשפוך אור על המחלוקות הנובעות מן הגירושין אותם יוזם הבעל ללא הסכמת האישה, או ללא צידוק חוקי, ועל ההיבטים הפליליים הנובעים מגירושין אלו על פי החוק האזרחי, בשני מוקדים:

1. גירושין לפי סעיף 37 של החוק[2].
2. ההיבטים הפליליים של הגירושין לפי סעיף 37 של החוק, לפי הוראות סעיף 181 של חוק העונשין[3].

1. גירושין לפי סעיף 37 של החוק:

א. חוקיות הגירושין: על מנת להבטיח את המשכיות חיי הזוגיות ישנו מגוון רחב של תנאים. מבין התנאים החשובים הצריכים להתקיים בין בני הזוג, כפי שנאמר בחוזה הנישואין: שלווה, אהבה וחמלה. אומר האל יתעלה בספרו הקדוש (הקוראן): "אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה. בזאת צפונים אותות לאנשים הנמלכים בדעתם" (בני ביזנטיון, 21)[4].

אולם חיי הזוגיות עלולים להיכשל בשל חוסר התאמה או הבנה הדדית בין בני הזוג, כך שמתגלעים חילוקי דעות ופורצים סכסוכים ביניהם. אותם חילוקי דעות עלולים להתפתח לחילוקי דעות בלתי פתירים, כך שלא ניתן להמשיך בחיים הזוגיים. האהבה הופכת לשנאה, החמלה לאכזריות

[2] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 37.
[3] חוק העונשין, התשל"ז - 1977, סימן ח': ריבוי נישואין, סעיף 181.
[4] הקוראן הקדוש, פרשת בני ביזנטיון, פסוק: 21.

והשלווה לפחד וחוזר חלילה. חכמי ההלכה הדרוזים החליטו הביעו דעה נחרצת שהגירושין הם עניין חוקי בהסתמכם על הפסוקים מן הקוראן: "הוי הנביא, בהכריזכם על הנשים כמגורשות, שלחו אותן עם תום תקופת ההמתנה אשר בה הן מחויבות..." כלומר, אם רוצים אתם לגרשן, ובמילים אחרות, יש לכם זכות, אם אתם חפצים בכך, לגרש את האישה. מכאן החוקיות של הגירושין. אולם צריכים שיתקיימו בגירושין תנאים מסוימים. זאת, למרות שהגירושין אינם רצויים. הנביא, עליו השלום, אומר: "מתוך הדברים המותרים, הגירושין שנואים על האל. הגירושין הם בידי האל". כלומר הגירושין מותרים וחוקיים, אולם הם מותרים רק במקרים קיצוניים. הכוונה בנישואין היא שיש להמשיך בחיי הזוגיות והכוונה בגירושין היא שהם אסורים. אולם, אין מנוס מלהתיר את הגירושין במקרים בהם נבצר להמשיך את חיי הזוגיות.

ב. סעיפים 37 ו-38 של החוק[1]:

סעיף 37 המקורי בחוק ואשר נוהגים לפיו בארצות השכנות קובע: "לא יתאפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין, אלא על פי פסק דין של הקאדי הדרוזי". הקאדי חלים תקי א-דין המנוח פרש סעיף זה בעמוד 88 בספרו "המעמד האישי אצל הדרוזים" במילים הבאות: "לא יתאפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין, אלא על פי פסק דין של הקאדי הדרוזי. פירושו של דבר שהגירושין אינם מקבלים תוקף, באמירה בלבד (הרי את מגורשת) או על פי רצונו של אחד מבני הזוג בלבד, אלא הסמכות השיפוטית היא הסמכות הרשאית להתיר את חוזה הנישואין"[2]. ניתן להסיק מכך, על פי הוראות סעיף זה של החוק, שהבעל אינו יכול לגרש את אשתו מחוץ לכותלי בית הדין, והגירושין אינם תקפים כל עוד קאדי ביה"ד הדרוזי אינו מפרסם פסק דין סופי. בנוסף לכך, ניתן להסיק שהגירושין, מחוץ לכותלי בית הדין, אינם נחשבים תקפים כל עוד לא פורסם פסק דין אודותיהם. סעיף 38 המקורי בחוק קובע כדלהלן: "הגרושה לא תותר לבעלה לעולם לאחר פרסום פסק הדין של הקאדי על התרת חוזה הנישואין ביניהם". הפירוש המדויק של כוונת הסעיף הזה הוא שהגירושין מקבלים תוקף רק לאחר פרסום פסק הדין של הקאדי על התרת חוזה הנישואין, ולאחר אישור פסק דין זה. אולם למנהיגות הרוחנית של העדה, הייתה בזמנו דעה שונה לחלוטין. ביום 16.2.1979 פורסם תיקון

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 37-38.

[2] המעמד האישי אצל הדרוזים, חלים תקי א-דין, 2007, עמוד 88.

לשני הסעיפים האלה, והנוסח המתוקן של סעיף 37 הוא כדלהלן: "אפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין מיד, בנוכחות עדים מהימנים". ניתן להסיק מהוראות הסעיף המתוקן שיש לבעל זכות להתיר את הקשר הזוגי באמצעות גירושין, מבלי לפנות לבית הדין, בתנאי שהגירושין נעשו בפני עדים מהימנים (אנשי דת). סעיף 38 המתוקן הדגיש את עניין הגירושין באומרו: "הגרושה לא תותר לבעלה לעולם, לאחר הגירושין ביניהם על פי סעיף 37 (המתוקן). כלומר, הגירושין הופכים לברי תוקף מיד לאחר שהם מתבצעים בפני עדים מהימנים. מסתבר מכך, שיש הבדל בין שני הסעיפים המקוריים ובין שני הסעיפים המתוקנים בשני עניינים: הראשון: בסעיף 37 המקורי הגירושין אינם חלים בדיבור או ברצון אחד מן הצדדים בלבד. בעוד שבסעיף 37 המתוקן הגירושין חלים בדיבור וברצונו של הבעל בלבד, בנוכחות עדים מהימנים. השני: קשור בתוקף של הגירושין. לפי סעיף 38 המקורי הגירושין מקבלים תוקף רק לאחר פרסום פסק הדין של קאדי ביה"ד הדרוזי, בעוד שלפי סעיף 38 המתוקן הגירושין נכנסים לתוקפם מיד לאחר שהם מתבצעים בפני עדים מהימנים. ברצוני לציין שבית הדין הדתי הדרוזי פועל לפי שני הסעיפים המתוקנים, כך שהגירושין נכנסים לתוקפם מיד לאחר שהבעל מגרש את אשתו בפני עדים מהימנים, אך ניתנת לאישה הגרושה או לבעל אפשרות להגשת בקשה לפיצויי נזיקין הנובעים מן הגירושין לפי הסעיפים 48 ו-49[3].

ג. סעיפים 48 ו-49 של החוק:

במקרה של סכסוך ומחלוקת בין שני בני הזוג, ובטרם מתבצעים הגירושין, ממנה בית הדין, לאור פניית אחד מבני הזוג, ועדה המורכבת משני בוררים על מנת לפשר בסכסוך בין שני בני הזוג. במקרה שהבוררים נכשלים בהשגת פשרה בין שני בני הזוג, הקאדי "פוסק, בשני המקרים, על בן הזוג שהצדק אינו לצידו, לשם פיצויי נזיקין המגיעים לבן הזוג האחר". הפסקה האחרונה בסעיף 48. ברצוני להדגיש פעם נוספת, שבמקרה זה לא הכריז הבעל שהוא מגרש את אשתו. בית הדין מנסה, באמצעות הבוררים או ביוזמתו הוא, לפשר בין בני הזוג. אולם במקרה שהמאמצים להשכין שלום בין שני בני הזוג נכשלים ונבצר מלהמשיך בחיי הזוגיות, הקאדי שוקל את הטענות של כל אחד מהם, את מידת אי מילוי החובות של כל אחד מהם ואת האחריות של כל אחד מהם לכישלון הפשרה ביניהם, על מנת להעריך את גובה תשלום פיצויי הנזיקין הנובעים מן הגירושין. בעוד שסעיף 49

[3] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 48-49.

של החוק קובע: "במידה והקאדי סבור שלגירושין אין הצדקה חוקית, הוא פוסק לאישה דמי נזיקין, בנוסף למוהר הדחוי, ולוקח בחשבון את הנזק המורלי והחומרי". ניתן להבחין, שסעיף זה בא להרתיע את הבעל מפני גירושין בלתי מוצדקים. כמו כן, ניתן להבחין שהמחוקק הדרוזי לא השתמש במונח "שרירותיות" אלא השתמש בביטוי "שאין סיבה חוקית המצדיקה אותם". הבחנה זו אינה מקרית, אלא היא באה כדי שהקאדי יבדוק את הסיבות החוקיות לגירושין, בהסתמכו על הדת הדרוזית, על המנהגים והמסורות ועל ספרי ההלכה והחוק. סעיף 49 ברור וגלוי באומרו: "במידה והקאדי סבור שלגירושין אין הצדקה חוקית". פירושו של דבר: על הקאדי, אשר האזין לשני הצדדים בעלי המחלוקת, להחליט האם קיימת לגירושין הצדקה חוקית או שאין להם הצדקה חוקית, בהתאם לקריטריונים החוקיים הדרוזיים ולחוק. למשל: שהגירושין לא היו ללא צורך, שלא נבעו ממצב רוחו של הבעל, שלא היו ללא הצדקה או ללא סיבות ברורות ומבלי שקדמו לגירושין אירועים אחרים, לפי גחמותיו של הבעל שמתכוון להזיק לאשתו לטובת אינטרסים בלתי חוקיים שלו. הדבר עומד בסתירה להוראות הכלל החוקי: "אין נזק ואין מזיק". הבעל מגרש את אשתו כדי שיוכל להינשא לאישה אחרת, גם כאשר אשתו קיימה את חובותיה כלפיו. בין הצידוקים החוקיים לגירושין, התנהגות של האישה שאינה עולה בקנה אחד עם ההתנהגות המקובלת בציבור ואשר מביאה לאובדן האמון בינה לבין בעלה. צידוק נוסף לגירושין הוא סכסוכים ממושכים וחוסר התאמה וכבוד הדדי המביאים, בסופו של דבר, לחוסר אפשרות להמשיך בחיי הזוגיות. בהקשר זה, שהקאדי מיישם את הוראות סעיף 49, כאשר הוא משוכנע שהבעל גרש את אשתו ללא סיבות חוקיות אמתיות. ברצוני לציין גם שהוראות סעיף 49 מיושמות במקרה שהגירושין מתבצעים לפי סיף 37 המקורי או המתוקן. הדיון בשני המקרים הללו מתמקד בצידוקים החוקיים לגירושין, תוך הדגשה שחובת ההוכחה של חוקיות הגירושין חלה על הבעל. זאת, משום שהחוק והדת העניקו את זכות הגירושין לבעל, בתנאי שהגירושין יהיו מוצדקים מבחינה חוקית.

ד. אומדן הנזיקין לפי סעיף 49:

החוק מעניק לקאדי, לפי סעיף 49, את הסמכות לאמוד את הנזיקין הנובעים מן הגירושין הבלתי מוצדקים. בפסקה האחרונה של סעיף 49 נאמר: "לאישה נפסקים דמי נזיקין בנוסף למוהר הדחוי. יש לקחת בחשבון

את הנזק המורלי והחומרי (שנגרם לאישה המגורשת)". כלומר, הקאדי נהנה מסמכות נרחבת לאמוד את הנזיקין, היות והחוק אינו קובע עבורו קריטריונים ברורים, מלבד זה שעליו לקחת בחשבון את הנזק המורלי והחומרי הנגרם כתוצאה מן הגירושין. לא ניתן לאמוד את הנזק המורלי, במקרים של גירושין, באופן ברור על פי קריטריונים גלויים וברורים. אולם ניתן לאמוד את מידת הנזק באופן כללי ומקיף, ויש להביא בחשבון את משך הזמן בו היו נשואים, ילדים שיש להם, משמורת של הילדים, המידה בה נגרם נזק לשמה הטוב של האישה, אובדן מקלט בטוח לאישה או השארת האישה ללא מקור פרנסה, הנזק שנגרם לחייה בעתיד והתמעטות ההתעניינות בה כאישה לאחר גירושיה. כמו כן, הנזק הנפשי שעלול להיגרם לה ועוד ועוד. כלומר, הקריטריונים פתוחים. ניתן להסיק ממה שנאמר לעיל, שעל הקאדי למצוא איזון בין הנזק שהבעל גורם לאשתו בשל הגירושין השרירותיים והתועלת אותה מפיק הבעל והקביעה לאן נוטה כף המאזניים. המסקנה שעשויה לנבוע מכך הוא שהנזק הנובע מגירושין בלתי מוצדקים, הוא נזק רב, ביחס לאישה. משום כך, הפיצוי אותו פוסק הקאדי לטובת האישה, תואם יחסית לסיבות הבלתי חוקיות לגירושין, כלומר עומד ביחס ישר לסיבת השרירותיות. ככל שדרגת השרירותיות גדולה יותר, כך יהיה הפיצוי גדול יותר. אולם, יש לקחת בחשבון את המצב הכספי של הבעל, היות האישה הייתה חיה על פי תנאי המחיה שחי בהם בעלה. אולם יש לקחת בחשבון את הקריטריונים שצווינו לעיל, ויש לראותם כקריטריונים מצטברים. הקאדי מסתמך, כאשר הוא קובע את גובה הפיצוי, את הנתונים שמציגים לפניו שני הצדדים המתדיינים.

2. ההיבטים הפליליים של הגירושין לפי סעיף 37 של החוק, בהתאם להוראות סעיף 181 של חוק העונשין משנת 1977.

הגירושין נחשבים לפי סעיף 37 המתוקן כעבירה על סעיף 181 בחוק העונשין משנת 1977 "התיר איש את קשר הנישואין על כורחה של האישה, באין בשעת התרת הקשר פסק דין סופי של בית המשפט או של בית הדין המוסמך המחייב את האיש בהתרה זו, דינו - מאסר 5 שנים"[1]. מסתבר שסעיף זה ברור וגלוי בשלושת התנאים הבסיסיים שלו:

א. צריך שגירושי הבעל לאישה יהיו תקפים.

ב. צריך שהאישה תתנגד לגירושין באופן כנה.

[1] חוק העונשין, התשל"ז - 1977, סימן ח': ריבוי נישואין, סעיף 181.

ג. צריך שלא יהיה פסק דין סופי מבית משפט או בית דין מוסמך המחייב את האישה להתיר את הקשר הזוגי.

לאחר שבית הדין מוודא ששלושת התנאים הנ"ל מתקיימים, נחשב הבעל לעבריין שכן הוא מבצע עבירה פלילית, היות והוא ביצע עבירה של הפרת חובה חוקית לפי סעיף 181. אם נחזור לסעיף 37 המתוקן של החוק, הרי הבעל אשר מתיר את קשר הזוגיות בהתאם לסעיף 37 שקובע: "אפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין מיד, בנוכחות עדים מהימנים", הרי הוא מבצע עבירה פלילית היות ואותם שלושת התנאים של הגירושין מתקיימים לפי סעיף 37, והם:

א. התרת הקשר הזוגי ברצון הבעל בלבד.

ב. אי הסכמתה של האישה לכך.

ג. הגירושין התבצעו בטרם ניתן פסק דין המחייב את האישה בגירושין.

בית המשפט האזרחי אשר דן בתביעות אותן מגישות גרושות, לאחר גירושין לפי סעיף 37 המתוקן, אינו לוקח בחשבון את הנימוקים החוקיים לגירושין, לפי השיפוט הדתי הדרוזי, אלא הוא דן בשלושת התנאים שהוזכרו לעיל בלבד, ומתעלם מכך שהאישה הגרושה הטוענת כי איננה מסכימה לגירושין התנהגה התנהגות בלתי הולמת מבחינת המשפט הדרוזי, או מבחינה דתית או חברתית, ובייחוד התנהגות שאינה עולה בקנה אחד עם ההתנהגות המקובלת בציבור, מה שמחייב את הבעל להודיע על גירושין על פי המנהגים והמסורות. דוגמה לכך: במקרים בהם האישה מבצעת עבירה של זנות או של קשרים רומנטיים מפוקפקים עם אחרים. ברצוני לציין גם, כי בית המשפט האזרחי אינו מתחשב בהיבטים הדתיים של הגירושין אשר לפיהם לא ניתן להחזיר את הגרושה במקרים בהם האישה טוענת כי אינה מסכימה לגירושין, למרות שהם התבצעו, וכי היא רוצה בשלום בית למרות מעשיה שאילצו את בעלה לגרשה. כמו כן, לא מתחשב בית המשפט האזרחי בהיבטים החברתיים של הגירושין, היות והציבור הדרוזי מאמץ את הגישה הדתית ביחס לגירושין. כך, הגרושה מאבדת את כבודה אם היא מגישה תביעה נגד בעלה בבית משפט אזרחי, למרות התנהגותה הבלתי מקובלת. דוגמה לכך: בית המשפט האזרחי שקיבל החלטות בהן הוא מרשיע כמה מן הבעלים שגירשו את נשותיהם מבני העדה הדרוזית, ואשר התייחסתי אליהן בפתח המאמר, לא לקח בחשבון את התנהגות האישה הגרושה אשר שלחה מיסרונים, בשעות הלילה המאוחרות,

לאדם זר. בית המשפט האזרחי התחשב בדבריו של בעל המגרש, כפי שנרשמו בפרוטוקולים של הישיבות, ואשר לפיהם מסתבר שהבעל גרש את אשתו בנוכחות שיח'ים מכפרו, לפני שבית הדין הדתי הדרוזי פסק בדבר הגירושין. הגירושין לפי סעיף 37 נחשבים ברי תוקף מיידי. משום כך, הורשע הבעל המגרש בעבירה של הפרת חובה חוקית, ועקב כך נגזר עליו לשלם סכומי כסף לגרושתו. ברצוני להפנות את תשומת לבם של כל בני העדה לחשיבות ההסכמה החברתית על העקרונות הדתיים הנוגעים למעמד האישי ובראשם האיסור להחזיר את הגרושה, תוך נתינת תשומת לב לצדק ולשוויון שבין הבעל המגרש והאישה המגורשת.

3. לסיכומו של דבר:

חייבים לציין שסעיף 37 המתוקן מעניק לבעל את זכות הגירושין במקרים של צורך חיוני, בנוכחות עדים מהימנים ומחוץ לכותלי בית הדין. זאת, על מנת לבנות חברה תרבותית המושתתת על עקרונות הצדק. ברצוני להעיר, בהקשר לכך, שסעיף 37 המתוקן נכנס לתוקפו בשנת 1979, בעוד שסעיף 181 לחוק העונשין נכנס לתוקפו בשנת 1977. כלומר, ההנהגה הרוחנית של העדה, באותה תקופה, הייתה ערה להיבטים הכרוכים בתיקון לסעיף 37. למרות זאת, היא החליטה להכניס תיקון באותו סעיף, מתוך שמירה על העקרונות הדתיים. יחד עם זאת, רואה אני צורך להזהיר את הבעל המגרש מפני התוצאה הצפויה לו מן הגירושין מחוץ לכותלי בית הדין, בשל ההיבטים הפליליים הנובעים מסעיף 181. בייחוד נוכח העובדה שבתי המשפט האזרחיים ירשיעו את הבעל המגרש על סמך תצהירו בפני בית הדין הדתי הדרוזי, כפי שנרשמו דבריו בפרוטוקול בית הדין, ובייחוד במקרה שהאישה אינה מסכימה לגירושין. זאת, כדי למנוע מן הבעל המגרש להפר חובה חוקית, שבשל כך ייגזר עליו עונש על פי חוק העונשין.

בשם אלוהים הרחמן והרחום

דמי מזונות

כתב: כבוד הקאדי השיח' חאתם מחרז חלבי
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

הפרק השישי של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית (להלן: החוק) מסדיר את נושא דמי המזונות. סעיפי פרק זה מביעים את רצונו של המחוקק לנהוג בצדק כלפי האישה ולממש את הוראות הדת הדרוזית, תוך שמירה על המנהגים והמסורות העוברים מדור לדור והתואמים את צרכיה של האישה בכל תחומי החיים, וכן מבחינה רוחנית, מורלית וחומרית. כפי שידוע, בית הדין הדתי הדרוזי מוציא את פסקי הדין שלו על פי החוק, היות וסעיף 4 של חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים העניק לבית הדין סמכות לפסוק בענייני נישואין, גירושין והקדשים, בעוד שסעיף 5 של אותו חוק מחייב את בית הדין לקבל הסכמה ברורה של שני הצדדים לפסוק בעניינים אחרים, כמ דמי מזונות. כלומר, בנושאים אלה, יש לבית הדין הדתי הדרוזי סמכות מקבילה לבית המשפט לענייני משפחה. בהקשר זה, ברצוני לציין שבית המשפט לענייני משפחה מוציא את פסקי הדין שלו על פי חוק דמי המזונות של דיני המעמד האישי הדרוזי בתביעות מזונות הנוגעות לנכסי העדה הדרוזית, שכן סעיף 2 בחוק ענייני המשפחה, דמי מזונות, קובע ש"כל אדם יחויב בתשלום דמי מזונות לאשתו על פי חוק המעמד האישי בר התוקף לגביו, והוראות החוק (לענייני משפחה) לא יחולו על דמי מזונות אלו".

במאמר זה אשפוך אור על נושא דמי המזונות מזוויות שונות, לאור חשיבות הנושא והתפקיד שממלאים דמי המזונות בהענקת חיים בכבוד לאישה.

1. **הגדרת דמי המזונות:**

א. דמי המזונות מבחינה לשונית: שם שנגזר מהוצאות. המילונים כולם מגדירים את המשמעות הבסיסית של דמי המזונות שהם

הדרהמים (סוג מטבע שנפוץ בעולם הערבי) או מטבעות אחרים אותם מוציא הבעל על אשתו, במהלך חיי הזוגיות שלהם.

ב. הגדרת דמי המזונות כמונח הילכתי מובאת בסעיף 28 של החוק הקובע כדלהלן[1]:

"דמי המזונות הם הסכומים שמוציא האדם על בני משפחתו ואשתו, והם כוללים מזון, לבוש, מגורים, הוצאות טיפול רפואי ועזרה במשק בית לאישה מכובדת, או נכה, או חולה אשר זקוקה למילוי צרכיה, וזאת בהסכמת שני הצדדים או לפי פסק דין של הקאדי".

ניתן להסיק מסעיף זה שהמחוקק הדרוזי שאב את השראתו מהוראות הדת הדרוזית ומן ההסברים של השיח' ג'מאל א-דין עבדאללה א-תנוח'י (המכונה אל-אמיר א-סייד), וכן מן המנהגים והמסורות העוברים מדור לדור. כך מנוסחים כל אלה באופן משפטי וסעיף זה מביא לידי ביטוי את השוויון בין הבעל לאישה והוא כולל את כל המרכיבים הבסיסיים כמו מזון, לבוש, מגורים ומרכיבים ייחודיים כמו הוצאות רפואיות ועזרה במשק בית לאישה נכבדה, או נכה או חולה. ניתן להסיק גם שהבעל חייב במזונותיה של אשתו הענייה או העשירה, שכן אין כל הבדל מעמדי, חברתי או דתי ביחס לאישה הדרוזית הנשואה, בכל המקרים בהם היא זכאית לדמי מזונות. ברצוני לציין שתשלום דמי המזונות לאישה היא חובה מבחינה משפטית ודתית והיא מוטלת על הבעל בהסכמת שני הצדדים או באמצעות פסק דין של הקאדי.

2. **סיבת החובה לתשלום דמי מזונות:**

האישה זכאית לדמי מזונות החל ממועד עריכת חוזה הנישואין בר התוקף, על פי סעיף 20 של החוק הקובע: "הבעל חייב במוהר האישה ובמזונותיה מעת עריכת חוזה הנישואין בר התוקף, ונוצרת ביניהם זכות ירושה הדדית". כדי למנוע כל פרשנות אישית או אי בהירות, הגדיר החוק חוזה נישואין בר תוקף, לפי סעיף 16: "חוזה הנישואין לא יהיה בר תוקף אלא אם עורך אותו הקאדי או מי שהוא ממנה מטעמו על מנת לערוך אותו". כלומר, החוזה נחשב בר תוקף, אם עורך אותו המורשה לעריכת הנישואין על פי היתר שקיבל מבית הדין הדתי הדרוזי. הסיבה לזכותה של האישה למזונות ממועד עריכת החוזה בר התוקף הוא זכותו של הבעל לדרוש מאשתו

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 28.

לשהות במחיצתו. עקב כך, שהייתה של האישה במחיצתו של בעלה, שהיא זכותו של הבעל, מחייבת את הבעל לשאת בהוצאותיה. ניתן להסיק מנוסח זה שהאישה זכאית למזונותיה עוד בטרם התקיים טקס החתונה והאישה נועדה עם משפחת הבעל והתקיימו יחסי קירבה בין הבעל לאישה, וכל עוד האישה אינה מתנגדת לעבור למשכנם המשותף, חובה על הבעל לשאת במזונותיה של האישה, היות וחוזה הנישואין נחשב בר תוקף לגבי כל משרדי הממשלה[1].

3. אומדן דמי המזונות:

לאחר שמוגשת תביעה לתשלום דמי מזונות, פוסק בית הדין בתביעה, על פי החוק, כפי שקובעת הפסקה האחרונה בסעיף 30: "... והקאדי אומד את דמי המזונות על פי מצבם של שני הצדדים החל מיום הגשת הבקשה...". פירושו של דבר, שבית הדין אינו מוציא פסק דין על תשלום דמי מזונות לאישה באופן רטרואקטיבי, כלומר לגבי תקופה שקדמה להגשת הבקשה מצד האישה, וכי אומדן דמי המזונות תלוי במצב הכלכלי של שני בני הזוג, לטוב או לרע, תוך לקיחה בחשבון של סיפוק הצרכים של האישה. כלומר, אומדן דמי המזונות יערך על מנת שדמי המזונות יספיקו לסיפוק צרכיה של האישה, במסגרת תנאים וסייגים על פי עקרונות הדת הדרוזית. כלומר, דמי המזונות אינם מיועדים להעשיר את האישה על חשבון בעלה ללא צידוק משפטי או חוקי. סעיף 29 של החוק קובע: "לאחר אומדן דמי המזונות קיימת אפשרות להגדילם או להקטינם על פי התנודות במחירים או שינוי במצבם הכלכלי של בני הזוג, לטוב או לרע". סעיף זה מדגיש כי באומדן דמי המזונות יש לקחת בחשבון את היכולת הכספית של שני בני הזוג, וקיימת אפשרות לגרוע מהם או להעלותם, בהתאם ליכולת הכלכלית של הבעל, המצב הכלכלי המסחרי בשוק והתנודות במחירים. עקב כך, אין מנוס מלקשור את פסק הדין אותו מוציא בית הדין בעניין תשלום דמי המזונות עם מדד יוקר המחיה, תוך לקיחה בחשבון של המצב הכלכלי של הבעל, לטוב או לרע. עקב כך, פסק הדין בעניין דמי המזונות הינו זמני וניתן לתיקון. אי לכך, זכותה של האישה להגיש תביעה להגדלת דמי המזונות במקרה של עליית מחירים באופן ניכר, או במקרה של שינוי לטובה במצבו הכלכלי של הבעל. במקביל לכך, יכול גם הבעל להגיש תביעה להפחתת דמי המזונות המוטלים עליו במקרה של החמרה במצבו הכלכלי, או לביטול דמי המזונות במקרה שבטלה זכאותה של האישה

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962,סעיף 20.

לדמי מזונות[2].

4. זכאות האישה לדמי מזונות:

תשלום דמי המזונות לאישה הוא חובה המוטלת על הבעל, היות והחוק מחייב אותו לשאת בהוצאותיה של אשתו. ניתן לתמצת את שלושת המצבים העיקריים, על פי הפסקאות הראשונות של החוק באמצעות הסעיפים הבאים:

א. 30: "הימנעות הבעל, כשהוא נוכח, לשאת בהוצאותיה של אשתו".

ב. 31: "כאשר נבצר מן הבעל לשאת בהוצאותיה של אשתו".

ג. 32: "אם הבעל נוטש את אשתו מבלי להותיר לה דמי מזונות ונעלם, או שהוא עזב את ביתו והלך למקום רחוק, או שהוא נעדר".

במקרים המצוינים לעיל, לאחר הגשת תביעה לתשלום דמי מזונות, פוסק בית הדין, על פי היכולת הכלכלית של הבעל, ואומד את דמי המזונות בהתאם לקריטריונים שצוינו לעיל, החל מיום הגשת הבקשה. בית הדין רשאי לקבוע תשלום מקדמה עבור תקופה עתידית אותה הוא מוצא מתאימה, על פי סעיף 30, במקרה של דחיפות. כלומר, אם מצבה הכלכלי של האישה חמור ובעלה נטש אותה מבלי לשלם דמי מזונות. כמו כן, רשאי בית הדין להרשות לאישה לקחת הלוואה בשמו של הבעל, שתיזקף לחובתו, על פי הפסקה האחרונה של סעיף 31 בה נאמר: "... הלוואה זו תיזקף לחובתו של הבעל, ויותר לאישה לקחתה בשמו של הבעל". ובפסקה האחרונה של סעיף 32 נאמר: "... היות והבעל לא הותיר לה דמי מזונות. והיות והאישה אינה גרושה, מותר לה, בעת הצורך, ללוות בשמו של הבעל. במקרים בהם מותר לאישה ללוות בשמו של הבעל, מוטל עליה נטל ההוכחה של שלושה תנאים מצטברים:

1) קיומם של חיי נישואין ואי קיומם של גירושין על פי פסק דין.
2) הוכחה לאי הימצאותו של הבעל בבית, או לכך שהוא נעדר.
3) הצהרת האישה בשבועה שבעלה לא השאיר לה דמי מזונות.

למעשה, ההוצאה לפועל של ההחלטות על תשלום דמי המזונות אותן קיבל בית הדין הדתי הדרוזי תלויה בבעל. במקרה שהוא אינו מבצע אותן, תפנה

[2] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, סעיפים 29 - 30.

האישה למוסד לביטוח לאומי בבקשה להוציא אל הפועל את החלטות בית הדין בעניין תשלום דמי המזונות. המוסד לביטוח לאומי ישלם את דמי המזונות להם זכאית האישה ויראה בהם חוב של הבעל, במקרה שהוא אינו משלם אותם. ברצוני לציין את סעיף 32 בו נאמר: "(הבעל) עזב את ביתו והלך למקום רחוק...." אין פירושו של סעיף זה שהבעל נמצא בתחום שיפוטה של מדינת ישראל, אלא הכוונה היא שהוא נמצא מחוץ לגבולות המדינה, באופן שנבצר מן האישה לגבות ממנו את דמי המזונות. כמו כן, ברצוני לציין שההוכחה לקיומם של חיי נישואין, פירושה שחוזה הנישואין בר תוקף, כלומר הוא נערך על ידי מורשה לעריכת נישואין. היות והעדה הדרוזית אינה מכירה בחוזי נישואין שנערכים על ידי אנשים בלתי מורשים, והוא הדין לגבי גירושין. על האישה להוכיח שבית הדין הדתי הדרוזי לא קיבל החלטה על גירושיה מבעלה. באשר להוכחת עזיבתו של הבעל את המדינה או היותו נעדר, הרי על האישה להוכיח זאת באמצעות מסמכים של גורמים רשמיים שמוסמכים להוציא מסמכים מעין אלו.

בהקשר להיתר לאישה ללוות בשם בעלה, הרי תקנה זו הייתה קיימת גם בעבר, וניתן לתמצת אותה בשני מצבים:

א. האישה לווה מקרוב משפחה שחייב לשאת בהוצאותיה, וחוב זה נזקף לחובתו של הבעל בלבד.

ב. במקרה בו האישה לווה מאדם זר, זכאי אדם זה לפנות באשר לפירעון החוב לאישה או לבעל.

החוק מעניק לאישה את האפשרות לקבל את דמי המזונות שלה מכספי הבעל המופקדים אצל אנשים או במוסדות, בתנאי שהאישה תוכיח לבית הדין, אשר יאמוד את שיעור דמי המזונות מכסף זה או מן התשואה שהוא מניב את קיומם של שלושת התנאים המצטברים שנזכרו לעיל (קיומם של חיי נישואין, היעדרותו של הבעל, אי קיומם של גירושין)[1].

5. המקרים בהם נשללת מן האישה זכותה לדמי מזונות:

הזכות לדמי מזונות נשללת מן האישה במקרה שהאישה נחשבת מורדת על פי החלטת בית הדין. סעיף 36 של החוק מפרט מצבים בהם ניתן לראות באישה מורדת. והם: במקרה שהיא נמנעת מלשהות במחיצתו של בעלה, שזו זכותו של בעלה, ללא סיבה דתית או חוקית. כפי שנאמר: "אם

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, סעיפים 31- 32.

עוזבת האישה את בית בעלה, ללא סיבה חוקית, או שהיא שוהה בביתה אך מונעת מבעלה להיכנס לבית, זאת בטרם ביקשה לעבור לבית אחר, הרי נשללת ממנה זכותה לדמי מזונות, כל עוד נמשכת תקופת המרידה".
ליתר דיוק, על פי סעיף זה ניתן להסיק כדלהלן:

1) לא ניתן לראות באישה סרבנית כאשר היא עוזבת את בית המשפחה, אלא לאחר שבוחנים את הסיבות והנימוקים שגרמו לה לצאת מבית המשפחה. חובת ההוכחה מוטלת על האישה.

2) יציאת האישה מבית המשפחה, ללא רשות הבעל, אין פירושה, באופן וודאי, שהאישה מורדת. על הבעל מוטלת חובת ההוכחה שיציאת האישה אינה מוצדקת מבחינה דתית או חוקית.

3) אם האישה מונעת מן הבעל להיכנס לבית המשפחה, אין פירושו של דבר, באופן וודאי, שהאישה מורדת. על הבעל מוטלת חובת ההוכחה שהאישה מתנהגת באופן בלתי מוצדק מבחינת החוק הדתי, כאשר היא מונעת ממנו להיכנס לבית. על האישה להוכיח שהעובדה שהיא מונעת מבעלה להיכנס לבית המשפחה מעוגנת בחוק הדתי.

4) במקרה שהאישה נופלת למשכב, לפני קיום טקס החתונה, הפגישה עם בני משפחת הבעל או המעבר לבית המשפחה, נשללת ממנה זכותה לדמי מזונות, משום שהיא נחשבת מורדת, היות ואיננה שוהה במחיצתו של בעלה. אם האישה נופלת למשכב לאחר הנישואין והיא עוזבת את בית המשפחה ואינה שבה לבית בעלה, למרות בקשתו, נשללת ממנה זכותה לדמי מזונות היות והיא אינה שוהה במחיצתו של בעלה, ללא הצדקה מבחינת החוק הדתי.

5) הזכות לדמי מזונות נשללת מן האישה במקרה שחוזה הנישואין נחשב בלתי תקף, היות ונערך על ידי אנשים בלתי מוסמכים, כלומר ללא היתר מבית הדין הדתי הדרוזי. זאת, על פי סעיף 16 שנזכר לעיל. ברצוני לציין שזכותה של האישה לדמי מזונות נשללת, במקרים בהם נערכים חוזי נישואין אזרחיים ובלתי חוקיים ביחס לעדה הדרוזית. הם אינם מחייבים את הבעל לשלם דמי מזונות, במקרה זה. כמו כן, חוק המעמד האישי הדרוזי אינו מכיר בחיי הזוגיות המשותפים בין שני בני זוג, ללא חוזה נישואין בר תוקף.

בשולי הדיון בסעיף זה, ברצוני להדגיש שעלולים להתגלע בין הבעל לאישה חילוקי דעות באשר לעבודת האישה מחוץ למקום המגורים הקבוע של בני הזוג. הדבר עשוי לגרום, בסופו של דבר, לכך שהבעל יבקש שלא לשלם לאשתו דמי מזונות, בשל חילוקי דעות אלו על עבודת האישה. אולם לדעתו של בית הדין, עניין זה טרם הוכרע, ולא התקבלה כל החלטה משפטית מטעם בית הדין הדתי הדרוזי בקשר לכך, והעניין זקוק לליבון נוסף.

6. **דמי מזונות מצטברים:**

תשלום דמי המזונות הן חובתו של הבעל והיא אינה מתבטלת עם חלוף הזמן, לאחר שהוטלה על הבעל באמצעות הסכם או פסק דין, אלא אם מסכימה האישה לבטלם. סעיף 35 קובע: "הסכום המצטבר של דמי המזונות אינו מתבטל מבחינה משפטית או באמצעות הסכמה על גירושין או במותו של אחד מבני הזוג". אי ביטולם של דמי המזונות, עם חלוף הזמן, פירושו שדמי המזונות המצטברים הם חוב שנזקף לחובתו של הבעל והאישה רשאית לדרשו, כל אימת שתרצה, זאת אומרת לזמן בלתי מוגבל. למעשה, משלם המוסד לביטוח לאומי את דמי המזונות לאישה, בסכום אותו קבע בית הדין הדתי הדרוזי, וקיבל החלטה בגינו. הסכומים אותם משלם המוסד לביטוח לאומי נחשבים חוב הנזקף לחובתו של הבעל, והמוסד לביטוח לאומי רשאי לעקל את נכסי הבעל או לעכב את יציאתו מן הארץ, במקרה ואינו פורע חוב זה בגין דמי המזונות.

לבסוף, ברצוני לדון בדמי המזונות הזמניים, במקרה שניתן לתאר את המצב כדוחק, כאשר הבעל עוזב את הבית מבלי להשאיר לאשתו דמי מזונות להם היא זקוקה נואשות. במקרה זה, יכול בית הדין לקבל החלטה על תשלום דמי מזונות זמניים לאישה, בייחוד אם קיים חשש שההליכים המתבצעים בבית הדין יתארכו. זאת, בידיעה שדמי המזונות הזמניים ניתנים לשינוי, להגדלה או להפחתה, לאחר הגשת הראיות הנדרשות כדי לאמוד את דמי המזונות, על מנת לעשות צדק עם האישה. כמו כן, ברצוני להוסיף שדמי המזונות הם זכות מן הזכויות הקבועות של האישה וזכות זו נובעת מחוזה הנישואין בר התוקף ואינה נשללת עם חלוף הזמן, לאחר הגשת הבקשה לתשלום דמי המזונות. ברצוני לציין שבית הדין רשאי, בחלק מן המקרים, להוציא צו עיכוב יציאה מן הארץ נגד הבעל אשר נמנע מתשלום דמי המזונות.

בשם האל הרחמן והרחום

הקאדי הדרוזי בין מערכת המשפט של העדה הדרוזית והחובה הדתית והחברתית

כתב: כבוד הקאדי (בגמלאות) השיח' נעים הנו
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

מערכת השיפוט אצל הדרוזים איננה דבר חדש ואינה תולדת השעה. זוהי מערכת שקיימת מקידמת דנא ותולדותיה מתחילים עם ראשית ההטפה לדת הדרוזית, בתקופת השלטון הפאטמי, בתחילת המאה ה-11, בשנת 408 להג'רה, כאשר המפיץ הבכיר של הדת הדרוזית הניח את היסודות והתנאים עליהם מושתתת מערכת שיפוט זו, על פי עקרונות הדת. השיפוט הדרוזי הוא חלק מן האמונה הדרוזית והוא מצווה וסמכות נשגבה וחשובה ביותר. גדול חכמי ההלכה הדרוזים עבדאללה א-תנוח'י (המכונה: אלאמיר א-סייד) תיאר אותו במילים: "זהו בסיס מבסיסי הדת ועמוד יסוד של האמת והצדק. אין אפשרות לקיים את הדת אלא באמצעות הכרת כללי השיפוט, הדבקות בהם והפעולה לפיהם..." חכמי ההלכה הגדירו את השיפוט כהכרעה במחלוקות וישוב סכסוכים, באופן מיוחד, מטעם סמכות ציבורית. כמה מהם אמרו: "זוהי אמירה מחייבת מטעם סמכות ציבורית, כלומר זהו שיפוט וכפיית ההחלטה". "השיפוט מבליט את האמת ומבדיל אותה מן השקר והכזב, הוא מביא להכנעתו של העושק ולניצחונו של העשוק וכן להכרעה במחלוקות". השיפוט הוא מצווה בה החלו מפיצי הדת הדרוזית וההולכים בעקבותיהם מן הראשונים ישרי הדרך.

השיפוט הנו משימה קדושה בקרב כל האומות המתורבתות. משרה זו היא מן המשרות הנעלות והנכבדות ביותר עד עצם היום הזה, וזאת משום שהקאדי פועל להשלטת החוק ולביסוס השלום והאחווה בין הבריות באמצעות מימוש הזכויות לזכאים להן, ניצחונו של העשוק, הכנעתו של העושק והכרעה במחלוקות. גדול פוסקי ההלכה עבדאללה א-תנוח'י (המכונה אלאמיר א-סייד) תיאר את הקאדים באומרו: "הם אלה המוסמכים לשיפוט בקרב הדרוזים והם ברי הלבב, הידענים והמגנים על הזכויות... הם

המופקדים על ליבון האמת ועל מציאת ההוכחות... הם הפוסקים הלכות על סמך המסורות המהימנות והם מדברים בהיגיון שקול...". בקוראן הקדוש נאמר: "שלחנו את שליחינו להביא אותם נהירים, והורדנו עמם ממרומים את הספר ואת המאזניים, למען ישמרו האנשים על הצדק". האל, ישתבח ויתעלה, מצווה על ההגינות, על הצדק ועל עשיית הטוב. כפי שאומר האל יתעלה: "הוי המאמינים, היו נוהגים בצדק והעידו בפני אלוהים, ולו גם נגד עצמכם" (דברי האל האדיר אמת הם).

מפיצי הדת האלה, אותם הזכיר אלאמיר א-סייד ומינה אותם להיות מוסמכים לשיפוט בקרב הדרוזים, הם עצמם מופקדים על ליבון האמת, מציאת ההוכחות והנחיית הדרוזים על מנת שיכירו את הבורא, יתרומם ויתעלה, את דרך עבודתו ואת ההליכה בדרך הנכוחה בהתאם לנתיב ולדרך אותם התווה להם. הוא ציווה עליהם לעשות מעשים טובים ואסר עליהם לעשות מעשים רעים. כן ציווה עליהם לדבוק בצדק ובמעשי החסד, לחפש ראיות, לקבל הנחיה, לנהוג בתבונה, לשקול את הדברים על פי אמתותם ולנהוג כלפי הבריות בצדק ובשוויון. אותם קאדים נחנו בתכונות נעלות, היו בעלי עמדה גבוהה ובקיאים בידיעת החוקים וההלכה. היו בעלי תכונות המכשירות אותם לתפקיד זה. מבין התכונות בהם נחנו אותם קאדים: יושר, הגינות, ידע, אורך רוח, חשיבה שקולה, רצינות, לשון נקייה, צניעות, ובנוסף לכך גם בכישורים שכליים כמו: תבונה, הבנה מקפת, כושר הבחנה, כושר להסיק מסקנות ומצפון חי ורגיש. הם היו אנשי האמת והמובחרים שבבריות ולא דברו חלקלקות (ניסו להערים ולהונות), לא נכנעו ולא השפילו עצמם ולא הלכו בעקבות תאוותיהם (לא לקחו שוחד). כך היו הקאדים הראשונים וכך גם אלה שבאו אחריהם וישבו על כס המשפט. הם היוו מופת ודוגמה שראוי ללכת לאורה ושהתוו את דרכו הנכוחה של האל, על מנת לפסוק במחלוקות וליישב סכסוכים. הם הבדילו בין האמת לכזב והעניקו לכל בעל זכות את זכותו ללא משוא פנים וללא הפליה. הם דגלו בזכות של כולם לממש את זכויותיהם והצדק עמד אצלם מעל לכל".

אותם עניינים היוו לגביהם מצווה אותה פקד עליהם מי שמינה אותם והתווה להם את הנתיב והדרך שבסיסה הצדק, אי משוא הפנים והשוויון בין הבריות, כל הבריות. הם לא נלאו מן השיפוט ולא רוממו את העשירים על פני העניים. הם קראו ללכת בדרכו של ריבונם ולנהוג בחכמה ולדרוש דרשות טובות. הם התווכחו בדרכי נועם, שפטו על פי האמת והצדק והשתדלו למענם, על פי התפיסה המוסרית והרוחנית של החוק ובהתאם להשראה האלוהית. האל היה בעזרם והצליח את דרכם ומאמציהם. בעקבותיהם

הלכו כל מי שבא אחריהם מן הראשונים ישרי הדרך שהלכו בעקבותיהם, דבקו בהוראותיהם והלכו בנתיב ובדרך שהותוו להם. אלאמיר א-סייד התפרסם בכך שהיה בקי והתעמק בלימודי הדת ובמדעים החילוניים, של העולם הזה. היה זה בעקבות מסעותיו בערים השונות בסוריה הגדולה (מה שכיום סוריה, לבנון, ישראל וירדן). עד שהלך בדרכה של משפחת אל-חסיני מדמשק והם העניקו לו את התואר "א-סייד" ושמו לראשו "סיידה" (מצנפת) ירוקה. מאז הוא נודע בכינוי זה "א-סייד". הוא נודע בשם אלאמיר א-סייד עבדאללה א-תנוח'י ובשם זה הוא נקרא עד ימינו אלה. הוא נודע באופיו האציל ובאמונתו החזקה, בהתעמקותו במדעים, במעמדו הרם בדת ובעולם שמחוצה לה. פעילותו של אלאמיר א-סייד לא הצטמצמה לתחומים הדתיים והחברתיים ולהפצת הידע בקרב הבריות, בכך שהוא פקד לעשות חסד ואסר על עשיית מעשים אסורים. אך הוא לא הסתפק בכך ועסק גם בחקיקה. הוא חקק חוקים בתחום הנישואין והגירושין של הדרוזים ושאב את הכללים ועקרונות היסוד ממעייני החכמה, מן המקורות הדרוזיים ומן הפסיקות ההלכתיות שפסק שהיו מבוססות על עקרון השוויון, הצדק ואי ההפליה. הוא הפך אותם ל"בסיס דתי וחברתי שדומה לעקרונות הקדושים". הוא ראה בנישואין סעיף מסעיפי הדת הדרוזית וסוד מסודותיה, בשל התנהלותם בהסכמה, בקבלה ובבחירה מרצון. הוא הגדיר את החובות והזכויות של כל אחד מבני הזוג כלפי זולתו, כשהוא נוהג בשוויון בין הגבר לאישה בזכויות, בחיי הזוגיות ובחיים החברתיים והדתיים. הוא חייב את הבעל לנהוג באשתו בשוויון, באותו אופן שהוא נוהג בעצמו, בעניינים הדתיים ובענייני החולין, ולחלוק עמה כל מה שבהישג ידו. הוא לא הותיר את עניין הגירושין והתרת הקשר הזוגי בידי הבעל בלבד, אלא קבע את הגירושין גם כזכותה של האישה, והעניק לה אותן זכויות המוענקות לבעל. הוא העניק לה את החופש להביע את דעתה באשר להתרת קשר הנישואין.

הקאדים הדרוזים אשר באו בעקבותיו ונשאו במשרות השיפוט, הלכו באותה דרך ובאותו נתיב ומילאו את חובותיהם הדתיות ואת החובות המוטלות עליהם כלפי החברה שהם מהווים חלק בלתי נפרד ממנה. הם אנשי דת ושיח'ים בעלי מחויבויות כלפי החברה, כמו לקיחת חלק בחתונות ובהלוויות וכיוצא בזה. עליהם לנהוג בזהירות על מנת שלא לגרום מבוכה ולא לעורר חשדות וספקות במהלך מילוי תפקידם וכן לשמור על כבוד מערכת המשפט ועל מעמדו הרם של הקאדי, כפי שאמר זה שאומר את הדברים הנכונים ביותר: "מייחדי האל הדרוזים, הנה עשינו מכם נציגיו של האל אדונכם האחד והיחיד, באשר ליחסים בין הבריות. שפטו בצדק ואל

תלכו שולל אחר חיי העולם הזה".

המחזור הראשון והמוביל של הקאדים בבתי הדין הדתיים הדרוזיים בארצנו, הם שיח'ים ברי סמכא שהלכו בעקבות הראשונים ישרי הדרך בנתיב ובדרך בהם הם הולכים בדרך הנכוחה ובדרך הישר. הם הפיצו טוב ויושר בחברתם, מצווים לעשות מעשים טובים ואוסרים לעשות מעשים אסורים, מנחים ומלמדים בדרך של דרשה טובה, מעודדים לקיים את המותר ולהתרחק מן האסור ומעורר החשד, משתתפים עם הבריות בשמחותיהם ובעיצבונותיהם וממלאים את צורכיהם. הם נמצאים בקרב בני עדתם ועמם בטוב וברע, בעת צרה ובעת רווחה. כאשר הם יושבים על כס המשפט הם שופטים בגבולות החוק ובהתאם לעקרונות הצדק והשוויון. הם ניחנים בכל תכונות השלמות ואינם מושפעים ממעמדו של מי מהצדדים בעלי המחלוקת והשפעתם. הם נוהגים במידה שווה בין שני הצדדים ברי הפלוגתא כאשר הם יושבים על כס המשפט, בוחנים את העניין ומתייחדים עם עצמם כדי להרהר בעניין.

מבין המשרות אותן מילאו קאדים אלו הן המנהיגות הרוחנית, התווית מדיניות הח'לוות (בתי ההתייחדות של הדרוזים), בנוסף למשרות השיפוט שלהם. האל היה בעזרם והם עשו חיל בשני התחומים, הרוחני והשיפוטי. הם היו ממלאי המקום הטובים ביותר לראשונים הטובים ביותר. הם זכו להערכה ולכבוד מצד כולם.

אין זה מן הראוי שאדם יבקש מן הקאדי דבר מה שלא בנוכחות הצד השני. אין שתדלנות בכל הנוגע לזכויות. לא מן הראוי שהקאדי יענה לבקשתו של אדם כזה והוא לא יאזין לאיש שלא בנוכחות הצד בר הפלוגתא, או ייתן לו עצה בעניין מסוים שמובא לפניו, על מנת שלא להביך את הקאדי, שלאחר מכן עלול להיות מואשם במשוא פנים או בנטייה לאחד הצדדים. "מה שמחייב את הקאדי הוא לוותר על כל מה שעלול לפגוע בשמו הטוב ולפגום בתכונות השלמות שלו. זאת, משום שאינו יכול להרשות לעצמו שידברו בו סרה, שכן העיניים נשואות אליו ויראת השמיים המאפיינת אותו ועושה אותו לדמות מופת מותנית בהתנהגותו". "אם אתם שופטים בין הבריות, שפטו בצדק". על הקאדי להיזהר פן יושפע מדמעותיו של המאמין הדרוזי העשוק או החף מאשמה. על הקאדי לשפוט על פי מה שגלוי וברור. כאשר הוא קובע פסק דין, עליו להניח בצד את מחשבותיו, הרהוריו ודעותיו, שכן אין בדת ובתפיסה המוסרית והרוחנית בעייתיות, שכן האסור ברור והמותר ברור גם הוא. "אם יש בשיפוט אולי ויתכן, הרי השיפוט אינו ראוי, שכן אין שיפוט אלא מתוך ידיעה וודאית". "דעו כי השופט כאשר

הוא מקפח בשגגה או במזיד, הרי יש עוון בלבו". "יקולל הקאדי שיגלה משוא פנים לאחד מן הצדדים ברי הפלוגתא". "מי ששופט ופוסק מתוך חוסר ידע, יקלל אותו האל האדון, הדרוזים המייחדים את האל, המאמינים, השמיים והארץ".

"הישמרו מפני מי שמחדשים בדת, שכן הם וחידושיהם בדת הם תולדה של מה שטמון בלבבותיהם. מה רעים מעשיהם". "אין זה מן הראוי שהקאדי ישב על כס המשפט כשהוא כועס, מנומנם, רעב, צמא, מפחד או שדעתו מוסחת".

"הבריות אינן זקוקות לאריגי המשי בהם אתם עטויים, לבגדי הפאר שלכם, לזהב שלכם. מה שהם זקוקים לו הוא ההגינות והצדק והאמת שבלשונכם ובלבבותיכם. אתם תשבו על בימות של אור, בימים שבו מביאות הבריות את ענייניהן לפניכם. יראו את האל אדונכם, ככל שתוכלו".

בעלי התבונה, נהגו בשיקול דעת.

שלום למי שהולך בדרך הנכוחה.

יהא האל בעזרנו ומה טוב לזה שהאל בעזרו.

(במאמרנו זה הסתמכנו על מקורותינו הדרוזים השונים
ועל דברי חכמים וחכמי הלכה.)

בשם אלוהים הרחמן והרחום

המוהר

החופש בעריכת חוזה הנישואין והחופש לקבוע את סכום המוהר המידי והמוהר הדחוי במסמך חוזה הנישואין (חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962) נאמר:

1. "חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית מעניק לשני בני הזוג את החופש לערוך את חוזה הנישואין כרצונם ואת החופש לקבוע את סכום המוהר המידי והדחוי בעצמם. אסור לחלוטין להתערב בכך. כל התערבות במהותו של חופש זה ובמסגרתו מטעם כל מי שלא יהיה זולת בני הזוג, הופך את חוזה הנישואין לנגוע באחד הפגמים החוקיים או ההלכתיים, ביניהם כפייה מורלית או חומרית מטעם גורם שאינו אחד מבני הזוג, כל עוד אותו גורם אינו בעל ייפוי כוח או קיבל סמכות לכך, כפי שקובע החוק.
2. סעיף (14) של החוק הנ"ל קובע: " חוזה הנישואין נערך תוך הבעת חיוב והסכמה בין שני הצדדים בעת מושב עריכת החוזה, בנוכחות עדים...."

סעיף (24) של החוק קובע: " המוהר הוא סכום הכסף שהנישואין מחייבים אותו. על הבעל לשלמו לאישה בהתאם לחוזה בר התוקף. שיעורו נקבע בחוזה הנישואין. במידה ששיעור המוהר אינו נקבע בחוזה הנישואין, הקאדי פוסק על פי המקובל".

סעיף (25) של החוק קובע: " מותר לקבוע את המוהר לתשלום מיידי או לדחותו, כולו או חלקו".

3. מקובל שעם עריכת חוזה הנישואין והחתימה עליו משולם חלק מן המוהר, המוהר המידי, וחלק אחר הוא המוהר הדחוי שתשלומו נדחה למקרה של גירושין או מוות. משום כך, כאשר נקבע שיעור המוהר על שני חלקיו, המידי והדחוי, על ידי שני בני הזוג, על המורשה לעריכת הנישואין לרשום זאת במסמך חוזה הנישואין ולקבוע בצורה החלטית וברורה האם מדובר בסכום כסף, או בקרקע, או

ברכוש, או במטעים או בכל דבר אחר חוקי ומקובל.

4. יש לכבד את רצונם של בני הזוג בעריכת החוזה ולתת להם חופש לקבוע את שיעור המוהר ואת סוגו: מידי ודחוי. אין לפגוע בעיקרון זה או להכניס כל פגם חוקי שהוא.
5. מה חובה לרשום בחוזה הנישואין?

ציון סוג המוהר בחוזה הנישואין מוטל על המורשה לעריכת הנישואין. זוהי חובה חוקית והיא נתונה לבחירתם של בני הזוג ולא של אף אחד אחר, באופן ברור ביותר. יש לבחור אפשרות אחת מבין שלוש בלבד והן:

א. ציון קיומו של המוהר ושיעורו. יש לשלמו. מוהר מידי. מוהר דחוי. (ציון סוגו של המוהר).
ב. אין מוהר משום סוג שהוא (מצב בלתי רצוי).
ג. מוהר לפי המקובל.

הערה:

1) בית הדין ציווה שלא לציין "כמוסכם" או "מוסכם", או ביטויים אחרים מסוג זה אשר עלולים ליצור אי בהירות ובלבול.
2) במקרה שסעיף המוהר בחוזה הנישואין נותר ריק (לא נכתב מאומה) - הרי נחשב הדבר, מוחלט ונפסק שזהו המוהר המקובל.

שאלה ותשובה על "המוהר" שהופנתה לכבוד הקאדי (בגמלאות) של בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

השיח' נעים הנו:

1. **מהו המוהר?**

תשובה: סעיף 24 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית לפיו דנים בבתי הדין הדרוזיים הגדיר את המוהר כדלהלן[1]:

"המוהר הוא סכום הכסף שהנישואין מחייבים אותו. על הבעל לשלמו לאישה בהתאם לחוזה בר התוקף...." המוהר נקרא גם "צדאק" (בערבית).

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 24.

ניתן להבין מכאן שהמוהר הוא מה שנותן הבעל לאשתו בעת עריכת חוזה הנישואין. פירושו נתינה ומתנה שהבעל נותן לאשתו, והוא חייב לעשות זאת, על מנת לקרב את לבבותיהם וכאות נאמנות מצדו והערכה לכבודה ולצניעותה. אין זה פיצוי, כפי שמבינים חלק מן האנשים. זוהי זכות שבעלה חייב להעניק לה, וזוהי זכותה הבלעדית לעשות במוהר ככל העולה על רוחה. גדול חכמי ההלכה א-סייד אלאמיר אומר בקשר לכך: "המוהר הוא זכות מזכויות האישה וראוי שהיא תנהג בו כרצונה".

2. **האם המוהר הוא תנאי מתנאי הנישואין?**

תשובה: לא.

המוהר הוא כלל מן הכללים הכרוכים בנישואין, אך איננו תנאי מתנאי הנישואין. משום כך, אין עורכים את החוזה מבלי לציין את המוהר, אלא עורכים את החוזה כשציון המוהר חובה הוא, אפילו אם בני הזוג מסכימים שלא יהיה מוהר.

המוהר אינו מהווה עניין בסיסי בחוזה הנישואין, אולם ללא המוהר חוזה הנישואין אינו יכול להיערך. יש לציין בו את המוהר, את סוגו ואת הסכמת בני הזוג לגביו. כמו כן, כפי שסבורים חלק מן האנשים, יש לציין מהו המוהר המידי ומהו הדחוי.

3. **אם כך, מה הסיבה שהמוהר ניתן לאישה ומדוע נתינת המוהר או אותה מתנה מוטלת על הבעל ולא על האישה?**

תשובה: א. הסדר הטבעי בעולם קבע שהגבר עובד על מנת להרוויח כסף והאישה מופקדת על ענייני הבית. ההוצאות הכספיות כולן מוטלות על הגבר. היה זה אך מתאים שגם מתנות הנישואין הכספיות יוטלו עליו גם הן. הוא נותן כסף זה (את המוהר) כאות וכהוכחה מצדו לחיבה ולנאמנות ועל מנת להפגין את מסירותו לאשתו.

ב. כאשר האישה עוברת לבית בעלה היא מתחילה בחיים חדשים. היא נזקקת, לשם כך, לבגדים, לתכשיטים ולצרכים אישיים מתאימים לה. משום כך, נקבע לה המוהר כחובה והמנהג הרווח מחייב שחלק מן המוהר יינתן בטקס הנישואין.

ג. הנוהג המקובל בקרב הבריות קבע שהאישה היא זו שמכינה את מה שנקרא מערכת הצטיידות הכלה לחתונה. חובה על הבעל לסייע לה בכך ולתת חלק מן הכסף. זה הוא המוהר או מה שנקרא המוהר המידי.

4. **האם צריך שהמוהר יהיה כסף או מטבעות בלבד?**

תשובה: לא. אין צורך שהמוהר יהיה כסף או מטבעות או מטבעות זהב או כסף בלבד. המוהר יכול להיות גם קרקע, או בית, או דירה, או בעלי חיים, או מניות בחברה, או בית חרושת, או חנות או עסק מסחרי. כלומר, המוהר יכול להיות כל דבר בעל ערך כספי כמו קרקע, נכסי דניידי, דבר הניתן לאמדו בנפח או הניתן לשקילה. במקרה זה, יש לציין בחוזה הנישואין מהו המוהר באופן ברור.

5. **מה קורה אם שיעור המוהר אינו מצוין בחוזה הנישואין?**

תשובה: במידה ושיעור המוהר אינו נקבע בחוזה הנישואין, נפסק לאישה מוהר כפי המקובל, משום שציינו שהמוהר הוא כלל מן הכללים הכרוכים בנישואין וזכותה של האישה שמימושו מוטל על הבעל. לאי הזכרתו של המוהר או הקביעה שאין מוהר אין השפעה על עריכת חוזה הנישואין ולא על תוקפו, שכן אין תוקף לכך ששני הצדדים לחוזה לא ציינו אותו או שללו אותו, משום שהחוזה מחייב אותו והוא אינו נשלל אם שני הצדדים שוללים אותו או אינם מציינים אותו.

אומר א-סייד אלאמיר: " במידה והבעל והאישה והאפוטרופוס מרוצים מן החוזה והמוהר כפי שנקבע, המוהר הופך לזכות מזכויות האישה וחובה מן החובות של הבעל כלפיה, בין אם הוא ניתן מידית או נותר כמוהר דחוי".

במקרה שלא נזכר בחוזה הנישואין דבר בנוגע למוהר, המוהר הוא המוהר המקובל.

המוהר המקובל, הוא המוהר שמקובל לתת אותו במשפחת אביה של האישה, כמו המוהר שניתן לאחותה, דודתה מצד האב, ובת דודה מצד האב שמקבילות לאישה, בעת עריכת החוזה, בגילן, ביופיין, ברכושן, במקום מגוריהן, בדור בו הן חיות, במידת תבונתן, במידת הדתיות שלהן, באופיין, בידע שלהן ובהיותן בתולות. אם אין אף אחת ממשפחת אביה שדומה לה באותן תכונות, הרי המוהר נקבע לפי אשת איש שאינה מקרובותיה אך שווה לה בתכונותיה.

אם בחוזה הנישואין מוזכר המוהר באופן ברור, הרי המוהר שחובה לתת אותו הוא המוהר המצוין. אולם אם המוהר מצוין באופן בלתי ברור, הרי חובה לתת את המוהר המקובל. במידה והמוהר המצוין הוא מבין הדברים

האסורים מבחינה דתית אצל הדרוזים כמו יין, חזיר, סמים ודומיהם, הרי שהמוהר פסול.

6. מה הם התנאים האפשריים וברי התוקף של החוזה?

תשובה: כגון תנאי שיהיו מגורים ראויים. כלומר, מגורים חוקיים. מגורים חוקיים הם מגורים בהם גרים בני זוג בדומה לבני הזוג שהם הצדדים בחוזה (כפי שקובע סעיף 22 בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית)[1].

חכמי ההלכה הגדירו מגורים חוקיים כדלהלן: צריך שיהיו שירותים, בית שימוש ומטבח. כמו כן, תנאי הוא שלא יהיו בבית לא חותנה ולא חמותה שעלולים להציק לאישה, שהשכנים יהיו אנשים הגונים, שהיא תהיה בטוחה בו, שיהיה מתאים למצבה, שיהיה יחידה עצמאית ושיתאים למצבו הכלכלי של הבעל, שיהיה ניתן לנעול אותו כדי לשמור עליה, על רכושה ועל חפציה, שיכלול כל מה שנחוץ למגורים כמו מיטות, מצעים וריהוט, שיהיה מצויד בכל החפצים הנלווים והכלים הדרושים לטיפול בענייני הבית ושלא יגורו בו אנשים שנוכחותם יכולה להזיק לאישה, בין אם הם ממשפחתו של הבעל או אחרים.

מבין התנאים האפשריים גם: "מעבר עם הבעל לישוב אחר, במידה ואין מניעה בעלת משמעות לכך". סעיף (22) הנזכר לעיל. יש להתנות שלא תירקם שום מזימה כנגד האישה, שהאישה תהיה בטוחה היא ורכושה, שהשכנים יהיו הגונים ולא שכנים שיש נגדם חשדות, או מופקרים ונואפים, או שיכורים, או רוצחים או משתמשים בסמים ודברים אסורים אחרים, או סוטים ועבריינים.

7. מהו ההבדל בין מוהר מידי ומוהר דחוי?

תשובה: היות והמוהר הדחוי של האישה הנזכר בחוזה הנישואין נותר כזכות מלאה עבור האישה, הרי הוא רכוש כספי בלעדי של האישה ויש לה חופש מוחלט לנהוג בו כרצונה בחיי הזוגיות שלה ולאחריהם, כמו חפצי הבית, התכשיטים ודומיהם. אין אפשרות לקחת זאת ממנה או לשלול ממנה מכל סיבה או הצדקה כלשהי, אלא במידה והיא מוותרת עליהם, מרצונה החופשי ומבחירתה היא והיא כשירה על מנת לתרום אותם. וויתור זה צריך להיעשות בכתב או להירשם בפרוטוקול של בית הדין בפני הקאדי של בית הדין הדרוזי. פירושו של דבר, שלא ניתן להשמיט את המוהר הדחוי או

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 22.

להחשיב אותו כמושמט, תהיינה הסיבות והצידוקים לכך אשר יהיו. בנוסף לכך, אין צורך לבקש להעריך את ערכו של מוהר זה שכן הוא זכותה של האישה, לאחר קיום יחסי קרבה.

המוהר הדחוי אינו ניתן להפחתה, היות והמוהר הדחוי הבא לידי ביטוי בחפצי הבית והנזכר בחוזה הנישואין הוא מבחינה חוקית והלכתית שייך לאישה ואיננו עניין אקראי שכן הוא זכות מזכויות הזוגיות המוקנית לאישה, בין אם מדובר בבקשה לגירושין או להתרת חוזה הנישואין או ללא הצדקה. אין אפשרות להפחיתו, אלא במקרה אחד והוא במקרה של גירושין או מוות לפני קיום יחסי קרבה, שכן אז מופחת חצי מסכום המוהר המלא, המידי והדחוי. כך קובע סעיף (27) של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית: "אם נפטר אחד מבני הזוג או שהם מתגרשים לאחר קיום יחסי קרבה, יש לשלם את המוהר במלואו. אבל אם הגירושים או הפטירה מתרחשים לפני קיום יחסי קרבה, מופחת המוהר לחצי". באשר למוהר הדחוי: המוהר הדחוי אינו חל אלא באחד משני המקרים: גירושין או מוות, ואם מתרחשים גירושין או מותר חוזה הנישואין. עניין המוהר הדחוי מובא להערכת קאדי בית הדין הדרוזי והוא קובע אם המוהר (הדחוי) יבוטל לחלוטין או יבוטל בחלקו, במידה והאישה נושאת באחריות להתרת חוזה הנישואין בינה לבין בעלה, או אם היא זו שגרמה להתרת חוזה הנישואין ללא הצדקה, או שהאחריות לכך מתחלקת בין שניהם, בינה ובין בעלה".

זאת, לפי סעיף (48) של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית אשר קובע[2]: "... במידה ואוזלת היד והעמידה על הפירוד היא מצד הבעל, הרי שהקאדי מתיר את חוזה הנישואין ביניהם ופוסק לאישה את מלוא המוהר הדחוי או את חלקו. במידה וזה מצד האישה, פוסק הקאדי על ביטול המוהר הדחוי כולו או חלקו...".

סעיף (49): "אם מסתבר לקאדי שלגירושין אין הצדקה הלכתית הוא פוסק לאישה דמי נזיקין בנוסף למוהר הדחוי...".

אין לאישה זכות לדרוש את המוהר הדחוי אם לא התרחשו אחד מן השניים: גירושין או מוות (לפי סעיף 21 של החוק הנזכר לעיל).

[2] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, סעיף 48.

8. מה הדין לגבי הציוד וחפצי הבית?

תשובה: על הבעל להכין את המגורים ואת המיטות, המצעים, חפצי הבית וכלי הבית הדרושים ודברים אחרים, על מנת להשלים את כל צרכי הבית, היות ואלו הן הוצאות הכרוכות בחיי הזוגיות והמוטלות על הבעל כחוק, והן מזון, ביגוד ודיור, כפי שנאמר בסעיף (28) של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית שקובע: "דמי המזונות הם הסכומים שמוציא האדם על בני משפחתו (ילדיו ואשתו), והם כוללים מזון, לבוש ומגורים..."[1].

אם האישה או אביה מכינים את הנאמר לעיל הרי זה מתוך רצון ובהתנדבות. שכן במקורות הדרוזיים אין אזכור של חובת הכנת חפצי הבית על האישה ולא על אביה ואין כופים עליה או על אביה להכין זאת. חפצי הבית הם: הרהיטים אשר מכינה האישה ומשפחתה על מנת שיהיו עמה בבית המשפחה, אבל האחראי, מבחינת ההלכה, על הכנת הבית ועל ציודו בכל הדרוש לו, ובכלל זה ריהוט, מיטות ומצעים וכלי הבית הדרושים הוא הבעל. אין דורשים מן האישה דבר מכל אלה, יהיה המוהר שלה אשר יהיה, ואפילו אם מתווספת תוספת למוהר עבור ריהוט, הרי המוהר הוא זכותה הבלעדית של האישה, ואין בו כל חלק לאביה ולא לבעלה ולא לאף אחד אחר.

מנהג הבריות מקדמת דנא הוא שהאישה מביאה לבעלה את חפצי הבית. אם אכן האישה מביאה, בעת טקס הנישואין, מחפצי הבית אל בית בעלה, הרי זה רכושה הבלעדי, ואין לבעל או למישהו אחר זכות להשתמש בהם או להפיק תועלת מהם ללא רשותה ובניגוד לרצונה. הבעל אינו יכול לאלץ אותה להפיק תועלת ממה שהביאה עמה, אלא על הבעל להכין לה מגורים חוקיים שלמים על כל מרכיביהם, כולל ריהוט וכלי בית וכל דבר הכרחי אחר.

במידה והרכוש אותו הביאה התכלה או נצרך על ידי הבעל הרי זו אחריותו הוא, משום שהתכלותו של חפץ היא באחריותו של זה שכאילו גוזל אותו, וזכותה של האישה שישיב לה חפץ כדוגמתו או בערכו הכספי.

צרכי הבית הם פיקדון ביד הבעל, ואם הוא מתבקש למוסרם ונמנע מלעשות זאת, הרי דינו כדין גוזל מבחינה הלכתית וחוקית.

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, סעיף 28.

כפי שנאמר בספר ההלכה "א-שריעה א-רוחאניה": "הדרוזי ייתן לאישה את המוהר אשר נישואיה מקבלים תוקף לפיו, ומי שגוזל מן האישה את המוהר שלה, הרי הוא מקיים אתה יחסי אישות באיסור ונוהג בה בכוח הזרוע. דעו שאדונכם האל יקלל בעל שגוזל מאשתו את המוהר שלה".

בשם האל הרחמן והרחום

התפתחות השיפוט אצל הדרוזים במהלך ההיסטוריה

כתב: כבוד הקאדי השיח' עמאד אבו ריש
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי

השבח לאל ריבון העולמים, יוצר הבריות כולן. נשבח אותו על נדיבותו הרבה ועל נוכחותו המזהירה ועל שפע חסדו. התפילה והשלום על הטובות שבבריותיו ועל אדוני הברואים שלו אשר עשה אותם למפיצי בשורתו ולמאורות בארצו ולמתרגמי ההשראה שלו, והסיר מהם את הטומאה וטיהר אותם והנחיל הצלחה למי שעמל לרצות אותו.

השיפוט אצל הדרוזים החל מאז תחילת ההטפה לאמונה הדרוזית בשנת 408 להג'רה (הספירה האסלאמית - תקופת הח'ליפות הפאטמית במצרים) על ידי האמאם חמזה בן עלי (עליו השלום) אשר פרסם צו לקאדי הראשי, באותה עת, אחמד בן אל-עואם ובו הוא ביקש ממנו להפסיק לדון בסכסוכים הנוגעים לחוזי הנישואין או התרת חוזי הנישואין או גירושין בין בני העדה הדרוזית, עד שהוא (האמאם חמזה בן עלי) או מי שהוא ימנה ידון בענייני הנישואין או הגירושין של הדרוזים. היות והכללים המקובלים אצל הדרוזים שונים מהכללים המקובלים אצל הזרמים האסלאמיים, הרי השיפוט בתקופה הפאטמית הגיע לשיא שהשיפוט לא הגיע אליו קודם לכן. הקאדים הדרוזים היו נוהגים ללא משוא פנים וזכו לאמון רב. הח'ליף הפאטמי אל-חאכם באמר אללה (עליו השלום) פרסם מסמך שכלל תכנון משפטי אידאלי שהבטיח לכל בעל זכות לממש את זכותו וכלל מספר צווים שיערבו לכך שהשיפוט יהיה הוגן, על מנת שהקאדי יוכל לממש את הזכויות[1]. באותה תקופה, הייתה קיימת מועצה שיפוטית נוספת והיא מועצת התלונות על העוולות שזה היה למעשה בית דין לערעורים. סמכותו הייתה מעל לסמכותו של הקאדי. ראש המועצה היה האחראי על התלונות

[1] מתוך הספר: צבח אל-אעשא, חלק עשירי, כתב: השיח' אבי אל-עבאס אחמד בן עלי אל-קלקשנדי, בהוצאת: דאר אל-פכר, דמשק, מהדורה ראשונה, 1987.

על העוולות. לעתים היה זה הח'ליף עצמו או המושל מטעמו או מי שממלא את מקומו של אחד מהם. מועצה זו מנתה ארבעה סוגי חברים והם:

1. שומרי החוק ועוזריהם: הם שומרי החוק שאמונים על ישוב סכסוכים, מניעת אלימות וקבלת החלטות שמיישמות את עקרונות הצדק, כיבוד החוק ויראת כבוד למערכת המשפט.
2. השופטים: הם הקאדים והמושלים והפקידים הבכירים של הממשל, הם דנים בסכסוכים על מנת להשיב את הזכויות לזכאים להן וליישם את החוקים.
3. חכמי ההלכה: הם בבחינת יועצים לאחראי על התלונות על העוולות, הם מביעים את דעתם באשר לעניינים בעייתיים ובעיות חוקיות הלכתיות, באופן מיידי, בשל בקיאותם בהלכה, על מנת שהישיבות הנוגעות לתלונות לא תדחנה ועל מנת שיוצאו פסקי דין ללא דיחוי.
4. המזכירים: הם מזכירי המועצה המופקדים על רישום הפרוטוקולים של הישיבות, עדויות העדים ופסקי הדין של המועצה.

התקופה הפאטמית:

השיפוט באותה תקופה היה בידי הסונים. השופט אותו מינה הח'ליף העבאסי בשנת 348 (שנת 909 לספירה) היה אבו זאהר א-ד'הלי, הקאדי הסוני. אולם הפאטמים שיתפו עמו בשיפוט את השופט נעמאן בן חיון ואת אבן אבי תובאן, והדרוזים קבלו זאת בהבנה, בשל היותם עם אחד.

בשנת 366 (שנת 976 לספירה) מונה מחמד בן א-נעמאן לקאדי וקיבל את התואר השופט הראשי. סמכותו הייתה לא רק לגבי ענייני השיפוט במצרים, אלא היא כללה גם את כל ארצות הח'ליפות, כמו א-שאם (סוריה הגדולה, הכוללת את סוריה, לבנון, ארץ ישראל וירדן של היום), ארצות המגרב (צפון אפריקה) ומכה ומדינה. היא כללה את כל ארצות האסלאם. משימתו לא הצטמצמה רק לעניינים משפטיים אלא כללה גם עניינים דתיים שאין להם קשר לשיפוט. הם כללו בדרך כלל את התפילה, הדרשות במסגדים, המועצות הדתיות, הפיקוח על האתרים הדתיים, קביעת שערי הזהב והכסף, המשקלות והמטבעות ודיון בענייני ירושות וכספי יתומים. לקאדי היה סגן אחד או יותר שייסעו לו בעבודתו בנוסף לעדים ולעוזרים.

הקמתה של מערכת השיפוט הסתיימה בימי החʼליף אל-חאכם באמר אללה אל-מנצור (עליו השלום) (985 - 1021 לספירה) שהוא החʼליף הפאטמי השישי (שלט בשנים 996 - 1021 לספירה). מן הפעולות החשובות ביותר שלו, לאחר שעלה לכס החʼליפות, הייתה ארגון מערכת המשפט. הוא ראה את עצמו אחראי על ביסוסה. על מנת שישרור הצדק הוא בחר את השופטים שלו מקרב חכמי ההלכה של דת האסלאם ושל הזרם האסמאעילי והעניק להם סמכויות, כסף רב ותארים מתאימים, על מנת שלא יתאוו לכספי הבריות וכדי שלא יעשו עוולות. הוא העניש והחרים את רכושו של כל שופט שקיבל שוחד או עשה עוול לבריות. בשנת 1014 לספירה, הופקדה משרת השיפוט, באופן זמני, בידי המפקח על השווקים (על המידות, המשקלות ועל המוסר הציבורי). זו הייתה משרה דתית. לאחר מכן, מונה למשרת הקאדי הראשי מצרי בשם אחמד בן אל-עואם. הוא היה האדם המתאים ביותר במצרים למלא משרה זו. לצדו היו ארבעה חכמי הלכה שיעים, על מנת שהשיפוט יעשה רק על פי הזרם השיעי.

האמאם חמזה בן עלי (עליו השלום) שלח אליו איגרת בה שאל אותו על מספר עניינים הקשורים להלכה ולדת. אולם לא עלה בידו לענות. האמאם שלח אליו איגרת שנייה בה דרש ממנו להפסיק לדון בעניינים הנוגעים לדרוזים וביקש ממנו שיבקש ממי שפונה אליו, במידה והוא דרוזי, יש לשלוח אותו לאמאם חמזה (עליו השלום) על מנת שישפוט על פי ההלכה והחוק הדרוזי. מאז שנת 1019 לספירה שהיא שנת 410 להגʼרה, עבר השיפוט של הדרוזים אל האמאם חמזה (עליו השלום) ואל מי שהוא מינה על מנת לסייע לו. כך היה הדבר עד לשנת 1021 היא שנת 411 להגʼרה. השופט הראשי אחמד בן אל-עואם וויתר על סמכויותיו לדון בענייני הדרוזים ובכך נענה לבקשת האמאם חמזה (עליו השלום)[1]. אבו אל-חסן עלי בן אחמד א-טאאי (עליו השלום) היה ממלא מקומו של האמאם חמזה (עליו השלום). הוא היה מפרסם פסקי הלכה בענייני דת ובענייני חולין. הוא הסמיך את המנהיגים הדרוזים המקומיים ואת ראשי השבטים לשפוט בענייני חולין. באשר לעניינים הדתיים ולענייני המעמד האישי, הרי הם הופקדו בידי השיחʼים ואנשי הדת.

בתקופה החל משלטון האיובים, פנו הדרוזים, כמו הסונים והשיעים, לישוב סכסוכיהם בעניינים חילוניים ובענייני ירושות אל הקאדים. אך באשר

[1] מתוך הספר: "אל-ערפאן פי מסלכ א-תוחיד". כתב: דʼʼר סאמי מכארם, בהוצאת "מאססת א-תראתʼ א-דרזי" (מוסד המורשת הדרוזית), לונדון, 2006.

לגירושין, לנישואין ולחופש לכתוב צוואות, הם נהגו על פי המסורות והמנהגים שהשתרשו בעדה הדרוזית ושהועלו על הכתב בחלק מן הכתבים שלהם. הם יושמו בקרבם על פי מה שהורו להם השיחʼים שלהם. המנהגים המקובלים של העדה היו ועודם חיים בליבות המאמינים ומושרשים בנפשותיהם והם פועלים לפיהם.

תקופת התנוחʼים, המעניים והשהאבים (בלבנון):

הראשון אשר עלה לכס השיפוט מטעם האמירים התנוחʼים היה הקאדי השיחʼ עמאד א-דין חסן א-תנוחʼי, הסבא של האמירים ממשפחת נאצר א-דין א-תנוחʼי ברמטון ולאחר מכן בכפרמתא, של האמירים ממשפחת אמין א-דין א-תנוחʼי בדיר אל-קמר וביצור, וזאת בין השנים 1350 ועד לשנת 1860. האחרון שישב על כס המשפט בשנת 1861 היה מחמד א-תʼאני (מדיר אל-קמר). האמיר אמין ממשפחת נאצר א-דין, משושלת האמירים התנוחʼים נזכר בכתב היד "ההיסטוריה של האמירים התנוחʼים" המקדיש פרק מיוחד לשיפוט בלבנון. נאמר בו בקצרה: " השיפוט היה הנושא העיקרי לו הקדישו האמירים התנוחʼים תשומת לב, משום שהוא שמר על הצדק ועל האמת. אלו הם מקור הטוב וההצלחה של כל העם. האמיר של המערב מצא לנכון ליחד את השיפוט לבעלי היכולת, יראי השמיים ובעלי יראת הכבוד ממשפחת תנוחʼ, על מנת שהבריות יבטחו בצדק ובחוקים ולא יתנו לדברים המנוגדים לצדק ולאמת לעבור לפניהם ולא מאחוריהם. מאותה תקופה היו בארץ שתי רשויות: הרשות השופטת המקבלת פסקי דין והרשות המבצעת המופקדת בידיהם של מי שהאמירים התנוחʼים בוחרים אותם, על מנת שיהיו מושלים.

לאחר תום תקופת האמירות השהאבית בהר הלבנון ויסוד מערכת מושלי המחוזות, מונה השיחʼ אחמד תקי א-דין כחבר במועצה הגדולה וקיבל סמכות לפסוק הלכות. דʼʼר אסד רסתם כתב בספרו "אראא ואבחאתʼ" (דעות ומחקרים) כדלהלן: "סמכויות הקאדי הדרוזי בדרום לבנון.... הנוצרים היו יכולים גם הם להישפט אצלו, במידה ורצו בכך.... הוא הוסיף שהנוצרים בצפון לבנון, במרכזה ובדרומה התדיינו, פעמים לא מעטות, באשר לסכסוכים ביניהם, בפני בית הדין הדרוזי בבעקלין או בכפרים אחרים באזור א-שוף"[2].

[2] אראא ואבחאתʼ (דעות ומחקרים), דʼʼר אסד רסתם, מפרסומי האוניברסיטה הלבנונית, בירות, 1966.

בשנת 1860, בעקבות המאורעות, לאחר הקמת מערכת מושלי המחוזות, פורסם צו על הקמת מועצת השיפוט הגדולה. השיח' סלמאן מונה כחבר בה ומונה למשרת קאדי העדה הדרוזית. הוענק לו אות הכבוד המפואר (של האימפריה העותומאנית) ומונה לקאדי של איזור א-שוף עד שנפטר בשנת 1879.

בהתאם למסורות הדרוזים היו הקאדים הדרוזים נשארים בתפקידם עד מותם או התפטרותם. הם שפטו על פי המנהגים, המסורות והפסיקות ההלכתיות הדרוזיות. כך היה עד שכל אלה גובשו ונוסחו בחוק המעמד האישי הדרוזי שהתקבל ב-24 לפברואר 1948. כפי שציין השיח' מרסל נצר בספרו "התפתחות השיפוט", הכנת החוק נעשתה לאחר התפטרותו של השיח' מלחם חמדאן בשנת 1945 על ידי ההנהגה הרוחנית בלבנון אשר התכנסה בקברו של הנביא איוב (עליו השלום) ופרסמה את המסמך הבא בזו הלשון[1]:

כבוד המנהיגים הרוחניים הנכבדים,

ההנהגה הרוחנית המורכבת מן השיחי'ם של אל-ביאדה ושאר אזורי לבנון, התכנסה בקבר הנביא איוב (עליו השלום) בימים 15 - 16 לחודש רמדאן שנת 1364 להג'רה, החלים ב-23 - 24 לאוגוסט 1945, בהשתתפות שיח'ים מהר הדרוזים, פלסטין, אל-גוטה והאזור והעיר חלב, אנו מביאים לפני כבודכם את ההחלטה הבאה:

לאחר עיון בסעיפי הצעת חוק המעמד האישי הדרוזי, ובחינתה באופן מדוקדק, מצאה ההנהגה לנכון את הצורך להכניס תיקונים ולבטל ולהוסיף סעיפים בהצעת החוק. זאת, בהסתמך על המקובל בעדה ועל מסורותיה ומנהגיה העוברים מדור לדור, מן הראשונים ישרי הדרך. זאת, משום שלא ניתן לשנות את החוקים האלוהיים במהלך הדורות ועם השינויים הנובעים מן הזמן, בניגוד לחוקים שהזמן גרמם. משום כך, אנו מגישים לכבודכם בתקווה שהדברים יתקבלו על ידיכם, בייחוד נוכח העובדה שאתם בעלי המילה האחרונה, את התיקונים בתקווה שתאשרו אותם, ותביאו את הצעת החוק לגורמים הנוגעים בדבר לאישורה באופן רשמי. בכבוד רב, ההנהגה הרוחנית, 17 לחודש רמדאן שנת 1364 להג'רה, שנת 1945 לאחר מכן פורסמה החלטה מטעם הגוף המחוקק ביום 12 לספטמבר 1945

[1] מתוך הספר: "קדאא אל-מוחדין א-דרוז עבר א-תאריח" (השיפוט אצל הדרוזים לאורך ההיסטוריה). כתב: מרסל נצר, בירות, 2011, עמוד: 41.

בנוסח הבא:

כבוד השיח' חסין טליע, המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית,

קבל נא את רחשי כבודנו. ועתה לעצם העניין:

... הגענו למסקנה מן התיקונים שהוכנסו בכמה מסעיפי הצעת חוק המעמד האישי ומעיון בו, שלנגד עינינו עמדו מספר שיקולים חברתיים ותרבותיים שעומדים בקנה אחד עם המסורות הדרוזיות, כדי להקל על יישום החוק על ידי הנוגעים בדבר.

בכבוד רב,

עאליה, 12 בספטמבר 1920, המטיף פנדי חמאדה, המטיף אחמד עבדאללה צעב.

השיפוט במחוז בירות הופקד בידי הקאדי השיח' מחמד עלי רודה, קאדי העדה הדרוזית בבירות. זאת, על פי החלטת השיח' מחמד טריף, המנהיג הרוחני של העדה במחוז בירות, שפורסמה ביום 10 לדצמבר שנת 1324 להג'רה. זאת, על פי הספר "סירת סידנא א-שיח' אמין טריף" (קורות חייו של אדוננו השיח' אמין טריף). השיח' מחמד רודה ניחן ביושר, ביראת שמיים ובתכונות אופי נעלות. הוא נפטר בשנת 1941 [2].

בחאצביא הופקדו על השיפוט השיח'ים הנכבדים ממשפחת קיס. סמכותם השיפוטית לא הוגבלה לאזור חאצביא בלבד, אלא כללה גם את כל בני העדה הדרוזית שהתגוררו, באותה תקופה, במחוז דמשק, באל-גוטה ובאיזור אל-בלאן (ואדי חמאם), בנוסף לואדי אל-תים והדרוזים של פלסטין וחלב. השיח' מרסל נצר מציין בספרו שנזכר לעיל אודות התפתחות השיפוט הדרוזי את הדברים הבאים: אין מנוס מלציין שהיו חילוקי דעות על סמכויות הקאדים הדרוזים והקאדים הסונים בחאצביא. חילוקי דעות אלה הביאו, בתקופה העותומאנית, לפרסום צווים ואגרות מדמשק ואליה והמופתי העליון (המוסלמי) אל נציבות המחוז של חאצביא וראשיא וסגן הממונה על השיפוט השרעי (על פי ההלכה האסלאמית) בחאצביא, הקובעים שלא תהיה התערבות בענייני העדה הדרוזית בכל הקשור בנישואין, גירושין וצוואות. השיח' המנוח חלים תקי א-דין אימת את

[2] "סירת סידנא א-שיח' אמין טריף" (קורות חייו של אדוננו השיח' אמין טריף), כתב: עבדאללה טריף, ג'ולס, 1987. עמוד: 24.

נוסח הצווים והאיגרות בספרו "קדאא אל-מוחדין" (השיפוט אצל הדרוזים) שמזכר לעיל:

הצו הראשון מיום 19 לחודש שעבאן שנת 1307 להג'רה, היא שנת 1896:

בהסתמך על המנהגים המקובלים מקדמת דנא, אנו מעניקים מסמכים מתאימים מטעם המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית, לאנשים הרוצים להינשא והנמנים על העדה הנ"ל.... ישנם גורמים המתערבים בין אם בעניינים הנ"ל או בענייני צוואות של הדרוזים. אי לכך, היות והטיפול בעניינים אלו שקיים מימים עברו הנו בר תוקף, הרי אין כל אפשרות שהיא לשנות את הנהלים הקיימים מאז ומתמיד בקרב בני העדה בענייני נישואין, גירושין וצוואות. איש לא רשאי להתערב בכך. במידה וקיימת התערבות בניגוד לנהלים הקדומים, מצד איזשהו גורם, יש למנוע זאת.

על החתום: מצטפא עאצם

למרות הוצאת הצו הראשון והשני ולאחר שהניסיונות להפקיע את הסמכות מידי הקאדי הדרוזי חזרו ונשנו, יצא הצו השלישי ב-3 לחודש צפר 1308 להג'רה ועליו חתום מצטפא עאצם שהיה חתום גם על הצו הראשון והשני. בצו נאמר:... "הדיווחים המגיעים ממשרד הפנים, מאשרים וממליצים על הצורך שלא לבטל את המנהגים המקובלים מקדמת דנא בין בני העדה הדרוזית. נוכח מה שקורה במציאות, יש להימנע לחלוטין מלדון בתביעות באופן חדשני שחורג מן המנהגים של העדה הדרוזית. לאור זאת, אנו מודיעים לתביעה הנוגעת בדבר בשפה ברורה, שבמידה והם יעמדו על שלהם וימשיכו לנהוג כפי שהם נוהגים כעת, הרי הם יישאו באחריות לכך".

אנו למדים מן הנאמר בצו השלישי שמשרד הפנים העותומאני היה מודע לניסיונות להפקיע את סמכותו של הקאדי הדרוזי והוא העביר את העניין לטיפולה של הרשות השיפוטית האחראית, כלומר למופתי העליון. בנוסף לכך, פורסם הצו הבא שהיה מופנה לתובע של חאצביא:

אדון נכבד,

"התביעות לגבי עניינים הנוגעים לבני העדה הדרוזית בענייני נישואין וצוואות הטיפול בהן נעשה כפי שנעשה מקדמת דנא. הן נפתרות ונידונות בידיעת המנהיג הרוחני שלהם, בדומה לבעיות הללו המתעוררות ביניהן, הטיפול בהן שלא במסגרת השיפוט הדרוזי בטל. בזמנו יצא צו מטעם "השער העליון" (השלטון העותומאני) אל המחוז בעניין זה שקבע

שהדרוזים, במידה והם פונים לבית המשפט בעניינים הנוגעים לשיפוט המיוחד להם, כמו נישואין, ירושות וצוואת, הרי אין להתערב בענייניהם ולדון בהם. על סמך הפנייה שהוגשה בשם בני העדה הדרוזית המתגוררים בחאצביא ולמרות ההודעות והצווים שנמסרו לכם, אתם עדיין ממשיכים להתערב בענייני העדה שלהם, כאשר אחד מן הצדדים פונה לבית הדין השרעי (האסלאמי). ידוע ומוכר מזגם של בני העדה הנכבדה הזאת, והמשך התערבותכם בענייניהם לא יסייע. המציאות וטובת הציבור תובעים שתמשיכו לשמור על המצב כפי שהיה. ובנוגע לכך, אפילו אם שני הצדדים יפנו אליכם ויביעו את רצונם להישפט בפניכם, אל תדונו בתביעתם ואל תשפטו ביניהם בשום פנים ואופן. זאת, על פי האיסור מטעם מחוז סוריה בנוסף לזה של משרד הפנים הנכבד והמזכר של משרד זה שנשלח לבית הדין שלכם...."

החתום על צו זה: המופתי העליון, מחמד לטפי.

צו זה היה בבחינת חוק. הוא היווה אישור חוקי לעצמאות הדרוזים בניהול ענייני עדתם וענייני המעמד האישי שלהם. במהלך מלחמת העולם הראשונה שינו העותומאנים את גישתם זו וביטלו את העצמאות של העדות השונות לניהול ענייניהן הפנימיים. ב-4 לנובמבר 1913 הוציא המופתי העליון צו שמבטל את הצווים הקודמים שלו והפך את הקערה על פיה. הוא העניק לבית הדין השרעי (המוסלמי) הסוני סמכות לדון בסכסוכים בין הדרוזים. אולם צו זה לא בוצע למעשה ונותר דיו על גבי נייר. עקב כך, פקע תוקפו כאשר העותומאנים נסוגו מאזורים אלה והחלה תקופת המנדט. על פי כתב המנדט, התחייבה המדינה שקיבלה את המנדט להקים מערכת משפט בסוריה ובלבנון שתשמור על זכויות הזרים ותושבי הארץ במידה שווה ותשמור על המעמד האישי של האנשים ועל האינטרסים הדתיים שלהם. בהתאם לכך, נחקקו חוקים שהעניקו ערבויות מיוחדות לבני העדות השונות שערבו לחופש קיום הפולחנים הדתיים שלהם, כל עוד הדבר אינו פוגע בביטחון ובמוסר הציבורי. כמו כן ממשלת המנדט קיבלה על עצמה לכבד את חוקי המעמד האישי והאינטרסים הדתיים של העדות. כך המשיכו הדרוזים לשמור על דיני המעמד האישי שלהם על פי המנהגים והמסורות והמסמכים השונים וכתב המנדט. עד שנחקקו החוקות של סוריה ולבנון.

החוקה הלבנונית נתקבלה ב-23 למאי 1926 ובסעיף התשיעי שלה היא קבעה כדלהלן: "חופש האמונה הוא חופש מוחלט, והמדינה בכך שהיא נותנת כבוד לאל יתעלה, מכבדת את כל הדתות והאמונות וערבה לחופש

הפולחן הדתי תחת חסותה, בתנאי שהדבר לא יפר את הסדר הציבורי. כמו כן, יובטח לכל התושבים, על עדותיהם השונות, לכבד את חוקי המעמד האישי שלהם ואת האינטרסים הדתיים שלהם".

בחוק הנוגע לאלה שאינם מוסלמים ואשר נתקבל ב-7 למרס 1929 קבע הסעיף השביעי שלו כדלהלן: "חוק זה לא ייושם לגבי הלבנונים שאינם נמנים על העדות האסלאמיות, היות והחוק הקובע לגביהם תישאר השריעה האסלאמית או המסורות המקובלות בכל עדה ועדה ואשר קיימות מקדמת דנא".

חוק זה העניק לבתי הדין של העדה הדרוזית, כדוגמת בתי הדין הסונים והג'עפרים, את הסמכות לדון בענייני המעמד האישי הנוגעים לבני העדה הדרוזית על פי מנהגיהם ומסורותיהם מקדמת דנא.

החלטת הנציב העליון מס' 60/ל.ר מיום 13 למרס 1936 הכניסה תיקונים בחוק כדלהלן: "תקנון העדות הדתיות קבע ואישר שהעדות המוכרות על פי חוק כעדות בעלות מערכת שיפוט מיוחדת להן הן העדות ההיסטוריות, וביניהן העדה הדרוזית. לעדה זו מאפיינים משלה על פי צווים חוקיים והחלטות שאישרו את המסורות והמנהגים הרווחים בין אנשיה. היא נמצאה ראויה להכרה חוקית, על פי חוק זה, בסוריה או בלבנון. היא רשאית לחקוק חוקים משלה שיאושרו על פי החלטה חוקית ויהפכו אותם לבעלי תוקף, החלטה זו כוללת הכרה בעדה.

היו חילוקי דעות בנוגע לסמכות בתי הדין הדרוזיים לעומת בתי הדין הסוניים. בית הדין הדרוזי בחאצביא קיבל החלטה בעניין צוואה של משפחת אל-כנפאני ובית דין סוני בדמשק הוציא החלטה אחרת באותו עניין. המחלוקת גברה והגיע אל המדינאים. לאחר שהנציב העליון מטעם הרפובליקה הצרפתית בסוריה ובלבנון בחן את האפשרות ליישם את הסעיפים שקובעים את עצמאות העדות הדתיות, שלח הנציב העליון מכתב לבית הדין בדמשק ובו חוות דעת הנציבות המסתמכת על סעיפים אלה, ועל הסמכויות שהעניק כתב המנדט לעדות. בסוף מכתבו כתב כדלהלן: "... על כן יש להסתמך על הוראות המופתי העליון משנת 1306 להג'רה הקובעות את סמכות השיפוט הדרוזי, בעת הנוכחית, ואשר ניתן לקבוע, כאשר שני הצדדים ברי הפלוגתא נמנים על העדה הדרוזית, בנושאים הבאים:

1. נישואין וכל הכרוך בהן כמו ביטולם, גירושין, אימוץ, משמורת, אפוטרופסות ודמי מזונות, בין שני בני הזוג. 2. צוואות. 3. הקדש.

השיפוט הדרוזי בסוריה:

לאחר שהדרוזים התיישבו התיישבות קבע בהר חוראן נפתרו הבעיות שהתעורר ביניהן בדרך השבטית - החמולתית באמצעות בעלי התבונה ונכבדי העדה, על פי המנהגים והמסורות. כמה מבני משפחות אבו עסאף ואבו ראס התפרסמו ביניהם כפוסקים בענייני חולין. באשר לעניינים הדתיים ודיני המעמד האישי, אנשי הדת הם אלה שעסקו בפתרון הבעיות על פי האמונה הדתית והמסורות המקובלות. במידה ונבצר מהם לפתור בעיה, הם פנו למנהיג הרוחני של העדה. לאחר שנתקבל החוק, הוקמו בתי דין בא-סוידאא, צלחד ושהבא, על פי החוק, על מנת לפתור ענייני חולין.

הוחלט להקים בית דין של העדה הדרוזית בא-סוידאא בעת שלטונו של פיצל. לאחר שהוקמה ממשלה מקומית, נבחר השיח' מחמוד אבו פח'ר לקאדי, בשנת 1922, ובעקבותיו באו מספר קאדים נוספים. בית הדין דן בסכסוכים בענייני ירושות, נישואין, גירושין, צוואות וכיוצא בזה. לבית הדין הייתה סמכות ליישב סכסוכים שהתעוררו בין הדרוזים של דמשק, אל-גוטה והאזור וההר הגבוה ממערב לחלב. פתרון הסכסוכים נעשה בהתאם למסורות ולהוראות הדת הידועות.

בשנת 1945 נקבע תקנון למינוי קאדים דרוזים שאושר על ידי הפרלמנט הסורי. לאחר שהתגלעו חילוקי דעות בעניין מינוי קאדי מתאים מילאו שלושת המנהיגים הרוחניים והם: השיח' אחמד אל-הג'רי, השיח' אחמד אל-ג'רבוע והשיח' האני אל-חנאוי את משרות הקאדים של העדה, כל אחד מהם מילא משרת קאדי, החל משנת 1947 ועד שנת 1951. לאחר מכן פורסם צו שלפיו יכול היה לשמש כקאדי בבית הדין הדרוזי רק מי שהיה בעל תואר במשפטים. צו זה פורסם בשנת 1952, ולפיו מונה מר סלאם לקאדי בבית הדין הדרוזי. בשנת 1953 פורסם צו מספר 59 שכלל את חוק המעמד האישי של העדות בסוריה ואת סעיף 307 שהעניק לדרוזים סמכות לפסוק בענייני נישואין, גירושין, אי החזרת האישה הגרושה, אישור להעניק ירושה על פי צוואה בשיעור של שליש ליורש או למי שאינו יורש והזכות לייצג או למלא את מקומם של קרובי הנפטר לפני פטירתו של המוריש וקרוביו באים במקומו ומקבלים את חלקו, כאילו היה חי, וכן איסור על ריבוי נשים.

בשנת 1959 נתקבל בסוריה חוק מספר 56 הידוע בשם חוק הרשות השופטת. בסעיף העשירי שלה נאמר:

(1) החוק עוסק בכל הנוגע לבתי הדין של המעמד האישי ותחומי שיפוטם, על פי החוקים ברי התוקף, וכמו כן הזכות לערער על פסיקתם בפני בית דין לערעורים.

(2) קאדי דתי מבני העדה ידון בענייני המעמד האישי שלהם וימונה על פי החלטה של ממשלת הרפובליקה. על הקאדי למלא אחר התנאים הדרושים למינויו.

(3) תמונה מועצת פסיקת הלכות לעדה הדרוזית שתבוא במקום בית דין לערעורים שיבוטל ובמקומו תבוא מועצה זו.

כך בוטל בית הדין הדרוזי לערעורים. הערעור על החלטות בית הדין של העדה יתבצע בפני בית המשפט הסורי לערעורים. הערעור יהיה אך ורק בתנאים ובהתאם לעילות משפטיות מוגדרות והתביעה תובא לבית המשפט לערעורים המורכב משופטים שאינם דרוזים על מנת שיפסוק בה. יש לציין שמשרת הקאדי היא משרה בעלת חשיבות והיא בעלת מעמד חברתי בולט.

השיפוט הדתי הדרוזי בישראל:

הדרוזים בארץ, במשך השלטון העותומאני, נשפטו בפני הקאדי הדרוזי בחאצביא, ולאחר שנקבעו הגבולות המזרח התיכון והאזור שלנו הפך להיות תחת מנדט בריטי, לא היה פשוט לחצות את הגבול ללבנון, משום שהיא הייתה תחת שלטון המנדט הצרפתי. הקשר בין הדרוזים בישראל לשופט בחאצביא נותק והדרוזים בארץ תבעו מן השלטון בריטי כי תינתן להם עצמאות שתבטיח להם את האינטרסים שלהם, והתשובה הראשונה אותה קיבלו מן המושל הבריטי נשלחה לשיח' טריף אל-אחמד ביום 7 ביולי 1919. השיח' טריף טריף מונה לאחראי על השיפוט המעשי באזור, כאיש דת וכנכבד מוכר ומקובל.

וזהו נוסח התשובה:

כבוד השיח' טריף הנכבד,

היועץ המשפטי בירושלים הודיע לי כי אנו מאשרים את הזכות שהעניקה לכם הממשלה העותומאנית לדין בענייני הנישואין והגירושין על פי מסורותיכם. באשר לעניינים האחרים, הרי הדבר מחייב את הסכמת שני הצדדים ברי הפלוגתא, כפי שנאמר בתזכיר ששלח לכם מושל עכו. במידה ושני הצדדים ברי הפלוגתא אינם מסכימים ביניהם לפנות אליכם על מנת

לפסוק בסכסוך, עליהם לפנות לבית הדין השרעי האסלאמי.

כך הוגבלו סמכויות הקאדי הדרוזי לנישואין ולגירושין בלבד. באשר לשאר העניינים, הרי הוא יכול היה לדון בהם רק בהסכמת שני הצדדים. הפירמאן (הצו) העותומאני הראשון יצא בשנת 1909 ומינה את השיח' טריף טריף לקאדי דתי כדוגמת הקאדים של סוריה ולבנון, וביום 18 לאוגוסט 1932 קיבל השיח' סלמאן טריף תשובה מן המושל הבריטי בעניין עצמאות השיפוט ותשובתו הייתה זהה לתשובה שהובאה לעיל. המצב נשאר כפי שהוא עד שנסתיימה תקופת המנדט הבריטי, בה לא הוכרה העדה הדרוזית כעדה עצמאית, ולא קיבלה סמכויות להקים בתי דין דתיים וסמכויותיו של הקאדי הדרוזי הוגבלו לענייני המעמד האישי, לנישואין ולגירושין בלבד, וכפי שצוין, שאר העניינים היו בהסכמת שני הצדדים הנוגעים בדבר בלבד.

בשנת 1922, הכיר המנדט הבריטי בכל בתי הדין הדתיים שהיו קיימים באותה תקופה בפלסטין, כבתי דין רשמיים בעלי סמכות לדון בעניינים הקשורים לעדות שלהם. היות ובאותה תקופה לא היה בית דין לעדה הדרוזית בארץ, משום כך לא זכתה העדה הדרוזית לבית דין עצמאי מוכר משלה, ובכך לא הייתה הכרה בעצמאות העדה הדרוזית ומבני העדה נשללה האפשרות להתדיין בפני בתי דין משלהם. בשנת 1923, צומצמו סמכויות הקאדי הדרוזי והוגבלו לנישואין וגירושין בלבד, והשי'ח מחמד טריף מונה לקאדי מטעם המנדט הבריטי, ואחריו מונה השיח' סלמאן טריף לקאדי, אך סמכויותיו לא הורחבו.

לאחר הקמת מדינת ישראל, ביקשו בני העדה את העצמאות שלהם וביקשו להכיר בהם. כמו כן, הם דרשו להקים מוסדות רשמיים מיוחדים לעדה. סירובו של המנדט הבריטי לקבל את דרישות העדה לא היו מצד הבריטים עצמם בלבד, והדבר נבע גם מחילוקי דעות בתוך העדה עצמה ובין המשפחות הגדולות שלה סביב חלוקת המשרות בין בני העדה. הפנייה אל שר הדתות שהיה לאחר קום המדינה י"ל פישמן הניבה תוצאה חיובית, ובתחילת שנות החמישים, מונו עשרים ושבעה מורשים לעריכת נישואין, שתפקידם היה לנהל רישום של חוזי נישואין. מינוי זה היה מטעם המחלקה לדתות הלא יהודיות במשרד הדתות, על מנת שיהיה ניתן לפקח על רישום הנישואין במשרד הפנים. לאחר מכן, ב-4.9.1954 מונתה וועדה עוד טרם הקמת בתי הדין הדתיים, מטעם משרד הדתות, והוועדה נקראה: "ועדה לפיקוח על רישום נישואין וגירושין", ועל חבריה נמנו השיח' סלמאן טריף מג'ולס שמונה ליושב ראש הוועדה, השיח' עבדאללה ח'יר מאבו סנאן והשיח' חסין עליאן משפרעם, אשר תפקידם היה לבדוק

את רישומי עורכי הנישואין בנוגע לנישואין וגירושין ומידת ההתאמה של הרישומים לחוקים שהיו באותה תקופה, כמו חוק גיל הנישואין משנת 1950 [1], חוק שיווי זכויות האישה משנת 1951 [2], החוק האזרחי של העדה המבוסס על חוק המעמד האישי המקובל בלבנון, היות והחוק הלבנוני אותו קבעו שיח'ים, משכילים ומשפטנים דרוזים לבנונים מבוסס על הוראות האמיר א-סייד, עליו השלום, על הוראות מנהגים ומסורות דרוזיות אחרות וכן על חוק זכויות המשפחה העותומאני משנת 1917, על החוק האזרחי הלבנוני ועל האסכולה החנפית. חוק זה נחשב חוק ציביליזטורי, מתאים לרוח התקופה ואינו בא בניגוד לחוק האזרחי הישראלי, והוא מכיל 171 סעיפים הנכללים ב-19 פרקים, והוא עוסק בכל ענייני הנישואין, הגירושין, האימוץ, האפוטרופסות, הירושה, חלוקת הירושה וההקדשים של העדה[3], וזאת, לאחר ההכרה בעדה הדרוזית כעדה דתית עצמאית בשנת 1957, לפי תיקון לחוק שנתקבל בשנת 1926 "תקנות העדות הדתיות - ארגון - העדה הדרוזית משנת 1957"[4]. בתחילה היה רשאי שר הדתות למנות מועצה דתית, מה שלא היה בעבר. אך ההכנות ארכו זמן רב ונוצרה אנדרלמוסיה, וזאת ומאחר שלאחר ההכרה בעדה הדרוזית כעדה דתית עצמאית, נשללה מבתי הדין השרעיים האסלאמיים הסמכות לפסוק בעניינים הנוגעים לבני העדה הדרוזית, ובד בבד עם כך לא היו עדיין בתי דין דתיים דרוזיים על מנת למלא את החלל שנוצר. בשנת 1959 מונתה וועדת בוררות (וועדת בוררים) מטעם משרד הדתות שעל חבריה נמנו השיח' סלמאן טריף מג'ולס, השיח' חסין עליאן משפרעם והשיח' כמאל מעדי מירכא, סמכותה הייתה לפעול בנושא ההקדשים ולהוציא תעודות לבני העדה שממלאים תפקידים של ממונים על הקדשים בכפרים הדרוזיים, על מנת להגיש אותן למוסדות הממשלתיים. כמו כן היה בסמכותה לפעול בעניינים הנוגעים למעמד האישי בקרב העדה כמו נישואין, גירושין, צוואות, דמי מזונות וכיוצא בזה, והוועדה שאבה את סמכויותיה מן ההסכמה של הנוגעים בעבר להתדיין בפניה. בשנת 1959 הוצאו 200 אישורים לעריכת חוזי נישואין והיו 17 מקרים של גירושין בקרב בני העדה הדרוזית, ולפעולותיה של וועדה זו ניתנה סמכות רטרואקטיבית לאחר אישור חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים.

[1] חוק גיל הנישואין, תש"י- 1950.
[2] חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א -1951.
[3] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962.
[4] ארגון העדות הדתיות (ארגון) (העדה הדרוזית) 1957- תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית), תשי"ז - 1957.

בשנת 1959 הוגשה הצעת חוק בשם "חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים" אך היא לא אושרה בזמנו, וביום 27.10.1961 החליט ראש הממשלה והמחזיק בתיק הדתות דוד בן גוריון למנות מועצה דתית דרוזית. הוחלט על הקמת מערכת חדשה ועל שמות חברי המועצה הדתית. הסעיף השני של ההחלטה קובע: "לעדה הדרוזית תהיה מועצה דתית חבריה יהיו: המנוח השיח' אמין טריף - יושב ראש, המנוח השיח' כמאל מעדי - חבר והמנוח השיח' אחמד ח'יר - חבר. החלטה זו ביססה את מעמדה של המועצה הדתית הדרוזית ואת מעמדו של המנוח השיח' אמין טריף המנהיג הדתי העליון של העדה הדרוזית בישראל.

ההכרזה על המועצה הדתית הדרוזית הייתה במשכן נשיא המדינה ובנוכחות נשיא המדינה יצחק בן צבי וכמה מן הפקידים הבכירים במשרד ראש הממשלה ובנוכחות שר הדתות ופקידי העדות הלא יהודיות במשרד הדתות. לאחר שחלפו חמש שנים מן ההכרה בעדה הדרוזית כעדה עצמאית, נחקק חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים אשר סלל את הדרך להקמת בתי הדין הדרוזיים ובכך הוכרה העדה הדרוזית למעשה, באופן רשמי, כעדה עצמאית במדינת ישראל.

חוק בתי הדין משנת 1959 לא אושר בשל היעדרו של חוק שמסדיר את ענייני המעמד האישי של העדה בישראל. כבוד השיח' אמין טריף הציע לראש הממשלה דאז להחיל בישראל את חוק המעמד האישי של העדה בלבנון אשר יושם בשנת 1953 בסוריה. החוק יושם בישראל בשנת 1962 כחוק שעל פיו יפעלו בתי הדין הדרוזיים והוא זה שפועלים לפיו עד עצם היום הזה. שר הדתות, כאשר דיבר בישיבת הכנסת ביום 9.4.1962 אמר את הדברים הבאים[5]: ברשות יושב - הראש, מורי ורבותי ביום יד' בניסן תשי"ז (15 באפריל 1957), שר הדתות דאז, מר משה שפירא, פרסם תקנות העדות הדתיות (ארגון) (העדה הדרוזית), תשי"ז -1957, לפיהן העדה הדרוזית הוכרה כעדה דתית מוכרת בישראל. ביום יז' בחשון תשכ"ב (27 באוקטובר 1961) פורסמו תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית) (תיקון), תשכ"ב - 1961 [6], לפיהן הוקמה מועצה דתית לעדה הדרוזית בהרכב: השיח' אמין טריף - יושב - ראש, השיח' כמאל מעדי - חבר, והשיח' אחמד

[5] פרוטוקול ישיבה קכ"ד (הכנסת) - 9.4.1962, חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ב- 1962 (קריאה ראשונה).
[6] ארגון העדות הדתיות (ארגון) (העדה הדרוזית) 1957- תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית), תשי"ז - 1957.

ח'יר - חבר. כיום, אחרי הכנות מרובות, אני מביא לכנסת הצעת חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ב - 1962. הצעת חוק זו באה בעקבות חוק השופטים, תשי"ג -1953 [1], חוק הדיינים, תשט"ו - 1955 [2] וחוק הקאדים, תשכ"א -1961, בשינויים בהתאם לעניין[3].

לפי חוק זה יוקמו בתי-דין דתיים דרוזיים אזוריים וכן בית-דין דתי דרוזי לערעורים. סמכות השיפוט הייחודית של בתי הדין הדתיים הדרוזיים תהא בענייני נישואין וגירושין של חברי העדה הדרוזית בישראל ובענייני הקדשים דתיים, וכן תהא להם סמכות שיפוט, בהסכמת כל הצדדים הנוגעים בדבר, ביתר ענייני המעמד האישי ובדיני ירושה. כדוגמת ועדת המינויים של קאדים בחוק בתי הדין המוסלמים, בה הבטחנו רוב למוסלמים, כן ועדת המינויים לקאדים דתיים דרוזיים תהא מורכבת, לפי ההצעה, משבעה חברים, ביניהם רוב החברים - חמישה מתוך שבעה דרוזים....., ומונה בערך כעשרים אלף נפש. זוהי עדה וותיקה, שבימי ממשלת המנדט בארץ-ישראל הייתה,... נתונה לשיפוט בתי הדין השרעיים המוסלמים. ואילו במדינת ישראל בקשו, דרשו וקבלו הכרה בעצמאותה של העדה. עצמאות זו הוכרה לכתחילה למעשה, ובשנת תשי"ז - כפי שהזכרתי על-ידי ההכרה בהם כעדה דתית מוכרת, כחוק. השעה בשלה... להקים את בתי-הדין הדתיים שלהם. אני מבקש להעביר הצעת החוק לוועדת החוקה, חוק ומשפט".

התקיים דיון על הצעת חוק זו בכנסת ובמסגרת הדיון דיברו חלק מחברי הכנסת וביניהם יושב ראש הישיבה קדיש לוז וחבר הכנסת א. מרידור שאמר בפתח דבריו: "ברצוני לומר בפתח דברי, כי נצביע בעד העברת הצעת החוק לוועדה, על מנת לאפשר לעדה הדרוזית לקיים בתי-דין משלה ולא להיות מופלית לרעה לעומת עדות דתיות אחרות בישראל...". שר הדתות שאל מהם הכישורים הנדרשים של קאדי ומהן דרישות התפקיד.

אחריו דיבר חבר הכנסת השיח' ג'בר מעדי שאמר: "אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. שמחתי מאוד לשמע הגשת הצעת-חוק זו לכנסת, הצעת-חוק אשר הייתה התקווה שאליה נכספו הדרוזים מאז זמן רב. ברם הצעת חוק זו הוגשה לכנסת במפתיע, דבר שלא היה בו כדי לאפשר לי לעיין בה ולהעלות כמה הצעות בנדון, כאשר יש לעמוד על העניינים הקשורים

[1] חוק השופטים, תשי"ג- 1953.
[2] חוק הדיינים, התשט"ו- 1955.
[3] חוק הקאד'ים, תשכ"א-1961.

בהצעת החוק ולדון בסעיפים הנזכרים בה. הצעת חוק זו היא עניין עדין לעדה הדרוזית ויש לדון בה עם נכבדי העדה כדי לאפשר להם לעמוד על סעיפיה ולהביע את דעתם עליה..". אחריו דיבר חבר הכנסת בנימין עוזיאל אשר קידם בברכה צעד זה והוסיף: "... אני רוצה לברך מעל במה זו את עצמנו ואת העדה הדרוזית על המוגמר או כמעט על המוגמר, על הבאת חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים לדיון והצבעה... עדה זו, הנאמנה והממלאת את חובותיה למדינה, ודאי ראויה גם היא לזכויות אלה...." [4].

אחריו דיבר חבר הכנסת יוסף ח'מיס אשר אמר:"... אני מקדם בברכה את הצעת החוק של בתי-הדין הדתיים הדרוזיים, אם כי אני רוצה להעלות כאן כמה נקודות, שאולי שר הדתות ישיב לי עליהן....". אחריו דיבר חבר הכנסת תופיק טובי אשר אמר:"... אין ספק שזוהי זכותם של התושבים הדרוזיים - כמו כל עדה אחרת במדינה - לזכות בניהול ענייניהם הדתיים והאישיים כרצונם הם, גם לפי הדת, כמו כל עדה אחרת בישראל, אך בחוק המובא יש לנו כמה וכמה הסתייגויות שבעיקרן נובעות משלילת האוטונומיה של העדה הדרוזית...".

בעקבות דין ודברים בין חברי הכנסת ושר הדתות הוחלט, בסופו של דבר, להעביר את הצעת החוק לוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת כדי לאשר אותה ולדון בה. הוועדה קיבלה מכתבים מאישים דרוזים, מכתבים אלה הופנו לוועדת החוקה חוק ומשפט הפרלמנטרית וכללו הצעות רבות לאופן הפעולה ודרך מינוי הקאדים ודברים נוספים. הוועדה התבקשה לדחות את הדיון בהצעת חוק זו, על מנת שיתקיים בו דיון בקרב החוגים הדרוזיים. ראש המועצה המקומית דאלית אל-כרמל שלח ביום 2.5.1962 מכתב לנשיא המדינה בו דרש צירוף אישים דרוזים מהכרמל כנציגים בוועדה שתארגן את העדה הדרוזית ואת מוסדותיה הדתיים, והוא דרש למנות את השיח' מחמד צאלח אל-חלבי להיות נציג הכרמל במועצה הדתית שתכלול שלושה שיח'ים ושהשיח' לביב אבו רכן יהיה קאדי בבית הדין הדתי הדרוזי.

בישיבת וועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת ביום 25.6.1962 [5], התקיים

[4] פרוטוקול ישיבה קכ"ד (הכנסת) - 9.4.1962, חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ב- 1962 (קריאה ראשונה).
[5] פרוטוקול מס' 75 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט שהתקיימה ביום ב' כ"ג בסיון, תשכ"ב (25 ביוני 1962) בשעה 10.45.

דיון בהצעת חוק בתי הדין הדרוזיים לשנת 1962. בנוסף לחברי הוועדה נכחו בדיון גם ג. האוזנר היועץ המשפטי לממשלה, א. ידין סגן היועץ המשפטי, הד"ר גלזנר היועץ המשפטי של משרד הדתות ו א. ליש ממשרד ראש הממשלה. מבין חברי הכנסת שהשתתפו בישיבה היה גם חבר הכנסת מנחם בגין אשר נהייה לאחר מכן ראש ממשלה. הוא אמר : "אני מציע להשוות את החוק הזה עם החוקים האחרים. חשוב שיש להזמין משלחת של האנשים הנוגעים בדבר. כך נהגנו ביחס לבתי הדין של העדות האחרות והקאדים. אני יודע על חילוקי דעות רציניים מאד בעניין זה, אבל אם נהגה הועדה כך לגבי חוקים של בתי דין דתיים אחרים, אינני רואה סיבה לסטות מהנוהג הזה הפעם". יושב ראש הוועדה אימץ את הצעתו של מנחם בגין וביקש מחברי הוועדה לאשר אותה. לאחר דיון מעמיק בעניין החוק ציינו כמה מחברי הוועדה שהמועצה הדתית הדרוזית אימצה את חוק המעמד האישי הדרוזי הקיים בלבנון. חבר הכנסת מנחם בגין ביקש להניח חוק זה בפני הוועדה של מנת שתוכל לעיין בו. הוא אמר: "מבקש לראות החוק הדרוזי הלבנוני. רק היום נודע לי שמדינת ישראל אימצה חוק לבנוני. עלינו לדעת את תכנו של החוק". הוחלט שחברי הוועדה יעיינו בחוק הלבנוני. לאחר מכן התקיים דיון מקיף בענייניו. מכאן ניתן להבין שהוא אושר עקרונית משום שהוועדה לא דחתה אותו. בכך הוא קיבל תוקף חוקי מוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת. כמו כן, התקיים דיון, בעניין כל סעיפי חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים. בסופו של דבר, הוחלט לקבל את הצעתו של ד"ר ידין ולרשום: מועצה דתית. יושב ראש הוועדה ביקש מן החברים לעיין בסעיפים שהובאו בפני הוועדה לקראת הישיבה הבאה.

ביום 11.7.1962 התכנסה ועדת החוקה חוק ומשפט לישיבה כדי לדון מחדש בהצעת חוק בתי הדין הדרוזיים. התקיים דיון מחודש וחילופי דברים בין חברי הוועדה. חלק מהם נפגשו, קודם לישיבה, עם אישים דרוזים שהבהירו להם מספר נקודות ביחס להקדשים, אופן הטיפול בהם ועניינים נוספים. נתקבלה החלטה להעניק סמכויות בלעדיות לבית הדין הדתי הדרוזי לדון בענייני ההקדשים. במהלך הישיבה נכנס כבוד השיח' המנוח אמין טריף, המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית וענה על שאלות חברי הוועדה. הוא התחייב לשלוח את הערותיו, במידה ותהיינה, בעניין הצעת החוק ואז יצא מאולם הוועדה. חבר הכנסת השיח' ג'בר מעדי ציין בדבריו בדיון על

מציאת אנשים מתאימים למלא משרות של קאדים ואמר[1]: "אפשר למצוא אנשים. המועצה הדתית עצמה מורכבת משלושה אנשים. היא עצמה תהפוך לבית דין לערעורים. השאלה היא איך למצוא את שלושת האנשים בשביל האינסטנציה (הערכאה הראשונה)...".

בתשובה לשאלה אותה שאלו כמה מחברי הוועדה על אופן הפעולה בבתי הדין בסוריה ובלבנון, הוסיף השיח' ג'בר מעדי באומרו: "בתי-הדין בסוריה ובלבנון, גם בערכאה הראשונה, מורכבים משלושה קאדים. אני מציע שכך יהיה גם אצלנו". בעקבות זאת אמר מנחם בגין שצריך שיהיו: " שלושה קאדים בבית הדין מן הערכאה הראשונה" במסגרת החוק המוצע. לאחר דיון הוחלט לקבל את הצעתו של חבר הכנסת מנחם בגין, הוחלט (מתוך דברי א.ידין - המשנה ליועץ המשפטי):

1. לקבל את הצעת מ. בגין... לגבי הערכאה הראשונה שביה"ד ידון בשלושה, ימנה אב בית דין מתוכו ויכריע ברוב קולות.
2. לקבל את הצעת מנחם בגין לקבוע בסעיף נפרד לגבי הערכאה השנייה שביה"ד לערעורים ידון בשלושה.

לאחר שהתקיים דיון וויכוח פוזרה הישיבה והוחלט שהוועדה תתכנס שוב ביום 11.7.1962 והוצע שתוזמן אליה משלחת מטעם העדה הדרוזית כדי שתבהיר את עמדתה. חבר הכנסת ג'בר מעדי אמר: "יש זרם של מכתבים מהרבה מקומות, ומכל מיני סוגים של אנשים. אם נפתח דלת זו של הזמנת משלחות, אף פעם לא נוכל לסגור אותה. יש מועצה דתית הקיימת מזמן התורכים, ואני מעדיף להזמין את ראש המועצה הזו". אולם חבר הכנסת מנחם בגין אמר: "אני תמה על הגישה של חבר הכנסת ג'בר מעדי בקשר ל"פתיחת דלת שלא תיסגר". אסור לזלזל בדעותיהם של אזרחים. אני יהודי ואינני יודע מה היא הדת הדרוזית. אני אחד המחוקקים של החוק, ואני רוצה לטפל בו בכל העדינות. מחובתי לשמוע דעות שונות של חברי העדה הדרוזית....אבקש להתייחס לפניות האלה בכל כובד ראש. צריך להתייחס לפניות של אזרחים, אפילו אם יש להם דעות נוקשות וקיצוניות. אבקש להזמין את השיח' מרזוק (הכוונה לשיח' המנוח מרזוק מעדי) מכפר ירכא, שהוא מתחרהו של מר ג'בר. זה חשוב בשביל היחסים במדינה, וזה

[1] פרוטוקול מס' 80 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', ט' בתמוז תשכ"ב - 11.7.62 ב- 08.30.

לכבודה של הכנסת...'"[1]. על דברים אלו הגיב חבר הכנסת ש. ז. אברמוב באומרו: "הדרך היעילה ביותר היא להסמיך את היו"ר להזמין גופים שיש להם מה לומר לגופו של החוק. לא צריך להזמין אנשים השוללים את החוק מעיקרו...". לאחר מכן אמר חבר הכנסת השיח' ג'בר מעדי: "עם כל הכבוד לדעות שהושמעו, השיח' מרזוק הוא בן דודי. מאידך גיסא, יש לי עוד בן-דוד שהוא חבר המועצה הדתית שדעתו היא כשלי. אני מבקש שתיקחו בחשבון את המצב. זה עניין פנימי, אני לטובת העדה כולה ולא לטובת אדם אחד, כל אדם יהודי, בלי הבדל דת, צריך לעזור לחוק הזה". לאחר הדיון וחילופי הדברים הוחלט: "ההצעה להזמין משלחות לפי בחירת היו"ר נתקבלה ". השיח' סלמאן מאדי מג'ולס שלח מכתב ובו הצעה על דרך הארגון של העדה. הוא ביקש מן הרשויות הנוגעות בדבר לפעול על פי הצעתו משום שזה לטובת העדה. הוא ביקש לבוא לפגישה עם יושב ראש וועדת החוקה חוק ומשפט כדי להסביר את עמדתו שהיא לטובת בני העדה.

ביום 7.11.1962 התכנסה ישיבה של וועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת בנוכחות 15 חברי כנסת ובנוכחות סגן היועץ המשפטי של הממשלה והיועץ המשפטי של משרד הדתות. כמו כן נכחו בישיבה אדיב אל-קאסם ונדים אל-קאסם מא-ראמה וח'לד נסיב מחרפיש. באותה עת הם היו סטודנטים באוניברסיטה. הוועדה והנוכחים הקשיבו לדבריהם וטענותיהם בכל הנוגע לחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים וסעיפיו, והציגו בפני חברי הוועדה את עמדתם והתנגדותם למספר סעיפים בחוק. התנהל דיון וחילופי דברים בינם לבין חברי הוועדה. בישיבה גם נכח חבר הכנסת ג'בר מעדי אשר הגיב על דברי שלושת האורחים ואמר בין השאר: "... אשר לכישורים... של הקאדי, אני רוצה להבהיר שאם תהיה בידי אדם תעודה או דיפלומה, אין זה מזכה אותו עדיין להיות קאדי, קאדי יכול להיות רק מי שבקי ביסודות הדת הדרוזית. הקאדי אינו קובע את גורל בני העדה, אלא שופט רק בענייני אישות."[2]. מר ח'לד נסיב הציע שתהייה וועדה למינוי שופטים שתורכב מתשעה חברים ולא משבעה כפי שנאמר בהצעת החוק, כדי שהמספר יהיה זהה למספר החברים של וועדות מינוי הקאדים בעדות

[1] פרוטוקול מס' 80 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', ט' בתמוז תשכ"ב - 11.7.62 ב- 08.30.

[2] פרוטוקול מס' 97 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', י' בחשון תשכ"ג -7.11.62 ב- 08.30.

האחרות. מר נדים אל-קאסם האריך בדבריו ובהסבריו בפני הוועדה ובין השאר הוא אמר[3]: "...כמעט כל תושבי הכפר הדרוזיים הם חקלאים. בימי הטורקים בארץ היו, הדרוזים תחת שלטון פיאודלי, רוב הכפרים הדרוזיים היו רכוש מספר משפחות עשירות. רוב המשפחות היו מוסלמיות ונוצריות, כמו כפר סאג'ור וכפר כסרא, ומיעוטן דרוזיות. בין הדרוזים ישנן שלוש משפחות פיאודליות שהן השולטות גם היום בעניינים הפנימיים של העדה הדרוזיות...", הוא הוסיף ואמר: "בישיבה זו ברצוננו להביע מורת רוחנו מכמה סעיפים שבהצעת החוק, וכן גם הבאנו הצעות משלנו...".

אחריו הוסיף ואמר ח'לד נסיב : "סעיף 11 (בהצעת החוק) מדבר על 7 חברים. אנו מציעים 9 חברים: ראש המועצה הדתית, ראש בית המשפט לערעורים, קאדי דרוזי, שר הדתות, שר המשפטים. כחבר שישי ושביעי אנו מציעים שני משפטנים שיתמנו לתפקיד זה לתקופה של שלש שנים ויתמנו ע"י לשכת עורכי הדין... שני חברי כנסת...". לאחר דיון ארוך, דין ודברים ושאלות, ננעלה הישיבה בתקווה להתכנס שבוע לאחר מכן, כדי להמשיך בדיון בחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962. לאחר שהוגשו התנגדויות והסתייגויות בנוגע לכמה מסעיפי החוק, הועבר החוק לקריאה שנייה ושלישית בכנסת ביום 25.12.1962 לשם אישורו. לאחר שמליאת הכנסת האזינה לדבריו של יושב ראש וועדת החוקה חוק ומשפט וחלק מחברי הוועדה, נערכה הצבעה על החוק. הכנסת אישרה את החוק בישיבה זו לאחר שחברי הכנסת הצביעו עליו. בכך אושר חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים בישראל לשנת 1962 [4].

ניתן לתמצת את המצב בשלושה שלבים:

השלב הראשון: בשנת 1957 הכיר שר הדתות בעצמאות העדה הדרוזית כעדה דתית עצמאית על פי הסמכויות שהוענקו לו, על פי חוק "פקודת העדות הדתיות (ארגון לשנת 1926)"[5].

השלב השני: לאחר חלוף ארבע שנים, באוקטובר 1961 הייתה הכרה במנהיגות הרוחנית כמועצה דתית המונה שלושה חברים בראשות כבוד השיח' המנוח אמין טריף מג'ולס אשר הנהיג את העדה עשרות שנים

[3] פרוטוקול מס' 97 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', י' בחשון תשכ"ג -7.11.62 ב- 08.30.

[4] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, התשכ"ג-1962.

[5] פקודת העדות הדתיות (ארגון) 1926- פקודת העדות הדתיות (ארגונן) 1926.

בתבונה ובחכמה. בשנת 1918 בקרוב, לאחר שהשיח' אמין טריף סיים את לימודיו הדתיים והוענקה לו מצנפת לבנה גלילית הוא נהייה לשיח' מוכר ולמנהיג. לאחר מכן שב השיח' אמין טריף מאל-ביאדה לכפרו ג'ולס ואימץ אורח חיים של פרישות ויראת שמיים, והתנהגות על פי הסבריו של אל-אמיר א-סייד, עליו השלום ואורח חייו של א-שיח' אל-פאדל (מחמד אבו הלאל) האל ישפיע עלינו את ברכותיו. בשנת 1928 נפטר אביו השיח' מחמד טריף המנוח אשר עמד בראש העדה במשך 40 שנה. לא היה מנוס ממינוי מנהיג לעדה במקומו. להנהגת העדה נבחר כבוד השיח' המנוח אמין טריף. כבוד השיח' הצליח להנהיג את עדתו ולהביאה לחוף מבטחים, עד ליל יום א' 1993/10/2 בו עלתה רוחו הטהורה השמימה במצוות ריבונה, כשהוא במלוא בריאותו ובמחשבה צלולה. הידיעה על מותו של השיח' הנכבד התפשטה ברחבי האזור ונודעה בכל הכפרים הערביים והדרוזיים. כבוד השיח' נבחן באירועים ובמצבים קשים רבים. הוא טיפל בהם באמונה כנה, בחכמה מרבית ובעבודה קשה.

השלב השלישי: ביום 25.12.1962 אישרה הכנסת את חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים[1]. מאז נשפטים בני העדה הדרוזית בפני אותם בתי דין על פי הסמכות שניתנה לבתי דין אלה ועל פי סעיפים 4 ו-5 של חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962, אשר העניק לבתי הדין הדתיים סמכות מוחלטת לדון בשלושה נושאים והם: נישואין, גירושין והקדשים. הגירושין, בהקשר זה, אינם כוללים את העניינים הנגזרים מהם כמו משמורת, דמי מזונות וחלוקת רכוש ואין לבתי הדין בעניינים אלו סמכות מוחלטת, אלא בהסכמת שני הצדדים להעניק לבית הדין סמכות לדון בכך. בעניינים אחרים, כמו צו ירושה, צו קיום צוואה וכיוצא בזה, סמכות בית הדין מותנית בהסכמת שני הצדדים או הנוגעים בדבר.

לפי החלטת המועצה הדתית הדרוזית מיום 2.11.1961 אומץ חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בלבנון משנת 1948, על מנת שיהיה החוק בר התוקף בבתי הדין הדרוזיים בישראל. באופן זה, התארגנה העדה הדרוזית עם הקמת בתי הדין הדתיים הדרוזיים.

[1] פרוטוקול ישיבה קצ"ז (הכנסת) – 25.12.62, חוק בתי הדין הדתיים, תשכ"ג – 1962 (קריאה שניה).

בשם אלוהים הרחמן והרחום

ועדות הבוררות בעבר ובהווה

כתב: כבוד הקאדי השיח' ענתיר מעדי
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי

המונח ועדות בוררות הופיע בחוק שנוגע למעמד האישי אותו פרסם מחמד קדרי באשא שהיה אחד מן המומחים למשפט בסוף המאה ה-18. הוא היה ידען וכתב ספרים בהלכה האסלאמית ובמיוחד על פי האסכולה החנפית.

בשנת 1948 נועדה הוועדה הדתית הדרוזית בלבנון שאחד מחבריה היה כבוד הקאדי השיח' חלים תקי א-דין שמונה בשנת 1968 ליושב ראש בית הדין העליון לערעורים של העדה הדרוזית. הוא כתב ספר על המעמד האישי אצל הדרוזים ואת חוק המעמד האישי אשר התבסס על החוק העותומאני אותו קבע בזמנו קדרי באשא, משום שחוק זה תואם את דתנו ובמידה רבה גם את הסבריו של אל-אמיר א-סייד, עליו השלום.

לאחר שמדינת ישראל הכירה בעדה הדרוזית כעדה עצמאית והעניקה לה, בשנת 1962, את עצמאותה המשפטית בכל הנוגע לענייני המעמד האישי, באמצעות הקמת בתי הדין הדתיים הדרוזיים אשר מסתמכים בפסיקותיהם על חוק המעמד האישי של בני העדה הדרוזית אשר מתבסס על חוק המעמד האישי בלבנון.

בשנים האחרונות, נוקט בית הדין הדתי הדרוזי בדרך חדשה ששונה ממה שקובע סעיף 47 של חוק המעמד האישי של בני העדה הדרוזית. הוועדה נוקטת בדרך של מינוי וועדת בוררים מורכבת משלושה או חמישה בוררים, בהסתמך על חוק הבוררות האזרחי הישראלי[2], כלומר מינוי בורר שלישי או חמישי מטעם בית הדין, בנוסף לשני הבוררים מצדם של שני הצדדים ברי הפלוגתא, באופן שההחלטה שיגיעו אליה רוב חברי וועדת הבוררים היא ההחלטה הקובעת שתובא לאישורו של בית הדין. על פי דרך זו,

[2] חוק הבוררות, התשכ"ח -1968.

מתחייבים הצדדים מראש לחתום על שטר בוררות, שהוא בבחינת כריתת חוזה והסכמה בין הצדדים על פי חוק החוזים הישראלי[1], היות וההחלטה תהיה מחייבת לגבי שני הצדדים, בייחוד לאחר שחתמו והתחייבו מרצונם החופשי לקבל את התוצאות, תהיינה אשר תהיינה.

נכון שדרך זו אינה מצוינת בחוק המעמד האישי של בני העדה הדרוזית. אולם היות והיא מסתמכת על חוק הבוררות האזרחי[2] הרי בית המשפט הגבוה לצדק בהחלטותיו אישר והסכים לדרך זו וראה בה דרך חוקית ולגיטימית שאין בה כל פגם.

[1] חוק החוזים, התשל"ג- 1973.

[2] חוק הבוררות, התשכ"ח -1968.

להלן נוסח שטר הבוררות:

אנחנו: הבעל: _____מספר זהות: _____גר ב: _____
להלן: התובע

ו

האישה: _____מספר זהות: _____גר ב: _____
להלן: הנתבעת

1. מסכימים בינינו על העברת העניין לוועדת בוררות שתורכב מן האנשים הבאים: _____מטעם התובע, ומטעם הנתבע: _____ והאדם השלישי או החמישי אותו ימנה בית הדין. שמות הבוררים יובאו לפני בית הדין תוך שבוע מתאריך זה.
2. וועדת הבוררות תלמד את הסיבות לסכסוך בינינו, תאזין לעדויותינו, להוכחות שלנו ולעדים שלנו בטרם תגיע להחלטה מצדה.
3. על וועדת הבוררות לנסות לפשר בינינו, במידה והדבר ניתן. זאת, לאחר שתאזין לדברינו.
4. במידה ויבצר מן הוועדה להגיע לפשרה בינינו, תהייה לה סמכות לפסוק ולהכריע בכל הדברים הנובעים מן הגירושין והעומדים ותלויים בינינו.
5. כל החלטה שהיא אותה תקבל וועדת הבוררות ברוב קולות תחייב אותנו ואנו נקבל כל תוצאה אליה תגיע וועדה זו.
6. אנו מתחייבים להתייצב בפני הוועדה ולהציג את ההוכחות שלנו, כפי שהוועדה תמצא לנכון.
7. אי לכך, אנו חותמים על מסמך זה ומתחייבים לציית לוועדה מתוך בחירה, ומבלי לערב כל רגש שהוא שאינו נוגע לחוק. אנו מבינים את מהותו של שטר זה ואת התוצאות הנובעות ממנו.

חתימת הבעל _____ חתימת האישה _____

נכון שעבודת ועדות הבוררות תרמה לפתרון סכסוכים בין הצדדים ברי הפלוגתא ומסייעת להביא לידי סיום כמה מן העניינים העומדים לדיון בית הדין הדתי. אולם, יחד עם זאת, לפי דעתי, ישנם כמה היבטים שליליים שיש לשים לב אליהם ולנקוט בזהירות כאשר מחליט בית הדין להעביר את העניין לוועדת בוררות על מנת לדון בו. ההיבטים החשובים הם:

1. כאשר שני הצדדים לסכסוך מגיעים לבית הדין ומגישים את טיעוניהם בכתב, הם מצפים מבית הדין עצמו שיפתור את הסכסוך ביניהם, על ידי הוצאת פסק דין מטעם הקאדי, שהוא זה שמקבל החלטה המתאפיינת ברצינות, ואינו מקבל החלטה אלא לאור חשיבה טהורה והבנה עמוקה, היות והוא נקי כפיים ומצפון, רחוק משני הצדדים ונוקט גישה נייטראלית, ולא באמצעות וועדת בוררות.

2. מתעורר ספק אצל הצדדים שבית הדין אינו פועל כפי המצופה והמתבקש ממנו, ומעביר את הבעיה לוועדת הבוררות. זהו בעצם חיפוש דרך חלופית ואמצעים חלופיים לעבודתו השיפוטית של בית הדין.

3. לאחר שתסיים וועדת הבוררות את עבודתה ולאחר שתנסה ותשקיע מאמצים ליישב את הסכסוך, לעתים במהלך מספר פגישות וישיבות, קיימת אפשרות שאחד הצדדים ברי הפלוגתא יתחרט, מה שעלול לגרום, לעתים, לסגת מן ההסכמה אליה הגיעה וועדת הבוררות. זאת, לאחר שוועדת הבוררות מיצתה את מאמציה על מנת להגיע להסכמה זו. זאת שלא כמו ההסכמה אותה מאשר הקאדי שאין אפשרות לסגת ממנה.

4. יכול להיות שיהיה ניסיון להפעיל לחץ חיצוני ולהשתמש באיומים מטעם משפחתם או קרוביהם של הבעל או של האישה. דבר זה יכול לגרום לכך שאחד מן הצדדים לא יחוש שיש לו עצמאות ובלעדיות בנקיטת עמדה וקבלת החלטות.

5. יתכן ניסיון להשפיע ולהפעיל לחץ על אחד מן הבוררים או אפילו על הבורר השלישי שבית הדין מינה אותו, מטעם קרובים או אנשים בעלי השפעה בחברתנו.

6. חוסר אובייקטיביות, לפחות באופן חלקי, בחלק מן המקרים, היות וכל בורר רוצה ומנסה לשמור על זכויות הצד שמינה אותו להיות בורר מטעמו.

7. במקרים בהם ישנו בורר שלישי שממונה מטעם בית הדין ושיש

להניח שדעתו וההחלטה שיקבל היא תהיה המכריעה בעניין, יתכן שבורר זה יהיה בקי בענייני דת ומנהגים אבל אינו בקי בענייני חולין (עניינים אזרחיים) שיש לקחתם בחשבון, כמו סעיפי החוק האזרחי הישראלי או חוק המעמד האישי. הוא הדין בנוגע לשאר הבוררים, ובייחוד נוכח העובדה שחלק מן הבעיות הנידונות דורשות בקיאות בחוק האזרחי, כמו ענייני חלוקת רכוש, דמי מזונות וההוצאות הנובעות מהן, משמורת, הסדרי ראייה ועניין מקרקעין משותפים.

8. קיימת סכנה לפגיעה בפרטיות שני הצדדים ברי הפלוגתא במקרה של דליפת מידע בלתי מדויק, לעתים, באמצעות חברי וועדת הבוררות, אשר גורמת, לפעמים, נזק לשם הטוב של הצדדים, בייחוד במידה והעניינים הנתונים במחלוקת והעומדים לדיון הם עניינים פנימיים, משפחתיים ואישיים ויש לנהוג בהם בחשאיות מוחלטת.

9. הצדדים אינם משתכנעים באופן מלא שההחלטה אותה מקבלת וועדת הבוררות היא החלטה ראויה, כאשר בית הדין מאשר החלטה מסוימת על פי המלצות וועדת הבוררות. קיימת, במצב זה, אפשרות סבירה שיוטל ספק באמינות החלטה זו, בניגוד להחלטה אותה מקבל בית הדין, לאחר שהוא שומע את הצדדים ואת עדיהם ומעיין בכל המסמכים והנספחים הנוגעים לפרשה זו.

דעתי האישית בעניין הבוררות:

על פי השקפתי האישית אני סבור שבית הדין הוא המקום המתאים והראוי ביותר לקבל החלטות שונות, אם בדרך של הסכמה ובתיווך של וועדת בוררות, או בדרך של פסיקה והכרעה. זאת, משום שבית הדין יוצר את האווירה המתאימה ויש בידיו כל האמצעים, ממלא את כל הדרישות ויש לו כל הכישורים הדרושים על מנת להגיע לאמת ולצדק באופן המושלם ביותר. זאת, משום שלבית הדין יש יכולת ואפשרות לעיין בכל המסמכים והנספחים ולוודא את אמתותם ויש לו אפשרות להיעזר במקורות רשמיים ובמומחים מקצועיים ולהסתמך על החלטות קודמות ודומות, ועוד כיוצא בזה.

חשוב וחיוני מאוד שכל מי שבא בשערי בית הדין, בין אם הוא צד לסכסוך או מבקר, ישתכנע לחלוטין שבית הדין הוא מקור הסמכות השיפוטית, ההלכתית והחוקית, והוא המקום המתאים ביותר להוצאת האמת והצדק אל האור והוא מוכן לכך לחלוטין, היות ויש לו היכולת והאפשרות לממש זאת.

משום כך, הנני סבור שהפניה לבוררות תהיה אך ורק במקרים שיתאימו לכך ויצדיקו זאת. כלומר, רק במקרה ששני הצדדים ברי הפלוגתא מבקשים זאת והם הגיעו למסקנה שזוהי הדרך היחידה ליישוב הסכסוך. כמו כן, יהיה זה לאחר שבית הדין יוודא זאת והקאדי ישתכנע באופן מוחלט שזוהי הדרך הקצרה ביותר והמתאימה ביותר ליישוב הסכסוך באותו עניין. היות ואין זה מחובתו של בית הדין להגיש הצעה למינוי וועדת בוררים בכל מקרה של סכסוך וחילוקי דעות, כאילו זהו עניין שגרתי ועקרוני ומתאים לכל עניין ועניין. יש לחשוב על כך ולבחון זאת באופן שיטתי בטרם מעבירים עניין לוועדת בוררות. זאת, על מנת למנוע את ההיבטים השליליים אותם ציינתי לעיל.

בשם האל הרחמן והרחום

נישואין של חולה נפש ורפה שכל

כתב: כבוד השיח' כמאל מלחם קבלאן
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי

אצל רבים מן הבריות מתעוררות תמיהות שונות בעניין נישואי חולה נפש או רפה שכל. ולא זו בלבד, אלא שאצל חלק מהם מתעורר ספק באשר לנכונות וללגיטימיות של נישואין מעין אלו. זה מביא אותנו לחקור, להשתדל, להגדיר ולדקדק בעניין זה. מצאתי את עצמי נכנס לעובי הקורה בעניין זה על מנת לרצות את פני האל ריבון העולם הכל יכול ולבקש ממנו שיסייע בידינו בשאר העניינים, שכן הוא השומע ומשיב.

בראש ובראשונה עלינו להגדיר מי הוא רפה שכל או חולה נפש על מנת שנוכל להשלים את מחקרנו זה ועל מנת שנוכל להגיע לתוצאה הטובה ביותר לפי ההיגיון, המנהג, החוקים והנימוקים ההלכתיים, החוקיים והדתיים.

הגדרת רפה שכל: רפה השכל הוא מבולבל שאיננו חולה נפש.

רבים מן המלומדים הסכימו שרפה השכל הוא אדם שהבנתו מועטת, דיבורו מבולבל וחסר סדר, אולם הוא אינו מכה ואינו מקלל כפי שעושה חולה הנפש. אם כך, רפה השכל הוא מי ששכלו פגום וחולה הנפש הוא מי שאין לו שכל כלל.

על כל פנים הן חולה הנפש והן רפה השכל הם נכים מבחינה נפשית, וביניהם מי שאין לו שכל כלל וביניהם מי שיש לו שיגעון במידה מסוימת היות ששכלו פגום. ביניהם מי שנולד במצב כזה ואחר לוקה בשכלו לפתע או בהדרגה עד שמאבד חלק משכלו או את כולו.

מתעוררות שאלות רבות בעניין נישואי פגועי נפש ומידת הלגיטימיות שלהם והאם נישואי פגוע נפש לפגועת נפש ראויים? האם נישואין של אישה נורמלית לגבר מפגר מבחינה שכלית או להפך ראויים? מה הדין כאשר אחד מבני הזוג מאבד את שפיותו במהלך חיי הנישואין? האם מן הראוי שאלה שלקו בנפשם במהלך חיי הנישואין יתגרשו? מה הדין כאשר אחד מבני הזוג הופך לרפה שכל?

חלק מן המשתייכים לאסכולות השונות באסלאם סבורים כי נישואי חולה הנפש ראויים, למרות שהשיגעון שלו מתבטא בכך שאין לו שכל כלל. מותר לאפוטרופוס שלו להשיא אותו במידה והנזק הנובע מאי נישואיו גדול מזה שבנישואיו ובהתחשב בתועלת הנובעת מכך, כגון שחולה הנפש זקוק למגע עם נשים וכדי למנוע ממנו את הנזק שבהזדקקות לזנות, מותר לאפוטרופוס שלו להשיא אותו, מבלי לקבל את הסכמתו. ובמידה וחולה הנפש לעתים מתפכח משיגעונו, הרי שהאפוטרופוס שלו ממתין להתפכחותו ואז שואל לדעתו. על כל פנים, רבים מן המשתייכים לאסכולות השונות סבורים שהמפתח לנישואי חולה הנפש הוא הטובה הנובעת מכך ומניעת נזק.

אולם האמונה הדרוזית אסרה נישואין כאלה בשל מספר סיבות בסיסיות, הגיוניות ודתיות, המסתמכות על פסיקות מיוחדות לדרוזים, והן:

הנישואין אצל הדרוזים ועל פי ההלכה שלהם לא נועדו לספק תאווה בהמית, לא להנאה ולסיפוק חשק ורצונות גשמיים, אלא למען הישרדותו של היצור הנעלה ביותר, הוא האדם, על מנת להבדיל בין האדם לבהמה, עליו לשלוט ביצריו ולהגביל אותם למטרות שמייעד לו שכלו, אשר נחשב מחסדי האל המיוחדים ביותר ואשר האל העניק לו אותו כמתת ממנו ולא העניקו ליצורים אחרים זולתו. זאת, על מנת שישמר ממעשים רעים ומתאוות וייחד את עצמו לעבודת האל כשהוא מתרחק מן הפיתויים ומסתלק מן המדוחים של העולם הזה ומן העבירות שדינן גיהינום כשהוא נוהג לפי דברי הנביא הנכבד: "העולם הזה נעים ונחמד, והאל ממנה אתכם לממלאי מקומו בו ומתבונן כיצד תנהגו. הישמרו מפני העולם הזה ומפני הנשים. הפיתוי הראשון שניצב בפני בני ישראל היו הנשים". וכן אמר: "אלוהי, מבקש אני ממך את ההנחיה הנכונה, שתלמדני יראת שמיים, הימנעות מחטא וויתור על תאוות". ההימנעות מחטא נמנית על התכונות האופייניות לנביאים ועל תכונותיהם. כבר נאמר על זכריא ועל יחיא בן זכריא עליהם השלום: אלוהים מבשר לך על יחיא: הוא יאשר את המילה אשר תבוא מעם אלוהים, ויהיה אדון ופרוש ונביא מן הישרים". פרוש הוא כינוי שבא לשבח את הנביאים המצטיינים בחיי הפרישות שלהם כמו הקרבן בן הקרבן ויחיא עליו השלום. הכוונה בפרישות הוא מי שאינו בא במגע עם נשים כאות להימנעות מחטא. זוהי תכונה שהאל מכבד אותה היות והוא קושר אותה לנביאים ישרי הדרך ומכנה אותם בה, על פי דבריו: "ופרוש ונביא מן הישרים".

האל ישתבח ויתעלה קשר את הבאת הצאצאים לעולם בתאווה הטבעית

על מנת שהאנשים לא יתנזרו מן הנישואין והמין האנושי ילך ויתמעט וכן שאר היצורים החיים. אי לכך, הוא נתן לבני האדם את השכל על מנת לשקול את הדברים, לארגנם כהלכה ולהבחין במה שהנישואין מעניקים להם ומתירים להם על מנת לשמור על הישרדות הגזע האנושי.

ניתן ללמוד מן המובאות וההוכחות החותכות והנכונות האלו שהכוונה בנישואין הוא הבאת צאצאים ושמירה על המשך הגזע האנושי בלבד. שאם לא כן, לא היו הנביאים ניחנים בהימנעות מחטא והפרישות לא הייתה תכונה ראויה לשבח, כפי שהאל קשרה אותה ליחיא עליו השלום. הדבר נכון גם לגבי נשים, כשם שהוא נכון לגבי גברים. גם האישה, אם היא נמנעת מחטא היא נמנית על הנשים ישרות הדרך, חסינות בפני יחסי אישות אסורים ושומרות על תומתן וכבודן.

מכאן ניתן להסיק שאצל הדרוזים לא ניתן לטעון שיש להשיא את חולה הנפש אפילו אם הוא מקיים קשרים עם נשים, כדי למנוע נזק של פריצות. שכן, מניין לחולה הנפש להיות מודע למשמעות הנישואין ולבחינות שונות שלהם? וכן, האם מסוגל רפה השכל להבחין בין זכר לנקבה או אפילו לדעת מה משמעותם? האם העובדה שיש לו נטייה לנשים מצביעה על כך שקיימת אצלו תשוקה? או האם הוא יודע מה משמעות האבהות והבאת ילדים לעולם מאשתו?

מכאן, שאין להשיא את רפה השכל ואת זה שאין לו שכל. בנוסף לכך, ישנם נימוקים נוספים שנביא אותם להלן:

כריתת חוזה נישואין בר תוקף. עלינו לשאול את עצמנו, מה הם התנאים הדרושים כדי שחוזה יחשב בר תוקף, שלא יהיה פסול ושהנישואין בין שני הצדדים לחוזה יהיו בעלי תוקף הלכתי?

כדי שהאישה תהייה מותרת לבעלה צריך שיתבצעו מספר שלבים בסיסיים על פי הנוהג והדת וצריך שיתמלאו מספר תנאים בסיסיים על מנת שחוזה הנישואין ביניהם יחשב בר תוקף. בראש ובראשונה, צריך שהנישואין יתקיימו בין דרוזי לדרוזית ובין דרוזית לדרוזי. החוזה אינו בר תוקף אם אחד מן הצדדים לחוזה הנישואין משתייך לעדה אחרת או לאסכולה דתית שונה. שכן נאמר: "הטובות נועדו לטובים והטובים לטובות". השוני בדת או באסכולה הדתית הוא מקור לחילוקי דעות. הדרוזים מחויבים לפעול כפי שהעבד פועל על פי רצון אדוניו, כפי שנגזר עליו שיהיה. מי שנולד באמונה הדרוזית, בשל רצונו של הבורא ישתבח ויתעלה אינו יכול לצאת ממנה וגם לא להינשא למי שאינו נמנה על בניה.

קבלה והסכמה בנישואין, משמעותן שהבעל הסכים מרצונו החופשי להינשא לאשתו, לאחר שהוא מברר ובודק מהו מצבה, ושהאישה תסכים להינשא לו לאחר שתברר ותבדוק מהו מצבו. המנהג המקובל הוא לבקש מברי סמכא שיתארו את מצבם של השניים. אולם בעת הנוכחית השתנו התנאים ואותם מנהגים מכובדים אינם מקובלים עוד אלא במקרה שנפוצות שמועות רבות, אך הדבר נדיר. שביעות הרצון וההסכמה כוללות תשלום מוהר. במידה וקיימים תנאים מיוחדים או סידור מסוים בין בני הזוג, בנוגע למשל לרכוש השייך לאישה, הרי הוא נרשם ומתועד בנוכחות עדים. כמו כן, יש לקבל את הסכמת האפוטרופוס של האישה ואת אישורו באשר לכשירותה לנישואין שכן, על פי ההלכה, אין נישואין ללא הסכמת האפוטרופוס. הנביא אמר: "כל אישה שנישאה ללא רשות האפוטרופוס שלה, נישואיה בטלים". עניין זה כלול בהסכמה. הדת הדרוזית שואפת לכך שתשרור שלווה בין בני המשפחה ובין בני הזוג וכן שישמרו על הקשר החם בין בני המשפחה והלכידות החברתית. האפוטרופסות על האישה תהיה בידי אביה או סבה או בנה או אחיה או כל מי שבא אחריהם ושזכאי להיות אפוטרופוס עליה. אם מתגלעת מחלוקת ביניהם, אז השליט הוא אפוטרופוס למי שאין לו אפוטרופוס. אם האפוטרופוס מונע ממנה להינשא בשרירות לב למי שכשיר עבורה, אזי הקאדי הוא האפוטרופוס שלה, ואז היא איננה צריכה לברוח עם בן זוגה ולבצע חטא ולעבור על איסור. כמו כן, הנישואין ללא הסכמת המשפחה, בנוסף לכך שהם בטלים, הרי הם גם אפופים תמיד בסכנות. המציאות בה אנו חיים מעידה על כך: כמה נשים מרדו במרות משפחתן ונישאו בניגוד לרצונה, והתוצאה הייתה הפסד. נניח שהנישואין אינם מצליחים ונוצר קרע בינה לבין בעלה, מה יהיה גורלה וכיצד יקבלו אותה קרוביה בחזרה אם היא מרדה במרותם? כיצד היא מעזה לחזור אליהם לאחר שהיא חשפה עצמה לסכנות ומצב חמור בייחוד בחברה בה אנו חיים? אין לה צורך להיקלע למצב זה מלכתחילה.

לאחר מכן באה ההתמסרות. הכוונה היא שהאישה תמסור עצמה לידי בעלה לאחר שחוזה הנישואין יערך בנוכחות עדים מהימנים, כפי שהבהרנו קודם לכן במקום אחר וכפי שקובע חוק המעמד האישי הדרוזי. פירושה של ההתמסרות שהאישה תיכנס תחת חסותו ותציית לו ולא תמרה את פיו. בעניין זה, קיים הסבר מפורט. עניין זה מותנה בכך שהבעל יעמוד בשני תנאים הכרוכים בכך והם: צדק ושוויון. עליו להתנהג בהוגנות לאשתו ככל שמשגת ידו ולנהוג בה כשווה לו מבחינת הצרכים החומריים ומבחינה דתית. עליו להתנהג אליה בעדינות ובנדיבות, לדאוג לה ולהוציא עליה כספים על מנת למלא את צרכיה, לא לבזבז אבל גם לא לנהוג בקמצנות,

כפי כוחו ויכולתו. זהו מה שנקרא לנהוג בהגינות. האל אינו מטיל עליו לתת את נפשו אלא לנהוג בה ברוחב לב. שכן אמר האל ישתבח ויתעלה: "יוציא כל אדם כפי יכולתו, ואשר אמצעיו מצומצמים, יוציא מאשר העניק לו אלוהים. לא יטיל אלוהים על נפש יותר מאשר העניק לה, ולאחר כל קושי יביא אלוהים הקלה." אם הבעל ממלא אחר שני תנאים אלה ומתחייב להם, מוטל על האישה לציית לו והתמסר לו. אך אם איננו עומד בתנאים - היא פטורה מכך.

מכאן שאם אחד מן התנאים הללו, בנישואיהם של בני הדת הדרוזית, אינם מתמלאים, הרי זוהי חריגה מן ההלכה הדרוזית וזה איסור. אולם שלושת התנאים הראשונים, במידה ואינם מתקיימים, הרי זהו חטא גדול יותר, מאשר שני התנאים האחרונים. שלושת התנאים הם: שיהיו בני הזוג דרוזים, מקבלים עליהם את הנישואין ומסכימים להם ולמוהר ושהאישה תתמסר לבעלה מתוך רצון והסכמה מלאה, ללא כפייה. שכן הכפייה אסורה.

על מנת להגיע לעצם העניין בו אנו עוסקים, נאמר כי הדרוזים מוצאים שאין תוקף לכך שהנישואין נכפים על אחד מן הצדדים לחוזה. דבר זה איננו מותר. הנישואין ברי תוקף רק ברצונם והסכמתם המלאה של שני בני הזוג. אי לכך, אין תוקף לנישואין אם אחד מבני הסוג רפה שכל, היות ואינו ניחן בחוש הבחנה ואינו יודע מה הוא עושה. אולם מי שמסוגל להפעיל את שכלו ויש לו תכונות המאפשרות לו להבחין בין מותר לאסור והוא יודע מה מתרחש ומסוגל להתמודד עם הדברים, הרי מותר לו להינשא במידה ויש לו יכולת לפרנס את אשתו. אך אם הוא עני ומצבו דחוק, חובה גם עליו להימנע מנישואין, עד שישתפר מצבו החומרי בשל רוחב ידו של האל שידו פתוחה. ועל כך מעידים דבריו: "אשר אין ידו משגת להינשא, ירחק מפריצות עד אשר יעשירנו אלוהים בברכה אשר ירעיף עליו". האל יפרנס את מי שחפץ, מבלי לעשות חשבון. בכל מקרה, יש להניח למה שאין בו נזק, מתוך חשש שאכן יהיה בו נזק. למרות שאין נזק בכך שמשיאים רפה שכל בהסכמת האפוטרופוס שלו, עלולות לנישואין מעין אלו להיות תוצאות והן ילדים. לחולה הנפש אין יכולת לגדלם ולחנכם ואין לו הבחנה בין מותר לאסור. כמו כן, אין לו יכולת לשמור על כבוד משפחתו, עליו הוא אמור לשמור. אם רגיל חולה הנפש לחשוף את ערוותו, הרי הדבר עלול להגיע לכדי כך שהוא יעשה זאת בפני קרוב, זר, קרובי משפחה ואחרים. גם זה איסור ויש להימנע מכך.

גיל הנישואין. האמונה הדרוזית אוסרת את הנישואין בין מי שטרם הגיעו לבגרות. נישואי הבת אינם מותרים אלא אם התבגרה ובשלה בה המודעות לטיפול בענייני הבית וגידול הילדים. משום כך קבעה ההלכה הדרוזית את הגיל המותר בנישואין לבנות, לפחות שנתיים לאחר גיל התבגרות, להוציא מקרים נדירים. היות וגיל ההתבגרות שונה אצל הנשים, אבל הוא לכל היותר גיל חמש עשרה, הרי הגיל המותר לנישואין אצל בנות הוא שבע עשרה. באשר לצעיר, הרי אסור לו להתחייב לנישואין אלא לאחר שתבשל בו המודעות לכך והוא יהיה מסוגל למלא את החובות המשפחתיות ואת צרכי המשפחה כמו גידול וחינוך הילדים והטיפול בהם ותהייה לו אפשרות, מבחינה כספית, לפרנס את ילדיו ואת אשתו. אי לכך, קובעת ההלכה הדרוזית את גיל הנישואין לגבר לא פחות משמונה עשרה, להוציא מקרים נדירים. כל זאת, על מנת לשמור על קדושת הנישואין וכדי לבנות משפחה מלוכדת מושתתת על מודעות מלאה, על היכולת להתפרנס ועל גידול וחינוך התוצאות הנובעות מן הנישואין, הם הילדים, לפי מה שמתבקש, היות והם פיקדון בידי הוריהם. אין מנוס מכך שהגבר יוערך על פי הטיפול והחינוך הטובים שהוא מעניק לילדיו. גורם המודעות השכלית הוא מן הגורמים החשובים ביותר למילוי חובה זו, מה שמחייב למנוע ממי שאין לו שכל להינשא. הדבר דומה לנער שלא הגיע לבגרות, ולעתים, זה אפילו חמור יותר. שכן ניתן למצוא אצל חלק מן הנערים אחריות ומודעות, אך למרות זאת נישואיהם אסורים. אם כך, על אחת כמה וכמה שזה המצב לגבי מי שאין לו שכל ונפשו מבולבלת ואינו יכול לשאת באחריות, גם במקרה זה נישואיו אסורים.

האב הוא האחראי העיקרי, משום שהוא ראש משפחתו והוא המעניק לה את חסותו ואחראי על צאן מרעיתו. באשר לילדים, או שהם בבחינת חסד להוריהם או שהם מהווים נקמה ומקור לזעם. אם ההורים משתדלים ומתאמצים לגדל ולחנך את ילדיהם, הרי הטיפול בהם וההשגחה עליהם מביאים להם טוב. אך אם קצרה ידם מכך והם מזניחים אותם, הרי הם מלאי חרטה בעולם הזה ובעולם הבא. כשם שאמר אלוהי האמת יתעלה: "אמור, ההולכים לאבדון הם אלה אשר ביום תחיית המתים ימיטו אבדון על עצמם ועל בני משפחותיהם. אכן אבדון מוחלט הוא". מן הראוי שהדרוזי ישמור את נפשו וירחיק אותה מזעמו של הבורא ישתבח ויתעלה וישמור על בני משפחתו, שכן זהו חסד שמעניק לו האל. מוטלת עלינו חובה לחנך את הילדים חינוך טוב ולהגן עליהם. כפי שאומר האל בספרו החכם: **" הוי המאמינים, שמרו על עצמכם ועל בני ביתכם מפני אש אשר הדלק לה הם האנשים והאבנים. מופקדים עליה מלאכים קישחים**

ומשחיתים אשר לא יפרו את פקודת אלוהים, ויעשו את אשר יורום ". האל יתעלה מצווה עלינו להגן על עצמנו ועל בני משפחתנו מאש מכלה ושלא נחטיא את אשר הוא מצווה עלינו באשר לחובתנו כלפי בני משפחתנו וילדינו. ההגנה פירושה פיקוח על מעשיהם ועל אי העשייה של ילדינו, על חבריהם ועל התנהגותם, על מנת שנוכל לעקוב אחריהם ולהיות ערים למגמותיהם ולהליכותיהם. עלינו לגנות מה שאנו רואים אותו כקלוקל ואת המעשים שלדעתנו הם מושחתים. עלינו לאשר את מעשיהם שנראים לנו נכונים ואת מה שמועיל להם. אם לא כן, תבואנה צרות והחברה תושחת ותאבד. בכל מקרה, אם האב לא יפקח על מעשי בנו ועל אופיו, אז מי יעשה זאת? או: האם האנשים הרחוקים יותר הם אלו שצריכים לעשות זאת, או מי שאין לו קשר עם הילדים? אם פסוקים זוהרים אלה של ריבון העולמים שיש בהם אזהרה, התראה, התווית דרך והתבוננות לבעלי הראיה הנכוחה והתבונה לגבי ארגון מה שנובע מן הנישואין, והחסד הרב השופע מכך, אז כיצד יכול בעל תבונה לזלזל בהם ולהשיא את מי שאין לו שכל ואינו מסוגל לעמוד במשימה של הענקת טיפול וחינוך לילדים האלה, שאינם אשמים בכך? משום כך, אנו סבורים שהאמונה הדרוזית מונעת נישואין כאלה באופן מוחלט, והמחוקק הדרוזי קבע זאת בחוק המעמד האישי הדרוזי כדי שיחייב את בני העדה על פי העקרונות ההלכתיים ופסקי ההלכה של השיח'ים הנכבדים הראשונים של האמונה הדרוזית.

(דבר חשוב נוסף שברצוני להצביע עליו בהקשר זה הוא חוק גיל הנישואין הישראלי משנת 1950 אשר קבע את גיל הנישואין לצעיר ולצעירה הישראלים לשבע עשרה, כגיל המינימלי, ואשר תוקן לאחרונה על ידי המחוקק הישראלי ונקבע על שמונה עשרה, כגיל המינימלי, מה שתואם את התקנות הדתיות ואת מה שנהוג אצלנו.)[1]

הסיבות למניעת הנישואין של מי שהשיגעון הפך אצלו לקבוע קיבלו תוקף ונקבעו כמחייבות באמונה הדרוזית. אולם במקרים מסוימים, הדבר מותר במקרה של מי שגבר עליו ההיגיון שלו, אפילו אם נפגם שכלו. במקרה זה עדיף שאשתו תהיה מסוגלת לארגן דברים ותהיה בעלת מודעות מלאה, על מנת שהיא תוכל להשלים בשכלה את החסר הקיים אצל בעלה. כמו כן, אם תקף שיגעון את אחד מבני הזוג לאחר הנישואין והשיגעון הפך לקבוע אצלו, הרי זו אחת מן ההצדקות להתרת חוזה הנישואין, במידה והצד השני

[1] עיין חוק גיל הנישואין – 1950.

רוצה זאת ועומד על כך.[1] ידוע על נשים רבות שהעדיפו להישאר עם בעליהן שתקף אותם שיגעון לאחר שנים של נישואין, אם מתוך רחמים עליהם, או בשל שנים של חיים בצוותא, או כדי להישאר עם בעליהן למרות מחלתם, וקרוב לוודאי בשל כל הסיבות הללו יחד. בעוד שמעטים הבעלים שמעזים לעשות זאת כאשר קורה ההפך והאישה לוקה בשיגעון.

שמעתי מאחת מבנות העדה שנולדה לאב רפה שכל מאז לידתו ונישא לאישה שפויה שהאפוטרופוס שלה השיא אותו לה מה עבר עליה. היא תיארה לי את חייה המרים ואת האומללות של אחיותיה ואת הטרגדיה בה חיה אמה בשל היותו של אביה רפה שכל. היא איחלה לעצמה שמצבה יהיה שונה ולא רק שתחוש בהימצאותו של אב כפי שיש לאחרות מבנות כפרה. במקום שהאב ייתן את חסותו לבני המשפחה ויהיה האחראי עליהם, המנחה והמדריך אותם, זה שקובע מה אסור וזה שמצווה, הרי מה שאירע לה שאביה היה זקוק למי שינחה אותו וישגיח עליו ונבצר ממנו אפילו לדאוג לצרכיו הוא.

זאת בנוסף להצקות של חברותיה שבזו לה בילדותה, לה ולאחיותיה. הן קראו להן "הבנות של חולה הנפש" מה שגרם להן לעצב, לתסכול ולכאב ולדיכאון, עד כדי כך שהן שנאו את החיים שלהן מרוב צער ויאוש. מה שהקל עליהן הוא שאימן עמדה לצידן כשהיא מסבירה להן ומרגילה אותן לשאת את גורלן באומץ ולהתייצב מול קשיי החיים. למרבית הצער, זה המצב במשפחות רבות בעדתנו. יש אף מקרים קשים יותר ממקרה זה, כאשר הצאצאים נולדים גם הם רפי שכל בתורשה מהורה רפה שכל. איזה גורל אכזר יש להם. כמה חבל עליהם וכמה מצער מצבם.

לבסוף, לאור כל מה שהבאנו במאמרנו זה, דברים הגיוניים וברורים וציטוטים מדברי הנביאים ומובאות מחייהם וכן פסוקים קדושים ומשמעותם וכן מה שנוכחנו לדעת וראינו במו עינינו את מצבן של כמה משפחות בחברה שלנו, את גורלן ביש המזל כתוצאה מקשר בלתי יציב וילדים שסובלים: עלינו להימנע מיצירת קשר מעין זה על מנת למנוע תוצאה טרגית בחיים של משפחה מפורקת ובלתי טבעית ולמנוע שילדים, שלא חטאו, ילכו לאיבוד בעקבות גורל ביש מזל של משפחות שעברו עליהן ייסורים נוראיים וסבלו מחיים קשים ומרים, בשל נישואין של חולה נפש או רפה שכל. חובה עלינו להכיר בסכנה שבנישואין כאלה כדי למנוע אותם, להתרחק מהם

[1] עיין סעיף 41 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל.

ולסרב להם.

אנו משבחים את האל יתעלה ומבקשים ממנו מחסה מפני הרוע שבליבותינו. אליו נפנה ועליו נישען בשאר העניינים והמצבים. יתפלל האל על הנביא מורה הדרך המעולה ועל חבריו ומשפחתו כל עוד נושבת רוח קלילה ומתגלה הסהר ויברך אותם לשלום.

בשם האל הרחמן והרחום

התרת קשר הנישואין בהסכמה וגירושין כפויים

כתב: כבוד הקאדי השיח' כמאל קבלאן
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי

בשם האל, השבח לאל ושלום לנביאי האל. ועתה לעצם העניין. בענייני הנישואין והגירושין קיים נוהג אותו קבעו הנביאים מקדמת דנא. קיבלנו זאת מהם ואנו מסתמכים על כך ומנהלים את עניין משפחותינו על פי מה שקבעו כהלכה. האסכולות הדתיות נחלקו ביניהן והיה קיים שוני בין חכמי ההלכה בעניין יישום וארגון עניינים אלו. היו ביניהם שהחמירו והיו שהקלו, וכך נוצרו הבדלים ומחלוקות, רבו התמיהות והרעיונות היו שונים זה מזה, עד כדי כך שבני אותה אסכולה נחלקו ביניהם באשר למה שמותר ולמה שאסור, לצווים ולאיסורים, למותר ולאסור ולבלתי רצוי. מה שהצריך את פוסקי ההלכות לסייר במרחבי הידע ולהרחיק בחשיבה. הם הרבו לכתוב לאחר שסיירו במרחבי הידע עד שגיבשו כללים לפרט ולכלל ובנו מגדל לתפארת עליו מסתמך השיפוט בעניינים ובמצבים השונים.

במאמרנו זה נציג שתי בעיות שראויות למלוא תשומת הלב בשל כך שאצל אנשים רבים קיימת אי בהירות באשר להן. הבעיות הן:

הראשונה:

האם המאורסים נחשבים בני זוג עם חתימתם על חוזה הנישואין שלהם עוד בטרם נערך טקס החתונה או שלא כך הדבר?

כדי לענות על שאלה זו עלינו לדעת שעל פי המנהגים והמסורות הדרוזיות הנובעות מן החוקים וההלכות הדתיות ומן המנהגים שקבעו הראשונים ישרי הדרך בעלי העמדה הגבוהה במעלות הידע והפעולה. הם קבעו כי על מנת שהאישה תהייה מותרת לבעלה צריך שיתבצעו מספר שלבים:

השלב הראשון הם האירוסין: המנהג מימים ימימה הוא ששלב האירוסין קודם לנישואין. זהו השלב בו מתוודעים הארוס והארוסה זה אל זו ולומדים

להכיר זה את טבעו של האחר ואת מצבו החומרי והגופני. שלב זה מתחיל כאשר השניים, הגבר והאישה, מכריזים על הסכמתם להינשא זה לזה. בשלב מאוחר יותר, וכאות לכך הם מעניקים מתנות יקרות ערך, כמו תכשיטים ושרשראות זהב. שלב זה מסתיים או בהתרת קשר האירוסין או בנישואין. כלומר, האירוסין אינם נחשבים לנישואין והחמות אינה נהיית מן הנשים האסורות על הארוס. כמו כן, לא קיימות זכויות של בני זוג בין השניים ולכל אחד מהם, הן הארוס והן הארוסה, הזכות לחזור בו מן האירוסין ולקשור את גורלו עם אדם אחר. במידה והארוס הוא זה שחוזר בו אין לו אפשרות לבקש להחזיר את המתנות ואת כל מה שנתן לארוסה בין אם הדבר קיים עדיין או שאיננו כבר. אבל אם הארוסה היא זו שחוזרת בה, עליה להשיב את כל המתנות או את ערכן, במידה והן לא קיימות לארוס. זה מה שנאמר גם בסעיף 26 של חוק המעמד האישי של בני העדה הדרוזית.

השלב השני הוא חוזה הנישואין:

במילון "לסאן אל-ערב" מגדירים חוזה (עקד): ההפך מהתרה. עריכת חוזה היא התחייבות ואמנה. שכן נאמר: "הוי המאמינים, מלאו את החובות המוטלות עליכם". הכוונה להתקשרות חוזית לצורך נישואין בהסכמה. אמר אל-פארסי: המילה חוזה (עקד) כוונתה להידוק וקשירה. בעניין זה נאמר: הקניית בעלות על האישה, משום שמקורה של מילה זו גם היא קשר (חוזה - עקד). נאמר: הקניית בעלות על האישה כשם שנאמר חוזה נישואין. נכרת חוזה נישואין בין שני בני הזוג או חוזה מכירה בין המוכר והקונה. קשירה (או חוזה - עקד) של כל דבר: כריתתו. במילון "אל-מחיט" מוגדר "חוזה" (עקד): נתינת ערבות, התחייבות, חוזה של נישואין וכל דבר שחובה לקיימו.

ההבדל בין חוזה להתחייבות הוא שלחוזה יש משמעות של אמון וקשירת קשר. דבר כזה קיים רק בין שני צדדים לחוזה. התחייבות יכולה להיות רק של אדם אחד.

מכאן שהחוזה הוא מסמך בר תוקף וקשר הדוק ומקודש והוא מהווה בסיס לקשר הזוגי והמשפחתי בין שני בני זוג, זכר ונקבה. ממנו נגזרות חובות וזכויות בעלות אופי דתי עם עקרונות מסורתיים עקרוניים דתיים שהנישואין אינם תקפים בלעדיהם. הראשון שבהם: צריך שהארוס והארוסה יהיו דרוזים שנולדו להורים דרוזים ולאחר מכן צריך שתהיה הסכמה וקבלה מצד שני בני הזוג במושב עריכת חוזה הנישואין (עקד) ובנוכחות עדים. כמו כן צריך שהחוזה יהיה בכתב ויחתמו עליו שני בני הזוג או באי כוחם

וגם העדים וכן צריך שתהיה הסכמה וקבלה בביטוי ברור (שיאמר בקול), ובמקרה שאחד מבני הזוג חרש ייתן את הסכמתו ברמיזה במקום ביטוי ברור. כמו כן צריכה האישה להביע את הסכמתה לנישואיה לבעלה ולמוהר המוסכם, לאחר שתוודא את מצבו של הבעל ותביע את שביעות רצונה ממנו בעצמה, ללא כפיה ומבלי להכריח אותה. הוא הדין ביחס לבעל. על שני בני הזוג להיות בוגרים ולהגיע לגיל הנישואין המותר על פי חוק וכן לקבל את הסכמת האפוטרופוס של האישה לנישואיה עם בן זוגה.

עם חתימת חוזה הנישואין על ידי שני בני הזוג והעדים שלהם, על פי הנהגים המקובלים, תיהפך הארוסה לאשתו של הארוס. מרגע זה היא תהייה אסורה על אחרים. גם על הבעל ייאסר להינשא לאישה זולתה, אלא לאחר שיתגרש ממנה, משום שריבוי נשים אסור אצלנו, מתוך שמירה על כבודה של האישה ומעמדה ומשום שהאל יתעלה אומר: "ואם חוששים אתם פן לא תוכלו לעשות צדק, הינשאו לאחת", וכן: "לעולם לא תוכלו לעשות צדק בין הנשים, אף אם תשתדלו". חכמי הלכה הדרוזים סבורים שהבורא גילה את רצונו באשר לריבוי נשים כאשר קבע תנאי שלא ניתן לעמוד בו והוא מצב מוחלט, אשר אינו יכול להתקיים אלא אצל הבורא ואצל הנביאים בהם בחר והאל יודע טוב יותר. במידה והבעל נישא לשתי נשים הרי נישואיו לאישה השנייה בטלים על פי חוק.

עם כריתת החוזה בר התוקף יש לאישה זכויות ומוטלות עליה חובות. הוא הדין ביחס לבעל. מבין הזכויות של האישה: על הבעל לתת לה את המוהר שלה לפי מה שנאמר בחוזה הנישואין ושעליו הסכימו שני בני הזוג בחוזה, כפי שקובע סעיף 24 של חוק המעמד האישי שאומר: "המוהר הוא סכום הכסף ויש לשלמו עם הנישואין ועל הבעל לשלמו לאישה על פי חוזה הנישואין בר התוקף. שיעורו נקבע בחוזה הנישואין. במידה והסכום לא נקבע בחוזה הנישואין, קובע אותו הקאדי על פי המוהר המקובל". אם אחד מבני הזוג נפטר, בן הזוג השני הופך לאחד מיורשיו אפילו אם לא התקיימו יחסי אישות וטקס חתונה. על כך אומר סעיף 20 של אותו חוק: "הבעל מחויב לשלם את המוהר של האישה ולשאת בהוצאותיה מאז עריכת חוזה הנישואין בר התוקף ומתקיימת ביניהם זכות ירושה הדדית". אם האישה מקבלת את המוהר המידי שלה וחוזה הנישואין בינה לבין בעלה נכרת על פי הכללים המקובלים, עליה לעבור לבית בעלה, במידה והוא בבחינת מגורים חוקיים הראויים למגורים של משפחות דוגמת בני הזוג. (עיין סעיף 22 של חוק המעמד האישי.) במקרה של גירושין, הרי יש זכויות לצד שממנו מבקשים להתגרש. כמו כן, עם החתימה על החוזה

בר התוקף תהיה החמות מן הנשים האסורות על הבעל והוא הדין ביחס לאישה, חמה יהיה אסור עליה לעד.

התכלית והכוונה בהסבר זה ובהבהרה זאת הם שברצוני לבסס את התשובה על השאלה הראשונה אותה הצגנו. ברצוני להבהיר שחוזה הנישואין (עקד), אפילו אם הוא בבחינת דיו על גבי נייר בלבד, נחשב לנישואין בין גבר לאישה, וזוהי אמנה ברת תוקף מחייב. יש בחוזה זה חובות וזכויות בין בני הזוג והוא נחשב לשינוי במעמד האישי של החותמים עליו ואין אפשרות לבטלו אלא באמצעות התרתו או באמצעות גירושין. במידה ומתקיימים גירושין בטרם הגיעה האישה לבית בעלה (בטרם נערך טקס הנישואין), כלומר לפני קיום יחסי אישות ביניהם, הרי חצי מהמוהר שלה מנוכה, אלא אם מחליט הקאדי אחרת, בשל סיבות מסוימות. זה מה שנאמר בסעיף 27 של חוק זה:

"אם אחד משני בני הזוג נפטר או שמתקיימים גירושין לאחר קיום יחסי אישות ביניהם, יש לשלם את המוהר בשלמותו. אולם אם הגירושין או המוות אירעו בטרם התקיימו יחסי אישות, ינוכה חצי מן המוהר".

האישה אינה הופכת למותרת לבעלה אלא לאחר הגיעה לבית בעלה באופן פומבי, על פי המנהגים המקובלים אצל הדרוזים. המטרה האלוהית של הנישואין הוא המשך קיום הגזע האנושי בעולם ועל מנת שלא יתכלה מסיבה כלשהי.

השלב השלישי: זהו השלב המתחיל בהגעת האישה לבית בעלה. מאז הגיעה לבית בעלה, על בעלה לנהוג בה בשוויון כפי שהיה נוהג בעצמו, מבחינה חומרית ומבחינה דתית ועליו לנהוג בה בצדק ולהעניק לה ככל שמשגת ידו ולא לקפח אותה. עליה להתמסר לו, לציית לו באשר לזכויות הזוגיות הלגיטימיות שלו ולא להמרות את פיו. יש על כך הסבר נרחב שאין זה המקום המתאים לו ואין צורך לפרטו כאן. כל אלה הם מכללי ההתנהגות אותם קבע א-סייד אל-אמיר לדרוזים. הוא קבע כללים, יסודות ומאפיינים מיוחדים שאנו נוהגים לפיהם ואנו רואים כי הם מתאימים ונכונים עבורנו. ההבדל בין השלבים השני והשלישי הוא שהאישה איננה הופכת מותרת לבעלה אלא לאחר שהושלמו שלושת השלבים, כלומר, לאחר הגעת האישה לבית בעלה. המנהג המקובל אצל בני העדה שיוצאת משלחת של נכבדים שמונו על ידי משפחת החתן על מנת להעביר את הכלה מבית אביה אל בית בעלה בטקס דתי הוא טקס החתונה ובטקס נכללת סעודה, על מנת שהקהילה תדע שפלוני ופלונית הפכו להיות בעל

ואישה. טקס החתונה הוא עיקרון ובסיס דתי בנישואין והוא מנהג ממנהגי הנביאים, וחוק מחוקי ההישרדות. יש בו שמירה מפני פריצות והגנה אותה מעניק ריבון השמים והארץ לזכר ולנקבה, וזהו הגורם להמשך קיומו של המין האנושי ולשמירה על הישרדותו.

לאחר שהדגשנו שהחוזה (עקד) בר התוקף נחשב לנישואין, אפילו אם לא התקיימו יחסי אישות, הרי במקרה של גירושין בין בני הזוג והתרת החוזה ביניהם, אפילו אם קורה הדבר בטרם הגיעה האישה אל בית בעלה, הגרושה אסורה על בעלה המגרש אותה לעד, היות והגירושין אצלנו נחשבים לעניין הקיים לעד. נישואי הגרושה עם בעלה המגרש אסורים בשום פנים ואופן. זהו אחד מעקרונות האמונה הדרוזית (עיין סעיפים 38 ו-11 של חוק המעמד האישי). אם אחד מהם מעז לפעול בניגוד לכלל זה, הרי נישואיו נחשבים ניאוף, וילדיו ממזרים, משום שהוא הביא אותם באיסור. בית הדין הדתי אינו מתיר נישואין של מפר איסור או מפר את החוקים וההלכות הדתיות.

והשאלה השנייה:

האם הגירושין מתקיימים במידה והם בכפייה, מה הדין במקרה זה?

הכפייה והאילוץ בנישואין אסורים, והעושה זאת חוטא. אם קורה הדבר והאישה נישאת בכפייה, הרי חוזה הנישואין (עקד) אינו נחשב בטל, ועל מנת שהאישה תוכל להיפרד מבעלה במקרה זה, צריך שהחוזה יותר ואז ייפרדו בני הזוג, מלבד במקרה שהאישה שהנישואין נכפו עליה מתרצה, לאחר מכן, והוא הדין גם לגבי הבעל שהנישואין נכפו עליו, והם מסכימים להמשיך בנישואין אלה. ובאמצעות הכלל האומר כי מסיקים מסקנות על סמך דברים דומים וגם מנוגדים, הרי מסיקים מכך שאין גם כפייה ואילוץ בגירושין שהם היפוכם של הנישואין והמצב המקביל להם במערכת היחסים. שני המצבים האלה הם קשר בין שני בני זוג, או שהם קשורים זה בזה או שהם נפרדים. אין כפייה ואין אילוץ בשני המצבים הללו לגבי שני בני הזוג באשר להמשך הקשר ביניהם או להתרתו. יש הוכחה טובה לכך והוא מה שאומר האל יתעלה: "אל תמנעו בעדן מלהינשא לבעליהן". אמר האל יתעלה: "השיאו את הפנויים אשר בכם". זהו חיתון. ללא ספק. וכן אומר האל יתעלה: "הוי המאמינים, אם תישאו לכם נשים מבין המאמינות". דע כי חוזה הנישואין נקרא גם "בעילה". ניתן להסיק מכך שפירוש המילה "עד'ל" הוא למנוע מאישה כשירה להינשא, במידה והיא רוצה בכך, וכל

אחד משני בני הזוג חפץ בזולתו. מניעת הנישואין הוא דבר אסור, אותו אוסר האל יתעלה, היות והפסוק מתחיל ב"אל" (לא) ופירוש "אל" הוא איסור, שכן ה"לא" בערבית במקרה זה היא לא האיסור שפירושה "אל". הוא הדין עם הפסוק "אל תמנעו בעדן". פירושו של דבר שהאל אוסר עלינו דבר זה והוא למנוע מנשים להינשא לבני זוגן. האל אינו אוסר על דבר מה אלא אם זה אסור ומביא נזק לעושה אותו. ומי שכופה על אישה להתגרש הרי הוא נתון לכעסו וזעמו של האל.

הגירושין אצלנו, בין אם נעשים בנוכחות עדים או בהתרת חוזה הנישואין על ידי הקאדי, אינם מתקיימים אלא לאחר בדיקת העניין וניסיונות ליישב את אי ההבנות ולפייס בין הצדדים, או ניסיונות להרתיע את הצד החפץ בכך, משום שהדבר המותר הבלתי רצוי ביותר אצל האל הוא הגירושין, כפי שנאמר ב"חדית'" (התורה שבעל פה), חוזה הנישואין המקודש אין להתירו אלא אם יש צורך בכך, ואין עוד אפשרות להמשיך בחיי הזוגיות. אם מתגלע סכסוך בין בני זוג ואחד מהם פונה לקאדי, הקאדי משתדל מצידו שלא יתקיימו גירושין לפי רוח הפסוק: "ואם חוששים אתם כי פרץ סכסוך בין השניים, שלחו בורר ממשפחתו ובורר ממשפחתה, ואם ירצו שניהם ליישב את הסכסוך, אלוהים יצליח את הדבר בידם, אלוהים יודע ומכיר כל דבר לפני ולפנים", והקאדי ממנה בורר מטעם משפחת הבעל ובורר נוסף מטעם משפחת האישה, אנשים שניתן לסמוך עליהם, על מנת שיפעלו לפתור את הבעיה ולהשיב את חיי הזוגיות למסלולם התקין. אך אם לא יצלח הדבר בידם והם מוצאים כי אחד מבני הזוג עומד על כך שיותר חוזה הנישואין, אזי דתנו הנכבדה מתירה להתיר את חוזה הנישואין ולהתיר את קשר הזוגיות בין הצדדים לחוזה.

יכול גם הקאדי עצמו להתוודע אל הסיבות למחלוקת בין בני הזוג וליישב את הסכסוך ביניהם, במידת האפשר. אך אם אין זה עולה בידו, הוא מתיר את חוזה הנישואין ביניהם. במידה וחוזה הנישואין מותר, הרי אין אפשרות לחזור לחיי הזוגיות בין גרוש וגרושתו, אפילו לא באמצעות חוזה נישואין חדש.

הוא הדין אם מאן דהוא כופה על הבעל או על האישה ומאלץ אותם לכך שיותר חוזה הנישואין ביניהם ועקב כך יתקיימו גירושין. המאלץ לעשות זאת נחשב חוטא, עקב מעשהו זה. אולם במידה ומותר חוזה הנישואין, אין אפשרות להשיב את הגרושה למגרש אותה. אי לכך, הקאדי אינו ממהר לפסוק על התרת חוזה הנישואין אלא לאחר שהוא מוודא ומשוכנע שאין אפשרות להמשיך בחיי הזוגיות ולאחר שהוא מנסה שוב ושוב לשכנע את

שני הצדדים לחזור בהם מרצונם זה ולסגת בהם מן הגורל הזה. אם הקאדי חש שיש כפייה או אילוץ, הוא איננו ממהר להתיר את חוזה הנישואין ונותן הזדמנות יותר מאחת להשיב את מהלך העניינים למסלולם התקין, על מנת שלא יתקיימו הגירושין. הגירושין, כמו הנישואין, מציינים קשר בין שניים, זכר ונקבה, ואין אפשרות ליצור את הקשר אלא באמצעות חוזה נישואין או התרתו. אם נכרת חוזה הנישואין הם נהיים בעל ואישה. אם חוזה הנישואין אינו מותר, הקשר בין שניהם נמשך לעד. אולם כריתת חוזה נישואין כפוי אסורה. אבל אם התגלה לאחר מכן שהוא נערך בכפיה, הרי אינו בטל, ועל מנת לסיים את הקשר בין שני הצדדים לחוזה צריך שהחוזה יותר ושיותר הקשר בין שניהם. הוא הדין באשר להתרת החוזה ופרידת שני הצדדים לחוזה, שבמידה ונעשה בכפייה ובאילוץ הרי עושה מעשה זה ייענש ויחשב חוטא על העוול שעשה לשני בני הזוג. אך אם מותר החוזה, אין אפשרות לחזור מכך.

הימצאותם של הקאדי ושל אנשים שניתן לתת בהם אמון מונעת את מעשהו של האדם אשר מנסה להרוס את חיי המשפחה באמצעות הפעלת לחץ על אחד מבני הזוג. אולם אם מחליט הקאדי על התרת חוזה הנישואין, הרי הגירושין הם ברי תוקף והקשר המקודש מותר ואין אפשרות ליצור אותו מחדש ע"י יישוב המחלוקת בין השניים שכן דתנו מונעת זאת ואוסרת זאת לחלוטין.

לבסוף, מקווה אני בעזרת האל הרם והנישא ובברכת האדם המובחר שלו מורה הדרך ומבשר הבשורה, שהצלחתי, במאמרי זה, להביא תועלת לבני עדתי מבחינה דתית וחברתית ולהסיר את הערפל מעיניהם של רבים ואת אי הבהירות מליבותיהם בעניינים דתיים וחברתיים חשובים ביותר. אסיים בתפילה לשלומו של האדון מורה הדרך הנאמן ובדברי שבח לחבריו הנאמנים והשבח לאל לו אנו מודים.

בשם האל הרחמן והרחום

מבט על התרת קשר הנישואין במציאות

(בחינת מדגם של גירושין - סטטיסטיקה תיאורית)

כתב: עו"ד כמיל מולא
מנכ"ל בתי הדין הדתיים הדרוזיים

צדק הפילוסוף קרל מרכס כאשר אמר:

"אם אתה רוצה לדעת מה מידת ההתקדמות של חברה, בדוק את מצב האישה".

גם הפילוסוף החכם סוקרטס צדק כאשר אמר:

"כאשר אתה מקנה השכלה לגבר, אתה מקנה השכלה לאדם אחד, אך כאשר אתה מקנה השכלה לאישה הרי אתה מקנה השכלה למשפחה שלמה".

העדה הדרוזית עדה בשנים האחרונות להתקדמות אדירה מבחינת הלימודים האקדמיים אצל הצעירות הדרוזיות. בעוד שבשנות השבעים של המאה הקודמת, היו רק מספר מועט ביותר של סטודנטיות דרוזיות, הרי כיום אנו מוצאים שאחוז הצעירות הדרוזיות בקרב האקדמאים הדרוזים מגיע לכ-70% - 75%. הדבר מצביע, ללא ספק, על החשיבות של ההשכלה הגבוהה, שכן זה נחשב עבורנו הישג גדול שאנו מתגאים בו, והדת הדרוזית ידועה בכך שהיא מרוממת את הידע, ממריצה לרכוש אותו, מעוררת רצון לבקש אותו ומעלה על נס את מידת התועלת שבו, את המעלה שבו ואת מידת השפעתו בעולם הזה ובעולם הבא.

מטרתו של מאמר זה הוא להגיע למסקנה הגיונית ומשכנעת שתאפשר להבין את האופי והגורמים של תופעת הגירושין, לא בצורת התבוננות שטחית וחולפת, משום שקיימת רגישות מיוחדת בעניין זה. יש לציין,

שהנתונים המובאים במאמר זה לא היו בהישג יד החוקרים והמתעניינים בתחום זה ואחרים בשל סיבות הגיוניות ומקובלות. בחינת נושא הגירושין באמצעות המידע והנתונים המצויים בידינו למרות שהם מוגבלים, עשויה להיות מלאה בחתחתים ויהיה קשה למצות את הנושא באופן מלא, כפי הראוי, או להגיע למטרה הנעלה באמצעות תוצאות חד משמעיות. אולם, בהתאם לנתונים המצויים בידינו ולאחר עיון מעמיק במקרי הגירושין שאירעו בשנים האחרונות, ניתן להגיע למסקנה שקיים קשר חזק ובעל השפעה בין רמת ההשכלה, גיל הנישואין ושיעור הגירושין. תוצאות המדגם שנבדק של מקרי הגירושין בעשורים האחרונים הביאו אותנו למסקנות הבאות[1]:

בעשרות השנים האחרונות קיימת העדפה לנישואין בין בני זוג בעלי מאפיינים דומים. מבין הסיבות הבולטות ביותר הגורמות לבעיות בין בני הזוג, הוא השוני במאפיינים האישיים, בין אם מדובר בשוני רעיוני, השכלתי, חברתי או מוסרי. שוני זה בא לידי ביטוי בהתנהגות בני הזוג.

שמנו לב גם כי קיים שוני בשיעור הגירושין בין כפר אחד למשנהו. בכפרים בעלי הפתיחות הגבוהה יותר שיעור הגירושין גבוה יותר, בעוד שבכפרים שדבקים יותר במנהגים ובמסורות השיעור נמוך יותר. מה שמעורר במיוחד את תשומת הלב הוא שההבדל בשיעור הגירושין היה פי שניים.

מן השינויים הבולטים ביותר שחלו בשנים האחרונות, הוא השינוי במעמדה של האישה הגרושה. אנו מוצאים שיש נשים גרושות שנישאו בשנית. שינוי זה הוא כתוצאה מכך שהחברה מקבלת את מצבה של האישה הגרושה שנובע מבשלות ומודעות מחשבתית של החברה בהשקפתה כלפי האישה, תוך קיום הבדלים בין הכפרים השונים.

אחד הגורמים העיקריים והחשובים שגורמים למיעוט מקרי הגירושין בקרב בני העדה הדרוזית, בהשוואה לעדות אחרות, הם האיסורים הדתיים הייחודיים לעדה הדרוזית והמובאים בסעיף 38 של חוק המעמד האישי הדרוזי. בסעיף זה נאמר[2]: "גרושתו של איש אסורה עליו בנישואין לעולמים, לאחר שהתגרשו". הדבר נובע מכך שהנישואין נחשבים לקשר "מקודש", וכאשר קשר זה בין שני בני הזוג מותר, נאסר, מבחינה דתית, על הגרושה

[1] תמצית התוצאות והנתונים הסטטיסטיים של הפעילות השנתית של בתי הדין הדרוזיים בישראל.

[2] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962. סעיף 38.

לשוב למגרשה לעד. כלומר, המגורשת אינה יכולה עוד לשוב לבעלה. איסור זה מהווה כשלעצמו הרתעה בעלת משמעות מפני גירושין ומהווה סיבה מספקת לגרום לגבר לשקול את צעדיו היטב בטרם יבקש את התרת חוזה הנישואין, בשל חומרתו של צעד זה. לכן, יש צורך לאסור על הגבר להשיב את גרושתו במידה והוא מגרש אותה, שכן אם לא, יהפכו הגירושין לפעולה קלה לגבי הגבר או האישה.

רוב בני האדם נמשכים לבעלי כישורים דומים לשלהם וכאלה שיש ביניהם מכנה משותף. יתכן שיהיו אלו מידת הדתיות, הגיל, המצב המשפחתי, רמת ההשכלה ועוד. נישואין כאלה הם יציבים יותר ובייחוד אם שני בני הזוג הם בעלי השכלה גבוהה ולמדו יחד באותו מחזור או באותו מוסד או את אותו הנושא.

נישואין בין קרובים: אלו הם נישואין בין שני בני זוג שיש ביניהם קשר דם. נישואי קרובים הם תופעה חברתית אשר גורמת לבעיות בריאות והיא עודנה נפוצה, בשיעור גדול, בקרב משפחות בכמה כפרים. מן הנתונים מסתבר ששיעור הנישואין בין קרובים (מאותה משפחה, אבל אין מידע מדויק על דרגת הקרבה) היה בשנת 2012 8.3% (ובאחד הכפרים הגיע ל-29.5%). בעוד שמבין מקרי הגירושין בשנת 2012 היה שיעור המתגרשים קרובי המשפחה 14.9%. שיעור הנישואין בין קרובים בשנת 2013 הגיע ל-10%, ובאותה שנה הגיע שיעור הגירושין בקרב בני זוג בעלי קרבה משפחתית ל-16.4%. ככל שדרגת קרבת המשפחה רחוקה יותר, הסבירות למחלה בקרב הצאצאים נמוכה יותר וההפך. וככל שדרגת הקרבה בין שני בני הזוג קרובה יותר, כפי שמוצאים אנו בחלק מן החברות הערביות, הרי הסבירות למחלה בקרב הצאצאים גבוהה יותר. רבים ממדעני הגנטיקה אינם ממליצים על נישואין בין קרובים, היות ונישואין בין קרובים גורמים להעברת מחלות תורשתיות לצאצאים. נישואי קרובים מגדילים את הסבירות לכך שהצאצאים יחלו במחלות תורשתיות. הדבר עשוי להיות נכון, אולם במקרים מסוימים בלבד. אם נישואי הקרובים נמשכים דור אחר דור, הרי הגורמים התורשתיים הנסגניים (רציסיביים) מצטברים אצלם יותר. (גורם תורשתי נסגני: הוא גורם שאין לו יכולת להופיע אלא אם הוא מתווסף לגורם תורשתי נסגני נוסף דומה לו, חזק ממנו או בעל יכולת להופיע. אז מופיעה התופעה התורשתית ששני בני הזוג הם נשאים שלה.) אנו מייעצים לנקוט באמצעי זהירות. כלומר, להמעיט בנישואי קרובים מתוך חשש מהשתרשות אותן תכונות תורשתיות שליליות. זוהי רק בבחינת המלצה והעדפה אך אין זה איסור. בדרך כלל הנישואין בין קרובים

גורמים ליותר סכסוכים, מריבות וחילוקי דעות בין הקרובים. אם ידוע על המשפחה שיחסי הידידות בין בניה אינם הצד החזק שלה, הרי ההשפעה של נישואין בקרב בניה יכולה להיות שלילית ביותר על המעגל הקרוב לבני הזוג, וכנראה גם על המעגל הרחוק, במקרה של גירושין. הדבר יכול לגרור בעקבותיו מעשי פשע ומעשי נבלה והמצב עלול ללכת ולהחמיר אם הנישואין הם בין קרובים מן הדרגה הראשונה, ועדיף להימנע מכך. ראוי לציין שנישואין בין בני זוג שאין ביניהם קרבה משפחתית מאפשרים לאישה אופק רחב יותר להיכרויות ויוצרים יחסים חברתיים בין בני העדה וכן מחזקים את הקשרים ואת הקרבה בין בני העדה באמצעות יצירת קרבת משפחה על ידי חיתון. זאת כתוצאה מן השוני בסביבה, בהשכלה ובמגוריה של האישה בין אנשים שונים מאלה שגדלה בחברתם. הנישואין בין קרובים מותרים למעשה, אולם יש לשים לב להיבטים החברתיים והבריאותיים, בכל מקרה לגופו, מבלי להקיש ממקרה אחד על השני, ויש לבצע בדיקה רפואית ולבדוק את ההתאמה לנישואין לפני השלמת התהליך. המומחים ממליצים לכל הצעירים והצעירות המתכוונים להינשא לקבל ייעוץ ראשוני לפני הנישואין ולפני הכניסה להיריון, ובייחוד אם מדובר על נישואין בין קרובים מדרגה ראשונה, וזאת, על מנת לבנות משפחה מאושרת והרמונית מבחינה בריאותית, נפשית וחברתית. בכמה מדינות ישנה תקנה המחייבת כל מי שרוצה להינשא, לעבור בדיקה רפואית בטרם יינשא כאמצעי זהירות ומניעה. האל ישתבח ויתעלה אמר בפסוק מפרשת הנשים והוא הפסוק שבו נאסר על נשים קרובות משפחה להינשא לקרוביהן וכל הכרוך בכך כמו קרובות מיניקה ונישואין של נשים אסורות בשל קרבת משפחה על ידי נישואין (פרשת הנשים, פסוק 23): "אסורות עליכם אמהותיכם ובנותיכם ואחיותיכם ודודותיכם מצד אביכם ודודותיכם מצד אמכם ובנות האח ובנות האחות ואמהותיכם אשר הניקוכם ואחיותיכם ליניקה ואימהות נשיכם ובנותיכם החורגות מנשיכם.... אלוהים סולח ורחום". (פסוק 23)

הימצאותם של תינוקות וילדים קטנים בקרב המשפחה נחשב כוח המגביל את הנטייה לגירושין והם תורמים ליציבות המשפחה. הנתונים שבידינו על שנת 2012 מראים כי מתוך 102 מקרי גירושין היו 45 מקרים של זוגות ללא ילדים, כלומר ממוצע של 44% מכלל מקרי הגירושין באותה שנה. הנתונים על שנת 2013 מראים כי מתוך 117 מקרי גירושין היו 48 מקרים של זוגות ללא ילדים, כלומר ממוצע של 41% מכלל מקרי הגירושין באותה שנה. ראוי לציין שלא לקחנו בחשבון מקרי גירושין שהיו לפני טקס החתונה, כלומר מה שנקרא "התרת חוזה הנישואין בטרם חתונה".

נושא ההשכלה תפס מקום מרכזי במסגרת הנישואין, כלומר בבחירת השותף לחיים, בעוד שהסיבות האחרות לכך היו פחות בעלות משקל, כמו מידת הדתיות והרקע המשפחתי. ניתן להבחין בירידה משמעותית בחשיבות הייחוס והרקע המשפחתיים ולקיחתם בחשבון בשיקולים לבחירת בן או בת הזוג והעדפת בן זוג משכיל או בת זוג משכילה.

מתוצאות המדגם ניתן לראות שהגירושין מתרחשים בין זוגות משכילים ובין אלו שאינם משכילים בשיעורים שונים, ועוד מראות התוצאות ששיעור הגירושין הגבוה ביותר הוא בשכבת הביניים מבחינת ההשכלה וכי נישואין על בסיס השכלה דומה של שני בני הזוג הם יציבים יותר מאשר נישואין בין שני בני זוג מרמות השכלה שונות. ההבדל ברמת ההשכלה גורם למצבי מתח שפוגמים בקשר בין בני הזוג. הסבירות ליחסים רגועים בין בני הזוג טובים יותר בין בני זוג מרקע דומה. הדמיון ברקע פועל להפחתת מצבי המתח באופן ניכר. כלומר, מידת ההתאמה וקווי הדמיון בין בני הזוג היא שקובעת את מידת ההצלחה של הקשר ביניהם. אי לכך, אנו יכולים לומר שהשכלה הגבוהה, ובייחוד אם היא קיימת אצל שני בני הזוג, תורמת לירידת שיעור הגירושין. בשל כך, עלינו למקד את מאמצינו בהעלאת רמת המודעות והרצון לרכוש השכלה, במידת האפשר, ועלינו לעודד את בני העדה לרכוש השכלה במוסדות ההשכלה הגבוהה השונים.

שיעורי הגירושין בקרב זוגות בעלי השכלה גבוהה נמוכים בהשוואה לשיעורי הגירושין הגבוהים בין בוגרי בתי ספר תיכוניים או פחות מכך. בד בבד עם כך, אנו מוצאים ששיעורי הגירושין גבוהים יותר בין בני זוג שהחלו בלימודים גבוהים אך לא סיימו אותם (שני בני הזוג או אחד מהם), והסיבה לכך היא שהם חסרי כישורים מתאימים ללימודים גבוהים או שהם חסרי יכולת לעמוד בלחצים הנובעים מן הלימודים הגבוהים. ההשכלה הפכה לגורם חשוב ומרכזי והיא משחקת תפקיד בעל השפעה בבחירת השותף לחיים יותר מאשר הגורמים החברתיים - הכלכליים, ופירושו של דבר שחל מעבר בבחירת בן או בת הזוג מגורם השיוך לגורם ההישגים (העדפת בני זוג דומים).

העלייה החדה בהשכלת נשים הביאה לכניסת הנשים לשוק העבודה, גרמה גם לתחושה של שוויון כלכלי בין בני שני המינים ויצרה גם שוויון מבחינת הישענות שני בני הזוג זה על זה, מה שמביא להצלחת הנישואין.

ניתן לראות גם כי קיימת יציבות בנישואין במקרה שהגבר משכיל ומלומד יותר מן האישה מאשר מקרים בהם האישה יותר משכילה מן הגבר. כמו

כן קיימת אפשרות לגירושין בין בני זוג כאשר האישה היא היחידה בעלת תואר אקדמי, יותר מאשר מצב בו הגבר הוא היחיד בעל תואר אקדמי. עובדה זו מהווה עבורנו אינדיקציה לטווח ארוך שכאשר החברה שלנו תהיה חברה משכילה, על כל רבדיה ושכבותיה, יהיה השוויון והדמיון בין הגבר לאישה סיבה לירידה בולטת בשיעור הגירושין. זאת, על פי הדעה הגורסת "מאחורי כל גבר בעל מעמד נכבד ניצבת אישה". על פי מה שנאמר בהקדמה למאמרי זה, סבור אנוכי שהחברה שיש בה נשים משכילות תהייה לחברה משכילה והאישה המשכילה תתרום במרבית המקרים לכך שכל התא המשפחתי יהיה משכיל. לאישה המשכילה יש החלק הנכבד ביותר להפצת הידע וההשכלה בקרב בני המשפחה. משום כך, בטווח הארוך, תתממש היציבות בחיי הזוגיות כאשר שני בני הזוג יהיו משכילים. הנתונים מצביעים על כך, באופן בולט, שהנישואין היציבים ביותר הם בין שני בני זוג משכילים.

מרבית הנתונים הסטטיסטיים מצביעים על כך שנישואין בגיל מוקדם נחשבים מן הגורמים המביאים לגירושין. במרוצת השנים מצאנו כי גיל הנישואין אצל שני המינים עלה, ומתוך הנתונים הסתבר לנו כי גיל הצעירות שנישאו בגילים 17 - 18 בשנת 2012 היה 7.3% מכלל הנישאים באותה שנה (ובאחד הכפרים הגיע שיעור הנישאים בגיל זה ל-38%) ובשנת 2013 היה שיעור הנישאים בגיל זה 10%. לרוב, הייתה הסיבה לכך שצעירות סרבו להינשא בגיל מוקדם בשל רצונן לקבל תואר אקדמי במוסדות להשכלה גבוהה והנשים אשר נישאו בגיל מאוחר יותר זכו לחיי נישואין יציבים יותר, בהשוואה לנשים שנישאו בגיל מוקדם. ברוב המקרים, הנישואין בגיל מוקדם היו במקרים בהן שני בני הזוג לא למדו. הנישואין בגיל מוקדם, ברוב המקרים, מונעים מן הצעירה לסיים את לימודיה בשל מחויבות של נשים נשואות וגידול ילדים, מה שמקשה לפצות על החסר גם לאחר מכן. כלומר, נשללת מן הצעירה זכותה ללמוד או ללמוד מקצוע או לעסוק במקצוע מסוים. הוא הדבר ביחס לצעירים, שכן הנישואין בגיל מוקדם מחייבים אותם לצאת לעבודה במקום ללמוד לימודים גבוהים.

בנישואין בגיל מוקדם יש לגירושין סבירות גבוהה יותר מאשר נישואין בגיל מאוחר יותר. גלוי וברור שבחירת השותף לנישואין תוך זמן קצר ובגיל מוקדם עלול להביא לאי הכרה עמוקה ובסיסית של תכונותיו של השותף ולחוסר אפשרות להעריך בצורה נכונה את חיי הזוגיות וכן חוסר האפשרות להעריך את מידת החומרה של התוצאות במקרה של חילוקי דעות בעניין פשוט לכאורה ולריבוי הבעיות בשל חוסר היכולת לטפל בבעיות בצורה

רציונלית, כמו כן גם לאי הערכה נכונה של מידת האחריות שבחיי הנישואין וכתוצאה מכך גם לקלות שבה מבקשים להתגרש בשל הסיבה הפשוטה ביותר. בטענה זו ובמסקנה זו תומכים הנתונים המצויים בידינו באשר לשנת 2012. לפי נתונים אלה: 67 מקרי גירושין מתוך 134 היו במקרים בהם האישה נישאה בגיל 17 - 20, כלומר 50% ממקרי הגירושין באותה שנה. באשר לשנת 2013 - 69 מקרי גירושין מתוך 146, דהיינו 47%. באשר לגברים, הרי היו 27 מקרי גירושין מתוך 134 בהם הגבר נישא בגילים 18 - 21, כלומר 20% מכלל מקרי הגירושין בשנת 2012, ובשנת 2013 - 19 מקרים מתוך 146, כלומר 13%. לסיכום, ניתן לומר שהנתונים מצביעים על אי יכולתם של הצעיר והצעירה בגיל צעיר להיכנס לעומקם של החיים המשותפים בבית המשפחה.

לדחיית הנישואין לגיל מאוחר יותר ישנה בחלק מן המקרים השפעה על חייהם של בני הזוג מן הבחינה הכלכלית. ככל שהנישואין מתקיימים בגיל מאוחר יותר, האפשרות להתפרנס ולמצוא עבודה אצל בני הזוג רב יותר ועקב כך גם השתלבותם בשוק העבודה והאפשרות לצבור כסף לפחות באופן חלקי, שכן זוהי הסיבה העיקרית שמביאה למצבי מתח בין בני הזוג. דבר זה מאפשר יותר בקלות את יציבות החיים המשותפים, בעוד שהנישואין בגיל מוקדם גורם לקושי בנשיאה בנטל החומרי והכלכלי, היות והיציבות הכלכלית דרושה לבניית משפחה מאושרת בשל הידרדרות תנאי המחיה והעליה בהוצאות הבניה וההכנה של כל בית ראוי למגורים זוגיים. בעת הנוכחית, נחשבים הנישואין בגיל מוקדם אופנה מיושנת. רבים מן הצעירים שלנו רואים בהם נחשלות ופרימיטיביות. חלק אף רואים עוול בהטלת האחריות על חיי המשפחה על הצעיר או הצעירה בגיל מוקדם. ראוי לציין שישנם הסבורים שהשינוי שחל במעמדה של האישה עקב יציאתה לעבודה עשוי לגרום לה לסרב לחיות בתבניות מסוימות שנקבעות עבורה והיא אינה מסכימה לקשר זוגי אלא אם הדבר נובע מהרגשה שהיא נהנית מעצמאות חומרית ומורלית. אולם הבעיה אינה טמונה למעשה במעמד האישה אלא בתבניות יחסים מוטעות שמנסות ליישם או לדבוק בערכים ובמסורות שסותרות את ההנחיות הדתיות הדרוזיות האמתיות, אולם דבר זה אינו מוכח.

מן הסטטיסטיקות מסתבר שעניין גיל הנישואין והפרש הגילים בין בני הזוג עלול להשפיע באופן שלילי או חיובי על המשך חיי הזוגיות בין שני בני הזוג. למשל, שמנו לב כי קיימת יציבות בחיי הנישואין כאשר הבעל מבוגר בכמה שנים מן האישה. אולם ככל שההפרש גדל, היציבות פוחתת.

מסתבר גם שקיימת אי יציבות בחיי הנישואין בין בני זוג בני אותו גיל. יש לציין שאל-אמיר א-סייד, עליו השלום, לפי מה ששמענו מאנשי דת ברי סמכא, הציע שהגילים של שני בני הזוג יהיו קרובים זה לזה וכדאי שהבעל יהיה מבוגר במקצת מן האישה. כל זה יביא לכך שהאל ישתבח ויתעלה יביא להצלחת הנישואין. ניתן לראות גם ששיעור הגירושין נמוך יותר במקרים בהם הנישואין התקיימו מאוחר יותר מגיל 21. סבור אנוכי שהדבר נובע מן הבשלות המחשבתית והשכלית והמודעות החברתית של בן או בת הזוג. הדבר מוכיח שחובה על המתכוונים להינשא בגיל מוקדם ללמוד מהי מהות חיי הזוגיות בטרם יתקיימו הנישואין.

מן הנתונים שהגיעו לידינו הסתבר לנו שמחויבות דתית מפחיתה את מקרי הגירושין. כלומר, שיעור הגירושין נמוך בהרבה אצל הדתיים ודבר זה נובע באופן חלקי מכך שהגירושין אינם רצויים מבחינה דתית בקרב רוב העדות. יש קשר אמיץ בין תחושת הקשר לדת והדבקות בדת ובין האושר שבחיי הזוגיות. קיים מתאם בין כל הדתות באשר לצורך לדבוק בערכים מוסריים שמתווים את ההתנהגות של בני הזוג. הערכים הדתיים רואים בסבלנות יתרון, בכל הנוגע למידת הדתיות של שני הזוג. ניתן להניח כי ככל שמידת הדתיות בקרב בני הזוג רבה יותר, יש לה חלק ביצירת שנות זוגיות רבות יותר. כמו כן, יש לה חשיבות רבה למשפחתיות כאשר יש לנו צורך להביא לידי מיצוי את הפן הרוחני - הדתי ואת הפן המוסרי בחיי האדם. המחויבות הדתית והמחויבות למנהגים ולמסורות, אמורה לתרום להמשכיות חיי הנישואין. כאשר הקשר הזוגי מתמקד בעקרונות אמונה שהמאפיין שלהם הוא השמירה על העקרונות והערכים השורשיים, הרי זהו המרשם הנכון לביטחון בחיי המשפחה.

הבחנו שבחברה הדתית כאשר האישה משכילה בעלת תואר אקדמי והבעל אינו כזה, גדלה האפשרות לגירושין ביניהם. אך לעומת זה אם הבעל משכיל ובעל תואר אקדמי והאישה אינה משכילה, הרי הדבר עשוי לשמור על יציבות חיי הזוגיות והמשכיותם, ויחד עם זאת, כל זה עניין יחסי.

באשר לזוגות הבלתי משכילים, מסתבר שמספר הילדים שלהם גדול יותר מאשר אצל המשכילים והמלומדים, בעלי התארים האקדמיים. יחד עם זאת, יש לציין שמבחינת הנתונים הסטטיסטיים מסתבר שמשפחות ברוכות ילדים נהנות מיציבות גדולה יותר בחיי הזוגיות. אני מסיק מכך שקיומם של הילדים מביא להידוק הקשר בין ההורים ולהצלחתו, למען עתיד ילדיהם.

לסיכומו של דבר:

1. המחויבות הדתית מפחיתה את האפשרות לגירושין: יש לדת השפעה ברורה וישירה על שרידות המשפחה ויציבותה. האנשים הדבקים בערכים הדתיים ואשר פועלים לפיהם, הבעיות שלהם כמעט נדירות או מעטות. אין זאת אומרת שאין בעיות כלל, אולם יש הבדל רב בין בעיות שטחיות וחולפות לבין בעיות בעלות אופי הרסני.
2. ההבדל ברמת ההשכלה: תוצאות המדגם אותן בחנו מגלות שההבדל ברמת ההשכלה בין בני הזוג עלול להביא לגירושין וששההשכלה גורמת להעלאת הרמה ההתנהגותית והמוסרית של האדם ומקנה לו מעמד רם. ניתן לקשור בין נישואין בגיל מוקדם, רמת ההשכלה ושיעור הגירושין. זאת, משום שהנישואין בגיל מוקדם אינם מאפשרים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה או מונעים מבני הזוג להשלים את לימודיהם, מה שמהווה סיבה ישירה לגירושין. (אין ערך לרמת ההשכלה במידה ואין מתלווים אליה ערכים מוסריים. ישנו הבדל רב בין המלומד ובין המשכיל והמלומד.)
3. הנישואין בגיל מוקדם נחשבים מן הגורמים לגירושין. תהיינה הסיבות לנישואין בגיל מוקדם אשר תהיינה, הרי ככלל הם גורמים לבעיות בשל חוסר היכולת להעריך את מידת האחריות הרובצת על בני הזוג. גירושין יכולים גם לנבוע מהבדל גדול בגיל בני הזוג. אולם למרות הצדדים השליליים והסכנות הטמונות בנישואין בגיל מוקדם, הרי יהיה זה בלתי אחראי מצדי אם לא אצביע על כך שההמלצה להעלות את גיל הנישואין יש בה גם סכנות ונזקים ושלנישואין בגיל מוקדם יש גם צדדים חיוביים והשפעות שונות. והן: הקרבה בגיל בין ההורים והילדים מביאה לכך שייווצר יחס טוב וחם ביניהם ושהם יבטחו יותר אלו באלו והיא מונעת גם יצירת פער גדול בין הדורות, דור ההורים ודור הילדים. כמו כן, הנישואין בגיל מוקדם גורמים ליציבות נפשית ורגשית וכן לשלווה והרגשת ביטחון, ומה שחשוב מכך הם שומרים על כך שהאנשים לא יגררו למעשים רעים ולסטיות מוסריות. כלומר הנישואים בגיל מוקדם שומרים על בני הזוג מפני זנות ומגנים על החברה מפני מחלות מין שונות, כאשר אין בן זוג חוקי.
4. שיעור העוני יורד עם עליית רמת ההשכלה, ושיעור העוני הגדול ביותר נמצא בקרב אלו שלא סיימו בית ספר יסודי, בעוד ששיעור

העוני הנמוך ביותר נמצא בקרב בעלי תואר אקדמי. המחקרים הכללים שנערכו על העוני באופן כללי הצביעו על כך שהאבטלה הייתה הסיבה העיקרית שגרמה לעוני. האבטלה נובעת ממספר גורמים שקשורים למובטלים עצמם, כגון רמת השכלה נמוכה, וממספר גורמים מבניים שקשורים לחברה בה הם חיים כגון: מניעה מנשים לעבוד בתחומים שונים. המחקר קשר בין העוני לבין המצב המשפחתי, למשל, עמדת החברה לגבי האלמנה, הגרושה והנישואין בגיל מוקדם.

ניתן להסתפק במה שציינו עד כה, אולם יש להפנות את תשומת הלב, בהקשר זה, שלדעתי, בנוסף לסיבות ולגורמים בעלי ההשפעה שצוינו לעיל, ישנם דברים נוספים בעלי חשיבות רבה ובסיסית, ובראשם עניין הקניית המודעות, ההדרכה והחינוך הנכון (הדבר כולל הקניית מודעות לאופן הגלישה והשימוש הראוי באינטרנט). על המשפחה לחשוב שוב ושוב על חינוך הבנים והבנות באופן חדשני ורציני, באופן התואם את חידושי התקופה בה אנו חיים. אין מנוס בהקשר זה אלא לציין את מה שאמר האימאם עלי, עליו השלום: "**חנכו את ילדיכם לא כפי שאתם חונכתם שכן הם נולדו בתקופה שאינה התקופה שלכם**". אין מנוס מכך שהמשפחה תיקח בחשבון את החידושים בהם נתקלים הצעיר והצעירה ואת החידושים בחינוך ובחיים. זאת, מבלי להתעלם מן התרבות שלנו, ועל מנת להימנע מן הסכנה הגדולה והיא התפרקות הבתים והמשפחות, במהירות רבה, כפי שאנו חשים בתקופתנו. בנקודה זו, אין מנוס מלהזכיר את החינוך המתירני, אשר נפוץ לאחרונה באופן המסכן את שלמות המשפחה ומביא לאובדן האמון בין בני הזוג. אין ספק שהנישואין מחייבים נאמנות, נהיגה בשיקול דעת ושיבה אל הדת, אשר הוכיחה כי היא הגורם המרתיע הראשון במעלה והפתרון האידאלי לכך. משום שאובדן האמון מביא לזעזוע ולמצב של סערת רגשות הכרוכה בכעס ובמתח. אין אפשרות להתעלם מן הבחינה הכלכלית, ובמיוחד בקרב אלה הנישאים בגיל מוקדם. שכן, אי בקיאותם של בני הזוג בארגון הצדדים החומריים של חייהם מגבירה את הסבירות לכישלון הנישואין. כמו כן, מצב כלכלי קשה נובע מניהול כספי כושל של בני הזוג, מה שמביא לאי יכולתם למלא את דרישות החיים והמשפחה. אז מצטברים חובות בשל ניהול כושל של תקציב המשפחה. מה שמושך את תשומת הלב הוא קיומן של משפחות שסובלות מעוני קשה ולמרות זאת הן מלוכדות, לעומת משפחות שנהנות מרווחה כלכלית, אך הן מפורקות.

לסיכומו של דבר: הנישואין זקוקים לעיון ולמחשבה ולהנחת יסודות בריאים

שיתוו בצורה נכונה את דרכה של שותפות זו, על מנת שהנישואין לא יהוו מקור לאומללות או יסבו נזק לבני הזוג. מכאן, שיש לדאוג, בראש ובראשונה, לחופש הבחירה של בני הזוג, דבר אשר מפחית את האפשרות לגירושין, ולבחירה מתאימה אשר דורשת לשים לב למספר נקודות, ובכללן: מידת הדתיות, האופי והמזג, ההתאמה מבחינה חברתית, רמת ההשכלה, גיל הנישואין, ההפרש בגיל, הידיעה המלאה שקיימים הבדלים מהותיים בין שני המינים וההסתגלות להבדלים אלו, במקום הדרישה מן הצד השני להשתנות. במידה והדת והאופי הטוב קיימים, הרי מצוי הטוב בשלמותו. כמו כן, חובה לתת די זמן להכרות הדדית בין בני הזוג. לבסוף, ההתאמה מבחינה רפואית, אשר לא זכתה לתשומת לב רבה בימים עברו, למרות שהיא בעלת השפעה על יציבות חיי הזוגיות ועל בריאות הילדים אשר יולדו. כאשר נערכים הנישואין, הרי יש לשמור עליהם ולתחזק אותם ולפעול מתוך כוונה טובה כדי לחזק אותם ואת יסודותיהם ולהדק את הקשר בין בני הזוג. שכן הנישואין המוצלחים מושתתים על שביעות הרצון מן השותף לחיים אותו אנו בוחרים, על קבלת האחר ועל הבנת תכונותיו של האחר (מתיחת ביקורת על התנהגותו של האחר עדיפה מאשר מתיחת ביקורת על אישיותו. הביקורת צריכה להיות ביקורת בונה ולא על מנת לפגוע). הרגילו את עצמכם לראות את הצדדים והפנים החיוביים של השותף לחיים שלכם. שכן סוד המשכיות חיי הזוגיות טמון בסובלנות, בסבלנות, באורך רוח ובהימנעות מעקשנות שלא לצורך. זאת, בנוסף להבנה הדדית, לכבוד הדדי **ולהערכה הדדית**. הכנות הינה בסיס לקשר האיתן בין בני הזוג, אין מנוס מגילוי לב בין בני הזוג ומגילוי סולידריות, רוך ועדינות. החיים בין בני הזוג צריכים להיות מלאי אמון ונאמנות. יש לקיים **דו שיח** גלוי בין בני הזוג. הדבר נחשב תנאי להבנה הדדית, הרמוניה ואושר ביניהם ונחשב גם למרכיב החשוב ביותר בתקשורת, באינטראקציה ובקרבה הרוחנית והרגשית. אופי דו השיח מצביע על אישיותו, התנהגותו ואופיו של הדובר. קיום דו שיח בנפש בוטחת וברוח רגועה הוא סיבה לקרבה של נקודות ההשקפה, יש להימנע מלגלוג ואירוניה ולגריעה מכבודו של האחר. ברצוני לומר לבעל: היטיב להאזין, שכן הדובר האידאלי הוא המאזין האידאלי. כיצד יכולים בני זוג להגיע להבנה הדדית, להרמוניה ולידידות ורחמים ביניהם מבלי שייטיבו לנהל דו שיח ביניהם? כאשר מגיעים הדברים למשבר בין בני הזוג, בעניין מסוים, עדיף להימנע ממעורבות של בני המשפחה. שכן מעורבות זו מגבירה את המחלוקת ולא רצוי שהמשפחה תדע כלל וכלל מה מתרחש בין שני בני הזוג, אלא במקרה שנבצר מלמצוא פתרון לבעיה. האישה צריכה להיות, כפי שיעץ אחד החכמים: "אישה לויאלית

תפיץ את מעשיו הטובים של בעלה, ותכסה על חטאיו". פירוש של דבר, עדיפה הימנעות משערורייה. בסיום המאמר, אין מנוס מלגעת בתופעת הכעס. זוהי תופעה מגונה, רעה שנפוצה בקרב הרבדים השונים של החברה, ברחובותינו, במשרדים שלנו ובבתינו. היא מביאה להתנהגות שראוי לגנותה, להרס בתים, לשיבוש יחסי החיבה בין בני הזוג ועקב כך גם בין בני המשפחה. האימאם עלי, עליו השלום, אמר עליה: "ראשיתה של תופעה זו שיגעון ואחריתה חרטה". אין ספק שעל שני בני הזוג עוברות תקופות רוויות במתח. הפתרון לכך הוא סובלנות מוחלטת, אמון וחיבה בין שני הצדדים. כאשר נוצרת אי הבנה ביניהם, צריך שכל אחד מהם יתעלה מעל העלבון האישי ויתמקד בפתרון הבעיה ברוגע. צריך שכל צד יהיה מסוגל להשקיע את מרב מאמציו על מנת שהקשר ביניהם יצליח להימשך הלאה. קשיי החיים ייעלמו בחיוך וברוח של אופטימיות.

"אל תכעס וגן העדן יהיה מנת חלקך".

"האל לא התיר דבר שנוא עליו יותר מאשר הגירושין".

"הינשאו ואל תתגרשו, שכן הגירושין מזעזעים את כיסאו של האל הרחמן".

"אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה. בזאת צפונים אותות לאנשים הנמלכים בדעתם".

נתונים סטטיסטיים מן השנים 1959 ועד 2013 על בני העדה הדרוזית (כוללים התרת חוזי נישואין לפני טקס הנישואין בשיעור של כ-18% - 22%):

השנה	חוזי נישואין	אחוז הגירושין	מקרי גירושין
1959*	200	8.5 %	17
65/1964 *	182	8.8 %	16
1966*	227	5.7 %	13
1967*	210	17.6 %	37
1968*	238	10.9 %	26
1975	600	6.7 %	44
1980	622	9.5 %	59
1985	632	9.3 %	59
1990	642	11.5 %	74
1994	761	13.1 %	100
2004	898	9.3 %	88
2005	882	12.3 %	109
2006	881	9.3 %	82
2007	991	11.7 %	116
2008	949	11 %	104
2009	956	10.6 %	102
2010	865	11.9 %	103
2011	930	14 %	134
2012	981	15 %	147
2013	1037	14 %	146
2014	1015	14.6 %	149

* הערה: הנתונים בין השנים 1959 - 1968 אינם כוללים את כפרי רמת הגולן.

בשם האל הרחמן והרחום

יחסי הממון בין שני בני הזוג וחלוקת הרכוש עם התרת קשר הנישואין

כתב: עו"ד כמיל מולא
מנכ"ל בתי הדין הדתיים הדרוזיים

יחסי הממון בין בני הזוג מתחלקים, באופן כללי, לשלושה חלקים: הראשון: מה שנובע מחוזה הנישואין: מוהר מיידי ודחוי, תנאי החוזה ופיצויי הגירושין (עטל ודרר) והנספחים הנובעים משניהם. השני: מה שנובע מפטירתו של אחד מבני הזוג וזה מה שנקרא ירושה. זאת, במסגרת צו ירושה או צו קיום צוואה, במידה וקיים. השלישי: מה שנובע מיחסי הממון בין בני זוג: חלוקת רכוש בעת התרת קשר הנישואין.

הכלל הקובע כי על בן הזוג התובע את התרת קשר הנישואין לשלם פיצויי גירושין לבן הזוג הנתבע בהסתמך על סעיף 48 של חוק המעמד האישי הדרוזי. בנוסף לכך, בחוק הנ"ל ישנו סעיף חשוב בעניין פיצויי הגירושין, לטובת האישה, והוא סעיף 49 [1]. ידוע שהדת הדרוזית דוגלת בשוויון בין האישה לגבר בזכויות ובחובות. אל-אמיר א-סייד, עליו השלום, השווה את האישה לגבר בהלכות שפסק והעניק לה את מלוא זכויותיה ואפילו העדיף אותה על פני הגבר בחיי הזוגיות, בחיי החברה ומן הבחינה הדתית. כמו כן, הוא שמר על זכויותיה ועל כבודה והגן על צניעותה. ההתנהגות בהגינות כלפי האישה נוגעת לכל מה שמשגת ידו של הבעל, בין אם המדובר בכסף או במקורות הכנסה אחרים. הוא צריך לתת לה, מבלי לעשות חסד עמה, את כל הצרכים החומריים להם היא זקוקה ואשר ידו משגת. אסור לו למנוע ממנה או לשלול ממנה את כל מה שהיא זקוקה לו, במידה ויש לו יכולת לעשות זאת. במאמר זה אגע בחלק השלישי בלבד, כלומר ביחסי

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 48 - 49.

הממון בין בני הזוג, בחלוקת הרכוש עם התרת קשר הנישואין[2] במידה ולא נמצאה דרך לפשרה ואין מנוס מגירושין, ועל כך אומר האל ישתבח ויתעלה בספרו הקדוש: "**פעמיים יוכרז על אישה כמגורשת, ואז יוחלט אם להחזיק בה כדת וכדין, או לשלחה בתום לב. לא ניתנה לכם רשות ליטול מהן דבר מכל אשר נתתם להן, אלא אם כן יחששו השניים כי לא יוכלו לעמוד בחוקים אשר ציווה אלוהים. ואם חוששים אתם פן לא יוכלו השניים לעמוד בחוקים אשר ציווה אלוהים, לא יהיה עוון אם תפדה האישה את עצמה. אלה החוקים אשר ציווה אלוהים, כי כל העובר על החוקים אשר ציווה אלוהים - אלה הם בני העוולה**[3]".

חלוקת רכוש על פי החוק האזרחי

לבתי הדין הדתיים יש סמכויות דומות לאלו של בתי המשפט האזרחיים לענייני משפחה לשם הכרעה בנושא של חלוקת רכוש בין בני זוג. יש לציין שהחוק האזרחי בר תוקף ומחייב גם את בתי הדין הדתיים. החלטת בתי הדין הדתיים בטלה מיסודה, במידה ואין הסכמה מצד שני בני הזוג לכך, כלומר להישפט על פי ההלכה הדתית. בנוסף לכך, יש לקבל את הסכמתם של כל הצדדים בעניין, בעניין סמכותו של בית הדין הדתי הדרוזי להכריע בעניינים מסוג זה, היות וללא הסכמה זו, אין לבית הדין סמכות. זאת, על פי מה שקובע סעיף 5 בחוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים. אולם, חוזה הנישואין על כל תנאיו ובכלל זה קביעת סכום המוהר על סוגיו השונים, בין אם זה מוהר מיידי או דחוי, ונושא פיצויי הגירושין על פי סעיף 48 או סעיף 49 של חוק המעמד האישי הדרוזי, נתונים לסמכותו הבלעדית של בית הדין הדתי הדרוזי, ובית הדין אינו זקוק להסכמת הצד השני על מנת לפסוק בעניינים אלה, משום שהם נכללים במסגרת הסמכות הבלעדית שלו[4]. חוזה הנישואין כולל גם את מועדי עריכתו והחתימה עליו לפני טקס החתימה, ובמקרה של גירושין, על פי בקשת אחד מן הצדדים, בית הדין הדתי הדרוזי דן בזכויות הנובעות ממנו, בפרשנות שלו ובפסיקה לגביו במקרה של אי בהירות וכן בפירוש שלו על מנת לקבוע מה התוקף המחייב שלו לגבי הצדדים. חוזה הנישואין, תנאיו ובכלל זה עניין המוהר, אינם עניינים העומדים בפני עצמם, ואינם עניינים נפרדים מעניין הגירושין וכמו

[2] פואד אבו זכי, אל-אמיר א-סייד גמ'אל עבדאללה א-תנוח'י, 1977, 355 (מהדורה ראשונה, 1997)

[3] הקוראן, פרשת הפרה, פסוק 229.

[4] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, התשכ"ג-1962, סעיפים 4,5.

כן אינם עניין של בעלות על מקרקעין או רכוש משותפים. עניין זה הוא עניין נפרד ואינו כלול בנושא מאמר זה שהוא "חלוקת רכוש" בין בני זוג. יש לציין, שבית הדין אינו רשאי לדון ביותר מאשר הוא מתבקש לדון בו, מלבד מה שנוגע ליישום התקנות של סדרי הדין בבתי הדין הדרוזיים[1].

לשם הבהרה, ברצוני לומר שוב שבתי הדין הדתיים מתחייבים, כאשר הם דנים בענייני רכוש בין בני הזוג, להכריע בעניין ההנחה שקיים שיתוף או על פי חוק יחסי ממון בין בני הזוג, להוציא מקרה בו מסכימים שני בני הזוג להישפט בפני בית הדין הדתי על פי ההלכה הדתית של המעמד האישי. במידה ובית הדין שופט שלא על פי כללים אלו, פסק דינו בטל. זאת, על פי החלטת בית המשפט הגבוה לצדק. זאת, היות ויחסי הממון בין בני זוג הם נושא שאינו כלול בנושאי המעמד האישי הדתי. ידוע, מבחינת השיפוט, שעל הקאדי לפתור את כל הבעיות אותן מעלים הצדדים המתדיינים. אולם אם התביעה כוללת נושא שאינו בתחום השיפוט של בתי הדין הדתיים הדרוזיים, הקאדי מנוע לדון בתביעה היות והיא חורגת מתחום סמכותו של בית הדין. יש לציין שבית הדין הדתי הדרוזי, למשל, אינו מכריע בענייני בעלות (בענייני נכסי מטלטלין ומקרקעין). במקרה של חילוקי דעות וטענה **<u>שאינם קשורים לחלוקת רכוש</u>** וקשורים ל**קביעת זהות בעלי הנכס ובעלותו על הנכס** הנידון (הוכחת בעלות) הרי ההכרעה בנושא זה היא בידי בית המשפט בעל הסמכות והוא בית המשפט לענייני משפחה. אם היו חילוקי דעות בין בני זוג במקרה של גירושין, תוך לקיחה בחשבון שאין ביכולתם של האישה או הבעל להגיש תביעה על חלוקת רכוש לבית המשפט לענייני משפחה, בשל מצב גירושין שחל בעת ובעונה אחת עם הגשת תביעה על חלוקת רכוש בבית הדין הדתי הדרוזי. הנימוק לכך הוא: הגשת שתי תביעות בשל אותה עילה, נחשבת כפל תביעה, דבר הנוגד את החוק. אין באפשרות האישה או הבעל להגיש תביעת פיצויי גירושין, בהסתמך על חוק המעמד האישי הדרוזי, סעיף 48 או סעיף 49 לבית המשפט לענייני משפחה כתוצאה מהתרת הקשר הזוגי, משום שזה שהחוק קובע שהעניין הוא בתחום השיפוט ובסמכותו של בית הדין הדתי הדרוזי בלבד. הוא הדין לגבי עניין המוהר (המוהר המקובל), אשר הוא פועל יוצא מחוזה הנישואין והוא זכות מזכויות האישה וזכותה לקבל מוהר. אבל אין פירושו שמגיע לה המוהר כולו. ישנם מקרים בהם היא זכאית לכל המוהר ומקרים אחרים בהם היא זכאית לחציו בלבד על פי סעיפים 24, 25

[1] ראה החלטה: בג"צ 92/1000 בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2)221.

ו-27 של חוק המעמד האישי הדרוזי. המוהר הדחוי מתבטל כולו או חלקו רק אם פוסקים על התרת חוזה הנישואין בשל רצונה הבלתי מתפשר של האישה להיפרד מבעלה[2]. באשר למוהר המידי, הרי הוא זכותה של האישה ואינו ניתן לביטול. לסיכומו של עניין זה, כפי שקובע סעיף 4 של חוק בתי הדין הדרוזיים משנת 1962 [3], המוהר ופיצויי הגירושין הנובעים מן הגירושין מהווים חלק בלתי נפרד מענייני הנישואין והם חלק בלתי נפרד מעניין הגירושין שבסמכותו הבלעדית והמוחלטת של בית הדין הדתי הדרוזי ורק הוא רשאי להכריע בהם מבלי להזדקק להסכמת הצדדים הנוגעים בדבר ואיננו חלק מן העניינים הכספיים המשותפים לשני בני הזוג, ואין דינו כדין דמי המזונות, המשמורת, הצוואה והירושה אשר דורשים את הסכמת שני הצדדים או את הסכמת הנוגעים בדבר[4].

הפרדה בין ההכרעה וההחלטה בבקשת גירושין לבין דרישת הזכויות הנובעות מכך

העקרונות הדתיים הדרוזיים, וכמו כן חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, משווים בין הבעל לאישה בעניין הזכות לבקש גירושין אם מתקיימים מספר תנאים ואם לא ניתן להמשיך בחיי הזוגיות בין בני הזוג. יתירה מכך, אותם עקרונות וכן החוק הנ"ל מעניקים לאישה הדרוזית את הזכות לבקש את התרת חוזה הנישואין ברבים מן המקרים. שוויון זה מוענק לשני בני הזוג ושניהם רשאים לבקש גירושין או את התרת חוזה הנישואין. נקודת המוצא לכך היא עקרון הצדק והשוויון המבוסס על עקרון ההסכמה והקבלה בענייני הנישואין, כלומר, המשך הקשר הזוגי וקיומו בין שני בני הזוג אינו יכול להיות מבלי ששני הצדדים יסכימו לכך, ואין זה תלוי ברצון אחד מהם בלבד, בין אם יהיה זה הבעל או תהיה זאת האישה. כלומר, קיים שוויון, בפני מערכת השיפוט, בין הבעל לאישה בבקשת הגירושין. מנקודת מוצא זו עולה השאלה, האם ניתן להפריד בין עניין מסוים הנוגע לתביעת גירושין, כאשר אקט הגירושין התגבש והוכרע בין שני בני זוג מצד אחד, לבין הזכויות הנובעות מהן מצד שני, או שיש להכריע בהם כעניין אחד ולהוציא פסק דין אחד סופי וכולל? במרבית תיקי הגירושין, מבקש אחד

[2] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962,24, 25, 27, 48, 49.

[3] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ג - 1962, 4.

[4] בג"צ 92/1000 בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2)221.

מן הצדדים הכרעה ופסיקה בעניין זכויות הנובעות מן הגירושין כמו פיצויי גירושין, מוהר, דמי מזונות וחלוקת רכוש, אולם ברצוני להדגיש שוב, כפי שציינתי בתחילת המאמר, שהסמכות המיוחדת והבלעדית של בית הדין הדתי הדרוזי מוגבלת רק לעניין הגירושין ופיצויי הגירושין הנובעים מהם, ובית הדין הדתי הדרוזי אינו יכול להכריע בנושאים האחרים שמבקשים ממנו לדון בהם כמו חלוקת רכוש, אלא בהסכמת שני הצדדים הנוגעים בעניין. התשובה לכך, מן הבחינה הדתית הבסיסית, הוא שאם מתרחשים גירושין בין שני בני זוג, לפי הסעיפים 37 - 38 של חוק המעמד האישי הדרוזי או שאחד מן הצדדים עומד על התרת חוזה הנישואין, על פי הסעיפים 39 - 41, 43 - 45 של חוק זה, כלומר התרת חוזה הנישואין בשל עילה כל שהיא או אפילו ללא נימוק הלכתי, זאת בהתאם לעקרונות הדתיים הדרוזיים אשר צוינו לעיל והכלל הבסיסי הנוגע לחיי הנישואין שאין כפיה ואין אילוץ להמשיך בחיי הזוגיות, הרי אם נבצר מאחד מהם להמשיך בחיים אלה, מתירה הדת הדרוזית לפרק את קשר הזוגיות, ועקב כך להתגרש. יתר על כן, אם מתקיימים גירושין בין בני זוג או שהם מתרחשים בפני עדים מהימנים ומוכרז עליהם, אזי נאסרת המגורשת על המגרש אותה לעולמים. זאת, בהתאם לסעיף 38 של חוק המעמד האישי[1]. אי לכך, בכל מקרה, לא ניתן לשמור על הקשר בין הצדדים עד שיסתיים הדיון בעניין במלואו, והזכות ההלכתית של כל אחד מהם הוא להמשיך לחיות בנפרד, מבלי שהדבר ימנע להקנות את הזכויות לבעל הזכות. אין מקום לקשור בין עניין הקשר הזוגי לענייני האחרים. מנקודת מוצא זו, הקאדי עוסק בעניין התרת חוזה הנישואין ובהוצאת תעודות גירושין על פי המבוקש. אך טבעי הוא שעשויים להיות מקרים יוצאי דופן בשל נסיבות מיוחדות של המקרה, או אם שני הצדדים מסכימים לכך, והוא הדין מבחינה משפטית וחוקית. לא ניתן להכריע בעניין הזכויות הנובעות מן הגירושין בטרם מכריעים בעניין הגירושין עצמם. כאשר מתקבלת החלטה על התרת חוזה הנישואין, הרי אין מנוס, בטרם ממשיכים לטפל בשאר הענייינים, מלהוציא תעודות גירושין על פי העיקרון הדתי עליו הצבעתי קודם לכן. אלא אם מסכימים שני הצדדים לכך. ההמשך בדיון בתביעה ושמיעת העדויות ועיון בראיות, הוא כדי לקבוע מי אחראי לגירושין, וכדי לפסוק נגד האשם בגירושין מבין שני בני הזוג תשלום פיצויי גירושין לצד האחר, הזכאי, או זכויות אחרות הנובעות מכך, אך לא מעבר לזה[2]. באשר לחששות של אחד הצדדים, הרי

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, 37 - 47.

[2] תיק ערעור 06/8, בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (עכו).

ניתן לומר שאין מקום לכל חשש לאור החוקים והתקנות העומדים לרשות בתי הדין. בית הדין שומר מכל משמר על זכויות שני הצדדים ודואג שלא ייגרם כל נזק שהוא לאף אחד מהם וכן דואג לאי שיבוש מהלכי השיפוט או עיכובם מצידו של אחד מן הצדדים. בנוסף לכך, בהקשר זה, ברצוני לציין את מה שנאמר בסעיף 65 של סדר הדין בבתי הדין הדרוזיים הקובע[3] כדלהלן:

"מותר לבית הדין, בכל שלב משלבי הדיון בתביעה, להוציא פסק דין בעניין כל בקשה מן הבקשות המובאות בכתב התביעה או בחלק ממנה ולהעניק את החצי המבוקש כולו או חלקו בנוגע לבקשה זו או חלק ממנה, במידה ובית הדין מוצא לנכון שהמשך הדיון לא ישנה, בשום פנים ואופן, את המסקנות הנוגעות לעובדות בעניין אותה בקשה או אותו חלק, או בנוגע לבעיות שבית הדין מתבקש לפסוק בקשר להן לשם כך או עבור אותו חלק". הוצאת פסק דין של גירושין בין שני בני הזוג והוצאת תעודות גירושין לשניהם אינה משפיעה בשום פנים ואופן על מהלך הדיון בעניין בפני בית הדין, הפסיקה שלו ועל סיום שאר העניינים התלויים ועומדים בין שני הצדדים.

הלכת השיתוף

במידה ולא קיימת חלוקה כספית מסודרת בין בני הזוג, ולאחר מכן מתעורר רצון לחלוקת הכספים והנכסים בשל גירושין, תיעשה חלוקת הכספים והנכסים על שיעורים עליהם יסכימו שני הצדדים. פירושו של דבר ששני בני הזוג מסכימים ביניהם על חלוקת הכספים והנכסים. אך אם אינם מגיעים להסכמה על כך, הרי אין מנוס מנקיטה באמצעים משפטיים המושתתים על ראיות והוכחות. בני זוג שנישאו לפני שחוק יחסי הממון בין בני הזוג נכנס לתוקפו ב-1.1.1974, תיושם לגביהם "הלכת השיתוף" ברכוש אשר נחשבת חידוש ומבוססת על תקדימים משפטיים. הלכה זו מעניקה לבני הזוג זכויות משותפות שוות לגבי הרכוש שצברו במהלך חייהם המשותפים. זאת, היות והם חיים חיים משותפים טבעיים ומשקיעים מאמץ משותף הנובע מהסכמה משתמעת בין שני בני הזוג. על פי הנחה זו שניהם הסכימו על כך שיהיו שותפים שווים ברכוש אותו יצברו במהלך תקופת הנישואין. פירושו של דבר, שהדבר משתמע מעצם חייהם המשותפים ומבוסס על העיקרון ששני בני הזוג תורמים, בצורה

[3] תקנות סדרי הדין בפני בתי הדין הדרוזיים בישראל, 1964, 65.

שווה, לרווחת המשפחה. זכות זו ממומשת רק כאשר מפורקת השותפות ומסתיים הקשר הכלכלי בין שני בני הזוג.

יש לציין שהלכת השיתוף מיושמת גם לגבי החובות. אולם אין לשתף את השותף בחוב במידה שהוכח שהחוב הוא כתוצאה מפעילות מופרזת של השותף שמטרתה לא הייתה לשרת את התא המשפחתי. הוא הדין ביחס לרישום נכס על שם אחד מבני הזוג בלבד, כאשר אין אפשרות להפריך את עיקרון השותפות. עקב כך, הנכס הרשום על שם אחד מבני הזוג בלבד, יתכן שיהיה בבעלות שני בני הזוג במסגרת הרכוש המשותף, לאור הלכת השיתוף.

באופן כללי, הלכת השיתוף אינה חלה על הרכוש שקיבל אחד מבני הזוג בירושה או קיבל אותם לפני הנישואין. אולם במקרים מסוימים קיימת אפשרות שהלכת השיתוף תחול גם על נכס מסוים אם השותף לנישואין השתמש בנכס אותו ירש או קיבל לפני הנישואין או החזיק בו, במידה והוכח כי הוא לא ייחד לעצמו את אותו נכס אותו קיבל או ירש, אלא הפך אותו לחלק מן הרכוש המשותף של בני הזוג.

כפי שצוין קודם לכן, הזוגות אשר נישאו לפני כניסת חוק יחסי הממון של בני הזוג לתוקף, ולא חתמו על הסכם ממון, חלה עליהם הלכת השיתוף אשר היא תולדה של תקדימים משפטיים והיא גיבשה עם הזמן תנאים מסוימים להכרה בשיתוף ברכוש, כמו מגורים משותפים תחת קורת גג אחת וקיום מאמץ משותף[1] והם חיים חיים טבעיים ונורמליים, כלומר כל צד ממלא את חובותיו כלפי המשפחה והבית או את חובותיו מחוץ לבית. זאת, על מנת שתתאפשר חלוקת רכוש בין שני הצדדים, על פי הלכה זו. במקרה שאחד הצדדים טוען כי "הלכת השיתוף" אינה ברת תוקף, נטל ההוכחה מוטל עליו ועליו להביא ראייה לכך. כלומר, במקרה זה חלים כללי הראיות וההוכחה[2].

באשר לסיום השיתוף ברכוש, אפשרי שהוא יתרחש עם סיום חייהם המשותפים, או מאז שבני הזוג נפרדים זה מזו, או במהלך החיים המשותפים עוד בטרם נפרדים, כלומר, בניגוד למה שקובע חוק יחסי ממון משנת 1973. פירושו של דבר, שעל פי הלכת השיתוף ניתן לבצע חלוקת רכוש. כל צד יכול לדרוש את חלוקת הרכוש בכל זמן שהוא. כלומר, עוד

[1] ראה החלטה: ע"א 94/819 לוי נ' לוי, פ"ד נ (1) 300.

[2] ראה החלטה: ע"א 80/52 שחר נ' פרידמן, פ"ד לח (1) 443.

לפני התרת קשר הזוגיות או לאחר הגירושין - התרת קשר הזוגיות[3].

הרכוש עליו חלה הלכת השיתוף

בית המגורים, נכסי מטלטלין ומקרקעין, כספים, חסכונות, תשלומי גמלאות וחובות. אפשר שהרכוש שהיה ברשות בני הזוג לפני הנישואין, תחול גם עליו הלכת השיתוף, אולם רק במקרים מסוימים, והוא ייהפך לרכוש משותף, באופן מיוחד[4].

חוק יחסי הממון הכללי בין בני הזוג 1973

חוק זה הוא בר תוקף לגבי בני זוג שנישאו לאחר 1 בינואר 1974. עיקרון השותפות ברכוש או התקנות הנוגעות לאיזון המשאבים או להסכם יחסי ממון בין בני הזוג, כפי שמצוין בסעיף 13 של חוק יחסי ממון, 1973. חוק זה קובע כי יש ליישם עיקרון זה כפי שצוין קודם לכן, והוא בר תוקף ומחייב את בתי הדין הדתיים. החלטת בתי דין אלו תיחשב למבוטלת מיסודה, אלא אם שני הצדדים מסכימים אחרת, כלומר שהשיפוט יתבצע על פי ההלכה הדתית[5]. חוק יחסי ממון בין בני הזוג משנת 1973 נחשב למסגרת הבסיסית לביצוע חלוקת הרכוש והמשאבים החומריים - הכספיים בין בני הזוג. הוא מתבסס על עיקרון איזון המשאבים כעיקרון בסיסי. זהו חוק אזרחי שחל על כולם, על אלה שנישאו לאחר 1 בינואר 1974, תהייה דתם אשר תהייה. על הזוגות שנישאו מאז מועד זה (1.1.74) חל חוק יחסי ממון, כלומר, הסכם יחסי ממון או איזון המשאבים. על הזוגות שנישאו לאחר תחילת תחולתו של חוק יחסי ממון בין בני זוג, ואין ביניהם הסכם יחסי ממון, חל הסדר "איזון המשאבים" הקיים בחוק יחסי ממון. הסדר איזון המשאבים קובע זכות דחויה אשר מיושמת רק עם התרת קשר הנישואין באופן סופי.

ניתן לכרות הסכם יחסי ממון בין בני הזוג ולאחר מכן יש לאשר הסכם זה מבחינה חוקית. זאת, לפני מועד הנישואין או לאחריו. ההסכם הופך להיות

[3] ראה החלטה: ע"א 90/809 לידאי נ' לידאי, פ"ד מו (1) 602.

[4] ראה החלטה: בג"צ 99/2222 גבאי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד נד(5) 401), רע"א 92/964 אורון נ' אורון, פ"ד מז(3)758.

[5] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג - 1973, 13.

בר תוקף רק לאחר אישורו בבית הדין או בבית המשפט בעל הסמכות לכך. אישור ההסכם ייעשה בבית הדין הדתי בעל הסמכות לענייני נישואין וגירושין של העדה אליה משתייכים שני הצדדים או בבית המשפט לענייני משפחה. האישור יינתן בנוכחות שני הצדדים על מנת לוודא שחתימתם על ההסכם נעשתה מתוך רצון והסכמה ושהם הבינו את תוכן ההסכם ואת התוצאות הנובעות ממנו[1].

ניתן גם לכרות הסכם יחסי ממון בין בני זוג ולחתום עליו בפני מורשה לעריכת נישואין או נוטריון במידה שהחתימה על ההסכם התבצעה לפני הנישואין בלבד, ולא אחריהם. משום שאם החתימה מתבצעת לאחר הנישואין הרי הסמכות לאשר את ההסכם היא בידי בית הדין הדתי או בידי בית המשפט לענייני משפחה בלבד. אם החתימה נעשית בפני מורשה לעריכת נישואין, ההסכם חייב להיות נפרד לחלוטין מחוזה הנישואין, ובני הזוג הם שצריכים לחתום עליו ולא באי כוחם. באשר לאישור ההסכם על ידי נוטריון, הרי הוא רשאי לאשר אותו במידה והוא נערך לפני הנישואין בלבד. במקרה של גירושין, הצדדים יכולים לחתום על הסכם גירושין ביניהם הכולל הסכם איזון משאבים ובית הדין יאשר אותו עם קבלת ההחלטה על הגירושין.

יש לציין שהזוגות הצעירים בחברה היהודית זקוקים לעריכת הסכם יחסי ממון, הרבה יותר מאשר בני העדה הדרוזית, גם בשל מה שנקרא "**אישה עגונה**" או "**מסורבת גט**" תופעה שאינה מצויה בעדה הדרוזית, בשל השוויון המלא בין הבעל לאישה בכל הנוגע לדרישה לפירוד ולהתרת חוזה הנישואין והקשר הזוגי. ידוע שהאמונה הדרוזית קבעה כי הזכות לגירושין היא זכות המוקנית לאישה כשם שהיא מוקנית לבעל. זאת, בשל השוויון בין הגבר לאישה. במילים אחרות, לאישה יש זכות לגרש את בעלה והדבר נקרא "בקשה להתרת חוזה הנישואין - גירושין".

הסכם שנערך לפני הנישואין שלא אושר כפי שצוין לעיל, לא ניתן ליישמו לגבי אף אחד מבני הזוג. חשוב לציין שרק עם סיום הנישואין בשל גירושין או בשל מותו של אחד מבני הזוג, זכאי כל אחד מבני הזוג לקבל את מחצית הרכוש מכלל הרכוש המשותף של שני בני הזוג, על פי הסכם ממון שנכרת בין שני בני הזוג, או על פי הסדר איזון המשאבים במידה ולא קיים

[1] ע"א 83/169 שי נ' שי, פ"ד לט(3) 776 וכן החלטה: ע"א 82/543 שטרן נ' שטרן, פ"ד לו(4) 752.

הסכם. כלומר, החוק שומר לכל אחד מבני הזוג את הזכות המלאה להיות בעליו של חצי מן הרכוש והזכויות הכספיות אותן צברו בני הזוג במהלך נישואיהם.

ענייני הבעלות והזכויות הכספיות של בני הזוג הם בבחינת עניינים משפחתיים שאודותיהם מתעוררים חילוקי דעות ומשברים קשים. משום כך, הסדרתם מבחינה חוקית מפחיתה את אותם חילוקי הדעות ומבטיחה לבני הזוג את זכויותיהם, ככל האפשר. כך, הבטחת הזכויות החומריות של בני הזוג מונעת שאחד מהם יתמוטט מבחינה כלכלית עם התרת קשר הנישואין, ובייחוד אמור הדבר לגבי האישה אשר, בדרך כלל, חשופה יותר להינזק מבחינה חומרית לאחר הפירוד.

חוק זה נחקק מתוך רצון להגן על האישה עקב היותה עמוד התווך של הבית. היא אשר יולדת את הילדים, מטפלת בהם ומספקת את כל אמצעי המחיה בבית הדרושים לבני המשפחה, כדי שאבי המשפחה יוכל לעבוד על מנת להביא לבית פרנסה. מבלי שהאישה תבצע עבודות אלו, הבעל או הילדים אינם יכולים לצאת לעבודה או ללימודים. משום כך גם האישה, שהיא עקרת הבית, ממלאת תפקיד חשוב ומשימות בעלות ערך רב, על מנת שהבעל יוכל לקנות ולצבור רכוש עבור המשפחה, כמו בית ורכב, או לצבור חסכונות כספיים ורכוש בעל ערך כספי אחר למען המשפחה. משום כך, האישה ראויה לחצי מאותו רכוש לאחר שנצבר במאמץ ובעבודה משותפים. אי לכך, ניתן לומר שעבודתה של האישה בתוך הבית היא שוות ערך ומקבילה לעבודתו של הגבר מחוץ לבית.

הרכוש המשותף עליו חל החוק, הוא מה שנרכש ונחסך במהלך תקופת הנישואין, בתנאי שבני הזוג גרים תחת קורת גג אחת, העניקו תמיכה זה לזו וזו לזה וניהלו יחדיו את העניינים החומריים של הבית. הרכוש מתחלק במידה שווה בין בני הזוג, אפילו אם הוא נרשם על שם אחד מהם בלבד. באשר לרכוש הפרטי עליו לא חל החוק ואשר נחשב כרכוש פרטי שאין עליו זכות לצד השני, הרי הוא כל מה שהיה בבעלות בני הזוג לפני הנישואין, הרכוש והכספים שהיו בידי כל אחד מהם ערב הנישואין, הרכוש שקיבל אחד מבני הזוג בירושה, הרכוש אותו קיבל אחד מבני הזוג כמתנה עבורו בלבד, חסכונות או קצבאות אותן משלם המוסד לביטוח לאומי לאחד מבני הזוג, קיצבה או פיצוי שמגיע לאחד מבני הזוג על נזק גופני או על מוות והכספים עליהם הסכימו בני הזוג בכתב שערכם לא ייכלל באיזון

המשאבים ביניהם[1].

ביחס לסיום השיתוף, על פי חוק יחסי ממון משנת 1973, הרי השיתוף מסתיים, על פי סעיף 5 של חוק זה, עם התרת קשר הזוגיות באמצעות גירושין או במקרה של פטירת אחד מבני הזוג בלבד. עם חלוקת הרכוש, זכאי כל אחד מבני הזוג, לקבל חצי מערך סך הכל של הכספים והרכוש של בני הזוג (או לפי החוזה שנכרת ביניהם) מלבד הרכוש והכספים שצוינו לעיל. זאת, בדרך של איזון משאבים, לאחר הערכת שווי הנכסים[2]

חוזה או הסכם יחסי ממון בין שני בני הזוג

לבני הזוג הצעירים קשה לשוחח, בתחילת דרכם, על נושא הקשור בגירושין, בין אם זה לפני עריכת חוזה הנישואין בר התוקף או לאחריו. משום כך, מוצאים אנו שרק זוגות מעטים, מבני העדה הדרוזית, פעלו למען יישום חוק זה וחתימה על הסכם יחסי ממון ביניהם, על פי מה שקובע סעיף 1 של חוק יחסי ממון בין בני זוג, כי זכותם של בני הזוג לחתום על הסכם בכתב המסדיר את יחסי הממון ביניהם, תוך שמירת זכותם להכניס שינויים או תיקונים בהסכם זה או לבטלו, מתוך רצון והסכמה של שני הצדדים[3].

לשם עריכת איזון משאבים וחלוקת רכוש יש צורך להעריך ולאמוד את ערכו של הרכוש המשותף ושל הכספים המשותפים של כל אחד משני הצדדים, להוציא את הכספים והרכוש שאינם נכללים באיזון המשאבים. מערך הכספים הנ"ל השייכים לכל אחד מן הצדדים, יש להפחית את סכום החובות שחייב כל אחד מן הצדדים, מלבד החובות הקשורים לכספים הנכללים באיזון המשאבים. מה שנותר מתחלק שווה בשווה בין שני הצדדים. אם סכום הכספים של אחד מן הצדדים גדול יותר מזה של הצד השני, או שיש הבדל בשווי הרכוש, הרי הצד בעל הסכום הגדול יותר צריך לתת חצי מן ההפרש בין אם זה בשווה כסף או בכסף מזומן, או במה ששווה לכך.

על פי סעיף 6 (ד) של חוק זה, יטפלו בתי הדין הדתיים או האזרחיים (בתי

[1] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג – 1973, 13.
[2] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג – 1973, 13.
[3] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג – 1973, 1.

המשפט לענייני משפחה) בכל העניינים הנוגעים למצב החומרי של כל אחד מן הצדדים, במקרה שאין הסכמה בין הצדדים על חלוקת הרכוש, בהתאם להסכם שנכרת בין שני הצדדים. הצד הרואה את עצמו ניזוק פונה לבית הדין או לבית המשפט לענייני משפחה בעל הסמכות על מנת שיחליט בעניין. לבית הדין יש סכמות להוציא צווים המונעים לבצע כל פעולה שהיא ברכוש. הוא מגדיר מהו הרכוש ומחלק אותו בין הצדדים. נערך ביניהם איזון משאבים ונקבע מועד לביצוע ובטחונות לביצוע ושאר התנאים, כולל לקיחה בחשבון של המצב הכספי והחומרי של כל אחד משני הצדדים, על מנת למנוע, ככל האפשר, גרימת אובדן מקור מחייה סביר לאחד מן הצדדים או לפגוע במקום עבודתו הסדיר, או לפגוע בהמשך הבטחת הזכויות הסוציאליות של אחד מן הצדדים[4]. על פי סעיף 7 של החוק, רשאי בית הדין או בית המשפט בעל הסמכות לראות בכספים או ברכוש אותם מוציא אחד מן הצדדים או שהתחייב להוציאם מבעלותו, כוונה לפגיעה בזכויותיו של הצד השני, משום שהם עדיין בבעלותו של אותו בן הזוג וכפופים לביצוע חלוקת רכוש או איזון משאבים. זאת, כדי למנוע הברחת רכוש או העברתו, או וויתור על רכוש משותף לאחרים (שאינם האישה או הבעל)[5].

לסיכום, יש להבהיר כי קיימות מספר פרצות שהחוק אינו מבהירן. למשל: ישנם תקדימים משפטיים חשובים המקבילים לחוק ואשר נוהגים לפיהם. מבין הפרצות הללו: הגדרת הרכוש המשותף וקביעה אם הוא בבעלותם של שני הצדדים או בבעלותו של אחד מהם. כמו: שיפוץ הבית או החלפת בית קטן שהיה בבעלותו של אחד מן הצדדים לפני הנישואין בבית גדול יותר וקביעת ערכו ורישומו על שם שני בני הזוג. התקדים המשפטי קובע שככל שמשך חיי הנישואין ארוך יותר וחיי הזוגיות נמשכים, משתלב הרכוש הפרטי של כל אחד מן הצדדים ברכושו של הצד השני והופך לרכוש משותף שקשה להגדיר אותו, להבדיל בין הרכוש של שניהם ולאמוד אותו מבחינה כמותית[6].

[4] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג – 1973, 6 (ד).
[5] חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג – 1973, 7.
[6] ע"א 1915, יעקובי נ' יעקובי, פ"ד מט(3)529.

חלוקת רכוש על פי ההלכה הדתית

על פי סעיף 171 של חוק המעמד האישי הדרוזי, שלשונו כדלהלן: "בכל השאלות הנכללות בתחום טיפולו של קאדי בית הדין הדרוזי ואשר אין לגביהן קביעה ברורה בחוק זה, מיישם הקאדי הנ"ל את ההלכות המקובלות בקרב בני העדה הדרוזית". ניתן לחלק את הרכוש לפי דבריו של אל-אמיר א-סייד, עליו השלום, לאחר הסכמת הצדדים לכך שבית הדין יכריע באשר לחלוקת הרכוש על פי ההלכה הדתית, יהיה לבית הדין חופש מוחלט להפעיל את סמכותו על פי רוח הכללים והמנהגים הדרוזיים, שהם כדלהלן[1]:

במקרה של גירושין, כאשר אין דרך לפיוס בין שני בני הזוג, האחריות על כך נופלת על שני הצדדים באופן שווה. אולם אם האישה אינה חורגת מחובת חיי המשפחה התקינים וממלאת את חובותיה כאישה, ולמרות זאת בעלה נוהג עמה שלא בצדק, אינו הוגן כלפיה ואינו נוהג כלפיה ביושר ובצדק, הרי במקרה זה היא מגורשת מבעלה ומקבלת את מחצית רכושו, מכל סוג שהוא ולא משנה מה הסיבה לכך. אך אם הבעל נוהג בהגינות ובצדק כלפי אשתו והאישה חורגת מחובת חיי המשפחה התקינים בניגוד לזכות שהוא זכאי לה, כלומר אינה נוהגת על פי הזכות והצדק להם זכאי בעלה, אזי מגיע לבעל חצי ממה ששייך לאישה, אפילו אם יהיו אלו בגדיה. אך אם אף אחד מבני הזוג אינו מרע לשני והם שניהם רוצים בהתרת חוזה הנישואין מתוך קבלה והסכמה, אזי כל אחד מהם מקבל את כספו ורכושו[2] ואין זה משנה אם הבעל הוא זה שביקש את הגירושין או האישה.

ישנם שלושה סוגים של רכוש והם:

רכוש האישה: המוהר, מתנות, רכוש שקיבלה בירושה, רכוש של האישה עוד מלפני נישואיה.
רכוש הבעל: מתנות, רכוש שקיבל בירושה, רכוש של הבעל עוד מלפני נישואיו.
רכוש משותף: רכוש שנצבר מאז חוזה הנישואין.

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, 171.
[2] מרסל נצר, המעמד האישי בעדה הדרוזית (2009),9.

ההכנסות שמניב הרכוש השייך לבעל משותפות לשני בני הזוג.

ההכנסות שמניב הרכוש השייך לאישה שייכות לאישה.

חלוקת הרכוש:

במקרה של חילוקי דעות בין שני הצדדים, מעריך הקאדי מהי הזכות של בעל הרכוש על פי השיעור עליו חולק הצד השני.

כלל בסיסי:

כיצד מוערכת אחריותו של הצד הגורם לפירוד (על ידי הקאדי):

על הגבר לנהוג בשוויון כלפי אשתו כפי שהוא נוהג בעצמו ולנהוג כלפיה בהגינות בכל הרכוש שברשותו ולא לקפחה. על האישה לציית לבעלה באשר לזכויות הזוגיות הלגיטימיות שלו ולא להמרות את פיו.

מנקודת מוצא זו נערכת חלוקת הרכוש על הכלל הנזכר לעיל, <u>למשל</u>:
אם המפר את הכלל הוא הבעל לבדו, אזי האישה זכאית ל: 1. רכושה של האישה (כולל מחצית הרכוש המשותף). 2. חצי ממה שנמצא בבעלותו של הבעל בין השאר: א) רכוש שהיה בבעלותו (של הבעל) לפני הנישואין. ב) הרכוש המשותף שנצבר במהלך חיי הזוגיות. ולהפך. אם האישה היא היחידה המפרה את הכלל.

<u>למשל</u>:

הרכוש הקיים:
רכוש ששייך לאישה בערך של $100.
רכוש ששייך לבעל בערך של 100 ש"ח.
רכוש משותף, כלומר רכוש שנצבר מאז כריתת חוזה הנישואין בר התוקף בערך של 12 לירות זהב.

במקרה שהבעל הוא היחיד המפר את הכלל, מתחלק הרכוש באופן הבא:

<u>האישה מקבלת</u>: 100$ + 50 ש"ח + 9 לירות זהב.

אם לא ברורה לגמרי מידת האחריות של כל אחד מן הצדדים ומי מביניהם

הוא זה שגרם לפירוד, אזי כל צד לוקח את מה ששייך לו או שמתבצעת חלוקה על פי ההערכה של הקאדי מי מהם הפר את הכלל במידה רבה יותר[1].

יש לציין שהמחוקק הלבנוני ביטל את הזכות שאחד מן הצדדים, הבעל או האישה, יקבל חצי מן הרכוש, כאשר מוכח שאחד מהם קיפח את השני.

בטרם אסיים, ברצוני לשוב ולציין, כפי שציינתי בתחילת המאמר, שחלוקת הרכוש אינה כוללת את המוהר שנקבע בחוזה הנישואין ואינה כוללת את פיצויי הגירושין שנפסקים נגד הצד המהווה את הסיבה לגירושין. במקרה של מוות, יכול הבעל או יכולה האישה, באמצעות הגשת בקשה לצו ירושה או לצו קיום צוואה, לדרוש את הזכויות עליהן הוסכם במסגרת הסכם יחסי הממון שנכרת בין שני הצדדים. הוא הדין בנוגע למוהר או לתנאי הנישואין עליהם הוסכם בחוזה הנישואין. כמו כן, יש לציין כי קיימת סתירה בין סעיף 8 בחוק הירושה הישראלי ובין חוק יחסי ממון משנת 1973 וכי החוק האחרון הוא הקובע, היות והוא חוק מאוחר יותר ועל סמך תקדים של בית המשפט הגבוה לצדק.

בסיומו של מאמר זה ברצוני לגעת בקצרה בנושא של העברת בעיה מסוימת לבוררים על פי חוק המעמד האישי על פי הסעיפים 47 ו-48 של חוק זה, ולא על פי איזו שהיא בוררות אחרת או באמצעות גישור. יש לקחת בחשבון שסמכות המגשרים מוגבלת לפי סעיף 48 של חוק המעמד האישי הדרוזי להגדרת הסיבות לחילוקי הדעות בין בני הזוג, וניסיון לפשר ביניהם בלבד, ולא להכריע בעניין הזכויות הזוגיות הנובעות מן הגירושין, שכן עניין זה הוא בסמכותו של הקאדי בלבד.

[1] פואד אבו זכי, אל-אמיר א-סייד גמ'אל עבדאללה א-תנוח'י, (מהדורה ראשונה 1997),358.

בשם האל הרחמן והרחום

פיצויי גירושין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית (פיצויי עטל ודרר)

כתב: עו"ד מולא כמיל
מנכ"ל בתיה"ד הדתיים הדרוזיים

חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית:

על נושא זה (פיצויי גירושין) לא נכתב מאומה בעבר. אולם, בראש ובראשונה, אנו חייבים להתייחס, בהקשר לכך, לחוקי ההלכה שלנו. ניתן לומר, שההלכה הדרוזית האמתית באה לידי ביטוי בקיצור ב"חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל". חוק זה מסתמך על חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בלבנון משנת 1948. זהו חוק מקיף ביותר המתבסס על היסודות הדתיים וההלכתיים של אחד מגדולי האישים של העדה הדרוזית, אל-אמיר א-סייד עליו השלום (1417 - 1479). המנהיגות הרוחנית של העדה הדרוזית בישראל, בתוקף היותה "מועצה דתית" אימצה חוק זה, ב-2 לנובמבר 1961. עקב כך, בתי הדין הדתיים הדרוזיים פוסקים על פיו. החוק חל על הנושאים שבתחום סמכותם של בתי הדין הדתיים הדרוזיים. כמו, כן, בשינויים קלים, בתי הדין הדתיים הדרוזיים מתאימים עצמם לנושאים עליהם חל החוק הישראלי, בכל הנוגע למעמד האישי, אשר עולים בקנה אחד עם חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית ועם מהותו. בתי הדין הדתיים הדרוזיים הם רשות שיפוטית עצמאית בעלת סמכויות שיפוט ייחודיות בנושאי נישואין וגירושין של בני העדה הדרוזית בישראל. כמו כן, הם עוסקים בענייני ההקדש הדתי ויש להם סמכויות מקבילות לאלו של בתי המשפט לענייני משפחה בעניינים האחרים הקשורים למעמד האישי.

מאפייני החוק:

1. לאישה הדרוזית יש זכות ליזום את התרת חוזה הנישואין. כלומר, יש לה אותה הזכות לבקש להיפרד מבעלה, כשם שיש לבעל, ואין הבדל בין בקשת גירושין אותה מגיש הבעל או מגישה אותה האישה.

לא ניתן לכפות חיי זוגיות על צד שרוצה בגירושין.

2. הגבר הדרוזי אינו יכול להינשא ליותר מאישה אחת. ריבוי נשים היא תופעה שאינה מצויה בקרב הדרוזים.
3. איסור החזרת המגורשת: האישה המגורשת אסורה על בעלה (ההלכה הדתית הדרוזית אוסרת על בני הזוג הגרושים להינשא פעם נוספת).
4. פיצוי למגורשת: קאדי בית הדין הדרוזי רשאי לפסוק לאישה שגורשה ללא עילה חוקית וניזוקה מבחינה נפשית, רוחנית או חומרית, פיצוי, בנוסף למוהר הדחוי.
5. הרכוש מחולק בין בני הזוג באופן שווה, כאשר מתבצעים גירושין, על פי החוקים הדתיים.

הפיצויים בשל הגירושין:

פיצויי הגירושין (עטל ודרר) נחשבים תגמול מיוחד, המסתמך על היסודות הדתיים הדרוזיים. הנזק הנגרם הם הגירושין. על פי ההלכה הדתית הדרוזית, שיעורם של פיצויי הגירושין, מגיע במקרים מיוחדים ביותר לחצי מרכושו של הצד הגורם לגירושין, בהתאם למידת אחריותו של צד זה לגירושין שנחשבים הנזק העיקרי. הקאדי של בית הדין הדתי הדרוזי מסתמך, כאשר הוא אומד את פיצויי הגירושין, על מידת האחריות של כל צד לגירושין. ניתן לבקש פיצויי גירושין **בכל מקרה**, בין אם הגירושין התבצעו לפי סעיף 37[1] או שהקאדי פסק על התרת חוזה הנישואין בשל סכסוך ומחלוקת על פי הסעיפים 47 ו-48, או שהקאדי פסק על התרת חוזה הנישואין לפי סעיפים אחרים של פרק התרת חוזה הנישואין[2]. הקאדי פוסק פיצויי גירושין לפי סעיפים אחרים, על סמך העיקרון הבא (ראה נימוקי הקאדי השיח' כמאל קבלאן בהחלטה בתיק מס' 12/345[3]): "ניתן להסיק על דברים מן הדברים המנוגדים להם ומן הדברים הדומים להם". על סמך עיקרון ההסקה מן הדברים המנוגדים והדומים, ועל סמך עיקרון השוויון בין האישה והגבר בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, זכאים שני הצדדים לדרוש פיצויי גירושין על פי כל הסעיפים המופיעים בפרק

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 37.
[2] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 48-47.
[3] תיק מס' 12/345, בית הדין הדתי הדרוזי (עכו).

השביעי של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית העוסק בהתרת חוזה הנישואין. כלומר, המצב הניגודי בפרק זה הוא האפשרות לקבל פיצויי גירושין על פי סעיפים 48 ו-49. מובן מאליו, שתהליך זה בא לאחר מיצוי הדרגתי של כל שלבי הטיפול בסכסוך בין בני הזוג, תוך נתינת שהות מספקת לקבלת ההחלטה הקובעת. שכן, בית הדין הדרוזי אינו מכריע בנושא פיצויי הגירושין ואינו מקבל החלטה על גירושין, אלא לאחר שהוא ממצה את כל האמצעים על מנת לאחות את הקרע בין שני בני הזוג המסוכסכים. לאחר מכן, פוסק הקאדי לצד הניזוק מן הגירושין או מהתרת חוזה הנישואין, פיצוי אותו משלם הגורם לגירושין על פי מידת אחריותו לגירושין. זאת, לאחר שהוא שומע את הצדדים ואת העדים ודן בהוכחות ובנימוקים, על מנת שיתאפשר לו להעריך מהי מידת אחריותו של כל צד לגירושין, וכך יפסוק לצד הניזוק מן הגירושין פיצוי אותו ישלם הצד הגורם לגירושין. זאת, היות והאמונה הדרוזית קבעה שחוזה הנישואין הוא קשר הלכתי מקודש המקבל את התוקף שלו מן העקרונות והתנאים הדתיים שבו, ולכל אחד משני הצדדים חובות וזכויות[4]. במקרה של התרת חוזה הנישואין בין שני הצדדים, מכריע הקאדי בעניין והחלטתו כוללת קביעה לגבי הגורם לנזק ואומדן של הפיצוי שמטרתו לפצות את הצד הניזוק על ההשפעות של הגירושין לגביו. זהו גמול הנובע מן האחריות לגרימת הנזק או פיצוי **עונשין מיוחד** אותו משלם הגורם לנזק אשר פגע בניזוק כתוצאה מאוזלת היד של הגורם לנזק. על פי סעיף 48, זכאי קאדי בית הדין הדתי הדרוזי להחליט להטיל תשלום פיצויי גירושין (עטל ודרר) על הצד אותו מצא אשם בכך שהגירושין התרחשו. על פי סעיף 49 [5] רשאי בית הדין להטיל תשלום פיצויי גירושין על הבעל שגרש את אשתו ללא נימוק הלכתי. סעיף זה מסמיך את קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לפסוק תשלום פיצויים לאישה המגורשת בנוסף למוהר הדחוי. בשני המקרים, יש להגיש בקשה לקבלת פיצויים, להוציא מקרים מיוחדים בהם הסתבר לקאדי באופן ברור וגלוי שלגירושין אין עילה הלכתית. במקרים אחרים, חובה להגיש בקשה ולפרט בה את הנזקים הנפשיים והחומריים שנגרמו, כדי שבית הדין יוכל לקבוע את גובה הפיצויים **ועל מנת שהקאדי יקבל החלטה בעניין זה, על סמך ההוכחות והנימוקים המועלים בכתב התביעה ובשל סיבות** כמו קיפוח ועוול, למשל, אשר נחשבים סיבה להגשת תביעה לפיצויי גירושין הנזכרים בחוק. לאחר בדיקה ווידוא של

[4] תיק ערעור מס' 13/9, בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים,(עכו).
[5] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 49.

מי הוא האחראי להידרדרות היחסים וקשר הזוגיות ולהגעת חיי הזוגיות למבוי סתום. פיצויי הגירושין כוללים את הפיצוי לה זכאית האישה על הנזק שנגרם לה עקב הגירושין ובאומדן שלהם יש לקחת בחשבון את משך הנישואין, המצב הכספי של הבעל, הסיבות לגירושין ומידת האחריות של הבעל להתרחשותם. קאדים של בתי הדין הדתיים הדרוזיים לא הסוו לפסוק פיצויים על נזק מסוג זה. ישנו מספר רב ביותר של פסקי דין אותם קיבלו בתי הדין על תשלום פיצויים בגין הנזקים המורליים הנובעים מהתנהגותו התוקפנית של בן זוג זה כלפי האחר. אין זה מן ההכרח בכל מקרה לשלם פיצויי גירושין, אלא אם הוכח הנזק והוא נגרם באופן וודאי, או שקיימת אפשרות וודאית שיתקיים בעתיד. הפסיקה בעניין זה נעשית אך ורק על פי המנהגים והחוקים הדתיים ועל פי פרק התרת חוזה הנישואין, הכולל את סעיף 171 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, ולא על סמך כל דבר אחר.

שלב דרישת פיצויי הגירושין (עטל ודרר):

הזכות לבקש ולדרוש פיצויי גירושין הנובעים מן הגירושין או מהתרת חוזה הנישואין יכולה להתקיים רק לאחר אישור אקט הגירושין והתרת חוזה הנישואין והיא תלויה בהם. ישנם שני מצבים אפשריים: **המצב הראשון**: אם מסתבר לקאדי של בית הדין הדתי הדרוזי שאין לגירושין צידוק הלכתי, **אזי הוא פוסק** על תשלום פיצויי גירושין. מצב זה כולל את כל הסעיפים בפרק התרת חוזה הנישואין, מלבד סעיף 42 של חוק זה שעוסק בתוכן ההסכם שנכרת בין הצדדים. במילים אחרות, הקאדי "**פוסק**" תשלום פיצויים באופן אוטומטי ומיידי, בהסתמך על מה שנאמר בסעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. **המצב השני** הוא על פי האמרה "הקאדי אינו פוסק אלא על פי מה שהוא מתבקש". היות ובתי הדין הדתיים הדרוזיים הם חלק בלתי נפרד ממנגנון הרשות השופטת במדינה ופועלים במסגרת החוק הנהוג במדינה, הרי למען מימוש הצדק, במידה ואין הקאדי מתוודע באופן ברור לסיבות ולצד הגורם לגירושין, הרי הוא איננו פוסק פיצויי גירושין עבור הצד הניזוק עקב הפגיעה בזכותו החוקית, אלא על סמך בקשתו של הצד שתובע פיצוי. כלומר, במקרה שאין בקשה מפורטת בכתב התביעה בעניין פיצויי הגירושין וקביעת ערכם מטעמו של אחד מן הצדדים, אין על הקאדי לפסוק תשלום פיצויים. אולם, עקב הסמכות המואצלת לקאדי בית הדין הדתי הדרוזי, הרי באפשרותו, במסגרת סמכות זו, להפנות את תשומת לב הצדדים לאפשרות להגיש בקשה ולדרוש פיצויי גירושין, בייחוד כאשר לא קיים פירוט די הצורך בבקשת "התרת

חוזה הנישואין" הבסיסית בעניין פיצויי הגירושין. היות ובאופן כללי, ביישום המעשי של הפסיקה בעניין פיצויי הגירושין, בתי הדין הדתיים הדרוזיים פועלים על סמך בקשה המוגשת להם והיא צריכה לפרט את עניין פיצויי הגירושין. את הבקשה מגיש זה שטוען כי הוא הזכאי לפיצויים ועליה לכלול את טענותיו וכן הוכחות, עילות, נימוקים ומסמכים, הנוגעים לסכום המבוקש. זאת, על מנת שיתאפשר לבית הדין לאמוד את הפיצוי באופן מדויק ומוסמך ויש לאפשר לצדדים להציג את טענותיהם ולפרטן באופן מלא ומפורט.

כוונתו של המחוקק בחוזה הנישואין היא הסדרת האינטרסים של שני בני הזוג, היות והנישואין אמורים להיות מושתתים על אהבה וחמלה וזה אינו ניתן להגשמה, והמשפחה אינה יכולה להתקיים יחד עם יריבות ומחלוקת שכן חיי הזוגיות באים לידי ביטוי ברוגע, ביטחון ושלום והקשר בין בני הזוג הוא קשר של אהבה, חמלה ורעות. קשר הזוגיות אינו מותר אלא כאשר מתעורר צורך חיוני בכך ולאחר שמוצו כל האפשרויות להשכין שלום בין הצדדים וכן נעשו מאמצים מצד בני המשפחה ומעורבות של גורמים שונים לאחות את הקרע ולאחד את בני הזוג מחדש. לבבותיהם הפכו עוינים זה לזה והפירוד, במקרה זה, טוב יותר מהמצב השורר בהווה. אמר האל יתעלה[1]: "אם ייפרדו השניים, כי אז ישלים אלוהים לכל אחד את מחסורו מתוך שפע אמצעיו" (פרשת הנשים, 130). כאשר הקאדי משתכנע ובהתחשב ברצונם של הצדדים, של כל אחד מהם בנפרד, שאין מקום להשיב את החום, הנועם והשלווה לחיי הזוגיות, ונבצר להגשים את מטרות הנישואין והמחלוקת מביאה להפרתן של מטרות אלה והנזקים שבחיי הנישואין גוברים על התועלת המצופה מהם לגבי בני הזוג והילדים, זאת, לאחר שהקאדי השתכנע כי יש סיבות המחייבות גירושין, אזי מתיר הקאדי את חוזה הנישואין כמרפא למחלה שיש קושי לרפאה באמצעים שונים, היות ויש בכך תועלת לשני בני הזוג, ופוסק גם בעניין זכויות הצדדים שכוללות את נושא פיצויי הגירושין.

בנוסף לאפשרות לדרוש פיצויי גירושין על פי סעיפים 47 ו-48, במסגרת תביעה על סכסוך ומחלוקת, רשאי כל צד להגיש דרישה לתשלום פיצויי גירושין במסגרת תביעת גירושין על פי סעיף 37 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית ובמקרה שאחד מבני הזוג הכריז על גירושין. או שהבעל הכריז על כך, או **שהאישה הכריזה** בפני כמה עדים מהימנים. זאת, על

[1] הקוראן הקדוש, פרשת הפרה, פסוק 130.

פי סעיף 37 של החוק: "**חוזה הנישואין מותר מידית על ידי גירושין בפני עדים יראי שמיים**". כלומר, לאחר שאחד מבני הזוג פנה לאיש דת בעניין הגירושין ונעשו ניסיונות שלא צלחו לפשר ביניהם, בנסיבות אלה מתקיימים התנאים לגירושין ולביטול חוזה הנישואין. סעיפים 39 - 45 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית נותנים אפשרות לכל אחד מן הצדדים להתיר את חוזה הנישואין על פי סעיפים אלה (פירוד) במידה שמתקיימים התנאים הנזכרים בסעיפים האלה וביניהם: מחלה כרונית, אבדן כושר הגברא, מחלת נפש, זנות, מאסר לתקופה ארוכה או היעדרותו של הבעל לתקופה ממושכת. במקרים אלה, יכולה האישה או יכול הבעל לפנות לבית הדין ולבקש להוציא פסק דין על גירושין. באשר לבקשת פיצויי גירושין לפי סעיף 42, גירושין בהסכמה, כלומר, גירושין עליהם מסכימים שני הצדדים, שזהו המקרה הנפוץ ביותר, הרי סעיף 42 בחוק קובע שהתרת חוזה הנישואין הופכת להיות ברת תוקף כאשר מוכרז עליה בפני שני עדים, לפחות, ובנוכחות קאדי בית הדין הדתי הדרוזי המאשר את ההחלטה. במקרה זה, כפי שצוין קודם לכן, עניין פיצויי הגירושין תלוי באופי ההסכמה עליה החליטו שני הצדדים.

מועד הוצאת תעודות גירושין וההכרעה בעניין פיצויי הגירושין:

יש לציין נקודה חשובה שקשורה לפן הדתי ומטרתה מניעת סחטנות, סחבת, משחק ומניפולציות שנועדו "למשוך" את ההכרעה בעניין מסוים. ברצוני לציין את הכלל לפיו פועלים בתי הדין הדתיים הדרוזיים והוא שלא ניתן להכריע בעניין הזכויות הנובעות מן הגירושין, כמו פיצויי הגירושין, בטרם מכריעים בכך שאכן התבצעו גירושין. כאשר מתקבלת החלטה על התרת חוזה הנישואין, כלומר על גירושין, הרי אז אין מנוס, לפני שממשיכים לדון בעניין פיצויי הגירושין, מהוצאת תעודות גירושין, על פי העיקרון הדתי, כפי שציינתי זאת במאמרי בנושא "חלוקת רכוש..." בספר "אשנב לשיפוט...". אלא במידה ששני הצדדים הסכימו על גירושין, ללא הוצאת תעודות גירושין בשלב זה, והמשך הדיון בתביעה ושמיעת העדים והראיות הוא לשם קביעת האחריות על הגירושין וקביעת הצד הגורם לגירושין מקרב בני הזוג, שכן הצד השני זכאי לפיצויי גירושין או לזכויות נוספות, אך לא מעבר לכך[1]. באשר לחששות של אחד מן הצדדים, הרי ניתן לומר שאין ממה לחשוש, לאור החוקים הקיימים.

[1] תיק ערעור מס' 06/8, בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (עכו).

לאור תקנות סדרי הדין העומדות לרשות בתי הדין, בית הדין שומר מכל משמר על זכויות שני הצדדים ודואג שלא ייגרם כל נזק שהוא לאף אחד מהם וכן דואג לאי שיבוש מהלכי השיפוט או עיכובם מצידו של אחד מן הצדדים. בנוסף לכך, בהקשר זה, ברצוני לציין את מה שנאמר בסעיף 65 של סדרי הדין בבתי הדין הדרוזיים הקובע[2] כדלהלן:

"מותר לבית הדין, בכל שלב משלבי הדיון בתביעה, להוציא פסק דין בעניין כל בקשה מן הבקשות המובאות בכתב התביעה או בחלק ממנה ולהעניק את החצי המבוקש כולו או חלקו בנוגע לבקשה זו או חלק ממנה, במידה ובית הדין מוצא לנכון שהמשך הדיון לא ישנה, בשום פנים ואופן, את המסקנות הנוגעות לעובדות בעניין אותה בקשה או אותו חלק, או בנוגע לבעיות שבית הדין מתבקש לפסוק בקשר להן לשם כך או עבור אותו חלק". הוצאת פסק דין של גירושין בין שני בני הזוג והוצאת תעודות גירושין לשניהם אינה משפיעה בשום פנים ואופן על מהלך הדיון בעניין בפני בית הדין, הפסיקה שלו ועל סיום שאר העניינים התלויים ועומדים בין שני הצדדים.

דרישת פיצויי הגירושין (עטל ודרר) וסמכותו של בית הדין הדתי הדרוזי:

הפסיקה על פיצויי גירושין אותם משלם בן הזוג הגורם לגירושין לטובת בן הזוג הניזוק מן הגירושין, נעשית על פי אחד הסעיפים בפרק התרת חוזה הנישואין, בהסתמך על סעיף 48 או סעיף 49 של חוק המעמד האישי הדרוזי, ונתונה לסמכותו הבלעדית של בית הדין הדתי הדרוזי, ובית הדין אינו זקוק להסכמת הצד השני על מנת לפסוק בעניינים אלה, משום שהם נכללים במסגרת הסמכות הבלעדית שלו[3]. חוזה הנישואין כולל גם את מועדי עריכתו והחתימה עליו לפני טקס הנישואין, ובמקרה של גירושין, על פי בקשת אחד מן הצדדים, בית הדין הדתי הדרוזי דן בזכויות הנובעות ממנו, בפרשנות שלו ובפסיקה לגביו במקרה של אי בהירות וכן בפירוש שלו על מנת לקבוע מה התוקף המחייב שלו לגבי הצדדים. חוזה הנישואין, תנאיו ובכלל זה עניין המוהר, אינם עניינים העומדים בפני עצמם, ואינם עניינים נפרדים מעניין הגירושין וכמו כן אינם עניין של בעלות על מקרקעין או רכוש משותפים. עניין זה הוא עניין נפרד ואינו כלול בנושא "חלוקת

[2] תקנות סדרי הדין בפני בתי הדין הדרוזיים בישראל, 1964, 65.

[3] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ג - 1962, סעיף 5.

הרכוש" בין בני זוג. יש לציין, שבית הדין אינו רשאי לדון ביותר מאשר הוא מתבקש לדון בו, מלבד מה שנוגע ליישום התקנות של סדרי הדין בבתי הדין הדרוזיים[1].

אין באפשרותם של האישה או הגבר להגיש תביעה לפיצויי גירושין לבית המשפט לענייני משפחה על פי סעיף 48 או סעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, היות והסמכות החוקית הבלעדית לכך היא אך ורק של בית הדין הדתי הדרוזי. הוא הדין באשר לעניין המוהר (המוהר המקובל) אשר נחשב לעניין הנובע מחוזה הנישואין. על מנת לסכם נקודה זו, כפי שנאמר בסעיף 4 של חוק בתי הדין של העדה הדרוזית משנת 1962 [2], המוהר ופיצויי הגירושין הנובעים מן הגירושין הם חלק בלתי נפרד מענייני הנישואין והם חלק מהותי מעניין הגירושין שלבית הדין הדתי הדרוזי יש סמכות מלאה ובלעדית להכריע בו, מבלי להזדקק להסכמת הצדדים בעלי העניין, וזה איננו חלק מן העניינים הכספיים המשותפים לשני הצדדים ואינו כמו דמי מזונות, משמורת, אפוטרופסות וירושה שזקוקים להסכמת שני הצדדים או בעלי העניין, על מנת שבית הדין הדתי הדרוזי ידון בהם[3]. זאת אומרת, שחוק המעמד האישי הדרוזי, מסתמך בקביעותיו ובתקנותיו ושואב את עקרונותיו מן השורשים הדתיים, המנהגים והמסורות של הדרוזים, אשר מיושמים מקדמת דנא, בכל הנוגע לנישואין וגירושין, וזאת, בנוסף לעקרונות החוקיים בני דורנו. הסמכות הבלעדית בנושאי הנישואין והגירושין כוללת גם את הפסיקה בענייני פיצויי הגירושין[4], הנחשבים תחום שקשור לעניין הגירושין, ולא ניתן לכלול נושא זה במסגרת חוק הנזיקין או חוק החוזים האזרחי. משום כך, ניתנה לבית הדין הסמכות לפסוק בעניין זה, ללא צורך בהסכמת הצד השני באשר לסמכות בית הדין הדתי הדרוזי.

הגדרת הנזק המורלי:

זהו נזק שפוגע בניזוק מבחינה שאיננה כספית, כלומר מבחינה מורלית. נזק זה עולה במידת השפעתו על הניזוק על הנזק הכספי. מספר חכמי הלכה הגדירו אותו כנזק שפוגע ברגש ובהרגשות וחכמי הלכה אחרים הגדירו אותו שהוא כל מה שכרוך בהשפלה. זהו נזק שאיננו נזק כספי

[1] בג"צ 92/1000, בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2)221.
[2] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ג – 1962, 4.
[3] בג"צ 92/1000, בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2)221.
[4] חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ג – 1962, 4 – 5.

אלא גורם לניזוק נזק מורלי בלבד. הנזק המורלי עלול לפגוע בגוף כמו כאבים הנובעים מפציעה גופנית והשחתה פיזית לה גורם המעשה המזיק לגופו של הניזוק, או שהוא פוגע בכבוד ובערך העצמי כמו הוצאת דיבה, קללות, פגיעה בכבוד ופגיעה בשם הטוב. יש לציין שהנזק שפוגע בגוף אינו נכלל, במשמעותו המדויקת, בנזק המורלי, שהוא פגיעה בזולת: בחרותו, או בכבודו, או במוניטין שלו, או במעמדו החברתי. כלומר, כל מה שפוגע בכבודו של האדם ובערך העצמי שלו, או פוגע ברגשותיו והוא זכאי שיפצו אותו על כך ושהצד הגורם לכך ישלם את הפיצויים. האם ניתן לקחת בחשבון שעתיד לחול שינוי בנזק המורלי, משום שנזקים מסוג זה תוצאותיהם אינן נותרות על כנן? תוצאות הנזק המורלי עלולות להחריף עם הזמן והניזוק מבחינה מורלית בחייו עלול להיות במצב מסוים שיגרום, במידה רבה, להגברת העצב והסבל שלו, כך שהנזק המורלי ילך ויחמיר. אחד מחכמי ההלכה אמר, בהקשר זה, שהנזק המורלי הוא נזק שמסב כאב ועצב, שאלה הם דברים רגילים. אולם הכאב הנפשי והעצב מתגברים כאשר מתרחש דבר מה. לאחר מכן, אותם כאב ועצב הולכים ומתמעטים בהדרגה עם חלוף הזמן ועם הזמן הם נשכחים עד שהשכחה מכסה עליהם לחלוטין. אך יחד עם זאת, לא ניתן למנוע את הופעתם מחדש כאשר נזכרים שוב במה שאירע. הפגיעה בשם הטוב או בכבוד מתבצעת בדרכים שונות, כמו קללות, הוצאת דיבה, טפילת עלילות שווא בכתב, הוצאת שם רע באמצעות הפצת דברים בגנות הזולת או באמצעי ביטוי אחרים. דברים אלה נחשבים, ללא כל ספק, נזק מורלי. הכוונה בפיצויים, באופן כללי, היא תיקון המצב כדי להגיע לאיזון הנדרש אשר הופר כתוצאה מן הנזק הבסיסי והוא הגירושין, והנזק הנובע מן הנזק הבסיסי והוא כל נזק שהוא שנגרם לאדם בעקבות הפגיעה בזכות מזכויותיו או באינטרס לגיטימי שלו. הפיצוי הוא גמול ותמורה על הנזק שנעשה לניזוק. הכוונה בנזק ובפיצויי הגירושין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית שהם אינם נחשבים זכות כמו הזכויות **הנובעות מן החוק האזרחי**.

עקרונות אומדן הפיצוי:

על הקאדי לקחת בחשבון, כאשר הוא דן בתביעה, את התנאים האישיים, הדתיים, החברתיים, הכלכליים התרבותיים ועוד של הניזוק, וכן שסוג זה של פיצוי לא יעמוד בסתירה לפיצויים אחרים אשר מחייבים את הסכמת הצדדים לכך שבית הדין הדתי הדרוזי יפסוק בגינם. הדיון בנזקים שנגרמו כדי לאמוד את שיעור הפיצוי לו זכאי הניזוק הוא מתפקידו של הקאדי, שכן זהו עניין שההלכה אינה נותנת מספיק כלים על מנת להעריכו ואיננה

מביאה מקסימום ומינימום לאומדן זה על מנת שנוכל להיעזר בהם באומדן שיעור הפיצוי. הדבר מופקד בידיו של הקאדי כשאר ענייני הפסיקה. הוא פוסק בעניין על סמך ההוכחות והראיות ועל פי נוהלי התרת חוזה הנישואין הנהוגים אצל בני העדה הדרוזית ואשר מבטיחים את זכותה של האישה, כאשר נגרם לה נזק מצד הבעל, וכן את זכותו של הבעל כאשר נגרם לו נזק מצד אשתו.

האומדן לוקח בחשבון את הדברים הבאים (אם כי יתכן שדברים אלה אינם נלקחים בחשבון והדבר תלוי בגורם לגירושין): היקף **הנזקים** המוריליים והחומריים שנגרמו לצד הניזוק במהלך תקופת הנישואין, כפי שבאו לידי ביטוי ברע ובסבל שנגרמו לניזוק על כל צורותיהם כמו הפצת דברים בגנות הזולת, קללות, הוצאת דיבה, מכות וכיוצא בזה, **משך תקופת הנישואין, הסיכויים להינשא בעתיד, קיומם של ילדים**, נאמנות ומסירות של האחד כלפי השני, **מידת המחדל וההזנחה בביצוע החובות בניהול הבית והמשפחה האחד** כלפי השני, ובכלל זה גידול הילדים וחינוכם, **ניסיון להסתרה מכוונת** של מידע האחד מן השני, המצב הבריאותי והחומרי של הצד האחר לפני הנישואין, **רמת המחיה הנוכחית, המצב הכלכלי והחומרי** של הצדדים, המצב של שני בני הזוג לטוב ולרע וקיומן או קיומן של סיבות שאחד מן הצדדים עומד על כך שיש להתיר את חוזה הנישואין. ההחלטה על מידת האשמה של כל אחד משני בני הזוג נתונה בידי הקאדי, משום שזהו עניין שההלכה אינה קובעת אותו, כמו שאר ענייני הפסיקה. יש הטוענים שהפיצוי נאמד לפי מצבו של הבעל. אחרים סבורים כי הוא נאמד לפי מצבה של האישה, ויש הסבורים שהפיצוי נאמד לפי מידת הנזק או לפי כל השיקולים הנ"ל. הפיצוי הוא החזרת האיזון אשר הופר כתוצאה מן הנזק, כל נזק שהוא שמוסב לאדם כתוצאה מפגיעה בזכות מזכויותיו או באינטרס לגיטימי שלו. הפיצוי הוא גמול ותמורה על הנזק שהוסב לניזוק. אם הנזק מתבטא בשלילת זכות או אינטרס לגיטימי של הניזוק, לוקחים בחשבון את מצבם של שני בני הזוג יחד, לטוב ולרע, כאשר מתגלע סכסוך ולא בעת עריכת חוזה הנישואין. כלומר, יש לקחת בחשבון כאשר אומדים את הפיצוי את המצב של שני בני הזוג יחד, בין אם הם עניים או עשירים, או שאחד מהם עשיר והאחר עני. דבר זה נתון בידי הקאדי, ועליו לקחת בחשבון את מצבו של הבעל או את מצב שני בני הזוג.

על הקאדי לקבוע את שיעור הפיצוי על הנזק החומרי והמורלי, לא להעלות ולא לגרוע משיעור הנזק שנגרם. שכן, במידה והפיצוי עולה על הנזק, הרי הדבר מעשיר את הניזוק על חשבון האחראי לנזק, ללא סיבה, ואילו

גריעה משיעור הפיצוי גורם להפרת הצדק. ובנוסף יש לקחת בחשבון את העקרונות הבאים:

1. **פיצוי לפי הנסיבות**: הקאדי אומד את שיעור הפיצוי על הנזק החומרי והמורלי שנגרם לניזוק, כשהוא לוקח בחשבון את הנסיבות השוררות. הסברה המקובלת בהלכה היא שהכוונה בנסיבות האישיות שנלקחות בחשבון עם אומדן הפיצוי ובעיקר הנסיבות בהן שרוי הניזוק ולא האחראי על הנזק. הפיצוי נאמד על פי שיעור הנזק שנגרם לניזוק בלבד. באשר לנסיבות האישיות של האחראי לנזק, הרי הן אינן נלקחות בחשבון באומדן הפיצוי.
2. **מועד אומדן הפיצוי**: ישנם הסבורים ששיעור הפיצוי נאמד על פי המועד בו אירע הנזק ולא לפי מועד הפסיקה בתביעה על האחריות לנזק. ישנה דעה אחרת לפיה יש לקבוע את שיעור הפיצוי לפי מועד הפסיקה בתביעה על האחריות לנזק. לדעתי, התקופה שחולפת ממועד התרחשות הנזק עד למועד הפסיקה מאפשרת לשנות את שיעור הנזק, להעלותו או לגרוע ממנו. אם הפיצוי על הנזק אינו נאמד בעת הפסיקה עליו, הרי קודם כל, יש בכך הפרה של עיקרון הפיצוי המלא על הנזק, ושנית, יש בכך נתינת כספים עודפים לניזוק, על חשבון האחראי לנזק, ללא סיבה. משום כך, מוטל על בית הדין לדון בערך הנזק, על פי הזמן בו נגרם, ולפי ערכו בעת הפסיקה, וכך יקבע ערכו של הפיצוי. דבר זה נכון לעשותו, בייחוד אם חל שינוי בנזק. יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון את חומרת הנזק בעת שהתרחש ואת אופן השפעתו על הניזוק עד מועד הפסיקה.
3. **התנאים והצורות של פיצויי הגירושין (עטל ודרר)**: לכל נזק יש תוצאה בין אם היא קבועה או משתנה, חומרית או מורלית או מיזוג של שתיהן. הפיצוי צריך שיהיה כספי בעל ערך, ולא סכום פעוט, שאין לו ערך. כמו כן, צריך שיהיה ניתן להפיק תועלת ממנו. טוב שיהיה בכסף, בין אם במזומן או בדרך אחרת. הפיצוי יכול להינתן בתשלומים או להיות משולם לניזוק בתשלום אחד. בשני המקרים, ניתן לחייב את משלם הפיצוי להגיש ערבות שתערוב למילוי התחייבותו.

האם קיימת הצדקה לפצות על הנזק המורלי?

יש הסבורים שבית הדין מגזים כאשר הוא מעניק פיצוי על סוג זה של נזק

וטועה כאשר הוא רואה בו נזק מיוחד במינו, שונה מן הנזקים האחרים. ישנם הסבורים, כי הצעד בו נקטו בתי הדין הדתיים הדרוזיים כאשר הרחיבו את מעגל הנזקים באופן זה, איננו מתקבל על הדעת, וכי הפגיעה המורלית, היא גורל אותו גוזר האל ישתבח ויתעלה ואין אפשרות לסגת מן הגורל אותו גזר. כלומר הוא נחשב לגזירה וגורל. לדעתי יש לדבוק בגישה הגורסת שיש לשלם פיצוי על נזק מורלי בהתאם לנימוקים שהובאו לעיל, והפיצוי על הנזק המורלי, חשוב יותר מן הפיצוי על הנזק החומרי. חשיבותו של הפיצוי על הנזק המורלי עלתה בשל ריבוי הבעיות הכרוכות בפיצוי על סוג זה של נזק. זאת, היות וקיימת אפשרות שישתנה, בנוסף לנוהלי ההתדיינות הארוכים ולזמן הרב הנדרש על מנת להכריע בתביעות המוגשות בענייננו. שכן, <u>הנזק המורלי אינו נחשב נזק חומרי בלבד, אלא הוא נזק העומד בפני עצמו למרות שאין בענייננו חומר כתוב שעוסק בו ישירות</u>.

נזק של פגיעה בכבוד, פגיעה בכבוד האישה ובשם הטוב: בתי הדין הדתיים הדרוזיים אינם מהססים כאשר הם פוסקים פיצויים על נזקים שפוגעים בשם הטוב ובכבוד, וזה כולל כל התנכלות לזולת ופגיעה בחרותו, או בכבוד האישה, או בכבודו, או בשמו הטוב או במעמדו החברתי. המתנכל אחראי לפצות על הנזק המוסרי שגרם לזולתו. הפגיעה בשם הטוב ובכבוד הן סוגי הנזק המורלי הבלתי נראה הברורים ביותר. הם גורמים לייסורים רציניים בנפשו של הנפגע, מעכירים את חייו ומערערים את יציבותו. יכולים לחול שינויים בנזק זה. מי ששמו הטוב או כבודו נפגעים, די בכך כדי לשלול ממנו הזדמנויות עתידיות בחיים. למשל האפשרות שהוא או היא יינשאו לאדם מסוים. בכך יש לקאדי תפקיד חשוב בקביעת שיעור הנזק וכן השפעתו על המורל של הניזוק. יתכן ששיעור הנזק שנקבע לא יהיה סופי שכן יתכן שהשפעותיו העתידיות תהיינה הרות אסון וייתכן והן תתעצמנה או תפחתנה. אפשרויות השינוי הן עניין אפשרי. יתכן שתחושת הדאגה והמבוכה יתגברו וכן גם התסביכים הנפשיים כמו: בושה, נחיתות, שנאה, התרחקות מחברת אנשים אחרים, הרגשת עצב, צער ופגיעה ודברים נוספים. נזק זה, בנפשו של האדם, המתבטא בכאבים ובתסביכים, עלול למנוע מן הנפגע להתאקלם בחברה, או שהוא מלווה בהצקות ובייסורים יומיומיים, ובייחוד בניפוץ תקוותו של הנפגע לעתיד ורוד במישור האישי, או המשפחתי והחברתי. גם ההפך אפשרי. כלומר, הקלת הנזק שמביאה לשיפור הגורם המורלי של הניזוק. הנזקים הנגרמים ממנו מושפעים על ידי טבעו ואופיו של הניזוק. כלומר, הם משתנים מאדם אחד למשנהו, על פי התנאים החברתיים, התרבותיים או הכלכליים בהם הוא חי. אין

זה מן הראוי שאומדן הפיצוי עבור הנזק יהיה שווה לאומדן הנזק שנגרם לאדם אחר. כלומר, עשוי להיות שוני שסיבתו היא הפן האישי של הניזוק, הנזק שנגרם לשלמותו הפיזית על מרכיביה הנפשיים והרוחניים בלבד ולא לאיבריו. המחוקק הדרוזי מביא בסעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית את המונח "**מורלי** וחומרי" במקום פיזי במובן הרחב שלו. לנזק **המורלי** והחומרי משמעות שמגדירה שזהו נזק שפוגע בזכות קבועה של הניזוק. הנזק כולל כל מעשה מזיק לנפש או כל סוג של פגיעה מורלית או חומרית אשר מחייבת תשלום פיצויים על ידי זה שהסב את הנזק ויש לקבוע מי נושא באחריות או באוזלת היד (הבעל או האישה).

נזק משתנה: האם ניתן לראות בנזק המורלי והחומרי שנזכר בפרק התרת חוזה הנישואין של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית[1] נזק משתנה שמהותו וערכו אינם קבועים, היות ויתכן שהוא יגדל או יפחת לאחר שהתרחש, כלומר, יחול שינוי בנזק עצמו שישפיע על מרכיביו, ושיעורו עשוי להשתנות, לעלות או לרדת מערכו בעת התרחשותו. זוהי ההשתנות העצמית של הנזק שעשוי להשתנות בעתיד ואז יחול שינוי בשיעור הנזק או שלא יחול בו שינוי, דהיינו, האם הוא יוותר כפי שהיה מבחינת מרכיביו מבלי שיחמיר או שיפחת, או האם יש לקחת בחשבון את השינוי שעשוי לקרות לאחר הפירוד? במידה והנזק הוא נזק מורלי, הרי הניזוק, אפילו לאחר שהוא מקבל פיצויים, חווה רגעים של תחושת כאב וצער או נזק מתמשך. האם יש לקחת זאת בחשבון כאשר קובעים את שיעור הפיצויים? האם יש לקחת בחשבון שינויים שעשויים להתרחש, כמו למשל בתנאי המחיה או לפי רמת המחיה המקובלת, מה עמדתו של הקאדי לגבי זה כאשר הוא קובע את שיעור הפיצוי על הנזק?

מצב הבריאות של הניזוק והכרת הסיבות והגורם לנזקים המורליים צריכים לשחק תפקיד חשוב עם אומדן שיעור הפיצוי, על פי סעיפי פרק התרת חוזה הנישואין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית[2]. מצבו הבריאותי של הניזוק עלול להיות סיבה להחמרת הנזק, כלומר יש לקחת בחשבון את מצבו הבריאותי הקודם של הניזוק כאשר אומדים את הנזק, בין אם הוא משפיע על גורמי השתנות של הנזק או שהוא משפיע על קביעת שיעור הפיצוי.

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 48-47.

[2] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962,סעיפים 48 - 49.

האם הנזק קשור גם במחדל של הניזוק עצמו או נובע מהזנחה של הצד השני כלפיו או שלניזוק יש חלק בהחמרת הנזק והוא לא ניסה להקל על מצבו, או שהמצב השורר הוא אשמה משותפת לשני הצדדים? לאור זה, יש לקבוע האם לניזוק יש חלק במצב או לא, ואם אכן יש לו חלק, יש ליישם את עיקרון גרימת המחדל לגבי שני הצדדים, ואם אין המצב כך - יש להטיל על מחולל הנזק את האחריות המלאה.

גוזרים על מחולל הנזק לשלם פיצוי בשיעור התואם את מעשהו שגרם לנזק. מחולל הנזק אינו אחראי אלא לנזקים הישירים הנובעים ממעשהו שגרם לנזק. באשר לנזקים הבלתי ישירים, הרי הוא אינו אחראי עליהם. הניזוק נושא באחריות לכך שלא השקיע מאמץ כדי למנוע את החמרת הנזק, על מנת שאותו נזק יצא מתחום אחריותו של הגורם לו, כלומר האחריות לכך מוטלת על הניזוק עצמו ודבר זה משפיע על שיעור הפיצוי אותו דורש הניזוק. על הניזוק מוטלת חובה למנוע את החמרת הנזק, כאשר דבר זה אינו מצריך ממנו אלא מאמץ הגיוני. אם אינו ממלא חובה זו ואינו מונע את החמרת הנזק, הרי החמרת הנזק בשל אותו מחדל נחשבת תוצאה ישירה של מחדל זה. הקאדי רשאי להפחית משיעור הפיצוי או לא לפסוק פיצוי כלשהו אם לניזוק היה חלק בגרימת הנזק או בהחמרתו. אם הוכח שלניזוק היה חלק בנזק שנגרם לו, הרי יש לקחת זאת בחשבון באומדן הפיצויים המגיעים לו, ולא לגזור על הצד השני אלא את השיעור המתאים למעשהו של אותו צד גורם הנזק. כך מתחלקת האחריות בין שניהם על פי השיעור התואם את מעשהו של אותו צד. זאת, במקרה שהנזק שנגרם לניזוק נובע ממעשיהם של שני הצדדים, מן המחדל של הניזוק וממעשהו של הצד השני. כך תתחלק האחריות ביניהם על פי שיעור המעשה או המחדל של כל אחד מהם. הצד השני לא יהיה חייב אלא בתשלום שיעור הפיצוי על כל הנזק שממנו ינוכה השיעור שבו יישא הניזוק בשל המחדל שלו. כלומר, שיעור הפיצוי יופחת אם לניזוק היה חלק בגרימת הנזק או באי מניעת החמרתו. צריך שהנזק יהיה ישיר, וודאי ולא נזק שיתכן שיהיה. לא יפסק פיצוי על נזק שיתכן ויקרה משום שזו הנחה בלבד ופסקי דין אינן מושתתים על הנחות והשערות. האפשרות שהנזק ישתנה אינה מספקת על מנת לאמוד מחדש את הפיצוי.

אם הפיצוי על הנזק הוא עתידי, הרי אין אפשרות לאמוד אותו בשל חוסר הוודאות ואין אפשרות לקאדי לפסוק על שמירת זכותו של הניזוק ועל עיון מחדש בפיצוי תוך תקופה מסוימת או בעתיד הקרוב או הרחוק. אין מקום לפיצוי "משלים". הפיצויים צריכים להיות בשל נזקים כפי שהם

במצב הנוכחי בזמן תשלום הפיצוי ועבור אלה שקיומם עתיד להימשך גם בעתיד. באשר לאלה שאין להם אחיזה בהווה ויש לגביהם, ללא ספק, אפשרויות והנחות שיתרחשו, הרי אין פיצוי עבור נזקים אפשריים. משום כך, אין אפשרות לניזוק לבקש פיצוי על נזק משתנה או לבקש לדון מחדש בקביעת שיעור הפיצויים על בסיס זה שהנזק עתיד להשתנות. התנאי לקבלת פיצויים הוא שהניזוק לא קיבל פיצוי כבר קודם לכן, שכן אין אפשרות לצרף שני פיצויים על מעשה אחד שגרם נזק, למרות שהניזוק נפגע אישית או שנפגעה זכות או אינטרס לגיטימי של הניזוק.

פיצויי גירושין בפרק התרת חוזה הנישואין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית:

פסיקת פיצויי גירושין אותם משלם בן הזוג המתנכל לבן הזוג שנפגע, מצויה בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, הקובע בבירור תשלום פיצוי על נזק מורלי וחומרי, על פי סעיף 48 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. סעיף זה מאפשר לניזוק לדרוש פיצוי. כלומר, במקרה של התרת חוזה הנישואין, מותר לבן הזוג שאינו אשם בכך לדרוש מבן הזוג האחר פיצוי עבור הנזקים החומריים והמוריים מהם הוא נפגע. בנוסף לכך, חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית מציין, בסעיף 49 של החוק, עניין נוסף לטובתה של האישה כדלהלן[1]:

"אם מסתבר לקאדי שלגירושין אין הצדקה הלכתית הוא פוסק לאישה פיצויי גירושין בנוסף למוהר הדחוי, ויש לקחת בחשבון את הנזק החומרי והמורלי".

סעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, פיצוי על גירושין שאין להם הצדקה הלכתית:

הבעל נוהג בשרירות לב אם הגירושין שלו הם ללא צורך מחייב, נגד רצונה של אשתו וללא הצדקה. חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית קובע, בפרק התרת חוזה הנישואין, וליתר דיוק סעיף 49, שמי שגרש את אשתו שלא לצורך או ללא הצדקה הלכתית או השתמש לרעה בזכות אותה העניק לו המחוקק והגירושין יתבצעו על ידו בשל סיבה אישית שלו, שאין לה קשר לאשתו, הרי נגרם נזק למגורשת. האם חייב הבעל לשלם פיצוי כספי בהתאם לשיעור הנזק שנגרם למגורשת?

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 49.

תשלום פיצויים לפי סעיף 49[1] הוא בבחינת הטלת עונש על הבעל על שרירות הלב בה נקט בגירושין ובמטרה לשים קץ להתנהגות הבעלים אשר נוקטים בשרירות לב בגירושין ובבחינת תיקון לטובת האישה ותשלום על הנזק שנגרם לה. יש בכך מילוי אחר צו האל שהפירוד צריך להיעשות בצורה טובה. מי שנוהג בשרירות לב בגירושין, הורס חוזה שהאל קרא לו אמנה מחייבת, ללא הצדקה הלכתית. הכלל כולל כל בעל שמגרש את אשתו בשרירות לב. בסעיף 49 של חוק זה מצוין באופן ברור שהבעל מחויב לשלם פיצוי הולם לאישה המגורשת, מבלי לקבוע מהו שיעורו של פיצוי זה. אם הבעל מגרש את אשתו בשרירות לב ללא סיבה הגיונית והיא מבקשת מקאדי בית הדין הדתי הדרוזי לפסוק לה תשלום פיצויים, פוסק הקאדי שעל בעלה המגרש לשלם פיצויים מתאימים, לפי שיקול דעתו של הקאדי, ולפי מה שמחייב המצב. יתכן שהקאדי יתחשב במצבו של הבעל, לטוב ולרע, אך לכך אין השפעה על שאר הזכויות של המגורשת הנובעות מן הגירושין. אם הבעל מגרש את אשתו ללא סיבה מתקבלת על הדעת ולאישה עתיד להיגרם נזק, כתוצאה מכך, רשאי הקאדי לפסוק שעל המגרש לשלם לה פיצוי עבור הנזק, על פי מצבו ודרגת שרירות הלב בה נקט, והפיצוי יהיה לפי המצב, כלומר לפי אפשרויותיו הכלכליות של המגרש ומצבה של המגורשת. סעיף זה בחוק מסתמך על עיקרון פיצויי הגירושין הנובעים משרירות לב, אלא ששיעור הפיצוי משתנה באופן ברור לפי המקרה. ניתן לומר ששיעור הפיצוי על הנזק נאמד על פי הנזק שנגרם למגורשת ואין הבחנה בין מגורשת ענייה ועשירה. אולם, אין לחייב את המגרש להוציא את המגורשת מעונייה או להבטיח לה מחיה בכבוד למשך תקופה מסוימת או לכל ימי חייה. יש לחייב את הבעל רק לשלם פיצוי אם הוא הסב לאישה נזק מסוים, במידה ואין לגירושין סיבה הלכתית. יש לציין שבחוקי המעמד האישי של המדינות השכנות, הכללים בשימוש בעיקרון פיצויי הגירושין על גירושין ללא הצדקה הלכתית, שונים באומדן הפיצוי מחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בכך שהם כוללים פיצוי זה בדמי המזונות. כמו כן, מתאפיינות החלטות רבות של בתי הדין הדתיים הדרוזיים בגישתם המיוחדת לעניין הפיצויים. הם פוסקים פיצויים לא רק על מנת לפצות את האישה על הנזק שנגרם לה בשל הגירושין החד צדדיים, אלא גם כאמצעי להרתעת הבעלים מניצול האפשרות לגרש את האישה באופן שמסב נזק לאישה, באופן כללי.

[1] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיף 49.

סעיפים 48-47 של חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962:

האל ישתבח ויתעלה ציווה שהפירוד בין בני הזוג יעשה על פי דבריו: "אם להחזיק בה כדת וכדין, או לשלחה בתום לב" (פרשת הפרה, 229)[2]. סעיף 48 פוסק למי שניזוק משני בני הזוג פיצוי על הנזק החומרי והמורלי הנובע מן הגירושין, בכל מצבי הגירושין ולא רק במצב של "סכסוך ומחלוקת" שמפורט בסעיפים 47 - 48 [3], וברוב המקרים, על סמך בקשה של אחד מבני הזוג, בשל הנזק שאירע, ובשל רצונו של הבעל לגרש את אשתו או בשל דרישת האישה לגירושין.

האל, ישתבח ויתעלה, נתן לאישה את אפשרות הגירושין, כשם שנתן לבעל, והגירושין אינם מקבלים תוקף אלא לאחר בדיקה מדוקדקת ומיצוי כל אמצעי הפשרה האפשריים, וכפי שנאמר בסעיף 47, משתדלים להגיע לפשרה על מנת שלא להרוס את חיי הזוגיות בהתנהגות בלתי מאוזנת מצד הבעל או האישה. כלומר, לאחר שבית הדין מנסה להשכין שלום בין בני הזוג ולאחר שמוודאים שלא ניתן ליישב את הסכסוך והמחלוקת ביניהם, וממנים, בהסכמת שני הצדדים בלבד, שני בוררים להמשיך במאמצים להשכין שלום ביניהם, והבוררים הם משתי המשפחות של שני הצדדים, משום שהם מודעים למצבם של בני הזוג ("שלחו בורר ממשפחתו ובורר ממשפחתה"). כלומר, שלחו אדם ישר דרך ממשפחת הבעל ואדם כמותו ממשפחת האישה (שני הבוררים: כל אדם ישר שהאמת וניקיון הכפיים מאפיינים אותו). אם לא נמצא במשפחותיהם של שני בני הזוג מי שיצלח לגשר ביניהם, יהיו הבוררים שלא ממשפחותיהם. אני אישית איני משוכנע שקיים מצב יוצא דופן שמאלץ את הקאדי לצרף לשני הבוררים בורר שלישי שיכריע ביניהם. עדיף לנהוג לפי הסעיפים 47 ו-48 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. אם מתעוררת מחלוקת בין בני הזוג, מפקידים את הטיפול בה בידי גורם מהימן, שיבדוק את עניינם וימנע את עושה העוול מלבצע את העוול. במילים אחרות, אם המחלוקת ביניהם מחמירה והיריבות ביניהם מתארכת, שולחים אדם מהימן ממשפחת האישה ואדם מהימן ממשפחת הבעל, זאת בהסכמת שני בני הזוג, על מנת שייוועדו וידונו יחד בעניינם של בני הזוג ויפעלו כדי להשיג פשרה. שני הבוררים דנים בסיבות למחלוקת ולסכסוך בין בני הזוג ועליהם לתעד את בדיקותיהם בפרוטוקול עליו יחתמו. אם לדעתם ניתן לפשר ולהשכין

[2] הקוראן הקדוש: פרשת הפרה, פסוק 229.

[3] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, סעיפים 48 - 49.

שלום באופן משביע רצון, הם מאשרים זאת. אך אם נבצר מן הבוררים להשכין שלום הרי הם בודקים מי משני בני הזוג אשם במצב. כך ניתן לומר, ששני הבוררים נשלחים כדי להשכין שלום וכדי להצביע על האשם במצב ולהעריך את מידת האשמה של כל אחד משני בני הזוג. על הבוררים להגיש דו"ח לקאדי על התוצאה אליהם הגיעו, על מנת להצביע, ככל הניתן, על מי מוטלת האחריות למצב שנוצר. כלומר, הם מתבקשים לכתוב דו"ח על המצב השורר בין בני הזוג ולמוסרו לקאדי. בדו"ח עליהם להבהיר את הסיבות למחלוקת מכל האספקטים ולקבוע מי אשם ומה חלקו. במידה ושני הבוררים אינם מסכימים ביניהם ואינם מצליחים לכתוב דו"ח משותף אחד, הרי כל אחד מהם כותב דו"ח נפרד משלו. קיימת אפשרות שהדו"ח יוחזר לבוררים כדי להבהיר נקודות הדורשות הבהרה. לדעתי האישית, יכולים הבוררים ורשאים לקבוע מי הוא האשם בין שני בני הזוג, אבל הם אינם מעריכים ופוסקים באשר לפיצוי המגיע. הדבר נתון אך ורק בידי קאדי בית הדין הדתי הדרוזי. הבוררים אינם קאדים או בוררים על פי חוק הבוררות האזרחי, ואין להם סמכות להתיר חוזה נישואין. מן הראוי, לדעתי, בכל מה שקשור בוועדות הבוררות על סוגיהן השונים, לפעול על פי חוקי הגישור, כלומר לנסות להשכין שלום בין הצדדים, או להסכים על התרת חוזה הנישואין על סמך הסכם שנכרת (התרת חוזה הנישואין בהסכמה), במידה שהניסיונות להשכין שלום כשלו. על פעילותם של הבוררים להיות סודית ואין אפשרות לערער עליה, מבלי לגעת בנימוקים או בסיבות לכישלון הניסיון להגיע לפשרה או להשכין שלום בין בני הזוג.

בעל שמואס באשתו ואישה שמואסת בבעלה ופיצויי הגירושין:

משמעות "למאוס" במילון "אל-מעאני אל-ג'אמע":

מאסה האישה בבעלה: המרתה את פיו, לא נשמעה לו, שנאה אותו. מאס הבעל באשתו: התייחס אליה לא כראוי, היה גס כלפיה, הזיק לה. כפי שנאמר: "אם תחוש האישה כי בעלה מואס בה או פונה מעליה, אין עוון על שניהם אם יגיעו להסכמה ביניהם".

המאיסה במקור פירושה התנשאות. מה שמתרומם מעל פני האדמה. מאיסת בני הזוג זו בזה או זה בזו, כלומר, התנשאות אחד מהם על פני השני, גרימת נזק והמריית פיו.

נאמר על המאיסה בין בני הזוג: מאסה האישה בבעלה. הוא מואס בה והיא מואסת בו. אם היא ממרה את פיו ואינה מצייתת לו ובעלה מואס בה, גס כלפיה ומסב לה נזק. המאיסה מלווה בשנאה ובהתנהגות לא ראויה של

כל אחד מבני הזוג כלפי רעהו.

אמר האל יתעלה: "**אשר לנשים אשר תחששו פן תמרודנה**".

ונאמר בפירוש לפסוק זה: הנשים אשר תחששו פן תמאסנה בבעליהן. המאיסה היא התנשאות. האישה המואסת בבעלה מתנשאת עליו, לא נשמעת לו, מתנגדת לו, שונאת אותו. כאשר מתגלים אצל האישה סימני המרידה והמאיסה, הטיפול במאיסה במקרה שיש חשש שהיא קורית, בין אם שוררת איבה בין שני בני הזוג, או שפורצים סכסוך ומחלוקת, אזי פונים לבוררות הנזכרת בדבריו של האל יתעלה: "**ואם חוששים אתם כי פרץ סכסוך בין השניים, שלחו בורר ממשפחתו ובורר ממשפחתה, ואם ירצו שניהם ליישב את הסכסוך, אלוהים יצליח את הדבר בידם. אלוהים יודע ומכיר כל דבר לפני ולפנים**".

למאיסה חוקים מיוחדים. האישה שמואסת בבעלה היא זו שעוזבת את בית בעלה ללא הצדקה (או מונעת בעדו להיכנס לבית ללא הצדקה. בכך היא מואסת בו). כלומר, אם האישה חורגת מזכותה ומחובותיה המשפחתיות המוטלות עליה, היא אישה מורדת. אם המאיסה בבעל של האישה מוכחת, היא מאבדת את זכותה לדמי מזונות ולמגורים, כל עוד היא מואסת בבעלה. המאיסה נאמרת לגבי האישה אם היא מתנגדת לבעלה, שלא בצדק, יוצאת נגדו, מתנשאת עליו ומזלזלת בזכויותיו. מבין הסממנים למאיסה היא יציאתה מן הבית ללא הצדקה. הצורות של המאיסה רבות. הכלל הוא שזהו כל דבר שעושה האישה ללא הסכמת בעלה, בתנאי שהמחוקק לא ציווה עליה או התיר לה לעשות זאת. האישה המואסת בבעלה אינה זכאית לפיצויי גירושין. אולם על הקאדי להיענות לבקשתה של האישה ולתת לה פיצוי, במידה והוא מוצא לנכון שהיא צודקת בטענותיה ובסיבה שבגינה מאסה בבעלה, כגון שבעלה נוהג עמה שלא בהגינות או שהוא אינו מתנהג אליה בשוויון כשם שהוא נוהג בעצמו, וניתן להוכיח שהיא ניזוקה והוא נהג בה שלא כראוי, לא נהג עמה בצדק, לא שמר על זכויותיה או לא העניק לה את הזכויות שמקנה לה ההלכה. אם עוזבת האישה את ביתה, האם רשאי בית הדין לדרוש ממנה לשוב הביתה על ידי הגשת תביעה לבית הדין הדתי, זה מה שנקראה בקשה לציות לבעל? או שהיא תחזור בה ממרייה, או שבית הדין יראה בה אישה מואסת בבעלה. אם הבעל רוצה לגרש אותה בשל המשך מרייה, הרי היא מאבדת את המוהר שלה או את הזכות לקבל פיצויי גירושין. אולם, כפי שצוין קודם לכן, האישה עשויה לטעון שליציאתה מבית בעלה ואי הציות לו הייתה להם הצדקה הלכתית. היא מגישה תביעה נגד בעלה על מנת להוכיח כי בעלה התרשל בהענקת הזכויות המוקנות

לה על פי ההלכה. אם הקאדי מוצא שהשכנת השלום בין שני הצדדים בלתי אפשרית, ושהמחלוקת ביניהם גוברת והאישה מתעקשת ועומדת על מה שטענה נגד בעלה ומסרבת לשוב אליו, בשל התרשלותו של הבעל בהענקת זכויותיה, או השפלתו אותה, או בשל אופיו הקשות, או שהוא אינו מכבד אותה או מתחשב בה, אזי אסור לבעל לזנוח אותה ללא הצדקה הלכתית ואסור לו לפגוע בכבודה ובזכויותיה. הבעל מחויב לנהוג בסבלנות ובצורה נאותה. לעומת זאת, חייבת האישה לנהוג בחיבה כלפי בעלה ולהיות נאמנה לו נאמנות ללא סייג ולעשות כל מה שטוב למשפחה. אסור לה להתיש אותו מבחינה כלכלית בהוצאות מיותרות, שכן הדבר יביא לערעור התא המשפחתי ולהרעת תנאי המחיה. כמו כן, אסור לה להתרשל בחינוך בניה ובנותיה, או להיות רעה אליהם. לכל אחד מבני הזוג יש זכויות וכל אחד מהם מצווה לעמוד לצידו של השני ולא לחרוג מכך. אם נבצר להשכין שלום ואם האישה אינה רוצה עוד לחיות עמו, לא נותר לקאדי אלא לנהוג בדרך של התרת חוזה הנישואין ולהסיר את עניין הציות לבעל מן הפרק, היות והוגשה לו בקשה לגירושין מצד האישה בשל אותן עילות המובאות בתביעה לציות לבעל. כיצד יכולה להועיל בקשה של ציות לבעל אם הפירוד הוא עניין סגור וחתום?! עול ההוכחה נופל על מי שמגיש את התביעה, כדי שהקאדי יחליט על מי משני הצדדים נופלת האשמה למצב שנוצר. האם האשמה היא באישה בלבד, או שהאשמה היא בבעל בלבד או שבשניהם גם יחד. או שאחד משניהם אחראי לכך יותר מרעהו ואז יש לפסוק לטובת האחר.

סיכומו של דבר:

לסיכום הנושא, ניתן לומר שפיצויי הגירושין בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית כלולים בסמכותם הבלעדית והמוחלטת של בתי הדין הדתיים הדרוזיים, וזוהי זכות של שני בני הזוג האחד כלפי השני. ניתן לדרוש פיצויי גירושין, לאחר ביצוע הגירושין, שאין אפשרות להתחרט עליהם. פיצויים אלה נחשבים מבין הזכויות הנובעות מהתרת חוזה הנישואין. הפסיקה על כך נעשית לפי החוקים והמנהגים הדתיים של העדה הדרוזית. זאת, לאחר כישלון כל מאמצי הפשרה והשכנת השלום בין בני הזוג ולאחר שווידאו שאין כל מקום להמשך הקשר הזוגי ביניהם. היות והתרת חוזה הנישואין מתבצעת מבחינה הלכתית וחוקית, מוציא הקאדי פסק דין על התרת חוזה הנישואין שכולל את הזכויות עליהם הוא פוסק, על פי הבקשה, בהתאם לאחריות ולמחדל המלאים המוטלים על הצד האחראי, כתוצאה מן הפירוד והתרת חוזה הנישואין בר התוקף, על מנת שפסק דין זה יהיה

תואם להלכה ולחוק. זאת, לאחר שבית הדין מסיים לשמוע את דברי המתדיינים, את טענותיהם, את מהלך החקירה והחקירה הנגדית וכן את העדויות וההוכחות, במהלך ישיבות בית הדין. זאת, לאחר שמתקיים סיכום כל הנאמר על מנת להגיע למסקנה על מי רובצת האחריות להידרדרות קשר הזוגיות, על סמך הראיות שהוצגו בפני בית הדין, לאחר עיון בכתב התביעה וההגנה של הצדדים ושמיעת הסברים והבהרות של שני הצדדים על הטענות שהובאו בפני בית הדין ושנכללו בכתב התביעה וההגנה.

לאחר שהקאדי שומע את העדויות ודן בהוכחות ובכל המסמכים והתצהירים ובודק את אמינות העדים וההוכחות באשר מי משני בני הזוג הוא הגורם לגירושין, הקאדי פוסק לשלם לניזוק פיצויי גירושין על הנזק שנגרם לו, בין אם זה נזק מורלי או חומרי. באשר לאומדן הפיצויים המגיעים, הרי הוא מתבצע באופן מצפוני ועל פי שיקולים הלכתיים ודתיים על סמך מחדל של אחד מבני הזוג ובשל הסיבות והנימוקים שהביאו להתרת חוזה הנישואין.

במקרה שהקאדי אינו יכול לקבוע באופן ברור מי הוא הגורם לגירושין או האם אין לגירושין צידוק הלכתי, בתביעה של גירושין או התרת חוזה נישואין על פי סעיף 37 או סעיפים 39 - 45 (להוציא את סעיף 42), יש לדרוש באופן ברור ומנומק פיצויי גירושין בהסתמך על סעיף 48 או סעיף 49 (הקאדי יפסוק על סמך מה שמתבקש ממנו) ועל פי תביעת סכסוך ומחלוקת (סכסוך משפחתי). לאחר שיגיע למסקנה כי אין מקום לפשרה ואין מנוס מגירושין או שהגירושין כבר התרחשו בין הצדדים בעלי הריב, עשוי הקאדי לפסוק באופן כמעט אוטומטי על פיצויי גירושין, בתנאי שיבהיר לצד הניזוק שמחובתו להגיש בקשה בכתב מפורטת ומנומקת והצד האחר צריך להשיב לבקשה זו. זאת, כדי שהקאדי יוכל להכריע בעניין זה ולקבל החלטה בנוגע לבקשה לפיצויי גירושין. פיצוי זה נקרא פיצוי עונשין מיוחד, כלומר פיצוי על נזק מורלי וחומרי על פי סעיף 48 או סעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית ואשר ההחלטה על כך היא סמכותו הבלעדית והמוחלטת של בית הדין הדתי הדרוזי והוא נחשב מחוץ למסגרת החוק האזרחי לפיו נוהגים בבתי המשפט האזרחיים ואשר נקרא "פקודת הנזיקין". יש לציין שהקאדי פוסק בעניין על סמך בקשה מפורטת ומנומקת (הסבר לנימוקים לטענות הצדדים). יש לציין שבית הדין הדתי הדרוזי עשוי לאשר בקשה להתרת חוזה נישואין בין שני בני זוג בהסכמה על פי סעיף 42 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. הבקשה עשויה לכלול, בהסכמת שני הצדדים, את עניין פיצויי הגירושין. במקרה

זה על הקאדי לבדוק ולוודא שהצדדים מסכימים ביניהם ושהדבר נעשה מרצונם החופשי ללא איום וללא כל השפעה רגשית בלתי חוקית מכל סוג שהוא. יש לקחת בחשבון את טובת ילדיהם הקטנים ויש להקפיד שההסכם אינו מפר את החוק ואינו עומד בניגוד לכוונת המחוקק או למוסר. לכך יש להוסיף שסעיף 11 של סדרי הדין קובע לגבי תביעה מתוקנת או תביעת נגד כדלהלן: א. הצד התובע יכול במהלך המשפט להגיש תביעה שקשורה בתביעה המקורית שיש לה זיקה אליה, כמו כן, יכול הצד הנתבע, במהלך המשפט, להגיש תביעה נגדית נגד הצד התובע. ב. אם מוגשות תביעות כאלה במהלך המשפט, הרי אין צורך להגישן בכתב, אלא די ברישומן בפרוטוקול, אלא אם בית הדין מחליט אחרת. ג. בית הדין רשאי להחליט שלא לצרף את התביעה המתוקנת או את תביעת הנגד לתביעה המקורית, ועל בית הדין, במקרה זה, לנמק את החלטתו. אולם, בנוסף למה שנזכר בסעיף זה, לדעתי האישית, על הצד התובע להגיש את הבקשה בכתב תוך פירוט, נימוק והסבר וקביעת שיעור הפיצוי המבוקש, כדי שהצד השני יוכל להשיב על בקשה זו בצורה ראויה, ושהקאדי אינו צריך להסתפק בבקשה בעל פה וברישומה בפרוטוקול הישיבה בלבד, למרות שסעיף 48 מעניק זכות לצד הניזוק לקבל פיצוי על זכותו שנשללה על ידי הצד גורם הנזק עבור נזק חומרי ומורלי. אולם בית הדין אינו צריך לדון בפיצוי זה, אלא אם נתבקש לעשות כן. זאת, להוציא **מצב מיוחד**, אם מסתבר לקאדי של בית הדין הדתי הדרוזי שאין לגירושין צידוק הלכתי, **אזי הוא פוסק** על תשלום פיצויי גירושין. מצב זה כולל את כל הסעיפים בפרק התרת חוזה הנישואין, (מלבד סעיף 42 של חוק זה שעוסק בתוכן ההסכם שנכרת בין הצדדים). במילים אחרות, הקאדי "**פוסק**" תשלום פיצויים באופן אוטומטי ומיידי, על פי מה שנאמר בסעיף 49 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית.

בשם האל הרחמן והרחום

על הצוואה וצו הירושה

כתב: עו"ד כמיל מולא
מנכ"ל בתי הדין הדתיים הדרוזיים

על הצוואה

הצוואה, כפי שהגדירו אותה חכמי ההלכה, היא הקניית בעלות שנספחת למוות. אחרים הגדירו אותה כהקניית בעלות שמתווספת לתקופה שאחרי המוות בדרך של נתינה.

האל יתעלה אומר על הצוואה: "אם יהיה חשש בלב איש כי נהג המצווה במשוא פנים או חטא, ויפעל לתקן את המעוות ביניהם, לא יואשם, כי אלוהים סולח ורחום".[1] הצוואה נקראת כך (במשמעות של קשר) בשל הקשר שלה עם מה שמצווה המת. על כך אומר האל יתעלה: "לאחר קיום צוואתכם וסילוק חובותיכם".

הגדרת הצוואה

הצוואה היא בקשתו של אדם מזולתו שיעשה דבר מה בהיעדרו בחייו, או לאחר מותו.

הצוואה במקור לקוחה מלשון ציוויתי על דבר מה, כלומר מסרתי לו. זאת משום שהמצווה יוצר קשר בין מה שקורה לאחר מותו למה שקורה לפני כן מבחינת ביצוע מעשה או התנהגות כלשהי, כשם שהוא נהג ברכושו בחייו, רצונו שינהגו ברכושו לאחר מותו. זאת, משום שהמצווה יוצר באמצעות הצוואה קשר בין המעשים הרצויים הטובים ביותר באחריתו עם המעשים הרצויים הטובים ביותר בחייו.

הצוואה והציווי הם במשמעות של הפקיד בידיו.

הצוואה מבחינת מינוח משפטי פירושה: נתינה של זכות מתווספת לאחר המוות, או תרומה של רכוש נספח לאחר המוות.

[1] הקוראן, פרשת הפרה, פסוק: 182.

ניתן להגדיר צוואה גם באופן הבא: אדם נוהג בחלק מרכושו לאחר מותו, כאילו פלוני אומר: מצווה אנוכי שליש מרכושי, לאחר מותי, לפלוני.

אחד מחכמי ההלכה אמר על המוות: "המוות אינו בא בגיל ידוע ולא בזמן ידוע ולא עקב מחלה שידוע עליה. המוות הוא גורל שנגזר על האדם, וכדאי שהאדם יהיה מוכן לקבלו".

אומר האל ישתבח ויתעלה בספרו הקדוש: "נכתב בספר כי מצווה עליכם - בנטות אי מכם למות ובהניחו נכסים אחריו - לצוות להורים ולקרובי המשפחה כדת וכדין. זוהי חובת היראים".[1]

המאמינים הדרוזים, לומדים מפסוק זה שהצוואה היא חובה על כל דרוזי, ובארצנו, במקרה שאין צוואה, מסתמכים על חוק הירושה הישראלי.

החוק מחייב שהמצווה יהיה שפוי בדעתו וכי יצווה מתוך בחירה חופשית, מכאן שעל המצווה לערוך את צוואתו כשהוא בריא מבחינה נפשית וכשהוא עורך אותה מתוך חופש בחירה מלא. יתכן שבריאות הנפש וחופש הבחירה המלא אינם מתקיימים במלואם, היות והמצווה הגיע לגיל זקנה, ובגיל זה האדם חשוף למחלות מבחינה פיזית או נפשית העלולות להשפיע על חופש הבחירה שלו, על רצונו ועל בחירתו. משום כך, עדיף שהמצווה יכתוב את צוואתו בגיל בו הוא נהנה מבריאות טובה ומהיגיון בריא. לפי מסורת נכבדה ולפי מנהגי הדרוזים "אדם שמאמין באל לאחר שהוא בילה שני לילות בהם הוא הרהר בצוואתו". עדיף שהמצווה יכתוב את צוואתו בעודו בחייו בפני בית הדין הדתי הדרוזי, על מנת למנוע חילוקי דעות, זיופים אובדן הצוואה או השחתתה.

על המצווה להיות מבוגר, שפוי בדעתו, פועל מתוך בחירה חופשית, כשיר לתרום. הבגרות המחייבת היא תכונה של בגרות שכלית, כלומר שאינו קטין, והחוק מגדיר קטין מי שטרם מלאו לו שמונה עשרה. הבגרות היא אם כך העובדה שהמצווה אינו קטין, כלומר הגיע לגיל שמונה עשרה. משום כך ניתן לומר שהקטין אינו כשיר לכתוב צוואה. כמו כן מתנה החוק שהמצווה יהיה שפוי בדעתו ויפעל מתוך בחירה חופשית. אי שפיות ורפיון שכל סותרים את השפיות, והאילוץ והכפייה שוללים את החופש. צוואתם של הבלתי שפוי, רפה השכל, והאדם שכפו עליו לכתוב צוואה אינה ברת

[1] הקוראן, פרשת הפרה, פסוק 180.

תוקף, כלומר בטלה. המצווה יכול לחזור בו מצוואתו, מכולה או מחלקה, או להכניס בה תיקונים או שינויים. על מנת שהרכוש הנכלל בצוואה יעבור מן המצווה אל הנהנה מן הצוואה, צריך שהמצווה יעמוד על דעתו באשר לתוכן צוואתו עד מותו. עם מותו של המצווה יעבור הרכוש הנזכר בצוואה מן המצווה אל הנהנה[2].

אל-אמיר א-סייד עליו השלום אמר אודות הצוואה: על מנת שלא יתעוררו חילוקי דעות בין היורשים וסכסוכים חמורים, מתבקש כותב הצוואה לכתוב את צוואתו כשהוא בבריאות טובה מבחינה נפשית וגופנית. עליו לעשות זאת בנוכחות עדים מהימנים ולכלול בצוואה את כל רכושו. אומר האל יתעלה: "הוי המאמינים, העדים אשר תעמידו לכם בנטותכם למות, לעת עריכת הצוואה, יהיו שני אנשי צדק מתוככם, או אם יקרה ותיטו למות בנוסעכם בדרך, שניים שאינם משלכם"[3]. למצווה ניתן חופש מלא לנהוג ברכושו ובקניינו כראות עיניו, ללא כפייה ואילוץ מצד איש. העדה הדרוזית בישראל אימצה את הקביעה ההלכתית של אל-אמיר א-סייד, עליו השלום, כשם שעשה זאת המחוקק הלבנוני, באשר לצוואה, לגבי היורשים ואלו שאינם יורשים, כפי שנאמר בסעיף 148 של חוק המעמד האישי הדרוזי: "צוואה של כל העיזבון או חלקו ולטובת יורש על פי דין או יורש זר - תקפה". הצוואה אצל הדרוזים היא מצווה ועל כל דרוזי בוגר שהגיע לגיל הבשלות השכלית לכתוב צוואה בטרם יפקוד אותו המוות שנגזר עליו[4].

ניתן לומר שהצוואה היא הצהרה בכתב, הנערכת על ידי צד אחד, והיא מהווה התחייבות מוסרית וחוקית של המצווה כלפי הנהנים, ונחשבת מסמך משפטי המסדיר את חלוקת הרכוש של אדם לאחר מותו. במנהגים ובמסורות של הדרוזים ובחוק המעמד האישי הדרוזי הוקצו לצוואה תקנות והלכות רבות.

על הצוואה להיות חופשית ולא להיות מוגבלת לשיעור קבוע או לחלוקת ירושה לפי מתכונת מוכתבת מראש. זאת, כביטוי לחופש הבחירה של האדם ולזכותו לנהוג ברכושו ובחפציו כפי שנראה לו. כותב הצוואה הדרוזי הוא בעל בחירה חופשית, על פי החוק, הוא רשאי לכתוב צוואה בחופש מלא כל ימי חייו. הוא רשאי לחלק את עיזבונו במלואו או חלק ממנו ליורשיו

[2] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, 145-169.
[3] הקוראן, פרשת השולחן הערוך, פסוק 106.
[4] חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962, 148.

החוקיים וליורשים זרים. הוא יכול גם להעדיף, מרצונו החופשי, שלא לכתוב צוואה. במקרה זה יחולק עיזבונו על פי החוק (צו ירושה). הצוואה יכולה לכלול את כל הרכוש שברשותו בעת פטירתו ויכולה גם לכלול הוראות מדויקות ותנאים לביצוע ולחלוקת הירושה. מצד שני, הצוואה יכולה להיות כללית ולכלול רק קווים מנחים לביצועה[1].

חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית הגדיר את הצוואה כהקניית בעלות המתווספת לתקופה שלאחר המוות בדרך של נתינה ללא תמורה. במקרה של פטירה מבלי להשאיר צוואה או במקרה שהצוואה בטלה, אזי בנוגע לעיזבונות שאין לגביהם צוואה (או עיזבון שאינו נזכר בצוואה) יש לקבוע להם יורשים ולחלק את העיזבון על פי הצו ההלכתי. זה מה שנקרא החלטה על צו ירושה[2].

סוגי צוואות[3]

1. **צוואה בכתב ידו של המצווה** - ללא עדים. צוואה אותה כתב המצווה מרצונו ובכתב ידו, נושאת את חתימתו ומצוין בה תאריך כתיבתה. כלומר, היא יכולה להיערך ללא עדים.

2. **צוואה בנוכחות עדים** - צוואה אותה קבע המצווה מרצונו ובכתב ידו של מי שהמצווה הטיל עליו לכותבה, ואז הוא נקרא עורך הצוואה. היא נושאת את חתימתו של המצווה או את טביעת אצבע הבוהן שלו ונכתבת בנוכחות עדים. היא נושאת גם את חתימתם של עורך הצוואה ושל העדים (שני עדים לפחות ומופיע בה תאריך כתיבתה). על המצווה להצהיר בפני העדים שזוהי צוואתו ואז חותמים העדים על הצוואה על מנת לאשר כי היו עדים לעריכת הצוואה מצידו של המצווה וכי המצווה והעדים חתמו במועד עריכת הצוואה ולא במועד מאוחר יותר.

3. **צוואה בפני גורם רשמי** - (הקאדים של בית הדין הדתי - רישום הצוואה) קיימת אפשרות לערוך ו/או לאשר את הצוואה בבית הדין ועל האדם אשר רוצה לרשום את הצוואה, להתייצב אישית בפני בית הדין ולהביא עמו את הצוואה המקורית, תעודת זיהוי שלו

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962.
[2] דיני ירושה, מיכאל קורינאלדי, רתשע"ב-2012.
[3] חוק הירושה, התשכ"ה - 1965, סע' 18-23.

וטופס המעיד ששילם את האגרה. צוואה זו יכולה להינתן בעל פה או להיות מוגשת בכתב בפני קאדי / קאדים של בית הדין הדתי. אם הצוואה נמסרת בעל פה, על הקאדי לקרוא אותה בפני המצווה ולאחר מכן יבוא תצהיר של המצווה וחתימת בית הדין (של הקאדי / הקאדים) ואישור שהיא נערכה על ידי המצווה. לאחר מכן נשמרת הצוואה בבית הדין והמצווה הוא היחיד שיש לו אפשרות לקבל עותק ממנה עד לפטירתו.

4. **צוואה בעל פה** - בפני שני עדים. לצוואה זו יש תנאים מיוחדים לפי חוק הירושה הישראלי. היא כוללת הוכחת אמיתות באמצעות עדות ראיה אישית והיא מועברת להרכב של קאדים דרוזים בבית הדין מן הערכאה הראשונה, כבקשה משפטית נפרדת על מנת לפסוק בה ולהכריע. צוואה כזאת מתקיימת כאשר המצווה נמצא על סף מותו, או שהוא סבור כך. התנאי הבסיסי לכך הוא שהיא תאמר בפני שני עדים ועליהם לרשום אותה במזכר הכולל את נוסח הצוואה, תאריך כתיבתה וציון הנסיבות שהביאו לעריכתה. לאחר מכן, יש להפקיד את הצוואה בידי גורם רשמי תוך זמן קצר. הצוואה מבוטלת לאחר חודש, במידה והמצווה נשאר בחיים (מסורות העדה הדרוזית אינן מתירות צוואה בעל פה).

הצוואה בטלה במקרים אותם קבעו ההלכה והחוק. ישנן הוראות וישנם תנאים מיוחדים והם:

1. המצווה יכול לחזור בו מן הצוואה כולה או חלקה ולהכניס בה תיקונים או שינויים ככל שירצה. השינויים צריכים להיות בצורה ברורה ובכתב, ובמקרה שהצוואה רשומה בבית הדין, יש להגיש בקשה לביטול הצוואה הקודמת ולפתיחת תיק חדש לרישום הצוואה החדשה. הפעולה כרוכה בתשלום אגרה לרישום הצוואה החדשה.

2. אם המצווה מבטל את צוואתו לפני מותו, על ידי כך שהוא מבטלה או מחליף אותה בצוואה אחרת מאוחרת יותר מבחינת מועד כתיבתה, הרי הצוואה האחרונה היא זו שמביעה את רצונו, היא אשר נוהגים לפיה והיא אשר יש לבצעה. הצוואה הקודמת בטלה ומבוטלת, כלומר הצוואה החדשה מבטלת את קודמתה.

3. צריך שהצוואה תביע את רצונו האחרון של המצווה, כשהוא במצב כפי שדורש החוק, ללא אילוץ וכפייה, או תחת השפעה בלתי הוגנת

שגורמת לו לשנות את רצונו המקורי וליטות לצידו של מישהו אחר.

4. הצוואה בטלה אם היא מהווה הפרה של מצוות הדת או שהמניע לה סותר את כוונת המחוקק, החוק או המוסר או שביצועה בלתי אפשרי. כמו כן בטלה הצוואה אם היא כוללת הוראות המפרות את החוק או המוסר ואין אפשרות ליישמן.[1]

5. על המצווה להיות בוגר, שפוי בדעתו, בעל בחירה חופשית, כשיר לתרום. כלומר, אסור שהמצווה יהיה מנוע מלכתוב צוואה בשל טיפשות, חוסר ערנות או אי שפיות.

6. הצוואה ברת תוקף לגבי כל העיזבון או חלקו אם הוא ניתן ליורש או למי שאינו יורש. הצוואה ברת תוקף לגבי כל העיזבון אם היא לטובת יורש חוקי, כפי שקובעת הצוואה, ללא צורך בהסכמת היורשים החוקיים. המצווה רשאי להוריש למוסד צדקה או למוסד חברתי או לאדם בודד. כמו כן, הוא רשאי להדיר את היורשים מחלקם בעיזבון או למנוע מהם חלק ממנו.

7. אם אחד מן **הנהנים** מן הצוואה נוכח בעת עריכתה או שהוא זה שערך אותה או השתתף בעריכתה או היה נוכח בעת כתיבתה, הצוואה בטלה.[2]

8. לא ניתן לכתוב צוואה משותפת.

9. הצוואה מבוטלת במקרה שהיא מעורפלת, לא נקבע בה מי הם היורשים או לא ניתן להבין מהו הרכוש הכלול בה.

10. השוני בדת או בעדה, בין המצווה ליורש, אינו מונע את היותה של הצוואה ברת תוקף.

11. הנהנה מן הצוואה ייאסר עליו לקבל מה שצווה לו אם הוא רצח את המצווה במזיד או בכוונה תחילה, או מי שהורשע באמצעות הליכים פליליים בהשתתפות במותו של המוריש או בניסיון לגרום למותו. הוא לא יוכל לרשת אותו, אפילו אם המוריש הזכיר אותו בצוואתו. הוא הדין לגבי מי שהורשע בפלילים בהסתרת הצוואה האחרונה של המוריש או בזיוף צוואתו או בהגשת צוואה מזויפת. גם הוא לא יוכל לרשת.

[1] חוק הירושה, התשכ"ה – 1965, סע' 34.

[2] חוק הירושה, התשכ"ה – 1965, סע' 35.

12. קטין שאינו כשיר אינו יכול לכתוב צוואה או להיות עד לכתיבת צוואה. אולם כאשר הוא מגיע לגיל הבשלות השכלית, כלומר לגיל שמונה עשרה, הוא רשאי לכתוב צוואה ולתרום מרכושו או להיות עד.[3]

13. במקרה שהמצווה מבטל את צוואתו, או במקרה שלא קיימת צוואה או שהצוואה מבוטלת על סמך החלטת בית הדין, יחולק עיזבונו בהתאם לתקנות הירושה.

14. המצווה יכול לצוות את הירושה ליורש מסוים אם הוא מקיים תנאי מסוים או במועד מסוים (צוואה מותנית). אם הנהנה אינו מקיים את התנאי או מועד ביצועו של התנאי אינו מגיע עוד לפני פטירתו של המצווה, ינוהל העיזבון על ידי מנהל עיזבון עד שיתמלא התנאי או יגיע מועד קיום התנאי.

15. כל צוואה יכולה להיעשות ולהיות רשומה בבית הדין הדתי הדרוזי.

16. יש לאמת את הצוואה ולצרף תצהיר (יחד עם הבקשה) שהמצווה לא כתב צוואה אחרת מלבד צוואה זו, או שצוואה זו היא צוואתו האחרונה.

17. אם המצווה הוא אדם קשיש או חולה, עדיף לצרף לצוואה מסמך רפואי הקובע כי הוא כשיר לעריכת הצוואה. זאת, על מנת למנוע טענות באשר לאי כשירותו של המצווה לצוות על רכושו, או טענות אחרות שעלולות להביא לביטול הצוואה.

18. עדיף לכתוב את הצוואה כשהיא כוללת את הפרטים הבאים: הכותרת "צוואה", תאריך עריכתה, השם המלא של המצווה, כתובתו, מספר הזיהוי שלו, השמות המלאים של היורשים ומספרי הזיהוי שלהם. הצוואה צריכה להיכתב באופן ברור שאין לפרשו ביותר מאופן אחד, היא צריכה להיות הגיונית ולא להשתמש בדרך השלילה. יש לפרט את פרטי הרכוש, ככל האפשר. עדיף לציין כל חלק בירושה באופן ברור. הצוואה צריכה לכלול חתימות, כפי שצוין קודם לכן.[4]

19. ניתן להגיש בקשה לתיקון טעות דפוס בצוואה או סגנון כתיבה

[3] מרסל נצר, המעמד האישי של העדה הדרוזית (מבט לתנאים, לתקנות ולפסיקות), 2009, 244.

[4] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 14,15.

מוטעה העלול לגרום לפרשנויות שונות לגבי הצוואה, או להבהיר את הנאמר בצוואה. זאת, באמצעות פתיחת תיק בקשה ותשלום האגרה הנדרשת.

20. המצווה רשאי לבטל את צוואתו באמצעות כתיבת צוואה חדשה או קריעתה של הצוואה אותה כתב או שהמצווה יכתוב בכתב ידו שהצוואה מבוטלת. (יש לרשום את תאריך הביטול ועליו לחתום בכתב ידו, או להצהיר בפני שני עדים והעדים יאשרו את הביטול בחתימותיהם. או שהצוואה מבוטלת בפני הקאדי והוא מצהיר על כך בכתב.)

יש לצרף לבקשה את המסמכים הבאים ו/או התעודות הבאות:

יש לצרף לבקשה שתי קבוצות של המסמכים הבאים (מקור אחד והעתק אחד)

א. טופס בקשה לצו קיום צוואה, חתום על ידי מגיש הבקשה. אם מגיש הבקשה מיוצג על ידי עורך דין, יש לצרף ייפוי כוח מקורי או עותק נאמן למקור.

ב. הצוואה המקורית (או עותק נאמן למקור במקרים מיוחדים. צריך שהבקשה תנמק את הסיבות לאי הגשת הצוואה המקורית).

ג. תעודת פטירה מקורית או עותק נאמן למקור.

ד. הסכמה בכתב של היורשים הזכאים על פי הצוואה באשר לסמכותו של בית הדין לטפל בצוואה בפני עורך דין או ראש ראשות מקומית.

ה. תצהיר של שני בוגרים (שיכולים להיות המבקש ואדם נוסף) בפני עורך דין.

ו. תשלום האגרה (טופס תשלום) ולאחר מכן פרסום בעיתון למשך 14 יום (ותשלום אגרת הפרסום).
הערה: פטורים מתשלום האגרה בעל, אישה, הורה או בן של מי שנהרג בפעולה קרבית או בפעולת איבה או נפטר במהלך השרות הצבאי.

ז. **תצהיר של שני בוגרים (שיכולים להיות המבקש ואדם נוסף) בפני עורך דין הכוללת**: אני תושב הכפר... הכרתי, הכרות אישית

את המנוח/ה... אשר היה / הייתה בעל/ת מספר זיהוי... ואשר נפטר/ה בתאריך... והוא / היא היה / הייתה תושב/ת הכפר בו אני מתגורר. אני מצהיר שהמנוח/ה הנ"ל השאיר/ה אחריו / אחריה לאחר מותו / מותה את הנזכר/ת/ים להלן:... המנוח/ה השאיר/ה אחריו / אחריה צוואה על ירושה עוד בחייו / בחייה.[1]

אימות הצוואה מעניק לה את הצביון החוקי ההכרחי, לאחר מות המצווה, ומאפשר ליורשים הנזכרים בצוואה להגיש בקשה להוצאת צו על קיומה בנוסף לכל אדם אחר המעוניין בכך. תתפרסם מודעה על הגשת הבקשה בעיתונים הרשמיים והיומיים על מנת לאפשר להגיש התנגדות להוצאת צו קיום צוואה.

ניתן להגיש התנגדות על צו קיום צוואה במשך 14 יום ממועד הפרסום בעיתונים הרשמיים. על ההתנגדות לכלול: נושא ההתנגדות, הסיבות להתנגדות, המסמכים הרלבנטיים עליהם מסתמכת ההתנגדות, תצהיר בפני עורך דין שתומך בעובדות המצוינות בהתנגדות, ספח אגרה משולמת, ייפוי כוח במידה ומגיש ההתנגדות מיוצג על ידי עורך דין. ניתן להגיש התנגדות אם המצווה השאיר אחריו צוואה מאוחרת יותר מזו שהוגשה על מנת להוציא צו קיום צוואה, או שישנם פגמים בצוואה, או שהיא אינה מביעה את רצונו האמתי של המצווה או שהיא נערכה תחת השפעה בלתי הוגנת או תחת לחץ, איום או הפעלת כוח, או במקרה שאחד מן הנהנים ממנה השתתף בעריכתה. במקרים אלה ניתן להגיש התנגדות על מנת לבטלה[2].

יורש יכול להסתלק מחלקו בעיזבון **למען יורש אחר בלבד**: אם היורש האחר הוא בעל / אישה או בן / בת או אח / אחות של המוריש[3], בתנאי שיצהיר בכתב **על הסתלקותו מחלקו בעיזבון** בפני עורך דין או קאדי בזו הלשון: "הסתלקותי זו היא בהסכמתי המלאה ומרצוני החופשי ללא איום או כפיה או מעשה מרמה או הסתה ואני במלוא כוחי הנפשי והגופני". וכן: "הנני מסכים / מסכימה לסמכותו של בית דין זה להוציא צו קיום לצוואה הנ"ל מבלי לכלול את שמי בין היורשים ומבלי ששמי יקשר בשום חלק

[1] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 15.
[2] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 19.
[3] חוק הירושה, התשכ"ה - 1965, סע' 6 (ב).

שהוא של העיזבון עם חלוקתו לשאר היורשים". וכן: "הסתלקותי זו היא סופית ואין אפשרות לסגת ממנה". וכן: "אני מתחייב לחתום ו/או להיות נוכח או להתייצב בפני כל מוסד ו/או גוף ו/או רשות רשמית בכל הנוגע לעיזבון הנ"ל".

צריך שהצוואה תכלול סעיפים שיפרטו, יבהירו ויגדירו מהם הרכוש, בנכסי מטלטלין ומקרקעין, ואת אופן החלוקה. זאת, על מנת להסיר ספק וכדי למנוע פרשנויות שונות לגבי מה שמצוין בצוואה. הצוואה צריכה להיות מפורטת וידועה לכל אחד מן היורשים או למי שזכאי לחלק מן העיזבון. צריך להקפיד שהצוואה לא תהיה מעורפלת, חסרה ושלא יהיה ידוע עליה דבר. זאת, כדי שבית הדין יוכל לאמת את סעיפיה ואת תוכנה. צריך שהיא תתמקד במהות ההכרחית ותהייה מפורטת וברורה די הצורך, ולא ניתן להסתפק בדברי שבח ובתפילות ולזנוח את ההכרחי ובחשוב.[1]

לבסוף, ברצוני להפנות את תשומת הלב ולומר שעדיף בכתיבת הצוואה להסתמך על אנשים בעלי ידע בנושא, מה שמבטיח שהצוואה תהיה מובנת ותמנענה טעויות ומקרים של אי בהירות שעלולים לגרום לחילוקי דעות ולפרשנויות שונות. ברצוני להדגיש שצריכים לכתוב את הצוואה כאשר המצווה מוכן לכך מבחינה שכלית ומחשבתית, בטרם יפקדו אותו חוסר אונים וחולשה, כלומר בטרם יחלה במחלה שתביא למותו, על פי מה שהובא בהסברו של אל-אמיר א-סייד, עליו השלום, כפי שצוין בתחילת המאמר, וכדי למנוע שייפול בצוואה פגם, זיוף או שתתעורר סביבה מחלוקת, או שהיא תהיה בניגוד לרצונו של המצווה. עדיף גם לרשום את הצוואה בבית הדין הדתי כאשר המצווה עודנו בחיים, כדי למנוע בעיות וחילוקי דעות או זיוף או אובדן או דברים אחרים.

[1] צו קיום צוואה בתיק מספר 71/5, בית הדין הדתי הדרוזי, ערכאה ראשונה.

דוגמה לכתיבת צוואה

האל המנחה והמדריך ממך נבקש עזרה

בשם האל הרחמן והרחום

אין עזוז ואין כוח אלא באל העליון והאדיר, בו אתחשב ובו אבטח וממנו אבקש עזרה. ועתה לעצם העניין. כל נפש עתידה לטעום את טעם המוות והיא לא תדע על איזו אדמה תמות. השבח לאל הקיים לעד והחי לנצח שלעולם לא ימות. היות והצוואה היא דבר שהוא חובה ומעשה מבורך ומשענת לבעליה ביום הדין ומנהג דתי אותו התוו החכמים הטהורים והנפשות הזכות מקרב הראשונים ישרי הדרך וראשי הציבור, הפכה הצוואה לחובה מבחינה הלכתית וחוקית על כל מאמין הדבק באמונתו. חובה עליו שלא יוותר ללא צוואה, מתוך חשש פן יתקוף אותו המוות לפתע ומתוך התחשבות בבורא היקום וכדי להקל על בני המשפחה והצאצאים שיותיר אחריו. אי לכך, ביום _____שחל ב-_____לחודש _____שנת _____, הגיע או הגיעה אלינו פלוני או פלונית מן הכפר זה וזה, וביקש/ה מאיתנו שנערוך עבורו / עבורה בשמו / בשמה את הצוואה הזאת מתוך ציות ומתוך בחירה חופשית והוא / היא היה / הייתה במצב שנחשב תקין מבחינת ההלכה, במצב בריאותי תקין מבחינה נפשית וגופנית, כאשר אין שום דבר שיעכב בעדו / בעדה מלתת הצהרה זו, והוא / היא ציין / ציינה שכל מה שהאל ישתבח העניק לו מהבלי העולם הזה בר החלוף יתחלק כפי שיתואר להלן:

תוכן הצוואה

עד _____עד _____עורך _____

מאשר או מאשרת את התוכן

(חתימה) (חתימה) (חתימה)

תאריך _____

צו ירושה

צו ירושה הוא צו משפטי אותו מוציא בית הדין הדתי (או רשם הירושות) המאשר וקובע את שמות היורשים ואת החלק היחסי של כל יורש בעיזבון וכן מוצא צו זה כאשר הנפטר לא הותיר אחריו צוואה. צו הירושה אינו מביא בפירוט את אופן חלוקת הירושה, אלא הוא קובע מהן הזכויות הגלומות בירושה ומיהם יורשיו של הנפטר.

הירושה, על פי חוק הירושה, היא העברת רכוש הנפטר ליורש, על פי החוק. אם המנוח הותיר אחריו צוואה, הירושה נקראת ירושה על סמך צוואה והיורשים הם כל מי שנזכר בצוואה כיורש. העיזבון מחולק על פי החלוקה המפורטת בצוואה. במקרה שאין צוואה, נקראת הירושה ירושה על פי חוק, והיורשים הם קרוביו של הנפטר, על פי מפתח מוגדר הקבוע בחוק.

לפי סעיף 155 של חוק הירושה משנת 1965, צומצמה סמכות בתי הדין הדתיים בענייני ירושה ונקבעו לסמכות זו שני תנאים והם: (א) הסכמה מראש בכתב של "כל הנוגעים בדבר לפי חוק הירושה משנת 1965". (ב) חלקם של הקטינים היורשים בעיזבון, לא יפחת ביחס לאחרים על פי חוק הירושה.

כלומר, סמכות בית הדין הדתי להוצאת צו ירושה מותנית בהגשת הסכמה בכתב של כל הנוגעים בדבר לפי סעיף 155 של חוק הירושה משנת 1965. אם יש בין היורשים קטין או בלתי כשיר או נעדר שאין לו אפוטרופוס חוקי, רשאי בית הדין למנות לו אפוטרופוס על מנת שייתן את הסכמתו לסמכות בית הדין הדתי ולייצוגו בבית הדין, על פי תת הסעיפים (א) ו-(ב) של סעיף 155 של חוק זה.[1]

המוריש: הנפטר אשר השאיר אחריו עיזבון.

היורש: האדם הזכאי לירושה על פי החוק.

הירושה: העיזבון אותו מותיר המוריש, רכוש וכסף.

יש לצרף לבקשה את המסמכים ו/או התעודות הבאות[2]:

[1] חוק הירושה, התשכ"ה – 1965, סע' 155 (א,ב).
[2] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 14.

יש לצרף לבקשה שתי קבוצות של המסמכים הבאים (מקור אחד והעתק אחד)

"טופס בקשה להוצאת צו ירושה, חתום על ידי מגיש הבקשה (המעוניין לקבל את עיזבונו של הנפטר כיורש, כמנהל עיזבון או כמלווה לאחד היורשים), בו מצוין שם המוריש, תאריך פטירתו ושמות יורשיו".

לאחר מכן מוסר מגיש הבקשה תצהיר ואת התצהיר שלו מאשר עורך דין, או קאדי או ראש רשות מקומית.

אם מגיש הבקשה מיוצג על ידי עורך דין, יש לצרף ייפוי כוח מקורי או עותק נאמן למקור.

א. יש להגיש תצהיר של מגיש הבקשה ואדם נוסף (ולציין עובדות על פטירתו של המוריש וזהות יורשיו) חתום בפני מי שיש לו סמכות לכך, על פי החוק, כלומר, עורך דין או ראש רשות מקומית.

ב. תעודת פטירה מקורית או עותק נאמן למקור.[3]

הסכמת היורשים הזכאים בכתב לסמכות בית הדין (כלומר להתדיין בפני בית הדין) בפני עורך דין או ראש רשות מקומית.

אם מבין היורשים ישנו קטין או אדם בלתי כשיר או נעדר שאין לו אפוטרופוס, יש להגיש בקשה למינוי אפוטרופוס חוקי כדי להסכים לסמכות בית הדין ולייצוג בפני בית הדין.[4]

יש לשלם אגרה (טופס תשלום) ולאחר מכן לפרסם בעיתון במשך 14 יום (ולשלם את אגרת הפרסום)[5].

הערה: פטורים מתשלום האגרה בעל, אישה, הורה או בן של מי שנהרג בפעולה קרבית או בפעולת איבה או נפטר במהלך השרות הצבאי.

תצהיר של שני בוגרים (יכולים להיות מגיש הבקשה ואדם נוסף): הריני מצהיר בזאת כדלהלן: -

[3] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 15.
[4] חוק הירושה, התשכ"ה – 1965, סע' 155 (א,ב).
[5] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 17.

1. אני תושב הכפר _____הכרתי, הכרות אישית את המנוח/ה _____ אשר היה / הייתה בעל/ת מספר זיהוי _____ ואשר נפטר/ה בתאריך _____ הוא / היא היה / הייתה מתושבי הכפר בו אני מתגורר.
2. אני מצהיר בזאת שהמנוח/ה הנ"ל השאיר/ה אחריו / אחריה את היורשים ששמותיהם נזכרים להלן בלבד: _____
3. לא ידוע לי על קיום צוואה בעניין ירושה של המנוח/ה הנ"ל.
4. הצהרתי זו מוגשת לבית הדין הדתי הדרוזי הנכבד כדי לאשר את בקשת מגיש/ת הבקשה _____ להוצאת צו ירושה באשר לעיזבונו של המנוח/ה הנ"ל.

ניתן להגיש התנגדות על צו ירושה במשך 14 יום ממועד הפרסום בעיתונים הרשמיים. על ההתנגדות לכלול: נושא ההתנגדות, הסיבות להתנגדות, המסמכים הרלבנטיים עליהם מסתמכת ההתנגדות, תצהיר בפני עורך דין שתומך בעובדות המצוינות בהתנגדות, טופס פתיחת הליך (תשלום אגרה), ייפוי כוח במידה ומגיש ההתנגדות מיוצג על ידי עורך דין.[1]

מי יכול לרשת?

הדרך בה מתקיימת הירושה בישראל מבוססת על קרבת דם בין הורים לילדיהם. לפיכך, יורשי הנפטר הם הקרובים ביותר לו, האישה, הילדים, הורי הנפטר, נכדיו או קרובים אחרים, לפי תקנון הירושה. אפילו קרובים שטרם נולדו יכולים להיכלל בירושה ולהיות יורשים אפשריים של הנפטר, אם תאריך לידתם יהיה תוך 300 יום מתאריך הפטירה.

במקרה שאין יורשים לנפטר, בדרגות הקרבה המצוינות בחוק, יעבור העיזבון שלו לרשות המדינה אותה מייצג האפוטרופוס הכללי במשרד המשפטים.

[1] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 50.

חלוקת הירושה בין היורשים:

במקרה שאין צוואה, תחולק הירושה שווה בשווה בין הבעל או האישה של הנפטר ובין ילדיו. הבעל או האישה מקבלים חצי מן הירושה והילדים מתחלקים בחצי השני באופן שווה. בנוסף לחצי מכלל הרכוש זכאי הבעל או האישה לרשת את הריהוט ואת הרכב השייך לנפטר, אם היה ברשותו רכב. אלמנת הנפטר זכאית לערך של הכספים הנזכרים בחוזה הנישואין מתוך הירושה, ובמקרים מסוימים היא זכאית גם לדמי מזונות מתוך הירושה.

ירושה של נפטר שהותיר אחריו אישה ללא ילדים, מתחלקת באופן שווה בין האישה ובין הורי הנפטר או אחיו ואחיותיו. אם הורי הנפטר עודם בחיים מתחלקת הירושה בין האישה ובין הורי הנפטר באופן שהאישה מקבלת חצי מן הירושה והחצי השני מתחלק בין ההורים. אולם אם ההורים אינם בחיים תתבצע החלוקה בין האישה והאחים והאחיות של הנפטר באופן שהאישה תקבל שני שלישים מן הירושה והשליש השלישי יתחלק בין האחים והאחיות.

בן הזוג או בת הזוג מקבלים את כל הירושה במקרה שהנפטר לא הותיר אחריו ילדים או אחים / אחיות או הורים או הורים של ההורים (הורי הורים).

ההורים של הנפטר מתחלקים בכל הירושה באופן שווה רק במקרה שהנפטר לא הותיר אחריו אישה ולא היו לו ילדים. כלומר, אם הורי הנפטר עדיין בחיים (והנפטר לא הותיר אחריו אישה או ילדים). במקרה זה, אין לאחיו של הנפטר או לאחיותיו זכות על הירושה, למעט במקרה של הסתלקות יורש מזכותו בעיזבון עפ"י סע' 36 בחוק הירושה.

אבי המנוח (אם יש הורה אחד בלבד) ואחיו ואחיותיו מתחלקים בכל הירושה רק במקרה שהנפטר לא הותיר אחריו אישה ולא היו לו ילדים. אז מקבל אבי המנוח חצי מן הירושה והחצי השני מתחלק בין האחים והאחיות.

ירושת הנפטר אשר הותיר אחריו ילדים אבל לא הותיר אחריו אישה מתחלקת באופן שווה בין ילדיו. אם ילדיו של המנוח נפטרו גם הם, תתחלק הירושה בין נכדיו של המנוח. אם נפטר אחד מילדיו של המנוח לפניו, יעבור חלקו בירושה לנכדיו ויתחלק ביניהם בחלקים שווים. אם נפטר אחד מיורשיו של המנוח אחריו - יעבור חלקו של הנפטר ליורשיו על פי צו ירושה / צו קיום צוואה. **כלומר, יש לצרף לבקשה צו ירושה או צו קיום צוואה לטובת היורש הנפטר**.

ירושה של נפטר שלא היו לו ילדים ולא הותיר אחריו בן או אישה, הורי הנפטר או אחיו יתחלקו בירושה באופן שווה עם הורי ההורים של הנפטר ועם הבנים של נכדיהם.

ירושה של גבר ערירי עוברת לניהול **האפוטרופוס הכללי**, ונשמרת למשך מספר שנים על מנת שיורשים שיתגלו יוכלו לקבל את הירושה. לאחר חלוף התקופה הקבועה בחוק, עוברת הירושה למדינה.

יורש יכול לוותר על זכותו **למען יורש אחר בלבד**, אם היורש האחר הוא בעל / אישה או בן / בת או אח / אחות של המוריש[1], בתנאי שיצרף תצהיר בכתב **על הסתלקותו מן העיזבון** בפני עורך דין או קאדי בזו הלשון: "וויתורי זה הוא בהסכמתי המלאה ומרצוני החופשי ללא איום או כפיה או מעשה מרמה או הסתה או כל לחץ שהוא ושכנוע מצידו של איש, ואני במלוא כוחי הנפשי והגופני".[2] כלומר, הדבר נעשה מתוך רצון והסכמה. וכן: "הנני מסכים / מסכימה לסמכותו של בית דין זה להוציא את צו הירושה הנ"ל מבלי לכלול את שמי בין היורשים ומבלי ששמי יקשר בשום חלק שהוא של העיזבון עם חלוקתו לשאר היורשים". וכן: "וויתורי זה הוא סופי ואין אפשרות לסגת ממנו". וכן: "אני מתחייב לחתום ו/או להיות נוכח או להתייצב בפני כל מוסד ו/או גוף ו/או רשות רשמית בכל הנוגע לעיזבון הנ"ל".[3]

[1] חוק הירושה,התשכ"ה – 1965, סע' 6 (ב).
[2] תיק ירושה מספר 72/20, בית הדין הדתי הדרוזי (עכו).
[3] תקנות הירושה, התשנ"ח-1998, סע' 16.

בשם האל הרחמן והרחום

אחריות הורית משותפת וחזקת הגיל הרך[4]

כתב: עו"ד רמי טרביה, היועץ המשפטי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים.

ביום 2015/3/2 הוציאה שרת המשפטים דאז הגברת ציפי לבני כתב מינוי לוועדה לבדיקת הבחינות המשפטיות של האחריות ההורית המשותפת במקרה של גירושין. היא הורתה לחברי הוועדה וליושב הראש שלה (להלן: "הוועדה" או "וועדת שניט") לבדוק את הסידורים החוקיים הקיימים בנוגע לחלוקת האחריות ההורית והשותפות בין ההורים בתקופת הגירושין ובתקופה שלאחריה כלפי הקטין, כפי שנקבע בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות משנת 1965 (להלן: "חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות") המיושם בבתי המשפט לענייני משפחה ובבתי הדין הדתיים, ובכלל זה גם בדיקת האפשרות לשנות את עיקרון חזקת הגיל הרך בנוגע למשמורת (המשמורת ניתנת לאם עד שהילד מגיע לגיל שש) שקיימת ומיושמת כיום בהחלטות בתי הדין הנוגעים בדבר ובעלי הסמכות לכך על פי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות הנזכר לעיל.

כמו כן הורתה השרה בכתב המינוי לוועדה שמונתה לבדוק את האפשרות של שינוי ופיתוח המכניזם ושיטות הפעולה בבתי המשפט לענייני משפחה ובבתי הדין הדתיים בנושא טובתו המרבית של הקטין ובייחוד המשמורת עליו והסדרי הראייה שלו בין ההורים.

בראש הוועדה עמד הפרופ' דן שניט וחבריה האחרים היו אקדמאים מומחים בדרג גבוה בתחום מדעי החברה והתפתחות הילד וכן שופטת, עורכי דין, שני מומחים ממשרד המשפטים וממשרד הרווחה, ונציגים

[4] מאמר זה מסתמך בחלק ניכר מן המידע והפרוטוקולים שהוא מביא על דו"ח הביניים ועל הדו"ח הסופי של וועדת שניט לבדיקת הבחינות החוקיות של האחריות ההורית בגירושין ועל טיוטת חוק ההורים וילדיהם משנת 2013.

מטעם בתי הדין הדתיים, ארגוני נשים ואחרים.

באפריל 2008 הגישה הוועדה תקציר של המלצותיה בדו"ח הביניים (להלן: "דו"ח הביניים") שכלל הצעת חוק "הורים וילדיהם הקטינים" שעתידה להחליף את הפרק השני של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, ואשר מן החידושים החשובים ביותר שלה היה ביטול חזקת הגיל הרך שנזכר לעיל באופן סופי, מה שזכה לביקורות נוקבות מצד ארגוני נשים וכן להערות ולתגובות מן הציבור.

בספטמבר 2011 הגישה הוועדה את הדו"ח הסופי שלה לשר המשפטים לשעבר הפרופ' נאמן. מצד אחד, הדו"ח משלים את דו"ח הביניים שדן בדרכים לפיתוח ושינוי כלי העבודה והמכניזם בבתי הדין השונים בעניין יישום עיקרון טובתו המרבית של הקטין בכל הנוגע למשמורת והסדרי הראייה שלו בין ההורים, מצד שני, לאחר דיון בתגובות, בהערות ובדברי הביקורת אותם הגיש הציבור לוועדה, לאחר שפרסמה את דו"ח הביניים שלה וכן בזמן האחרון, התפרסם באמצעי התקשורת ששרת המשפטים דאז ציפי לבני הכניסה תיקונים קלים בהצעת החוק בנושא "הורים וילדיהם הקטינים" אשר התגבשה במסגרת דו"ח הביניים של הוועדה ואשר הוגשה לוועדת השרים לענייני חקיקה. מלבד השינויים הקלים לא היה כל שינוי עקרוני בין הצעת החוק של שרת המשפטים הגב' לבני ובין הצעת החוק של שר המשפטים שלפניה הפרופ' נאמן במרבית הנושאים של הצעת החוק "ההורים וילדיהם הקטינים" הראשונית.

המניע העיקרי למינוי "וועדת שניט" ולתחילת עבודתה היה, ביסודו של דבר, אמנת "זכויות הילד" של האו"ם משנת 1989 (להלן: "האמנה") שאושרה בארץ באופן סופי ומדינת ישראל הצטרפה אליה בשנת 1991. במסגרת אמנה זו, התחייבו 188 המדינות שהצטרפו אליה ואישרו אותה להסדרת האחריות ההורית כלפי הילד במקרה של גירושין ולפעולה למען שמירה על זכויות הילד בכל התחומים ובכלל זה התחום החומרי. מבחינה חומרית, מדובר בייחוד בדמי המזונות המיועדים לילדים והאחריות ההורית המשותפת עליהם. במתכונת האמנה הנ"ל ועל הרקע שלה, מינה שר המשפטים לשעבר חיים רמון וועדה לבדיקת נושא דמי המזונות לילדים בישראל בראשותו של הפרופ' פנחס שיפמן אשר הגישה את הדו"ח הסופי שלה לשר המשפטים לשעבר הפרופ' יעקב נאמן בסוף שנת 2012 [1].

[1] הוועדה הממונה לבדיקת נושא דמי המזונות לילד בישראל אשר הגישה את הדו"ח

הרכב וועדה זו היה דומה במידה רבה להרכב וועדת שניט וכן אופן עבודתה וההמלצות שלה. יחד עם זאת, בתחום דמי המזונות לילדים הציעה הוועדה נוסחה חישובית מהפכנית, במידה רבה, לקביעת דמי המזונות ועל הטלת תשלומם במסגרת הצעת חוק "זכות הילד לתמיכה כלכלית - 2012" ואשר מתבססת ביסודה על עיקרון ההשתתפות המלאה של שני ההורים בהוצאות על הילד, באמצעות קביעת קריטריונים ברורים ובניית בסיס מפורט ומשותף לכל המקרים. מבחינה זו, יתקיים דיון בהצעת החוק לאחר שתגובש סופית ותיכלל בסדר היום של הכנסת בזמן המתאים ובהזדמנות המתאימה. זאת בשל חשיבותה של הצעת חוק זו והשפעותיה על בתי הדין הדתיים בארץ.

עד הגשת דו"ח הביניים הנזכר לעיל, דנה וועדת שניט במושג "אחריות הורית" על רקע סעיפי האמנה הבינלאומית[2] והעקרונות שהוגדרו בה בעניין הקשר ההדדי בין הילד והוריו וזכויות הילד המתבססות על יישום עיקרון הטובה המרבית של הילד וההשתתפות ההורית בהגשמתה באמצעות נתינת עדיפות ומרכזיות עליונה אשר באמצעותה יקבע הקשר שבין ההורים הגרושים או הפרודים עם הילד שלהם ובמיוחד עניין המשמורת עליו ותדירות ואופן הפגישות עמו והראייה שלו ומה שנובע מכך. כמו כן האזינה הוועדה לסקירות של מומחים בתחומי הפסיכולוגיה ההתפתחותית של הילד ובתחום מדעי החברה אודות ההיבטים החוקיים והמשפטיים, זאת, על מנת שיתאפשר לה להגיש את המלצותיה בכל הנוגע לביטול חזקת הגיל הרך בנושא המשמורת והחלפתה בהטלת אחריות משותפת ופעילה על כל אחד משני ההורים הגרושים כלפי הילד, ולא רק באמצעות קבלת אפוטרופסות עליו והמשמורת של האם, כפי שהמצב הוא כעת על סמך חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

כפי שנאמר קודם לכן, הרי העבודה המשלימה של הוועדה, לאחר הגשת דו"ח הביניים, הייתה דיון בדרכים לאפשר כלי עבודה ואופן הפעלתם וכן דרכי עבודה אידאליות חלופיות או נוספות שבאמצעותן ובעזרתן יוכלו בתי הדין האזרחיים והדתיים להגיע להשגת טובתו המרבית של הילד, כפי שמתבקש, במקרה של גירושי ההורים, בתיק המסוים המונח לפניהם,

שלה לשר המשפטים לשעבר נאמן באוקטובר 2012.

[2] סעיף 3(1) שבו הגדרת הטובה המרבית של הילד כ-primary consideration וסעיף 18(1) שבו מוגדרת אחריותם של ההורים לגבי ילדיהם כ-primary responsibility.

ולהכריע בנושאי המשמורת על הילד והסדרי הקשר בין ההורים וילדיהם והסדרי הראייה. למטרה זו, דנה הוועדה בסידורים החוקיים הקיימים והנהוגים בארץ כעת ואשר מחייבים הגשת דו"ח של עובד סוציאלי או המלצות של מומחה או של יחידת הסיוע הסוציאלי לבתי המשפט לענייני משפחה ולבתי הדין הדתיים וכן באפקטיביות של סידורים אלה, בתועלת המעשית שבהם, בהתאמתם למציאות ובאופן השימוש בהם. זאת, בהשוואה לסידורים החוקיים ולכלי העבודה הקיימים ונמצאים בשימוש בתי המשפט הרלבנטיים בכמה ממדינות המערב כמו אוסטרליה, ניו זילנד, ארצות הברית, קנדה ובריטניה. זאת, לאחר שהוועדה האזינה לסקירות של מומחים חיצוניים בתחומי מחלות הנפש, פסיכולוגיה, פסיכואנליזה, מרפאות לבריאות הנפש ופסיכולוגיה התפתחותית ושיקומית.

יש לציין שהצעת החוק "הורים וילדיהם – 2013" אותה הגישה השרה לבני מבוססת גם על המלצות שתי וועדות נוספות שדנו באחריות ההורית למימוש זכויות הילד עלי פי האמנה, הראשונה היא וועדת המשנה לנושא "הילד ומשפחתו" בראשותה של ד"ר תמר מורג והוועדה הראשית שבמסגרתה פעלה וועדת המשנה הנ"ל והיא "הוועדה לבדיקת העקרונות הבסיסיים בתחום הילד ומשפחתו ויישומם בחקיקה"[1].

מן ההשוואה בין המצב המשפטי הנוכחי ואופן העבודה של בתי המשפט בארץ לבין בתי המשפט המקבילים להם בארצות המערב שנזכרו לעיל הסתבר שהמגמה הבסיסית והעקרונית במדינות המערב, באופן כללי, היא העדפת פתרון סכסוכים בין ההורים בכל הנוגע לילד שלהם בצורה ידידותית ומוסכמת ובדרך של הגעה לישוב הסכסוך באופן שתגובש תכנית הורית משותפת. רק במקרים קשים נעזרים בתי המשפט בארצות המערב במומחים שמעריכים את המצב המשפחתי ומגישים את המלצותיהם שמטרתן לממש את טובת הילד ואת טובת משפחתו. בארץ, הסתבר שפעולות החקיקה האחרונות בתחום ענייני המשפחה ופתרון סכסוכים משפחתיים היא בסך הכל התחלה טובה אולם היא איננה מספיקה כדי להתקדם למצב הקיים במדינות המערב. משום כך גיבשה הוועדה הצעות לתיקון החוקים והתקנות של סדר הדין אשר עוסקות באופן ההסתייעות בחוות דעת מומחים. בכל שלב של ההתדיינות המשפטית יש להסתייע במומחים, בכל מקרה שהוא, כדי שטובת הילד תזכה למעמד ההולם אותה בהליך המשפטי.

[1] שנת 2003 ביוזמת משרד המשפטים.

בתי המשפט לענייני משפחה ובתי הדין הדתיים נעזרים, בהליכים בהם הם עוסקים שקשורים בתינוקות ובילדים, ובמיוחד בנושאי המשמורת והסדרי הראייה בין הורים גרושים או פרודים, בדו"חות של עובדים סוציאליים או בדו"חות או חוות דעת של מומחים או בחוות דעת של יחידת הסיוע לבתי המשפט על פי החוקים השונים ברי התוקף. נציין ביניהם את ההסדרים הנזכרים בסעיף 5(ג) של חוק בתי המשפט לענייני משפחה משנת 1995, בסעיף 2(ג) של חוק בתי הדין הדתיים (יחידות הסיוע) משנת 2011 ואשר לפיהם פונים בתי הדין ליחידות הסיוע ומורים להם להגיש דו"ח או חוות דעת מומחה לאחר שהצדדים הופנו אליהן על פי החלטה מפורטת, זאת, במידה ויש בכך צורך חיוני ודחוף והיות והדו"ח של העובד הסוציאלי מן הלשכה הסוציאלית אינו ממלא את היעד או שאין אפשרות מלכתחילה לקבל דו"ח של עובד סוציאלי בעניין זה. כמו כן, נוהג בבתי המשפט, באופן כללי, ההסדר המוגדר בסעיף 20 של פקודת הראיות משנת 1971 [2]באשר להגשת דו"ח או חוות דעת מומחה על ידי הצדדים לבית המשפט בעניין המשמורת והסדרי הראייה של הילדים בין ההורים המסוכסכים, אשר מונע מהם להגיש חוות דעת או דו"ח נוסף מטעמם כל עוד בית המשפט מינה מומחה או יועץ מטעמו לעסוק בעניין שהועלה בפניו. על פי הסדר זה בפקודת הראיות הנזכרת לעיל ובסעיף המקביל 8(ג) של חוק בתי המשפט לענייני משפחה, נקבע בסדרי הדין של בתי המשפט האזרחיים לענייני משפחה בסעיף 258 י"ב (ז) שהצדדים לעניין אינם יכולים להגיש חוות דעת מומחה מטעמם בטרם יבדוק בית המשפט אפשרות של קבלת החלטה על פי סעיף 8(ג) של חוק בתי המשפט לענייני משפחה.

ההגבלות בסעיפים שלעיל באשר להגשת חוות דעת או דו"ח מומחה לבית המשפט מטעם הצדדים מצד אחד וחקיקת חוקים על הקמת יחידות סיוע סוציאלי מצד שני, הן, כפי שציינו קודם לכן, סימן מבשר טובה והוכחה ברורה למגמה החוקית ובהתאם לה המשפטית, המעודדת פתרון סכסוכים משפחתיים ובייחוד בכל הנוגע למשמורת על הילדים והסדרי הראייה והחינוך שלהם, באופן ידידותי ובדרכי שלום ובמסגרת הסכמים מרצון בין הצדדים אשר מתמקדים בטובת הילד ובהענקת עדיפות עליונה לטובתו.

על מנת לפתח את הכלים המעשיים המצויים בשימוש בתי המשפט בעת הנוכחית לשם הקביעה מהי טובתו המרבית של הילד ויישומה ועידוד הצדדים המסוכסכים להגיע לפתרונות ולתכנית הורית מוסכמת

[2] פקודת הראיות (נוסח חדש), התשל"א – 1971.

ומקובלת עליהם באמצעות החלטות בית הדין בנושאי המשמורת והסדרי הראייה של הילד על ידי ההורים וכן חינוכו, באופן כללי, ולאחר שבית הדין האזין למומחים הרלבנטים בכלל הנושאים, הציעה וועדת שניט להשתמש במספר דרכים וכלים במהלך ההליך המשפטי. כתוצאה מאותן הצעות הוכנסו כמה תיקונים ותוספות להסדרים החוקיים הקיימים על מנת לחזק את הגישה הכללית הקיימת ולפתחה מבחינת עידוד הפתרונות בדרכי שלום ומתוך רצון והסכמה, בכל הנוגע לילד. בנוגע להסתייעות בתי המשפט בחוות דעת של פסיכיאטר מומחה ובאנשי מקצוע מומחים אחרים על מנת לממש את טובתו המרבית של הילד במסגרת ההליך המשפטי, הציעו חברי וועדת שניט שהסתייעות זו תוגבל למקרים קשים ותיושם באופן זהיר ובדוק. זאת, משום שהדבר נמשך, בדרך כלל, זמן ארוך, ועלול לגרום לילד נזק מורלי ונפשי ומשום, שבדרך כלל, ניתן לפתור את חילוקי הדעות באמצעות העובד הסוציאלי ולהשתמש במומחה במקרים בהם לא ניתן להסתפק בעובד הסוציאלי. כמו כן, הוועדה עודדה להסתייע ביחידות הסיוע הסוציאלי של בתי המשפט[1] משום שיש להן התמחות מגוונת במספר תחומים ועבודתן משפיעה לטובה על המצב הנפשי של הילדים והקטינים ומסבה נזק קטן בלבד. בנוסף לכך, הן יכולות לתקשר בין הצדדים על מנת להגיע לפתרון מהיר יחסית. רק במקרים של כישלון ובמקרים קשים ובייחוד כאשר ההורים או אחד מהם סובלים ממחלה או מבעיה נפשית ואחריותו ההורית כלפי הילד מוגבלת, יכולה יחידת הסיוע להעביר את הטיפול במצב למומחים לאחר שהיא מגישה את המלצותיה לבית המשפט, אשר הוא מצדו ממנה את המומחה או דוחה זאת. על כל פנים, מעדיפה הוועדה שמינוי המומחה שיגיש דו"ח או חוות דעת ייעשה על ידי בית המשפט מאשר על ידי אחד הצדדים בהליך המשפטי.

בנוסף למה שנזכר לעיל, הרי באשר להסתייעות במומחים ומינויים מטעם בית הדין היו חברי הוועדה סבורים שיש לתת חשיבות לטיפול בחסר הברור בהרמוניה ובכוללנות בעבודה ובדרך העבודה של המומחים השונים. זאת בשל השוני בדרך העבודה בין מומחה אחד לשני ואי קיומה של שקיפות ובסיס ברור ומשותף למומחים השונים, ובייחוד בכל הנוגע לבדיקות המקצועיות הרבות והמגוונות. הוועדה ייחסה את הסיבות לשוני

[1] בימים אלה מתגבשים הפרטים הסופיים במשרד המשפטים ובמשרד הרווחה להקים יחידת סיוע ליד בתי הדין הדתיים הדרוזיים, כיישום לחוק בתי הדין (יחידות סיוע) משנת 2011.

ולחילוקי הדעות בין המומחים לחסר ולצורך בקיום קורסי הכשרה בנושא ניסוח וכתיבת דו"חות וחוות דעת מקצועיות של המומחים והגשתן לבתי המשפט, כפי שמקובל אצל העובדים הסוציאליים. כמו כן, הגיעה הוועדה למסקנה מן ההתרשמות שלה ומן הבדיקות שערכה שבתי המשפט מנסים ברבים מן התיקים והמקרים להזמין דו"ח של עובד סוציאלי באשר לעניין הנדון, בשלב מוקדם, ולעתים עוד בטרם נערך דיון מוקדם כלשהו בנוכחות הצדדים ובטרם האזין להם בית המשפט. זאת, בשל העובדה שבית המשפט מתחשב בעומס התיקים המצטברים לטיפולן של הלשכות הסוציאליות ולמחסור בעובדים סוציאליים, ועקב כך לאיחור הוודאי בקבלת דו"ח עובד סוציאלי עד לתחילת הדיון בהמלצותיו בבית המשפט. על סמך זה, המליצה הוועדה לאמץ סידור אחר ואשר לפיו על בית המשפט, בראש ובראשונה, לכנס ישיבה בנוכחות הצדדים על מנת להאזין להם ולוודא את הצורך בקבלת דו"ח מעובד סוציאלי על מנת להגיע להסכמה, או במידה ויחידת הסיוע שליד בית המשפט ממליצה על כך, ולבטל את הסידור האוטומטי הנהוג עכשיו לפיו נותן בית המשפט הוראה על קבלת דו"ח עובד סוציאלי, סידור שבמהלך הזמן הסתבר שההליך המשפטי אינו זקוק לו במקרים מסוימים. כמו כן, המליצה הוועדה שהזמנת דו"ח עובד סוציאלי וסולם העדיפויות של התיקים יקבעו על סמך מועד הגשת הבקשה או התביעה ופתיחת התיק בבית המשפט ולא על סמך מועד קבלת ההחלטה של בית המשפט בעניין קבלת דו"ח באשר לתיק מטעם העובד הסוציאלי. בדרך זו, לא ייקח בית המשפט בחשבון בהחלטתו לקבל דו"ח את האיחור האפשרי בהליכים המשפטיים כתוצאה מן הלחץ והעומס בלשכות הסוציאליות, כפי שצוין קודם לכן.

המסקנות וההמלצות המעשיות של וועדת שניט הביאו להצעות להכנסת תיקונים בחקיקות קיימות ובייחוד הצעת החוק הבסיסית של חוק "הורים וילדיהם" משנת 2013 [2]. מבין ההצעות לתיקונים היה תיקון ההגדרות בפסקה 6(ג) של סעיף 1 של חוק בתי המשפט לענייני משפחה, הוספת טקסט בנושא מינוי מומחה רק לאחר קבלת דו"ח עובד סוציאלי או המלצה מיחידת הסיוע שליד בית המשפט בסעיף 8 של חוק בתי הדין לענייני משפחה, הוספת טקסט דומה בסעיף 2 של חוק בתי הדין הדתיים (יחידות

[2] וועדת שניט קראה לחוק זה בשם "חוק הורים וילדיהם הקטינים" ובסעיף הראשון הגדירה את הילד כקטין. ההצעה האחרונה של השרה לבני הייתה להשמיט את המילה "קטינים" מן הכותרת ומן ההגדרה.

הסיוע), תיקון סעיף 258ז של סדרי הדין בבתי המשפט האזרחיים אשר עוסק בסדר הטיפול בבקשות הנובעות מן התביעות השונות, הוספת סעיף 258ט לסדר הדין בבתי הדין האזרחיים המסדיר את הגשת התביעות בענייני קטינים, הוספת סעיף 258י"ב לסדרי הדין בבתי המשפט האזרחיים המסדיר את עניין הגשת חוות דעת מומחה לענייני משפחה לבית המשפט, הוספת סעיפים לסדרי הדין בבתי המשפט האזרחיים המסדיר את עניין הגשת תביעות בנושאי האחריות ההורית והצורך לארגן פגישה בין הצדדים ביחידת הסיוע שליד בית הדין למטרת היכרות, חילופי מידע ותיאום ראשוני על מנת להתקדם לקראת בחירת הדרך המתאימה לפתרון המשבר בין ההורים בנוגע לילדיהם.

הצעת חוק הורים ולידיהם – 2013 (אשר נקרא בתחילה על ידי הוועדה: "הורים וילדיהם הקטינים") במתכונתה האחרונה, אותה הגישה השרה לבני, מבססת את מעמדם העצמאי של הילדים ומעניקה לו מרכזיות וממזגת במסגרתו זכויות מיוחדות של הילד שהעיקרית שבהן היא הזכות לגדול ולהתפתח כאדם עצמאי. זאת, על ידי שינוי המושגים המצויים כעת בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, בכל הנוגע לזכויות ולחובות המוטלות על ההורים, והמרתן במושג "אחריות הורית משותפת". זאת, היות והילדים הם בעלי זכויות עצמאיות ללא תלות בהוריהם, וזוהי חובתם ואחריותם המשותפת של ההורים, להבטיח ולממש עצמאות זו ולתת לה מקום מרכזי ומעמד עליון. כמו כן, יש לשתף את ההורים ולהאזין להם, באשר למה שנוגע בכך. באופן מעשי, זכויות הילדים על פי הצעת החוק הפכו למרכז הכובד והחשיבות ואינם תוצאה מן האפוטרופסות של אחד מן ההורים או שניהם עליהם אלא תוצאה של האחריות ההורית המשותפת כלפי הילדים.

בסעיף ההגדרות של הצעת החוק, הוא סעיף 2, הוחלף המונח קטין במונח ילד וילדה. זאת, על מנת להבליט את המעמד הטבעי והעצמאי של הילדים במשפחה ואת הקשר הטבעי עם ההורים ולבטל את האפוטרופסות של ההורים על הילדים כבסיס לקשר המשפחתי ביניהם ולהחליף אותה באחריות ההורית המשותפת הנובעת מהיותם של הילדים צאצאיהם של ההורים בלבד.

הפרק הראשון של הצעת החוק, בסעיפים 3 – 6 נושא את הכותרת "זכויות הילדה והילד". זהו ציטוט מדויק של העיקרון "טובת הילד" באמנה הנזכרת לעיל (בסעיף 3 של האמנה) ושימוש לגביו בהגדרה "עיקרון בעל עדיפות עליונה "primary consideration" ולא רק עיקרון מרכזי, בכל ההליכים בהם עוסקים בתי הדין, מוסדות הרווחה והרשויות השונות. כמו

כן, כולל פרק זה ציטוט מלא של זכויות הילד המפורטות בסעיף 4 של האמנה. הפרק השני שהם סעיפים 7 – 14 של הצעת החוק ואשר נושא את הכותרת "האחריות ההורית להתפתחות הילד ולגידולו" מבטל את סעיפי הפרק השני של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.[1] זאת, בהתאם לגישה הכללית החדשה של הקשר ההורי המשותף עם הילדים, על פי הצעת החוק, אשר מבטלת את האפוטרופסות כבסיס לקשר זה, כפי שנאמר קודם לכן. היות והמעמד החוקי החדש קובע בברור שכאשר ההורים נפרדים האחריות המשותפת שלהם כלפי הילדים נותרת בעינה, והם מתחלקים ביניהם במימוש האחריות ההורית על ידי הבטחת התנאים שממממשים את טובתו המרבית של הילד, שיתוף הילד בהחלטות הקשורות בו והאזנה לעמדתו במקרים בהם הילד מסוגל להביעה. שיתוף הפעולה בין ההורים על מנת לממש את האחריות ההורית המשותפת, גם במקרה שהם נפרדים, נחשב להנחה בסיסית ויש צורך להגיע להסכמות מרצון או בעזרת צד שלישי בטרם פונים למערכת בתי המשפט.

סעיף 9 בפרק השני של הצעת החוק מבטל מבחינה מעשית את חזקת הגיל הרך הנזכרת בסעיף 25 של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות ומבטל את הגישה המסורתית אשר יושמה בבתי המשפט ואשר לפיה ההורים הם בעלי הזכות על הילד ולאחד מהם תהיה המשמורת הבסיסית ואילו השני יהיה ההורה המשני שהקשר שלו עם הילד יהיה מוגבל. במקום זאת תבוא "ההורות המשותפת" על מנת לממש את טובתו המרבית של הילד שתיחשב בעלת עדיפות עליונה, באמצעות מחויבות של שני ההורים למלא את כל צרכיו המגוונים של הילד, להשתתף השתתפות פעילה בהתפתחותו ובחינוכו ולקיים קשר מתמיד, הדוק וישיר עמו ולא רק להסתפק בחלק המוקצה להורה בזמני הראייה או במגורים עם הילד.

כפי שציינו קודם לכן, נציגי המוסדות התומכים בזכויות האישה בצד נציגי בתי הדין הדתיים במדינה, מקרב חברי הוועדה, הביעו את התנגדותם לביטול חזקת הגיל הרך. אולם עמדתם הייתה עמדת מיעוט. על מנת להקל על הפער והקוטביות בדעות בין חברי הוועדה, הציעו רוב חברי הוועדה את ההסדר הכלול בסעיף 10(ד) של הצעת החוק אשר מעדיף שמירה על איזון בחיי הילד אשר טרם הגיע לגיל שנתיים ולקיחה בחשבון

[1] ביטול הסעיפים 14 – 17, 18(א), 19, 22 – 25, 27, 28א ו-32 ויחד עם זאת להשאיר את הסעיפים של הפרק הראשון (1 – 13א) ושל הפרק הכללי (68 – 77) תוך תיקון הסעיפים 25, 26, 33, 28 – 29, 32 – 33, 38, 64, 68, 76 ו-77.

את האופן והמידה של השתתפות כל אחד מן ההורים בגידולו של הילד, בשלב זה של חייו, כאשר קובעים משמורת לאחד משני ההורים, ובהתאם לכך גם את הסדרי הראייה והקשר ההורי באופן כללי, בכך, באופן מעשי, נקבעה חזקה משפטית חדשה אשר, לפי המלצות הוועדה, תהיה ניסיונית, בשלב הראשון שלאחר חקיקת החוק.

הצעת החוק עוסקת גם בהפרת הסכם האחריות ההורית המשותפת או ההסדרים המשותפים על ידי אחד מן ההורים ומציעה להטיל עונשים מוקלים על הצד המפר החל מניסיון להפנות אותו להגעה להסכם חדש עם ההורה השני, הפנייתו ליחידת הסיוע הסוציאלי שליד בית המשפט ועד לחיובו לשלם פיצוי להורה האחר. המטרה באי הטלת עונשים כבדים היא, על פי הצעת החוק, מניעת יצירת נתק בין ההורה המפר את ההסכם לילד, ועקב כך, אי מילוי האחריות ההורית של אותו הורה כלפי הילד.

בסעיף 17 עוסקת הצעת החוק בסמכות בתי הדין הדתיים, וביניהם, כמובן, בתי הדין הדתיים הדרוזיים. הסעיף קובע שבכל מקרה שבית דין דתי יוסמך להכריע באחד מנושאי האחריות ההורית, הוא יפעל על פי סעיפי חוק הורים וילדיהם. פירושו של דבר, שבתי הדין הדתיים מחויבים, בעבודתם השיפוטית, לפעול במסגרת החוקית החדשה המשותפת לבתי המשפט האזרחיים ובתי הדין הדתיים גם יחד.

למעשה, עבודתה של וועדת שניט והמלצותיה במסגרת דו"ח הביניים והדו"ח הסופי ובייחוד הצעת החוק הנ"ל, הם עניין נרחב ביותר ואין באפשרותנו להקיף אותה במסגרת סקירה קצרה זו, זאת בשל מגוון הנושאים בהם טיפלה הוועדה באופן יסודי. היא טיפלה בהם מבחינה סוציולוגית, מבחינה פסיכולוגית וכמובן מבחינה משפטית, ובראש הנושאים בהם טיפלה היה יישום עקרונות האמנה הבינלאומית, ועל בסיס זה, ניסיתי להביא סקירה על הגישה החדשה ועל השינויים המוצעים בהצעת החוק. בכל מקרה, לפי דעתי האישית, השפעת הצעת החוק על הפרק התשיעי של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית משנת 1962 (להלן: "חוק המעמד האישי")[1], בכל הנוגע למשמורת, להסדרי הראייה, לקשר בין ההורים לילדיהם ולנוהלי העבודה של בתי הדין הדתיים הדרוזיים וההחלטות, כפי שהם מקבלים אותן עכשיו, בעניין זה, היא השפעה זעירה ובמרבית המקרים אין סתירה עם המקובל כעת בבתי הדין הדרוזיים, והיא לא עתידה לשנות את

[1] הפרק "על המשמורת".

דרך העבודה הבסיסית המקובלת בבתי הדין לפני שהם מגיעים להחלטה. הצעת החוק מוסיפה קריטריונים ושיקולים לקביעת הקשר בין ההורים הדרוזים הפרודים או הגרושים לילדיהם.

מסקירה קצרה של הפרק התשיעי של חוק המעמד האישי אשר עוסק בנושא המשמורת. עולה כי בסעיפים 54 ו-55 שהאם מועדפת מבחינת המשמורת על הילד וחינוכו בעת שהנישואין מתקיימים וגם לאחר שהיא נפרדת מבעלה, אם מתקיימת לגביה הכשירות הדרושה לכך והיא: עליה להיות בוגרת, שפויה בדעתה, אמינה, בריאה בגופה, מסוגלת לחנך את הילד ושלא תהיה נשואה למי שאינו קרוב משפחה של הילד מצד האם (תנאי הכשירות הנדרשים למשמורת גם לגבי מי שאיננה האם). הסעיפים הבאים של פרק המשמורת עוסקים בנישואין של בעלת המשמורת עם קרוב משפחה לילד ובהעברת המשמורת לבעל הזכות שבא אחריה. לאחר מכן, מטפל הפרק במקרה שלא קיימות נשים קרובות משפחה לילד או שהן בלתי כשירות למשמורת והעברת המשמורת, במקרה זה, לקרובות משפחה מצד האב בהתאם לסדר הירושה, ולאחר מכן מטפל הפרק בשכרה של בעלת המשמורת. סעיף 64 בפרק המשמורת קובע כי המשמורת של האם על בנה מסתיימת כאשר הוא מגיע לגיל שבע, ובאשר לבתה - כאשר היא מגיעה לגיל תשע. בגילאים אלה, על פי מה שקובע סעיף זה, האב צריך לקחת את הילד, ואם האב אינו זמין על מנת לקבל את המשמורת, קובע הסעיף הנ"ל כי יש לשלם דמי משמורת לקרובה ביותר לילד מבין בנות המשפחה של הבעל. כמו כן, במקרה זה יש להשאיר את הילדה הנתונה למשמורת אצל בעלת המשמורת ולא למסור אותה למי שאינה קרובת משפחתה. סעיפים 65 ו-66 קובעים כי יש למנוע את העברת הילד או הילדה הנתונים למשמורת על ידי האם או האב ולהוציאם ממקום הישוב בו גר ההורה שאינו בעל המשמורת ללא הסכמת ההורה האחר וברשותו ועל פי התנאים הנזכרים בסעיפים האלה.

באופן עקרוני, ברגע הראשון שמעיינים בהצעת החוק, צריכה להיות לה השפעה בעלת משמעות על עבודת בתי הדין הדתיים הדרוזיים ועל ההחלטות שהם מקבלים, בכל הקשור ליישום סעיפים 54 ו-64 בשלמותם. אולם הדרך המשפטית המיושמת במציאות והמקובלת בבתי הדין הדתיים הדרוזיים בהחלטותיהם בנושא המשמורת, העברתה, הסדרי הראייה, קביעת הקשר בין ההורים לילדיהם ונתינת עדיפות ראשונה במעלה ומרכזיות לטובתו של הילד, כל אלה מתאימים לחידושים המוצעים מצד אחד, ומיושמים על פי העקרונות הדתיים הדרוזיים מצד שני. יתירה מזאת,

רוצה אני לומר, ללא הגזמה, שהדרך בה נוהגים בתי הדין הדתיים הדרוזיים מזה זמן רב, היא דרך חלוצית בתחום זה והיא על פי העקרונות בהם דוגלת וועדת שניט והצעת החוק אותה גבשה הועדה, מבחינות רבות. למרות שנוסח החוק בסעיף 54 של חוק המעמד האישי קובע שהמשמורת והחינוך של הילד והילדה יהיו בידי האם בעלת הכשירות, באופן אוטומטי בעת קיום הנישואין ובמקרה של היפרדות, ולמרות שנקבע גיל בו המשמורת של הילד או הילדה עוברים מן האם אל האב, גם כן באופן אוטומטי, ובמיוחד העובדה שמאלצים את האב לקבל אליו את הילד או הילדה למשמורת בגיל שנקבע על פי סעיף 64, הרי בתי הדין הדתיים הדרוזיים ממזגים בהחלטותיהם, המיישמות את הוראות חוק המעמד האישי, בין העקרונות הדתיים ובין ההתפתחויות של התקופה הנוכחית והצרכים הנובעים מהן, כל עוד מיזוג זה אינו עומד בסתירה להלכה שלנו.

בתי הדין הדתיים הדרוזיים, כאשר הם מטפלים בענייני המעמד האישי של בני העדה הדרוזית, ובכללם עניינים של ילדים והקשר עם הוריהם, אימצו, לאורך השנים וכעיקרון בסיסי, את הניסיון לפשר ולאחות את הקרע בין הצדדים המסוכסכים. קודם כל מנסים בתי הדין לעשות זאת בעצמם, לאחר מכן מנסים למצוא פתרונות מרצון בעצמם ולאחר מכן באמצעות צד שלישי, שהם נכבדים ואנשי דת ברי סמכא או באמצעות עובדים סוציאליים. אולם במקרים קשים המובאים בפני בתי הדין הדתיים הדרוזיים ואשר אין מנוס בהם מהתרת חוזה הנישואין בין ההורים, גם במקרים אלה פועלים בתי הדין על מנת שהצדדים יגיעו להסכם כולל מרצון שיכלול גם הסדרי משמורת וראייה, חינוך הילדים והקשר של ההורים אתם. במקרה שהצדדים נכשלים להגיע להסכמה ביניהם או שהם חלוקים ביניהם ביחס להסדר מסוים, בית הדין מנסה בעצמו לסייע לצדדים להגיע להסכם משביע רצון, ורק לאחר שלב זה, מעביר בית הדין את ענייני הילדים לבדיקת העובד הסוציאלי המומחה ומבקשת ממנו להגיש דו"ח על כך. כאן יש לציין שבתי הדין הדתיים הדרוזיים מיישמים את עיקרון טובתו המרבית של הילד ומעניקים לה עדיפות ראשונה במעלה בדרך של ניסיון לפתור סכסוכים בדרכי שלום ומתוך רצון, בכל הקשור לילדים, מה שמפחית את הנזק המורלי והנפשי של הילדים אשר יכול להיגרם כתוצאה מן הסכסוכים וההליכים המשפטיים בין ההורים אשר עלולים להימשך זמן רב. עקב כך, ובנוסף למה שצוין, הרי שהשימוש באמצעים בהם משתמשים בתי הדין הדרוזיים בפתרון סכסוכים הנוגעים לילדים, מתבצע באופן הדרגתי. בתחילה, ניסיון להגיע לפתרון בדרכי שלום, לאחר מכן הסתייעות בעובד הסוציאלי ורק לאחר מכן פנייה למומחים ורק במקרים

בהם המצב מחייב זאת, כמו מקרים של הופעת מחלת נפש אצל אחד מן ההורים. דרך פעולה מעשית זו בטיפול בתיקים היא אחת מהמלצות וועדת שניט ומן ההמלצות המופיעות בהצעת החוק ובהסברים הנלווים לה.

בהחלטות שקיבלו בתי הדין הדתיים הדרוזיים בנושאי המשמורת, הסדרי ראיית הילדים והקשר בין ההורים וילדיהם, עמדה לנגד עיניהם של בתי הדין, קודם כל, טובת הילד. זאת באמצעות בדיקה מדוקדקת של פרטי הסכסוך, מרכיביו, סיבותיו והרקע שלו וקבלת תמונה ברורה על פי דו"חות שמגישים העובדים הסוציאליים כדי שיתאפשר להם לקבל את ההחלטה הנכונה שתשרת את טובת הילד ותציב אותו במרכז התעניינותם של שני הוריו, מה שעשוי להביא את בית הדין הדתי הדרוזי להחליט בניגוד למצב החוקי כפי שבא לידי ביטוי בסעיפים 54 ו-64, במידה וטובת הילד מחייבת זאת ויש בכך צורך. זאת, תוך לקיחה בחשבון של המגבלות הנובעות מעניין קרובי המשפחה (מצד האם) וקרובות המשפחה מצד האב, במידה וקיימות. למשל, בית הדין הדתי הדרוזי מחליט בניגוד לחזקת המשמורת האוטומטית של האם, כפי שקובע סעיף 54, ובניגוד למועד העברת המשמורת אל האב, כפי שקובע סעיף 64, במקרים בהם טובת הילד מחייבת זאת. למעשה, אינני זוכר בשנים האחרונות תיק שבו הורה בית הדין להעביר את המשמורת מן האם אל האב באופן אוטומטי לאחר שהילד הגיע לגיל שבע או הילדה הגיעה לגיל תשע. כמו כן, אינני זוכר תיק בו לא נערכה בדיקה מדוקדקת של כישורי בעל המשמורת הנוכחי ובעל המשמורת המיועד וכן של הסביבה המשפחתית, בית הדין קיבל דו"ח של עובד סוציאלי והאזין לילד עצמו. בית הדין מעניק חשיבות עליונה, קודם כל, לטובת הילד. כמו כן אינו נוהג לפי הנוסחה המשפטית הקובעת ש"יש לאב עדיפות לקחת את הילד" באופן אוטומטי, כפי שקובע סעיף 64. בתי הדין הדתיים הדרוזיים מחליטים בנושאי הילדים בהתאם לקריטריונים ולשיקולים שנזכרו לעיל ואשר עולים בקנה אחד עם העקרונות הדתיים ויישומם. היות וטובת הילד כרוכה גם בגידולו באופן נכון ובחינוכו על פי המנהגים והמסורות הדרוזיים תוך שיתוף פעולה בין שני ההורים על מנת לעצב את אישיותו ולשמור על מהלך התפתחותו התקינה וזה הדבר העיקרי, אפילו אם יישומו מחייב ניתוח שונה של הסעיף בחוק המעמד האישי. הדבר נובע, ברוב המקרים, מן השינויים וההתפתחויות התרבותיות והחברתיות הדינמיות שפוקדות גם את העדה הדרוזית. זאת, בתנאי שהדבר אינו עומד בסתירה לעקרונות הדתיים.

באופן כללי, בתי הדין הדתיים הדרוזיים משתמשים ומסתייעים בעובדים

סוציאליים ובמרכזי התקשורת החברתית כדי להתגבר על המכשול הדתי המונע מבני הזוג הגרושים להיפגש ולתקשר ביניהם על מנת לקבוע את הסידורים ולהשתתף באופן שווה בחינוך הילדים ולהמשיך את הקשר הראוי והטבעי ביניהם ובין הילדים ולממש את טובתם המרבית. כמו, מתווים בתי הדין הדתיים הדרוזיים בהחלטותיהם תכניות מובנות מראש כדי לקבוע את מהות הקשר בין הילדים והוריהם ואשר, מצד אחד, משרתות את טובת הילדים ומצד שני מונעות, ככל האפשר, פריצת חילוקי דעות בין ההורים מחדש על נושאים הנוגעים לקשר בינן לבין הילדים והן תורמות ליציבות ביחסי המשפחה ומונעות נזקים שעלולים לפגוע בילד. עד כתיבת שורות אלה, אין ספק שבתי הדין הדתיים הדרוזיים הצליחו ליישם את העיקרון הדתי ולא לפגוע בו ובו בזמן לפעול לטובת העניין ולשרת את טובת הילד.

עם כל האופטימיות שמביאה עמה מגמת החידושים המצויה בהמלצות וועדת שניט והצעת החוק שהיא פרי עבודתה, נותרו שאלות רבות ומקרים המחייבים את בתי הדין הדתיים הדרוזיים להתמודד עימם ולהפעיל מידה רבה של שיקולים חברתיים ודתיים הנוגעים לעדה הדרוזית ולמצוא פתרונות הוגנים בהחלטותיהם. כמו ניסיונות להפעיל לחץ על הנשים המתדיינות בבתי הדין לוותר על זכויות כספיות תמורת קבלת משמורת, ובייחוד כאשר מדובר בילד בגיל הרך. במרבית המקרים, בחברה שלנו, קיים הבדל ברור במצב הכלכלי בין האישה לגבר לטובתו של הגבר, מה שמחזק את מעמדו של הגבר מראש, מתחילת ההליך המשפטי, ומקנה לו יתרון ועליונות בבקשתו ללקיחת המשמורת מן האם, בשל מצבו הכלכלי העדיף המאפשר לו לספק את צרכי הילדים. בייחוד, בא הדבר לידי ביטוי במקרים בהם אין מניעה שהאב יקבל את המשמורת. כמו כן, נוהגים בתי הדין הדתיים הדרוזיים לשתף את הילדים בסכסוכים המשפטיים, במקרה שאין מגיעים להסכמה בדרכי שלום, כאשר מדובר בגיל הרך ומתחת לגיל שש, בניגוד לרגיעה היחסית שמקנה יישום התבנית של חזקת הגיל הרך הנהוגה כעת, מה שעלול להסב, ללא ספק, נזקים גדולים לילדים.

בתי הדין הדתיים הדרוזיים הם טריבונל משפטי. אולם, בשל מעמדם ופועלם הם ממלאים תפקיד חברתי חשוב ביותר בקביעת היחסים החברתיים והמרקם החברתי בין בני העדה, באופן כללי, בין בני המשפחה, בין ההורים, בין בני הזוג הגרושים וביניהם ובין ילדיהם. זאת, באמצעות יישום הכללים והעקרונות החברתיים והדתיים, המנהגים והמסורות, וביסוסם של כללים אלה בתודעה. ההלכה שלנו ברורה ויציבה אבל היא גם סובלנית ומתקדמת ומאפשרת לבתי הדין לנקוט בגמישות ולקחת

בחשבון שיקולים שונים שעשויים לשרת את בני העדה הדרוזית. השיקולים וההמלצות אליהן הגיעה וועדת שניט והצעת החוק שלה אינם סותרים את העקרונות הדתיים, במרבית המקרים, וניתן ליישמם באמצעות התאמות נחוצות לגבי בני העדה וצרכיהם החברתיים והדתיים. זאת, על מנת ליצור התאמה לדרישות התקופה ולנצל את ההתפתחויות במחקרים בתחום מדעי החברה לטובת העדה הדרוזית ולשירותה.

בשם האל הרחמן והרחום

נישואי תערובת אצל הדרוזים

כתב: מר נדים ח'ניפס
המזכיר הכללי של בתי הדין הדתיים הדרוזיים

בספרו של האל ישתבח ויתעלה נאמר: "אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה. בזאת צפונים אותות לאנשים הנמלכים בדעתם". (נכונים דברי האל)

היקום כולו מבוסס על עיקרון הזוגיות. כל דבר, בחיים אלה, הוא בצורת זוג, כך נהג האל בבריאתו. ניתן לומר שהנישואין, לאורך תולדות האנושות, החלו עם הזיווג הראשון שהיה בין אדם וחוה[1] מושג הנישואין התפתח עם הזמן מבחינת הטקסים, האמצעים והמטרות, לאורך ההיסטוריה. החברות האנושיות היו ריכוזים או שבטים ששרר ביניהם מצב של סכסוך, מצד אחד, והשתלבות בטבע, מצד שני. הדבר חייב נישואין בתוך הקבוצה או השבט עצמו. במידה והיו קיימים נישואין מחוץ לשבט, הרי הדבר היווה המשך לפשיטות ומעשי השוד והביזה שהיוו מאפיין ביחסים בין הקבוצות השונות. עד שבאו הדתות האליליות ואחריהן הדתות המונותאיסטיות והסדירו את הקשר בין אותן קבוצות מצד אחד, ובין אנשי הקבוצה בינם לבין עצמם מצד שני, ובכלל זה את קשרי הנישואין. זה מסביר את הטקסים הנלווים לנישואין ברחבי תבל. יתר על כן, מדינות אירופה אשר נהוגות בהן צורות חדשות של נישואין (נישואין חופשיים) מקיימות גם הן טקסים כאלה כחלק מן המסורות, לפני רישום הנישואין במוסדות הממשלתיים.

ראוי לציין שחוקי חמורבי משנת 1790 לפני הספירה כללו חומר משפטי שהיה הראשון מסוגו. הם אסרו כל קשר אינטימי והבאת ילדים מחוץ למסגרת הנישואין שהיו מותנים בכריתת חוזה בין שני בני הזוג[2].

[1] מתוך: ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית- http://ar.wikipedia.org/wiki

[2] הנישואין לאורך הדורות- http://www.adamw7wa.com/blog/article .

לחברות האנושיות בעולם היו תבניות שונות של נישואין שהצורות שלהן וסוגיהם היו שונים וכללו: שיתוף מיני, נישואין קבוצתיים, ריבוי בעלים, ריבוי נשים (פוליגמיה), נישואין בין גבר אחד ואישה אחת (מונוגמיה). להלן נפרט כל אחד מסוגי הנישואין הללו בקצרה[3]:

א. שיתוף מיני:[4]

זוהי התבנית הזוגית הראשונה אשר הייתה נהוגה בשחר האנושות. משמעותה של צורה זו שלגברים בחברה מסוימת הייתה זכות משותפת על הנשים בחברה ללא כל הגבלות של זוגיות. זוהי מערכת דומה לשיתוף המיני הנהוג אצל בעלי החיים ללא חוקים או ערכים, ללא כללים המסדירים את הזוגיות וללא יראת כבוד כלפי האישה בחברה.

ב. נישואין קבוצתיים:[5]

סבורים שצורה זו של נישואין הייתה נפוצה בחברות הפרימיטיביות בתקופות הקדומות. על פיה היו מספר גברים יכולים להינשא למספר נשים שיהיו משותפות להם. אולם סוג זה של נישואין נדיר בזמן הזה וקיים רק במקרים בודדים יוצאי דופן לחלוטין.

ג. ריבוי בעלים:[6]

בצורה זו של נישואין מספר גברים נשואים לאישה אחת, בין אם הגברים הם אחים או קרובים או משבטים שונים. זוהי צורת נישואין שמרבית הדתות המונותאיסטיות מתנגדות לה והחוק מטיל עליה עונשים, ומשום כך היא נדירה.

ד. ריבוי נשים (פוליגמיה):[7]

[3] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

[4] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

[5] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

[6] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

[7] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

על פי מתכונת זו גבר אחד מתחתן עם מספר נשים. החברות הקדומות התירו נישואין עם מספר רב של נשים בעוד שהחברות האסלאמיות הגבילו את הנשים למספר מסוים שאינו עולה על ארבע נשים ובתנאים מסוימים, לפיהם יש לשמור על צדק ביחס לכל הנשים, אותו קבע האל יתעלה כתנאי להתרת ריבוי נשים.

ה. נישואין בין גבר אחד ואישה אחת (מונוגמיה):[1]

זוהי המתכונת המשפחתית המקובלת במרבית החברות האנושיות, לפיה בעל אחד ואישה אחת נקשרים ביניהם לכל החיים. זוהי הצורה המקובלת ביותר והקלה ביותר, והיא מייצגת את הבסיס היציב לטיפול בילדים ולחינוכם.

באשר לנישואין בין בני לאומים שונים, דתות שונות, עדות שונות או אפילו שבטים שונים, יש שמקבלים אותם ויש שדוחים אותם, ויש לכך סיבות שונות. למשל: צרפת עודדה נישואים בין הערבים של אלג'יריה והצרפתים במטרה להפוך את אלג'יריה לצרפתית. משום כך, הייתה קיימת דחייה של נישואין אלה מבחינה מדינית, אולם דחייה זו פחתה וגברה ההסכמה לכך לאחר שהמטרה של נישואין אלה לא הייתה קיימת עוד.

הנישואין המעורבים בעיני הדתות המונותיאסטיות השונות. אמר האל יתעלה: "אל תינשאו למשתפות (עובדות אלילים) עד אשר תהיינה מאמינות. אמה מאמינה טובה היא ממשתפת (עובדת אלילים), אף אם זו תקסום לכם. ואל תינשאו למשתפים (עובדי אלילים) עד אשר יהיו מאמינים, ועבד מאמין טוב ממשתף (עובד אלילים), אף אם זה יקסום לכם. אלה קוראים לבוא אל האש, ואילו אלוהים קורא לבוא אל גן עדן ולזכות במחילה כאשר ירשה. הוא מבאר את אותותיו לאנשים למען יזכרו".[2]

בתקופת הבבלים ובייחוד לאחר שלטון חמורבי נאסרו הנישואין מחוץ לשבט. במקרים בהם היו נישואין כאלה הם הביאו למלחמה בין השבטים[3].

לאחר מכן, עם הופעת הדתות האליליות (פגניות) והדתות המונותאיסטיות, נקבעו חוקים ומנהגים לנישואין שהייתה חובה ללכת לפיהם, שכן אם לא -

[1] אוניברסיטת בבל - צורות הנישואין (2)- http://www.uobabylon.edu.iq/uobcoleges/lecture.

[2] פרשת הפרה, 221.

[3] הנישואין לאורך הדורות- http://www.adamw7wa.com/blog/article

היו הנישואין בטלים מבחינה דתית וחברתית[4]. כאן ברצוננו לציין שהדתות הקפידו על מה שקבע חמורבי שיש לחתום על חוזה בין שני בני הזוג לפני הנישואין, על מנת שיקבלו צביון חוקי.

באשר לנישואין בין בני הדתות השונות, הרי היחס אליהם שונה מדת למשניה. שאלת הנישואין בין בני הדתות השונות, ובייחוד הדתות המונותאיסטיות, נשארת אחת הבעיות שזקוקות לפתרונות שיכבדו את העקרונות הקדושים אך לא יבטלו את הרגשות האנושיים הכנים בין בני שני המינים. למשל: היהדות פתרה דילמה זו ואסרה נישואי תערובת המושתתים על הטבע האנושי. היא מנעה מיהודי להתחתן עם מי שאיננו יהודי, היות והיהדות רואה במי שאינו יהודי עובד אלילים. על כן, היהדות אינה מתירה נישואי יהודי או יהודיה עם מי שאיננו יהודי משום שהזהות היהודית של הילד נקבעת על ידי האם ולא על ידי האב. משום כך, מוצבים בפני האישה היהודיה מכשולים כאשר היא רוצה להינשא למי שאיננו יהודי. באסלאם, שלא כמו ביהדות, הגבר הוא הקובע את זהותו הדתית של הילד בשל מספר סיבות, היות והגבר המוסלמי רשאי להינשא לאישה המאמינה באחד מן הספרים הקדושים (מן הדתות המונותאיסטיות), אך לא האישה המוסלמית. הנצרות מסכימה לנישואי תערובת "מותנים" לעומת הסירוב היהודי המוחלט לנישואי תערובת והסירוב החלקי באסלאם. הנצרות מסכימה לנישואי תערובת, אך במספר תנאים: **(12)"אל השאר אני אומר ואל האדון (האל): אם לאיש מאמין יש אישה בלתי מאמינה והיא רוצה להישאר אתו, אל יעזוב אותה. (13) ואישה שיש לה בעל בלתי מאמין והוא חפץ להישאר אתה, אל תעזוב היא אותו. (14) כי הבעל שאינו מאמין מקודש באשתו, והאישה שאיננה מאמינה מקודשת בבעלה. אם לא כן, בניכם טמאים, ואילו עתה קדושים הם"**[5]. יושב ראש המרכז הקתולי להסברה האב עבדו אבו כסם מבהיר ש"אם ישנה אהבה הדדית בין שני אנשים משתי עדות שונות הכנסייה אינה מונעת נישואין ביניהם. אבל, על בן הזוג שאיננו נוצרי לחתום על התחייבות לפיה יקבלו הילדים חינוך נוצרי, עליו להתחייב לכך ואז יוכל להישאר בדתו". הוא מוסיף: "אנו מכבדים את חרות האדם ומסתכלים על האדם כערך אנושי"[6]. זאת למרות שהנצרות, בימי הביניים, לא התירה נישואין בין יהודים

[4] הנישואין לאורך הדורות- http://www.adamw7wa.com/blog/article

[5] פרק ז'.

[6] לבנון: "נישואי תערובת בין בני דתות שונות, עדות דתיות שונות ואזרחויות

ונוצרים והיו אף כמה עדות נוצריות שאסרו על חבריהן להינשא עם בני עדות אחרות. הכנסייה הקתולית אסרה על נישואי תערובת בין בני העדות הנוצריות. הנטייה הדתית הזאת השפיעה על החוקים שנחקקו באירופה שאסרו, במשך מאות בשנים, נישואי תערובת.

הגדרה של מספר מושגים הקשורים בנישואין:

א. הגדרת הנישואין: הנישואין בשפה הערבית פירושם התחברות, היווצרות זוג. נאמר: נישא למשהו: התחבר אתו. אנשים נישאו: התחתנו זה עם זה. הנישואין וההתחברות הם בעלי משמעות אחת[1].

מבחינת המושג, הרי זהו הקשר המחבר בין **גבר** שנקרא בעל **ואישה** שנקראת רעיה, בת זוג, על מנת להקים **משפחה**. הנישואין הם קשר מוכר ויש לו ביסוס **בחוק בחברה ובדת**,

ב. הגדרת הנישואין המעורבים: הנישואין המעורבים הם נישואין בהם בני הזוג שונים מבחינת דתם או העדה הדתית אליה הם משתייכים או אזרחותם[2].

ג. **הגדרת נישואין אזרחיים**: אזרחי מבחינה לשונית: תואר שנגזר מציביליזציה שפירושה: תרבות, התקדמות והתפשטות האזורים המיושבים[3].

נישואין אזרחיים מבחינת המושג: "תקנה חוקית המבוססת על הסכמה הדדית מרצון של גבר ואישה, לקשור עצמם יחד למטרת ביסוס חיים משותפים ביניהם, ולטיפול ועזרה הדדית לטובתם המשותפת. זאת כפי שמוגדר בחוק"[4].

שונות"http://www.zenit.org/ar/articles.

[1] ויקיפדיה http://ar.wikipedia.org/wiki/

[2] לבנון: "נישואי תערובת בין בני דתות שונות, עדות דתיות שונות ואזרחויות שונות - http://www.zenit.org/ar/articles.

[3] נישואין אזרחיים - הגדרתם וההתייחסות אליהם בחוקי ההלכה האסלאמית - תחסין בירקדאר - http://www.risalaty.com/article1.php.

[4] נישואין אזרחיים - הגדרתם וההתייחסות אליהם בחוקי ההלכה האסלאמית - תחסין בירקדאר - http://www.risalaty.com/article1.php.

נישואין אזרחיים משמעותם כדלהלן:

המדינה היא אשר עוסקת בארגון נישואין מעין אלה באמצעות חוקים אותם היא מחוקקת והיא זו אשר מכריעה בסכסוכים הנובעים מהם, ללא כל כפיפות להנחיות דתיות מטעם גורם דתי. הנישואין האלה נחשבים חילוניים על פי עיקרון הפרדת הדת מן המדינה. התנאי שנישואין אלה ייחשבו מוכרים הוא שהם ייערכו בפני הפקיד המוסמך לכך. אם הנישואין בין בני הזוג נערכו בנוכחות האפוטרופוס ובנוכחות עדים, והתמלאו כל הדרישות והתנאים, הם אינם ברי תוקף כל עוד לא נערכו בפני הפקיד המוסמך לכך[5].

הנישואין האזרחיים נוצרו באירופה והיו תוצאה של הסרת ההגמוניה של הכנסייה מן המדינה. החל משנת 1556 החלו צווים מלכותיים שהוצאו באירופה לעסוק בנישואין. בצרפת יצא צו על הסדרת הנישואין (בשנת 1697) והוא פורסם באותה שנה. כאשר פרצה המהפכה הצרפתית בשנת 1789 ושמה קץ לשלטון הכנסייה, הנישואין לא היו כפופים עוד להשפעה כנסייתית כלשהי, היות והרשות האזרחית קיבלה לידיה את עניין הנישואין ואת התקנות המסדירות אותם. מה ששרת את השלטונות האזרחיים בעניין זה הייתה ההתנגדות עליה הכריז מרטין לותר במאה ה-16 להשקפת הכנסייה הקתולית לגבי הנישואין. הוא התנגד לטענתה של הכנסייה שהנישואין הנם סוד משבעת הסודות וטען שהנישואין הם: עניין טבעי, אזרחי.

הדבר עורר סערה בקרב אנשי החוק ובקרב דעת הקהל, מה שאילץ את המלך לואי ה-16 לפרסם החלטה, בשנת 1787, לפיה יכולים אלו שאינם קתולים להינשא בפני פקיד בית המשפט הכנסייתי. לאחר מכן יצא, בשנת 1792, צו הקובע שהנישואין יערכו אצל ראש העיר. בשנת 1804 החלו ליישם את הנישואין האזרחיים בעידודו של נפוליון בונפרטה, בעקבות המהפכה הצרפתית אשר שמה קץ לחוקים ולתקנות שכונו "ריאקציוניות"[6].

ייסוד הנישואין האזרחיים:

הנישואין האזרחיים נחשבים אחת מתוצאות המהפכה הצרפתית אשר

---

[5] ד"ר כבארה, עבד אל-פתאח, נישואין אזרחיים וחוק המעמד האישי הלבנוני, עמוד: 41, בהוצאת דאר א-נפאאס, בירות.

[6] ד"ר כבארה, עבד אל-פתאח, נישואין אזרחיים, עמוד: 34.

התחוללה בשנת 1789 ויוזמיהם היו מנהיגי אותה מהפכה. לאחר מכן, בשנת 1804 חקק נפוליון חוק בעניין זה. לאחר מכן, התפשטו הנישואין האזרחיים במרבית מדינות אירופה. בתורכיה ובטוניס נקשרו הנישואין האזרחיים בשמם של כמאל אתא תורכ וחביב בורגיבה[1].

יישום הנישואין האזרחיים בעולם כיום:

במדינות אירופה ואמריקה מיושמים הנישואין האזרחיים. הם נחשבים חובה בצרפת, גרמניה, שוויץ, בלגיה, שבדיה, איטליה, יוגוסלביה, רומניה, נורווגיה, מונקו, לוקסמבורג, ברזיל, אמריקה הלטינית ורוסיה. הם נחשבים כאפשרות בחירה באנגליה, ארצות הברית, יוון, ספרד, תורכיה וטוניס[2].

מחקרים וסטטיסטיקות מן העולם הערבי[3]

כמה מן המחקרים והסטטיסטיקות בעולם הערבי ייחסו את הסיבות לנישואי תערובת, ובייחוד נישואין של צעיר ערבי עם צעירה זרה, לחולשת תחושת האחריות כלפי המשפחה והמולדת והערכה מוטעית של התוצאות העתידיות. הצעיר הערבי מוצא בסוג זה של נישואין הבטחה של יציבות כלכלית ונפשית, בנוסף לאזרחות הזרה אותה הוא רוכש ואשר הייתה חלום שהוא נכסף להגשימו. לכך יש להוסיף את קלות המגע עם תרבויות אחרות ואת הפתיחות לגבי כל העדות והנתינויות, בין אם הן ערביות או זרות. הסוציולוגיה של המשפחה מדגישה שהסיבות השגרתיות לכאורה לנישואי תערובת שהן גובה ההוצאות על המוהר והדרישות שדורשת משפחת הכלה מן החתן וכנראה שגם הכלה עצמה, אינן אלא השקפות שאין להן אחיזה במציאות, משום שנישואי התערובת כשלעצמם הם מקור לבעיות בכל רחבי העולם בשל אורח החיים השונה.

הפסיכולוגיה והסוציולוגיה מצביעות על כך שישנן מחלוקות ברורות אפילו בדעות. חלק סבורים שהנישואין נושאים אופי מורכב בשל השוני במנהגים ובמסורות ובפרט לאחר שבאים ילדים לעולם, בעוד שאחרים סבורים כי זוהי תופעה ציבילזטורית של פתיחות כלפי תרבויות אחרות, שאין מנוס

[1] נישואין אזרחיים - הגדרתם וההתייחסות אליהם בחוקי ההלכה האסלאמית - תחסין בירקדאר - http://www.risalaty.com/article1.php.

[2] נישואין אזרחיים - הגדרתם וההתייחסות אליהם בחוקי ההלכה האסלאמית - תחסין בירקדאר - http://www.risalaty.com/article1.php.

[3] הסיבות העיקריות לנישואי תערובת בחברות הערביות - http://maktoob.omg.yahoo.com/news.

ממנה.

הפסיכולוגיה של המשפחה מגדירה את הנישואין כהבנה הדדית ומפגש זוגי, נפשי ואנושי בין הבעל והאישה והם מושתתים על בסיס זה. ההגדרה המשפחתית מדגישה את הצורך שיהיה מפגש של ערכים חברתיים ואנושיים בין הגבר והאישה כדי שהנישואין יצליחו, בנוסף לחשיבות שבני הזוג יהיו מאותה סביבה עצמה ואפילו מאותה חברה ודת.

ביחס לנישואי התערובת, הגדרת הנישואין שונה היות וקיים שוני בשפה, במנהגי החברה, בתרבות וגם בדת, ועקב כך הקשר הופך למורכב. על מנת להתגבר על שוני זה ולהביא להצלחת הנישואין, מייעצים החוקרים העוסקים במשפחה שאחד מבני הזוג יוותר ויתורים נרחבים כדי שקשר זה יוכל להימשך, שכן אם לא - אזי נישואי התערובת צפויים לכישלון בשל הקושי להתרגל לבן הזוג השני. ואולי הגורם החשוב ביותר לבעיות בנישואין בין בני דתות שונות הוא: רגישותו של נושא זה - נישואי התערובת - והתסבוכות הרבות הכרוכות בו. אלה מחייבים בדיקה ועיון מדוקדק בכל הסיבות הגורמות לנישואין אלו להסתיים בצורה דרמטית, בחלק מן המקרים. אפשר לראות בנישואין אלה פנים נוספות של המאבק בין התרבויות והדתות בזעיר אנפין. זאת, היות וההתאמה מבחינה תרבותית ודתית ומבחינת המנהגים היא מן הגורמים החשובים ביותר להתמדתם ויציבותם של הנישואין. בנוסף לכך, חוזה הנישואין הדתי נותן כבוד לקשר הזוגיות ומהווה ערובה ליציבות המשפחה ונותן כבוד לאישה הרעיה.

נישואין אזרחיים והחוק הישראלי[4]

על פי החוק הישראלי, כל ענייני הנישואין והגירושין הם בסמכות בתי הדין והמוסדות הדתיים במדינה, בין אם הם יהודיים, אסלאמיים, נוצריים או דרוזיים. כל בית דין או מוסד דתי עוסק בענייני המעמד האישי הנוגעים לבני הדת אותה הוא מייצג. חוק זה מהווה המשך לחוק הנישואין והגירושין אשר נהגו לפיו בתקופת המנדט הבריטי, וקודם לכן בימי השלטון העותומאני. הוא עונה על רצונן של כל העדות הדתיות.

יש לציין, שהחוק האזרחי הישראלי מכיר בנישואין אזרחיים ובכלל זה בנישואין בין ישראלים מבני דתות שונות, במידה ונישואין אלה התקיימו בארצות אחרות, בתנאי שהם נערכו על פי החוק לפיו נוהגים באותה

[4] http://www.iba.org.il/arabil/arabic..

מדינה. במקרה זה, מכיר משרד הפנים בנישואין ורושם אותם בתעודות הזיהוי. באשר לנוהלי הגירושין בין שני בני זוג בנישואי תערובת שהתקיימו במדינה אחרת, הרי יש חוק מיוחד שמסדיר זאת ומאפשר לבית המשפט העליון להתיר את חוזה הנישואין, אם הרשויות הדתיות המופקדות על כך מסרבות לעשות זאת.

נישואין אזרחיים ונישואי תערובת לפי הדת הדרוזית

האל יתעלה יצר סדר וארגון לטבע ולכל הברואים ופירט סדר זה בספרי הקודש ובהלכות. הוא נתן לאדם כבוד רב כאשר עשה אותו לנזר הבריאה ולממלא מקומו עלי אדמות. אולם הוא אילץ אותו, בתמורה לכך, לנהוג על פי עקרונות הלכתיים והתנהגותיים שמטרתם להגן עליו מפני יצרים ותשוקות ונטיות לב שטניות, וכמו כן להגן על החברה ולהשליט צדק בעולם.[1]

"אלוהים מצווה לנהוג ביושר ולגמול חסד ולתת לקרוב המשפחה הנזקק, והוא אוסר על התועבה ועל המגונה ועל הרשעה. הוא דורש זאת מכם למען תיזכרו"[2].

מבין הכללים המבססים את יראת השמיים והצדק אותן התקין האל, הם אלה שמסדירים את יחסי המשפחה וחובות וזכויות ההורים והילדים, ובראשם של יחסים אלה עניין הנישואין והקשר בין הגבר לאישה.

אם נתעלם מכותרת המאמר או מכל שם אחר שניתן לנושא, וכדי להימנע מלטעות בהגדרה, הרי לאחר שהסברתי קודם כמה מונחים הקשורים לנישואין, ועל מנת למנוע פקפוק באמת, הרי המסר שלי נוגע לכל סוגי הנישואין הבלתי חוקיים לפי האמונה הדרוזית. בייחוד נוכח העובדה שהדבר ממנו אנו הדרוזים סובלים בעיקר הוא בעיות שהן תוצאה מעשית של נישואי תערובת. אי לכך, אין מנוס מלגעת בתופעה חמורה זו ולעסוק בתוצאותיה כמו זהותם של הילדים, ענייני ירושה ומשמורת וכדומה. בשל חשיבותו של נושא זה נגעתי במספר נקודות חשובות מבחינה אובייקטיבית, דתית וחברתית. כולי תקווה שהמסר שאני מבקש להעבירו אכן יגיע ליעדו.

חוזה הנישואין הדתי נותן כבוד לקשר הזוגיות ומהווה ערובה ליציבות

[1] נישואין אזרחיים ונישואי תערובת, השיח' סאמי אבי אל-מנא - א-דחא - גיליון 3 - יוני 2011 - sub9.http://thisisagreatidea.com.

[2] פרשת הדבורה, 90.

המשפחה ונותן כבוד לאישה הרעיה.

חוק המעמד האישי של הדרוזים הוא חוק מתקדם וקרוב לחוק האזרחי מבחינות רבות ואף עולה עליו, בכל הנוגע לשוויון בין בני הזוג ולדאגה לצדק ביניהם[3].

חוזה הנישואין הוא חוזה דו צדדי, פומבי ובעל צביון דתי. הוא נערך בהסכמה וקבלה מצד שני הצדדים במושב עריכת החוזה בנוכחות עדים, שמספרם לא יפחת מארבעה. יש לקבוע מהו המוהר ואם יהיה מיידי או דחוי כולו או חלקו. יש לקבל את הסכמתו של האפוטרופוס כעניין מחייב בנישואי הדרוזים, ובכך יש שמירה על המשפחה ועל הערכים החברתיים. כמו כן, מותנים הנישואין בגילם של בני הזוג[4]. הם נערכים על פי המנהגים הנהוגים בחברה, ואחד התנאים הוא ששני בני הזוג יהיו בני העדה הדרוזית. נישואי תערובת אסורים, כלומר נישואי דרוזי עם מי שאיננה דרוזית ונישואי דרוזית עם מי שאינו דרוזי. כמו כן קיים איסור על ריבוי נשים, ואסור לגבר דרוזי להינשא לשתי נשים, ואם יעשה כך יהיו נישואיו עם האישה השנייה בטלים.

מסיבה זאת, ומשום שהאל יתעלה קבע כללים ברורים לכל השאלות הכרוכות בהתנהגות האדם, כמו שכתוב: "דבר לא השמטנו מן הספר" (המקנה, 38) הרי שום חקיקה אזרחית אינה יכולה לבוא במקום החקיקה הדתית. כמו כן, חוזה הנישואין, באופן מיוחד, זקוק לסוג של הגנה דתית, שכן צריך שבני הזוג יחושו שהחוזה ביניהם אינו רק חוזה שותפות מתוך בחירה חופשית (החוזה הוא חוק המחייב את שני הצדדים) בו מוגדרות הזכויות והחובות על פי האינטרסים והרצונות, אלא הוא חסד מן האל אותו הוא מעניק לבני האדם והאל קבע לו יסודות וכללים. אמר האל יתעלה: "אחד מאותותיו הוא שצר לכם נשים כעצם מעצמכם למען תדבקו בהן, והשכין ביניכם אהבה וחמלה. בזאת צפונים אותות לאנשים הנמלכים בדעתם". (בני ביזנטיון, 21) משום כך, הרי כל בדיקה או תיקון או חקיקה בתחום זה דורשת עיסוק במקורות הבסיסיים מצידה של כל עדה ואין זה נושא פתוח לכל מי שנפשו חפצה בכך או לבעלי נטיות והשקפות שונות. הגבלה זו, בעניין מוסד הנישואין, טובה לחברה. התנהלותה של כל קבוצה

[3] נישואין אזרחיים ונישואי תערובת, השיח' סאמי אבי אל-מנא - א-דחא - גיליון 3 - יוני 2011 - sub9.http://thisisagreatidea.com.

[4] גיל הנישואין הוא 18 לגבר ו-18 לאישה, על פי תיקון לחוק הישראלי משנת 2013.

או עדה על פי חוקיה המיוחדים באשר למעמד האישי היא ערובה טובה ליציבות הכללית ולהמשכיות. הגיוון שבין הדתות והאמונות אינו מזיק, שכן כולן מתמקדות בטובת האדם, עליונותו וכבודו. האם הגיוון בעצים שבגן מפחית מערכם של הפרות המשובחים והאם הגיוון בפרחים הנאים פוגע בהתבוננות בהם[1]?

בארצנו היינו עדים, מזה זמן רב, למקרים בודדים של נישואי תערובת, רובם בין דרוזי למי שאיננה דרוזית. אולם דוגמאות אלה לא עוררו בעיה בשל מספרן המועט ובשל התרחקותם של הנישאים מן החברה הדרוזית והתגוררותם בערים ולרוב בערים רחוקות. למרות שהתוצאה, במרבית המקרים האלה, הייתה טרגית, הרי לא היא השפיעה עלינו ולא שמנו ליבנו לסכנה הטמונה בהם.

אולם בזמן האחרון, אנו עדים להסלמה בעניין זה, היות ותוך תקופה קצרה (פחות משנתיים) הגיעו לשולחני בתוקף תפקידי כמזכיר בתי הדין הדרוזיים, מספר תיקים הקשורים לנישואי תערובת. באחד מהם ביקש אחד האבות שנישאו לאישה שאיננה דרוזית לקבל הכרה מבית הדין בילדיו כדרוזים, על מנת שאחד מילדיו יוכל לקבל היתר נישואין. אולם בקשתו זו נדחתה. פירושו של דבר שבניו ובנותיו ובניהם של הדומים לו לא יוכלו לעולם, ביום מן הימים, להינשא נישואין חוקיים לדרוזים או לדרוזיות. היה גם מקרה בו ביקש אחד מבני העדה לנער את חוצנו מבתו לאחר שהסתבר שהיא נשואה לצעיר מוסלמי (לאחר שהתאסלמה), היות שתופעה מדאיגה זו הולכת וגדלה יחסית, בזמן האחרון.

בהקשר זה, ברצוננו להביא את המקרה הנורא שאירע בלבנון כאשר צעיר מוסלמי סוני נישא לנערה דרוזית שהולכה שולל לאחר שהערים עליה ועל הוריה כאשר התחזה כבן העדה הדרוזית. אולם כאשר הוריה גילו את ההונאה השפלה שלו הם גרמו לו נזק גופני חמור, שאין מקום כאן לתאר אותו בשל הזוועה שבו ובשל כיעורו.

מעשה אלים זה שגבל ברצח היה פומבי והתרחש בכיכר ציבורית לעיני הציבור שהייה שם והוא גרם לעניין להיות נושא לדיון רחב ממדים בדעת הקהל בארץ בה חולקים אזרחיה את החיים והמוות.[2]

[1] השיח' סאמי אבי אל-מנא.

[2] ג'האד בזי - http://www.radiosawa.com/content/lebnaon-druze-rabih-ahmad-/228299.html.

בעקבות תקיפתו של הצעיר הסוני שהעז להינשא לצעירה דרוזית לאחר שהשלה אותה שהוא דרוזי, גינה וליד ג'ונבלאט את המעשה וכינה אותו מעשה ברברי. הוא דרש מן הדרוזים שיגלו פתיחות והזהיר אותם פן יכחדו. הוא אמר:

"לאחר מעשה ברברי זה, שהיה יכול להתרחש בכל ישוב אחר, על החברה הדרוזית לפתוח בדו שיח בתוך העדה אודות עתידה של עדה זו[3]!!!".

בעקבות הוויכוח שהתעורר לאחרונה בלבנון בנושא זה, הסביר השיח' נעים חסן את הסיבות לסירוב לנישואי תערובת.[4]

הנישואין הם סוד מסודות הבורא בענייני הבריאה

המנהיג הרוחני של העדה הדרוזית בלבנון, השיח' נעים חסן, הכריז על עמדתה של העדה הדרוזית בנוגע לנישואי תערובת בין בני דתות שונות בזו הלשון: "לאחרונה התעורר מחדש הדיון בעניין הנישואין האזרחיים בלבנון, היות והדבר תואר כאילו הוא מאבק בין עמדות קיצוניות מצד אחד ובין חלוצים המגנים על חופש החברה האזרחית מצד שני. יודעים אנו שיש הכרח לשינויים בקרב העמים, אולם כל התפתחות מקובלת אם היא במסגרת ההלכה".

הוא הוסיף: "ביחס לעדה הדרוזית שלנו, הרי חובתנו היא שלא נשכח לשמור על מורשתנו הידועה ונשמור על בנינו שלא יסיחו את דעתם מן המסורות הקדושות שלנו".

עוד אמר: "רואים אנו שמחובתנו לייעץ לבנינו ולומר להם שהנישואין הנם עניין עליו מתבסס הגרעין המוסרי ממנו נבנית המשפחה, ועקב כך גם החברה. אנו מדגישים שחובה שצעד זה יהיה נשגב ומבורך, ויתחיל בברכת הזוגיות לנישואין".

הוא חתם את דבריו באומרו: "בשל כל זה, והיות והנישואין הם סוד מסודותיו של הבורא בענייני הבריאה, אנו מתנגדים לנישואין אזרחיים, ולדעתנו יש לבטל את העדתיות במישור המדיני ולעשות זאת מבחינה מעשית על ידי הקמת גוף לאומי שיטפל בביטולה, אך מבלי לקשור זאת לכל נושא אחר.

[3] א-נהאר דיאנא סכיני23 לאוגוסט 2013.

[4] האתר "בלדנא" (ארצנו) - השיח' נעים חסן - הסיבות לסירוב לנישואי תערובת - 2013/3/4.

זוהי ההתחלה האמתית למדינה שנוהגת בשוויון כלפי כל בניה".

לפי דבריו של הקאדי לערעורים לשעבר של מערכת המשפט הדרוזית בלבנון, השיח' מרסל נצר, נישואי התערובת הם בבחינת מהפכה בתחום המשפחה והרגש ויש להם תוצאות חמורות לגבי הכלל ובייחוד לגבי הילדים. הוא עסק בנושא מנקודת מבט אסכולה דרוזית אסלאמית, שיש לנו הכבוד להתייחס אליה, אולם בדרך בה אנו מציינים אותה ומנערים חוצננו ממנה. הוא אמר: " האמונה הדרוזית הנה אסכולה אסלאמית שנבדלת משאר האסכולות בחלק מן המנהגים והמסורות המסתמכים על מספר פסוקים מן הקוראן ועל אורח חייו של הנביא (עליו השלום) ועל דברי האימאמים (עליהם השלום).

דת האסלאם, שהיא המקור, אוסרת על נישואי מוסלמית למי שאינו מוסלמי, אולם הוא התיר נישואי מוסלמי למי שאינה מוסלמית והיא תוכל לשמור על אמונתה או על האסכולה הדתית שלה. אולם האמונה הדרוזית מרחיבה איסור זה וכוללת גברים דרוזים ונשים דרוזיות ואוסרת עליהם להינשא למי שאינו דרוזי. יש מי שישאל: לשם מה הורחב איסור זה? למעשה, התשובה טמונה בשני דברים:

הדבר הראשון: האמונה הדרוזית רואה בכל האסכולות והדתות האחרות מופעים שונים של אמת אחת והיא מאשרת את אמיתות המהות שלהן. אולם, למרבית הצער, חלק מן האנשים לעתים אינם מבינים אותה כהלכה וזה מה שחייב שהדרוזים ישמרו זה על זה ויעדיפו את עצמם על אלה שהם יושבים בקרבם. זאת, בשל כך שהם חפצים לחיות בשלום ובהרמוניה עם האחרים ורוצים לשמור על כבוד הדדי בינם לבין האחרים ועל לב בוטח ושליו.

הדבר השני, הוא השוני הבולט בחלק מן הכללים ההלכתיים הבסיסיים בין האמונה הדרוזית ובין מה שנהוג אצל העדות והאסכולות האחרות, ובייחוד בכל הנוגע לשוויון בזכויות ובחובות הדתיות והחומריות. כגון: החופש להשאיר צוואה, האיסור להחזיר את האישה הגרושה, איסור ריבוי נשים, הקריטריונים למשמורת על הילדים ולחינוכם, האיסור לנהוג בקנאות דתית וכיוצא בזה.

עקב זאת, האמונה הדרוזית אוסרת נישואין עם מי שאינו דרוזי על מנת לשמור על המאפיינים האנושיים והדתיים הדרוזיים. האמת היא שאנו עדים או כמעט עדים לבעיות רבות בנישואי תערובת. בעיות אלה מתעוררות לאחר שמסתיים ירח הדבש ויתחילו אחריו ירחי הלענה. בייחוד,

לאחר שהרגש נרגע וגחלת האהבה, הרומנטיקה והערגה דועכת ולאחר שהמציאות נכנסת לחיי הזוגיות והצרכים והדרישות באים במקום הרגשות. שני בני הזוג או אחד מהם לפחות, מתחילים לעשות את החישובים שלהם לאחר חלוף שיכרון החושים ולאחר שההיגיון שב לפעול. אז מתחילות מריבות כאשר מתעוררת כל בעיה חברתית או כלכלית שהיא. כמה מהם מתחילים לוותר וויתורים מכאיבים מרחיקי לכת כאשר יש ילדים, על מנת, לכל הפחות להביא ליציבות משפחתית. אם מתרחשים גירושין, אז מתחולל אסון לגבי הילדים, שכן בני הזוג אינם מוצאים מי שיסייע בידם או יתערב על מנת להגיע לפשרה ביניהם בשל היותם כציפורים שפרשו אל מחוץ ללהקה שלהן. בדרך כלל, המשפחה פועלת להגברת המתח על מנת לבטל את הנישואין ולסיים את הקשר בין בני הזוג. נכון שזה יכול לקרות גם כאשר בני הזוג הם בני אותה אמונה דתית. אולם אז הדבר שונה בשל יחס הזולת אל בני הזוג שהם בני אותה אמונה, שכן ישנם כאלה שתורמים לאיחוי הקרע ביניהם, וזה היפוכו של מה שקורה במקרים של נישואי תערובת, היות והמשפחה וחלק מן החברים חוששים להתערב בנעשה ביניהם היות והם לא התייעצו אתם באשר לנישואין, אז מדוע הם צריכים להיחלץ לסייע לשני השותפים לחיים או לבן שהימרה את פי הוריו כאשר כשל במה שהזהירו אותו מספר פעמים?

ההשפעות שיש לנישואי תערובת

הראשונה: מבחינת המשפחה:

איש אינו סבור שהנישואין מחוץ לעדה הם נישואין פשוטים. זוהי מהפכה מבחינה משפחתית, משום שהגבר מצרף למשפחתו, בדרך זו, משפחה אחרת שיש לה מנהגים, מסורות ואמונות משלה. אם אין הסכמה מצד המשפחה על הנישואין, הרי התקווה להצלחת הנישואין והמשך המסע הזוגי קלושה. העניין קשה עוד יותר ביחס לצעירה אשר בוחרת ללכת בדרך מרובת חתחתים זו.

השנייה: מבחינת הילדים:

חינוכם של הילדים מושפע מנישואי כלאיים אלה. הם נעים ומתנדנדים בין הזדהות עם משפחת האם או האב ומאבדים את זהותם המקורית ובמקומה מקבלים זהות כפולה שאין לה מקום במדינה בה ישנן דתות ואסכולות דתיות שונות ומגוונות. הם לוקים בנאמנות רופפת ובלתי יציבה, בנוסף לבעיות משמרות, במקרה של גירושין. בכל המקרים, חוסר הבהירות

בזהות גורמת לרוב לכך שמרבית האנשים חוששים להיקשר בעתיד בקשרי משפחה עם אותם ילדים.

השלישית: מבחינת החברה:

נישואי התערובת מהווים מצב משונה ואתגר לחברה בה חי אחד מבני הזוג או שניהם. רבות הבעיות אשר נוצרות בשל היחס של ההתעלמות או האדישות כלפי בני הזוג מצד החברה. יחס זה גורם למבוכה לפחות לאחד מבני הזוג, מה שעלול לגרום לכך שהנישואין מאבדים את ההנאה של ההשתלבות בחברה וגורמים להתרופפות הקשר עמה או לכך שבני הזוג יעברו למקום אחר שמתאים יותר למציאות שלהם. כתוצאה ממעבר זה הם מתרחקים מן המשפחה, הקרובים והידידים. במקרים בהם הגבר עובר לאסכולה דתית אחרת או ממיר את דתו כתוצאה מנישואי התערובת, הרי החברה הדבקה במסורותיה קרוב לוודאי שלא תתיר את קבורתו במקומות הקבורה של המשפחה, ועקב כך תיגרם מבוכה רבה לקרובים.

הרביעית: נישואי התערובת והקנאות הדתית והעדתית:

יש הסבורים שנישואי התערובת ממתנים את הקנאות הלאומית, העדתית והדתית, אולם התשובה לכך היא שבמספר ארצות, כמו הממלכה המאוחדת, נישואי התערובת או הנישואין האזרחיים לא מיתנו את הקנאות העדתית והדתית ואת הסכסוכים בין הקתולים והפרוטסטנטים או בין המוסלמים הבריטים ואחרים. כמו כן, המקרים הרבים של נישואי תערובת בלבנון לא השיגו דבר והקנאות העדתית והדתית נותרה בעינה, בקרב מרבית הציבור הלבנוני.

נישואי התערובת והמחקר הרפואי

מבחינה תורשתית וגנטית, הסתבר שהנישואין בתוך אותו פלח אוכלוסיה, עלולים לגרום לעליה בשיעור המחלות התורשתיות באותו פלח אוכלוסיה. אולם תוצאות אותו מחקר באשר לבני העדה הדרוזית היו מפתיעות, היות והן היו ההפך מן המצופה.

מחקר מדעי חדש אותו ערכו ד"ר ג'מאל חסון וד"ר רפיק אבראהים הראה ירידה בשיעור התחלואה במחלות מוטוריות בקרב בני העדה הדרוזית בהשוואה לחברות אחרות. לפי דברי ד"ר אבראהים: אין ספק שיש לתוצאות מחקר זה השלכות שתומכות בעובדות הקשורות למהלך היסטוריה.

מבלי להיכנס למהלך המחקר, הרי העדה הדרוזית כתופעה גזעית,

מהווה מבחינת המחקר הגנטי "שמורת טבע גנטית". זאת, משום שהם חיים בתנאים גיאוגרפיים יציבים מזה למעלה מאלף שנים. **הנישואין מתקיימים בתוך העדה בלבד ונישואי תערובת אינם מותרים**, מזה זמן רב. תנאי מחיה אלה נתנו למדענים הזדמנות אידאלית לברר את העניין. מבחינה אחת, אם קיימת איזו שהיא השפעה תורשתית על עליה בשיעור מחלות גנטיות מסוימות, ומצד שני, בדיקת עובדות היסטוריות הקשורות לדת הדרוזית ולהטפה לאמונה הדרוזית, שבמרכזן עניין יסוד הדת וההטפה לה.

המחקר הגנטי האחרון הקשור לבני העדה הדרוזית ושאותו ביצעה קבוצת חוקרים תחת פיקוחו של פרופ' קרל סקורצקי מן הפקולטה לרפואה בטכניון והמרכז הרפואי רמב"ם בחיפה, גילה כי קיים מגוון גנטי עשיר ומיוחד בקרב הדרוזים במזרח התיכון.

במחקר הנוכחי שנעשה ביוזמתו של ד"ר ג'מאל חסון מן המרכז הרפואי רמב"ם בחיפה וד"ר רפיק אבראהים מן המרכז הרפואי רמב"ם בחיפה ומרכז אדמונד י. ספרא לחקר המוח באוניברסיטת חיפה, ובהשתתפות עמיתים מן המרכז הרפואי רמב"ם ובית החולים כרמל (ד"ר סמיח בדארנה) אשר התפרסם בכתב העת המדעי Tremor, נבדקה מידת השכיחות של הפרעות מוטוריות, בדרך של עריכת סקר נרחב באמצעות ביקורי בית בכפרים הדרוזיים בצפון הארץ.

תוצאות המחקר היו כדלהלן:

תוצאות המחקר מצביעות על שכיחות נמוכה של הפרעות מוטוריות בקרב בני העדה הדרוזית בהשוואה לאוכלוסיות אחרות בארץ (כמו המוסלמים באיזור ואדי עארה) וכי היא נמוכה בשיעור ברור וניכר יחסית לאוכלוסיה היהודית האשכנזית. כמו כן נבדקה שכיחות זו בקיבוצים.

מבחינה תורשתית וגנטית, הנישואין בתוך אותו פלח אוכלוסיה בלבד, עלולים לגרום לעליה בשיעור המחלות התורשתיות באותו פלח אוכלוסיה. אולם תוצאות מחקר זה היו מפתיעות, היות והן היו ההפך מן המצופה.

ניתן להסביר תוצאות אלה במה שידוע מבחינה מדעית על השיוך הגנטי של הדרוזים. השיוך הגנטי של הדרוזים מראה כי קיימות למעלה מ-150 שושלות יוחסין. זהו המספר הגדול ביותר, יחסית, ביחס לעדה קטנה ומוגבלת מבחינת תפוצתה הגיאוגרפית (עיין: מחקרו של פרופ' סקורצקי ועמיתיו, 2008). הדבר מדגיש ותומך ביסודות ועקרונות האמונה הדרוזית,

אשר לפיה הדרוזים מייצגים צאצאים של מספר גזעים שהגיעו לאזורנו עם ייסוד ההטפה לדת הדרוזית וקיבלו עליהם דת זו לפני למעלה מ-1000 שנים.

דעותיהם של אנשי דת

בשיחה עם האימאם של מסגד "א-סלאם", השיח' דיאא אבו אחמד הוא אמר: "דת האסלאם מתירה נישואין של מוסלמית למוסלמי בלבד, בעוד שהיא העניקה למוסלמי זכות להינשא לאישה מאנשי הספר (יהודיה ונוצריה). אולם דעתי האישית, כאדם ולא כאיש דת, שעדיף שכל אדם יינשא לבני דתו. זאת, משום שנישואי תערובת נתקלים בקשיים חברתיים מהם סובלים בני הזוג במידה רבה וגם ילדיהם סובלים מכך כל ימי חייהם. משום כך, עדיף, לדעתי, להימנע מכך על מנת למנוע בעיות בעתיד[1].

המופתי של לבנון, השיח' מחמד רשיד קבאני, התבטא בנימה חריפה נגד הנישואין האזרחיים בארץ בה חיות עדות רבות. הוא הכריז שכל מנהיג מוסלמי שמסכים לחקיקה באשר לסוג זה של נישואין הוא "מורד באסלאם". לרוב זוגות מבני דתות שונות נישאים בנישואין מסוג זה, על מנת לעקוף את המגבלות החוקיות שמונעות מהם לערוך את חוזי הנישואין שלהם[2].

באשר לאנשי הדת הנוצרים, הרי רובם מתנגדים לנישואין אזרחיים. בהקשר לזה אמר מנהל מרכז ההסברה הקתולי האב עבדו אבו קסם[3] ש"אדם אשר מתחתן בנישואין אזרחיים, הכנסייה אינו רואה בו מורד בנצרות והוא נקבר בכנסייה". אבל הוא אמר ש"מי שמתחתן בנישואין אזרחיים מנוע מלדעת את סודות הנצרות". הוא הוסיף: "הכנסייה מכבדת את חופש הפרט ומעניקה לאדם חופש מלא לבחור כיצד ברצונו להינשא". קודם לכן הכריז הפטריארך נצראללה צגיר שהכנסייה המארונית מסרבת להכיר בנישואין מסוג זה.

[1] "נישואי תערובת בחברה הערבית, תומכים ומתנגדים", מצטפא עאטף קבלאוי אתר "בוכרא" 2012/3/3.

[2] המופתי של לבנון מכריז על אלו שמסכימים לנישואין אזרחיים כמורדים באסלאם. יום ה', 28 בפברואר 2013 - http://arabic.cnn.com /.

[3] מנהל מרכז ההסברה הקתולי בלבנון.

נתונים ומספרים על נישואי תערובת בקרב הדרוזים בישראל

על פי הנתונים לשנים 1952 - 1992:

היו 123 מקרים של המרות דת. כלומר: 123 צעירים וצעירות מבני העדה הדרוזית המירו את דתם לדת אחרת[4]:

א. 54 התאסלמו

ב. 50 התגיירו

ג. 11 התנצרו

ד. 6 מקרים המירו את דתם לדת לא ידועה

ה. 2 מקרים הפכו לבהאים

החלוקה בין המינים של אלה מבני העדה הדרוזית שהמירו את דתם[5]:

א. 118 היו גברים

ב. 5 היו נשים[6]

על פי הנתונים לשנים 2001 - 2013 היו 35 מקרים נוספים של המרות דת, מביניהם 10 היו נשים.

מספר המקרים של נישואין אזרחיים בקרב הדרוזית בישראל שהתקיימו בחו"ל בין השנים 2003 - 2013 היו כדלהלן:

זוגות דרוזים	גבר דרוזי	אישה דרוזית	סך הכל
15	8	2	40

על פי טבלה זו היו 15 מקרים של נישואין אזרחיים בין שני בני זוג דרוזים ו-10 מקרים בהם אחד מהם היה דרוזי: 8 צעירים ושתי נשים נישאו לבן זוג שלא מעדתם.

סיכומו של דבר:

[4] ד"ר נסים דנה - בנו מערוף הדרוזים - 1996 - פרק ט' - התבוללות והתפכחות.

[5] ד"ר נסים דנה - בנו מערוף הדרוזים- 1996- פרק ט' - התבוללות והתפכחות.

[6] 2 מן הנשים התאסלמו כדי שיוכלו לחזור לבעליהן הדרוזים לאחר שהתגרשו מהם.

ההקפדה של הדרוזים שלא להינשא לבן זוג מחוץ לעדה תרמה לכך שהעדה נותרה מלוכדת במידה רבה ושומרת על עקרונותיה ועל מעמדה החברתי והדתי. אין פירוש דבר התנשאות על האחרים או גריעה מכבודם של בני העדות האחרות, אלא משמעות הדבר היא מאמץ לשמור על קיומם של הדרוזים כקבוצה בעלת ייחודיות. כמו כן, הקלת ראש בעניין זה אינה מביאה תועלת לאחרים, אבל היא פוגעת בעדה, מחלישה אותה ומרופפת את קשרי הסולידריות בין בניה.

נחתום את דברינו בכך שנפנה את תשומת הלב לבעיות המעשיות והחברתיות אותן מעוררים נישואי התערובת ויחד עם זאת נדגיש שאין פירושו של דבר קריאה להסתגרות חברתית או דתית או תרבותית. ההפך מכך הוא הנכון. העדה הדרוזית היא העדה שמגלה את הפתיחות המרבית ואת ההתקרבות המרבית אל האחרים וזה מתבטא בדברים הבאים:

1. מניעת נישואין שלא בתוך העדה ויחד עם זאת כיבוד הדתות. כפי שנאמר: "לכל אחד בכם נתנו חוק ומנהג, ואילו חפץ אלוהים היה עושה את כולכם אומה אחת". (פרשת השולחן הערוך, 48). הנישואין הראויים הם כאשר בני הזוג קרובים זה לזה מבחינת הגיל, החשיבה, האופי והמנהגים. עדיף שלא יהיו בני הזוג שונים באמונתם, שכן לדבר זה תהיה השלכה על ילדיהם בעתיד.
2. הנישואין הם התאמה וחיבור בין בני הזוג והם סוג של התלכדות בין שניים, במידה והם מבוססים על "אהבה אמתית שהיא קנה המידה לכל דבר מותר, בעוד שהיעדרותה היא קנה מידה לכל דבר אסור ולסטייה מן הדרך הנכונה" כפי שאמר המנהיג הדגול כמאל ג'ונבלאט.
3. צריך ששני אלה שמבקשים להינשא ישאפו להגיע לחיבור ולהתאמה ואין לזלזל בכך. יש בכך ראייה לטווח ארוך ומחשבה על העתיד, שמירה על המשכיות ותובנה לגבי התוצאות, לגבי התוצאות העשויות לנבוע מן הנישואין, בייחוד בכל הנוגע לילדים שאין להרחיק אותם מדתם ואין לקחת אותם ממקום למקום, מה שיכול לגרום לכך שיאבדו את דרכם ושיסבלו מבעיות חברתיות ונפשיות.
4. האמונה הדרוזית מצווה לדבוק במצוות האל מבלי לגלות קנאות דתית, משום שהאל הוא השופט ולא אף אחד אחר, והוא דוחה כל האשמה בכפירה או בהפרת החוק של אדם, ורואה, במבטו הכוללני,

שכל הדתות והאמונות למרות שהן שונות זו מזו מבחינה חיצונית הרי מהותן היא אותה מהות וכן שיש להציע את הדת לאדם ולא לכפות אותה עליו.

5. המאמין הדרוזי יכול לצוות את כל מה שהוא חפץ מרכושו לכל מי שהוא חפץ. כלומר השוני בעדה או באמונה אינו מונע בעדו מלצוות את כל רכושו או את חלקו לזולת. חוק זה שונה מרבים מן החוקים שנקבעו על ידי האדם ומראה על פתיחות כלפי אחרים.
6. המתינות המדינית, הנאמנות המוחלטת למולדת, הדו קיום עם שאר האזרחים, תוך כבוד הדדי, ההתרחקות מן המיסיונריות ומן הניסיון של יחידים וקבוצות למשוך אנשים לאמונה או דת מסוימת על מנת להגדיל את מספר המאמינים באמונה זו או אחרת.
7. אי עוינות כלפי הישגיהם הלגיטימיים של אחרים, או כלפיהם עצמם או כבודם, כל אלה מעידים על פתיחות כלפי אחרים מבלי לחרוג מן המסורות והמנהגים הדרוזיים באמצעות נישואי תערובת או בדרכים אחרות.

נישואין אזרחיים לא היוו פתרון לסכסוכים בין הבריות אלא הביאו להתפוררות משפחות ולפגיעה ברקמה החברתית. דעת הרוב היא שהחקיקה להתרת נישואין אזרחיים לא תביא פתרון כולל שיאחד את האזרחים השונים תחת חוק משותף, אלא יוסיף עדה חדשה והיא "העדה של אלו חסרי העדה".

בחברה מצויים מקרים מיוחדים, אך לא ניתן לחוקק חוק מיוחד עבורם, אלא שהמעורבים במקרים אלה יישאו באחריות על כך שהם חורגים מהחקיקה הדתית. אם כך, עלינו לכוון, להדריך, להזהיר ולקרוא באהבה לכל הצעירים, האחים והאחיות, שלא לחרוג מגבולות ההלכה הדתית וכך יהיו חוזי הנישואין שלהם מבורכים, הרחק מכל יצר רגשי או קלות דעת או תחושת קיפוח. הדת איננה מקפחת אלא מביאה לאדם ולחברה רק טוב.

עלינו לטפל במקרים המיוחדים ובבעיות שעלולות לבוא בעקבות הנישואין במלוא תשומת הלב ובייחוד בבעיות משפחתיות, חברתיות ונפשיות. נושא זה ניתן לדון בו ולבחון אותו. אבל בכל הנוגע לדיון בהחלפת ההלכה הדתית בחקיקה אזרחית ופעולה למען תקיעת מסמרים בארון המתים של "ההתערבות הדתית", כפי שמכנים כמה מן החילונים, הרי זה דבר בלתי מקובל. זאת, משום שיש לשמור על מעמדה של הדת שהיא בבחינת משענת לבני האדם, לחברות השונות ולאנושות כולה. הדת, כשלעצמה היא חכמה ורחמים שהאל ישתבח

ויתעלה הביא לאנושות על מנת למנוע שבני האדם יקפחו ויעשקו זה את זה.

בשם האל הרחמן והרחום

הציות לבעל בדיני המעמד האישי הדרוזי

בחוק המעמד האישי של העדה הדרוזית לפיו דנים בבתי הדין של העדה אין אזכור מפורש שנושא את הכותרת "הציות לבעל" מלבד מה שנאמר בסעיף 23: "הגבר חייב לנהוג באשתו בצורה נאותה ולנהוג בה כשווה לו עצמו ואישה חייבת לציית לבעלה בכל הנוגע לזכויות הזוגיות המוקנות לו כחוק"[1].

חוק המעמד האישי הדרוזי וכן הטקסטים הדתיים והקביעות הדתיות משווים בין הגבר לאישה בזכות לבקש מן הקאדי להתגרש, כאשר מתקיימים מספר תנאים וכאשר לא ניתן להמשיך בחיי הזוגיות בין שני בני הזוג. ועוד יותר מזה, החוק הנ"ל וכן העקרונות הדתיים וההלכתיים מקנים לאישה הדרוזית את הזכות לבקש את התרת חוזה הנישואין מבעלה, במקרים שונים.

על סמך מה שנאמר לעיל ובהסתמך על זכותה של האישה הדרוזית לבקשת את התרת חוזה הנישואין, כפי שזו זכותו של הגבר, קובע סעיף 47 של החוק הנ"ל כדלהלן: "אם מתגלע סכסוך או מחלוקת בין שני בני הזוג ואחד מהם פונה לקאדי, ממנה הקאדי בורר ממשפחת הבעל ובורר משפחת האישה. במידה ואין במשפחותיהם מי שניחן בתכונות של בורר, בוחר הקאדי בורר שלא מן המשפחה"[2].

סעיף 48 של אותו חוק קובע: "על שני הבוררים להתוודע לסיבות המחלוקת בין בני הזוג ולהשתדל להשיג פשרה ביניהם. אך אם לא ניתן להגיע לפשרה ביניהם והבעל עומד על שלו... או שהאישה עומדת על שלה... מתיר הקאדי את חוזה הנישואין ביניהם...".

משני הסעיפים האלה ברור שהבקשה להתיר את חוזה הנישואין יכולה לבוא מכל אחד משני בני הזוג ללא אפליה, ובמקרה שנבצר להגיע

[1] חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962, סעיף 23.

[2] של חוק המעמד האישי הדרוזי בישראל, 1962,סעיפים 47 – 48.

לפשרה ביניהם ואין כל אפשרות להמשיך בחיי הזוגיות, ותהיינה הסיבות אשר תהיינה, מתיר הקאדי את חוזה הנישואין ביניהם.

על פי תקנות חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, וכן על פי הכללים הדתיים וההלכתיים הדרוזיים, הנישואין הם חוזה הלכתי דתי בין גבר דרוזי ואישה דרוזית המותרת לו על פי חוק והחוזה מבוסס על הסכמה ורצון הדדיים מצד שניהם, והרצון והקבלה הם אלה השוררים בין בני הזוג לאורך כל חיי הזוגיות שלהם. אין לאלץ את האישה לגור בכפיפה אחת עם בעלה או לחיות עמו, משום שהכפייה נוגדת את מטרת הנישואין, את הכוונה שלהם ואת עקרונותיהם וכן עומדת בסתירה לעקרונות הדתיים וההלכתיים הדרוזיים. משום כך, יכולים אנו לומר שבתי הדין הדתיים הדרוזיים מנסים להגיע לפשרה בין הצדדים הניצים, אולם לא ניתן להוציא החלטה על ציות לבעל בכפייה וכן אין תוקף ביצועי להחלטה מעין זו.

בשם האל הרחמן והרחום

פסיקות בתי הדין הדתיים הדרוזיים*

(*להלן ציטוטים **חלקיים** מהחלטות שונות של הקאדים של בתי הדין הדרוזיים בנושאים שונים תוך השמטה של כל מה שעשוי לחשוף את זהות הצדדים.)

בנושאים הבאים:

סעיף 37 של חוק המעמד האישי הדרוזי. 208

מועד הוצאת תעודות גירושין 213

מועד תחילת תקופת ההמתנה 220

חובת הציות לבעל 226

חלוקת רכוש. 234

בשם האל הרחמן והרחום

פסיקות בתי הדין הדתיים הדרוזיים*:

סעיף 37 של חוק המעמד האישי הדרוזי

תיק ערעור מספר: 07/3

ערעור על החלטה בעניין גירושין תיק מספר: 05/137, 07/358)

החלטה (ציטוט חלקי)

... בתי הדין הדתיים הדרוזיים שופטים על פי חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בענייני נישואין וגירושין וגם על פי העקרונות הדתיים הדרוזיים ועל פי ההלכה הדרוזית.

חוק המעמד האישי נותן לכל אחד משני בני הזוג את הזכות לפנות לקאדי כאשר מתגלעים סכסוך ומחלוקת ביניהם. והוא מאפשר גירושין, פירוד ואת התרת חוזה הנישואין. לכל אחד משני בני הזוג יש אפשרות לבקש מן הקאדי להיפרד, דהיינו להתגרש כתוצאה מסכסוך או מחלוקת שהתגלעו ביניהם. קיימת גם אפשרות להתיר את חוזה הנישואין בהסכמה ביניהם ומתון רצון הדדי. (סעיפים 37 - 49) בפרק התרת חוזה הנישואין.

העקרונות הדתיים הדרוזיים נוקטים בגישה שוויונית בין הגבר לאישה בבקשת גירושין והתרת חוזה הנישואין: ""אם הגבר בוחר להיפרד ממנה... ואם האישה בוחרת להיפרד ממנו...".

התיקון אשר הוכנס בשני הסעיפים 37 ו-38 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, על ידי המנהיגות הרוחנית של העדה ביום 1979/2/16 ומאז הוא מיושם, שינה את סעיף 37 כדלהלן: "אפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין מיד, בנוכחות עדים מהימנים". הוכנס גם תיקון

בסעיף 38 כדלהלן: "הגרושה, לאחר הגירושין, לא תותר לבעלה לעולם" לפי סעיף 37.

תיקון זה תואם את עקרונות הדת הדרוזית ואינו עומד בסתירה להם, היות ונאמר: "יש להביא את הדברים על תיקונם ולהבהיר שהכללים הנהוגים בין דרוזים ודרוזיות בעניין הגירושין הם שהגירושין מתבצעים בנוכחות עדים מהימנים וישרי דרך...".

התיקון הנ"ל בא להדגיש שבמקרה שהגבר - הבעל - גירש את אשתו בנוכחות שני עדים מהימנים והאישה מבקשת לאשר את הגירושין הללו ופונה לקאדי בעניין זה, ושני העדים מעידים שהבעל אישר בפניהם שאשתו מגורשת, הרי במקרה זה עדותם מקובלת מתוך כבוד לאל יתעלה ועל מנת לשמור על כבודן של הנשים. הבעל לא יוכל לעולם להתכחש לגירושין או לנסות להתחמק מהם או לנער את חוצנו מהם. הוא לא יוכל לעולם לחזור בו, היות ומבחינת נקודת המבט הדתית אם הבעל גרש את אשתו הרי אסור לו להשיב אותה אליו והיא לגביו כמו אמו או כמו כל אחת מן הנשים האסורות עליו.

השיפוט הוא הסמכות המתאימה להתיר את חוזה הנישואין והקאדי הוא המחליט בענייני גירושין והתרת חוזה הנישואין ורק בידיו האפשרות לפרק את הקשר הזוגי ולהתיר את חוזה הנישואין.

1. הפירוד בין בני הזוג יכול להיות זמני, אם למילה פירוד מתווספת המילה "זמני" ואז יהיה זה "פירוד זמני", כפי שנאמר בסעיף 39 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. "... אם העילה לגירושין איננה ניתנת לתיקון, אזי מחליט הקאדי על התרת חוזה הנישואין מיד. אך אם ישנה תקווה כל שהיא כי העילה לא תהיה קיימת עוד, אזי דוחה הקאדי את התרת חוזה הנישואין למשך שנתיים ומחליט בו במקום על 'פירוד זמני' בין בני הזוג...".

על "העדות" של המערער מתאריך... נאמר: החלטנו על "פירוד" זה מזו ובסיום העדות נאמר:... "על מנת למנוע אי בהירות וספיקות על הסיבות להיפרדותנו זה מזו..." האם פירוש הדבר שהמילה "פירוד" פירושה "גירושין" או "פירוד זמני" והאם גירושין אינם תופסים אלא בביטוי מפורש ובכך שהבעל אומר לאשתו "את מגורשת" או "גירשתי אותה" בפני עדים ברי מהימנים או בפני האישה או באולם בית המשפט בפני הקאדי.

הגירושין מבחינה הלכתית, דתית וחוקית פירושם התרת הקשר הזוגי

בר התוקף וסיום הקשר הזוגי בביטוי מפורש "גירושין" או בביטוי שיבוא במקומו ואשר אומר אותו הבעל.

הגירושין תקפים לגבי כל מה שנוגע לסיום הקשר הזוגי, בין אם זה בביטוי מפורש או בביטוי דומה מצד הבעל כלפי האישה, או באמצעות סימן, אותו נותן אדם אילם או בכתב. הגירושין הם בביטוי מפורש כמו "את מגורשת" וכל מה שנגזר מן המילה "גירושין".

באשר לביטויים אחרים המראים על גירושין הרי הם כמו: "את אסורה עלי", "הסתלקי ממני", "את אסורה עלי כמו אחותי או אמי", "לכי לבית הורייך אינני חפץ בך עוד", "אשתי הפכה לגבי כמו אחת מן הנשים האסורות עלי" ועוד ביטויים דומים. ישנם גם גירושין בכתב. הבעל מצהיר, רושם את הצהרתו, חותם עליה ומעידים על כך עדים. הגירושין בכתב תופסים, אפילו אם הכותב מסוגל לדבר. כשם שיש לבעל אפשרות לגרש את אשתו בדיבור יש לו גם אפשרות לגרשה בכתב.

ישנם גירושין אותם מבצע גבר אילם והם מתבצעים בסימן. זאת, משום שהסימן ביחס לאילם הוא אמצעי הבעה שניתן להבינו. משום כך, הסימן בא במקום הביטוי בדיבור. כמו כן, ההסכמה בחיוב והקבלה של הנישואין הם בביטויים ברורים, והוא הדין באשר לאירוסין. הסימן אותו מראה האילם בא במקום הביטוי בדיבור (סעיף 15 של חוק המעמד האישי הדרוזי).

אין צורך שהבעל יאמר יותר מאשר את המילה "גירושין", כפי שטוענים חלק מן הבריות שעל הבעל לומר את הביטוי "גירושין" שלוש פעמים כאשר הוא אומר "את מגורשת", "את מגורשת", "את מגורשת", די בכך שהבעל הדרוזי יהגה את המילה "מגורשת" פעם אחת בלבד על פי העקרונות הדתיים הדרוזיים והדבר ברור לאשתו. עיקרון אמירת "מגורשת" שלוש פעמים לא נהוג אצלנו כפי שהוא נהוג בחלק מן העדות.

כאשר הבעל - המערער - מצהיר בעדותו הנ"ל בפני עדים מהימנים וביניהם ראש בית התפילה בכפר והדברים נכתבים"... "החלטנו על 'פירוד' זה מזו..." מבלי שהמילה "באופן זמני" מצוינת אחרי המילה פירוד. לאחר מכן חוזר הבעל ואומר: "... מתוך כוונה, בשל הסיבה לכך שניפרד זה מזו...". האם פירושו של דבר שהוא החליט על גירושין?

אכן המילה "פירוד" פירושה קטיעה, היפרדות ופירושה גירושין, קץ למחלוקות, הפסקתן. המילה "פירוד" בעברית פירושה: היפרדות, גירושין.

הגירושין, מנקודת המבט הדתית, הם חד צדדיים ואין צורך להסכים להם. הם יכולים להתרחש גם מחוץ לכותלי בית הדין בפני עדים מהימנים המעידים שאכן הם התרחשו, אך נתינת התוקף להם היא בידי הקאדי אשר רק הוא בלבד רשאי להתיר את הקשר הזוגי, להכריז על פירוד בני הזוג ועל התרת חוזה הנישואין.

מה שעוד מוכיח שהמילה "פירוד" שנאמרה בעדותו של המערער מיום... פירושה פירוד או גירושין. הוא מה שנאמר בגילוי הדעת הדתי של השיח'ים של העדה הדרוזית בגליל, בכרמל וברמת הגולן ואשר הוא בבחינת "פסק הלכה" דתית עליו הסכימו פה אחד השיח'ים ברי הסמכא והקאדים של בתי הדין הדתיים הדרוזיים בזמנו, מן הערכאה הראשונה ובית הדין לערעורים - וכידוע בעבר היו הקאדים של בית הדין לערעורים ההנהגה הרוחנית של העדה הדרוזית. בגילוי הדעת - פסק ההלכה - נאמר: "המתכנסים הסכימו פה אחד... שהגירושין הם ברי תוקף אם הם מתקיימים בנוכחות עדים, ויש להפריד בין המגרש והמגורשת מיד..." זה תואם את התיקון אשר הוכנס בשני הסעיפים 37 ו-38 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, שנזכר לעיל, ותואם את העקרונות הדתיים הדרוזיים ככתבם וכלשונם, מבחינת הפרשנות שלהם ומבחינה הלכתית. "... אם בא לפניכם למשפט עניין מסוים ואין לו תקדים בספרים שלכם או שניתן להקיש עליו ממה שנאמר בהם, החליטו, אתם אנשי המשפט, פה אחד, ומה שתסכימו עליו הרי הוא דבר אמת". כפי שאומר המשל שהנמשל שלו הוא: "הדבר כבר נעשה והוכרע".

המערער בא אישית לראש בית התפילה בכפר... לביתו והצהיר בפני עדים מרצונו החופשי: "אני החתום מטה... החלטנו 'להיפרד' זה מזו בשל אי התאמה ואי הבנה בינינו ולא בשל כל סיבה אחרת....

בפסקה הבאה הוא מעיד: "... הריני מעיד בפני האל ובפני הבריות שאשתי היא אישה מכובדת וטהורה וכל חיי עמה לא הבחנתי בשום פגם בה או במשהו שגורע מכבודה. הריני נותן עדות זו קודם כל על מנת לנער את חוצני מהטלת דופי באשתי, לפי מה שדורשים האמת והצדק וההוגנות, ועל מנת למנוע אי בהירות וספקות באשר לסיבות 'הפירוד' שלנו. האל עד למה שאני אומר". הוא חתם על כך מרצונו החופשי ובנוכחות עדים.

המערער אומר החלטנו "להיפרד" כדי למנוע אי בהירות וספקות סביב הסיבה "להיפרדותנו".

המשיבה אומרת: "יצאנו מן הבית בכוונה להתגרש". עוד היא אומרת: "...

אינני רוצה שאף אחד יחליט על גורל זה. הגירושין קיימים". במקום אחר היא אומרת: "... כולם יודעים שאנחנו גרושים. יותר קל לי שלא לשוב אליו מזה שיאמרו ששבתי אליו כאשר אני מגורשת..."

... אי לכך, בהתאם למה שנאמר לעיל, החלטנו כדלהלן:

... לאשר את פסק הדין של בית הדין מן הערכאה הראשונה הקובע כי יש להתיר את חוזה הנישואין בין המערער וזו שהוגש הערעור נגדה ויש להתיר את הקשר הזוגי ביניהם באופן סופי ללא אפשרות לחזור מכך, ויש לתת להם תעודות גירושין רשמיות...

ניתן והודע ביום 2007/8/23.

מואפק טריף	**נעים הנו**
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים	קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

בשם האל הרחמן והרחום

פסקי דין של בתי הדין הדתיים הדרוזיים:

מועד הוצאת תעודות גירושין

תיק ערעור מספר: 06/8

ערעור על החלטה בתיק גירושין מספר: 06/71

<u>החלטה</u> (ציטוט חלקי)

... המערער והמשיבה... הם מבני העדה הדרוזית, כל אחד מהם גר בכתובת המצוינת לעיל, הם נישאו על פי הכללים הנהוגים בקרב בני העדה ונולד להם, באופן חוקי, בנם הקטין.... לאחר תקופה קצרה של נישואין אחזה טלטלה בחיי הזוגיות שלהם והם התדרדרו ונעשו גרועים עד כדי כך שהם פנו אל בתי המשפט האזרחיים ואל בית הדין הדתי הדרוזי. לכל אחד מהם יש סיבות ונימוקים לכך.

בפתיחת הישיבה השלישית של בית הדין מן הערכאה הראשונה אשר התכנסה על מנת לשמוע את הצדדים בתאריך... הכריז המערער על כך שהוא מגרש את אשתו שנגדה מוגש הערעור באומרו: "כבוד הקאדי, אני מכריז בפני בית הדין המכובד שאת מגורשת, מגורשת, מגורשת, ולא רק מעכשיו אלא מחודש פברואר מאז שהגישה תלונה נגדי במשטרה".

בעקבות הכרזה זו על הגירושין מאשתו ובאותה ישיבה ביקש בא כוחו של המערער מבית הדין להוציא תעודות גירושין רשמיות. בא הכוח של זו שהערעור הוגש נגדה הודיע בשם מרשתו "שהיא דוחה גירושין אלה ולעולם לא תסכים להם". כל אחד מבאי הכוח של שני הצדדים הביא נימוקים וסיבות לבקשתו. בתום הישיבה קיבל בית הדין החלטה בזו הלשון: "בית הדין החליט לקבל את החלטתו בשלב מאוחר יותר באשר להוצאת תעודות גירושין לשני הצדדים, על פי הצהרת התובע ודבריו של בא כוח

הנתבעת במהלך ישיבה זו".

בתאריך... פרסם בית הדין את החלטתו כדלהלן: "הוחלט שלא להוציא תעודות גירושין רשמיות לצדדים הנ"ל, אלא לאחר סיום כל ההליכים הנוגעים לעיון בתביעה. זאת, על פי סעיף 64 של סדרי הדין של בתי הדין הדרוזיים משנת 1964 שקובעים ש...".

על החלטה זו, הגיש המערער ערעור לבית הדין לערעורים זה נגד המשיבה. בערעור מועלית השאלה מדוע בית הדין הנ"ל לא הוציא תעודות גירושין לבני הזוג לאחר שאחד מהם הכריז מספר פעמים על הגירושין בפני קאדי בית הדין הדתי הדרוזי ובנוכחות עדים מהימנים באולם בית הדין ולאחר שמוצו כל ההליכים הדרושים. עדיין נותרו הבעיות של דמי מזונות, משמורת, רכוש משותף ולשון הרע שתלויות ועומדות לבירור בבית המשפט לענייני משפחה. אי לכך, לא נותר לבית הדין הדתי הדרוזי אלא להכריע ולפסוק בנושא הגירושין ולא יותר מכך. בייחוד נוכח העובדה, שהוצאת תעודות גירושין לבני הזוג אינה משפיעה על זכויותיהם המשפטיות והמהותיות של אף אחד משני בני הזוג ושנושא האחריות לגירושין שבגינה נקבעים פיצויי הגירושין (עטל ודרר) מושאר להחלטתו של בית הדין הדתי הדרוזי להמשך דיון ולהוצאת פסק דין בנידון. חוק המעמד האישי וכן העקרונות הדתיים הדרוזיים קובעים כי יש להתיר את הקשר הזוגי מיד, אם היו נוכחים עדים מהימנים בעת הגירושין, וכי הגרושה אינה מותרת לבעלה לעולמים לאחר שהתבצעו הגירושין ביניהם. בית הדין רשאי לפי סעיף 65 של סדרי הדין בבתי הדין הדתיים הדרוזיים, בכל שלב שהוא משלבי הדיון בתביעה, להוציא פסק דין באשר לכל בקשה מן הבקשות המובאות בתביעה, או בחלק ממנה. סעיף 64 של סדרי הדין אינו מגביל את בית הדין באשר לסוג ההחלטות או הבקשות. המערער הביא נימוקים וסיבות רבות נוספות בכתב הערעור שהגיש. בסיומו הוא מבקש לקבל את ערעורו ולפסוק כי זו שהערעור מוגש נגדה תישא בהוצאות ובשכר הטרחה של עורך הדין.

בתשובה לערעור שהגישה והמשיבה נאמר: הערעור אינו מעלה כל בעיה משפטית וחוקית ובהחלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה אין כל החלטה לגבי בקשה או טענה. כל מה שהחליט בית דין זה הוא פסק דין ולא החלטה, בו הוא קבע כי הוא דוחה קבלת החלטה באשר לטענות הצדדים למועד אחר, ולא מעבר לכך. זהו הליך מנהלתי רגיל שאינו עומד בסתירה לעקרונות היסוד המשפטיים, או לחוק, או להחלטות בית הדין לערעורים, או לחוק המעמד האישי, או לעקרונות הדתיים הדרוזיים, או

לכל החלטה שהיא של בית הדין מן הערכאה הראשונה. כל מה שנאמר בכתב הערעור אין לו קשר למה שהחליט בית הדין מן הערכאה הראשונה. הגירושין עליהם הכריז המערער בקשר לאשתו הם גירושין שרירותיים המנוגדים לחוק הפלילי ועל בית הדין להכריז עליהם כגירושין שרירותיים במידה והוא יחליט להכריע בנידון במקום בית הדין מן הערכאה הראשונה. בסיום כתב התשובה שלה היא מבקשת לדחות את הערעור היות ולא קיימות סיבות המחייבות את הגשתו ולפסוק למערער תשלום הוצאות ושכר טרחה של עורך הדין למי שהערעור הוגש נגדה.

בית הדין הזמין את הצדדים, המערער וזו שהערעור הוגש נגדה, לישיבה שנקבעה לתאריך... עמם הגיעו באי הכוח שלהם... והם הסבירו באריכות את טענותיהם ונימוקיהם כפי שהובאו בכתב הערעור ובתשובה לכתב הערעור. בתום הישיבה, הם חזרו שוב על בקשותיהם שנכללו בערעור ובתשובה לו וביקשו שבית הדין יקבל את החלטתו בהיעדרם וישלח אותה אליהם לפי הנהלים המקובלים.

נושא ערעור זה, כפי שהובהר לעיל, מצטמצם לשאלה אחת ויחידה ולא יותר והיא "מדוע בית הדין מן הערכאה הראשונה לא הוציא תעודות גירושין למערער ולמשיבה, לאחר שהמערער, הבעל, הכריז על גירושיה של זו שהערעור מוגש נגדה, האישה, בפני הקאדי באולם בית הדין, והוא דחה זאת עד לסיום כל ההליכים בתביעה?"

ידוע מבחינה דתית והלכתית שהבסיס ליחסי הזוגיות וליחסים המשפחתיים והזכויות והחובות הנובעות מכך הוא חוזה הנישואין. חוזה זה נערך בהסכמה ובקבלה של שני בני הזוג במושב עריכת החוזה, לפי האמור בסעיף 14 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. ההסכמה והקבלה הם תנאי בסיסי לנישואי הדרוזים וזהו עיקרון דתי שלא ניתן לחרוג ממנו ויש לדבוק בו לאורך כל חיי הזוגיות. לא ניתן להמשיך בחיי הזוגיות ולקיימם בין שני בני הזוג אלא במידה ושני הצדדים חפצים בכך ולא בשל רצון של אחד מהם בלבד, אם זה הבעל או האישה. כפיית הנישואין אסורה מבחינה דתית והלכתית. הנישואין, על פי חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית, הם חוזה חוקי בין גבר ואישה המבוסס על רצון הדדי של שני הצדדים, כמו כן, המשך חיי הזוגיות והחיים הזוגיים בין בני הזוג בכפייה הם סוג של ניאוף, שעקרונות הדת הדרוזית אינם מתירים אותו ואוסרים אותו.

במקרה ששני בני הזוג חלוקים ביניהם ונבצר מהם להמשיך בחיי הזוגיות ביניהם, החוק מתיר לבני הזוג להסכים ביניהם על התרת חוזה הנישואין

מתוך הסכמה הדדית, וזה מה שנאמר בסעיף 42 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית: "לבני הזוג יש זכות להתיר את חוזה הנישואין בהסכמה הדדית. התרה זו נעשית באמצעות הכרזה על כך בנוכחות עדים בפני הקאדי אשר מוציא פסק דין בקשר לכך".

במקרה של סכסוך ומחלוקת ביניהם, זכותו של כל אחד מן הצדדים לבקש מן הקאדי להיפרד, דהיינו להתגרש. זה מה שנאמר בסעיף 47 של החוק הנזכר לעיל: "אם מתגלע סכסוך או מחלוקת בין שני בני הזוג ואחד מהם פונה לקאדי, ממנה הקאדי בורר ממשפחת הבעל ובורר ממשפחת האישה...".

בפסקה הראשונה של סעיף 48 נאמר: "על שני הבוררים להתוודע לסיבות המחלוקת בין שני בני הזוג ולהשתדל להגיע לפשרה ביניהם...".

העקרונות הדתיים הדרוזיים מדגישים את זכותם של כל אחד משני בני הזוג לבקש להתגרש. לפיהם: "אם הגבר רוצה להיפרד ממנה" או "אם האישה רוצה להיפרד ממנו". הפירוד הוא היפרדות או גירושין.

על בסיס זה בא הפרק השביעי של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית שנושא את הכותרת "התרת חוזה הנישואין".

מכך מסתבר, שהעקרונות הדתיים הדרוזיים וכן חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית מסכימים על כך שיש שוויון בין הגבר לאישה בזכות לבקש פירוד, דהיינו גירושין. החוק מחייב את הקאדי, במקרה שאין אפשרות לפשר בין שני בני הזוג, להפריד ביניהם, כפי שנאמר בסעיף 48: "... אם לא ניתן לפשר ביניהם... מתיר הקאדי את חוזה הנישואין ביניהם...".

בתי הדין הדתיים הדרוזיים מוציאים את פסקי הדין שלהם על פי העקרונות הדתיים הדרוזיים ועל פי חוק המעמד האישי הדרוזי שנוהגים לפיו מאז ייסוד בתי הדין. כמו כן, חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962 מעניק לבתי הדין סמכות מוחלטת בענייני נישואין וגירושין, לפי סעיף 4 שלו.

במקרה הנוכחי בו אנו דנים, הרי לאחר שנבצר מבית הדין וכן מן הבוררים להשכין שלום בין שני בני הזוג ובעקבות זה הכריז המערער בפני הקאדי באולם הדיונים, כי הוא מגרש את אשתו בפומבי ובביטוי מפורש, שלוש פעמים. לאחר מכן, הוא עשה זאת באמצעות הודעה בכתב בדבר הגירושין ואישר אותם, ובמקרה זה, אין שום אפשרות להמשיך בחיי הזוגיות בין שני בני הזוג, לא זו בלבד אלא שהדבר בלתי אפשרי מבחינה הלכתית וחוקית.

הקשר הזוגי אינו קיים עוד למעשה ולא ניתן לכפות להמשיך את אותו קשר, משום שהכפייה עומדת בסתירה למטרת הנישואין, הכוונה שבהם ויסודותיהם ההלכתיים ועומדת בסתירה לעקרונות הדתיים הדרוזיים.

המחוקק הדרוזי הפקיד בידיו של קאדי בית הדין הדתי הדרוזי ובידיו בלבד את הסמכות לפסוק על פירוד, על התרת חוזה הנישואין וביטולו ועל התרת הקשר הזוגי, כפי שנאמר בסעיף 37 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית: "לא יתאפשר להתיר את חוזה הנישואין באמצעות גירושין, אלא על פי פסק דין של הקאדי הדרוזי". והנוסחה היא: "חוזה הנישואין מותר מידית בפני עדים מהימנים". מזה ניתן להבין שבמקרה שמתרחשים גירושין ומוכרז על כך בפני עדים מהימנים, יש להתיר את חוזה הנישואין מיד על ידי הקאדי אשר בידיו לבדו הסמכות לפסוק על התרתו ולא לאף גורם מלבדו. האם לא מן הראוי שהדבר ייעשה כאשר אקט הגירושין התגבש והבעל הכריז על כך שוב ושוב בפני הקאדי עצמו והוא עמד על כך?!

סדרי הדין של בתי הדין הדרוזיים מאפשרים לבית הדין, בכל שלב משלבי הדיון בתביעה, להוציא פסק דין בעניין כל בקשה מן הבקשות המובאות בכתב התביעה או בחלק ממנו ולהעניק את החצי המבוקש כולו או חלקו בנוגע לבקשה זו או חלק ממנה, במידה ובית הדין מוצא לנכון שהמשך הדיון לא ישנה, בשום פנים ואופן... מסקנות העניינים החומריים הנוגעים לבקשה זו או לחלק ממנה או השאלות בהן צריכים להכריע לשם כך, או בעניין החצי המבוקש - בכך עוסק סעיף 65 של סדרי הדין.

על מנת שבית הדין יוציא תעודות גירושין, עליו, קודם כל, להתיר את הקשר הזוגי, כלומר להתיר את חוזה הנישואין בין בני הזוג שהפך להיות בלתי תקף למעשה ובעקבות זאת להוציא תעודות גירושין.

פסק הדין אותו הוציא בית הדין מן הערכאה הראשונה על "דחית הוצאת תעודות גירושין למערער ולמשיבה, עד לסיום ההליכים הנוגעים לדיון בתביעה" אינו משנה את המצב בו נמצאים שני בני הזוג, היות והגירושין ביניהם תופסים בפועל מבחינה דתית והלכתית היות "ואיש אינו יכול להשיב את גרושתו" לפי סעיף 11 של חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית. הגרושה אינה יכולה לשוב למגרש מבחינה דתית. כמו כן, הדבר אינו משפיע על מהלך השיפוט בבעיות שעדיין תלויות ועומדות בבית המשפט לענייני משפחה ולא על המשך הדיון בתביעה בבית הדין הדתי הדרוזי מן הערכאה הראשונה, בעניין קביעת האחריות לגירושין וקביעת

פיצויי גירושין (עטל ודרר) ומי מן הצדדים צריך לשלם לצד השני.

לדעתנו, אין צורך בדחייה זו מנקודת המוצא הקובעת שאין נזק ואין מזיק, ומן הצדק וההוגנות שבית הדין מן הערכאה הראשונה ישוב וידון בפסק הדין שלו שבגינו הוגש הערעור.

בעניין הבקשה אותה הגיש בא כוח המשיבה שעל בית הדין להחליט שהגירושין עליהם הכריז המערער הם גירושין שרירותיים ומנוגדים לחוק הפלילי, סעיפים 181 ו-182, הרי בית הדין יכול לקבל אילו החלטות שהוא רוצה. ניתן להבין מכך שהוא יאשר את הגירושין, ואין מניעה שבית הדין יאשר אותם....

ברור שבית הדין מן הערכאה הראשונה עדיין לא סיים את הדיון שלו ואת הבדיקה שלו באשר לסיבות לגירושין, המניעים להם והנסיבות בהן ארעו, ואין מנוס מכך שהוא ימשיך לדון בתביעה עד שיגיע למסקנה שלאורה יחליט אם יש לגירושין הצדקה הלכתית או שאין להם הצדקה הלכתית, כלומר אלו הם גירושין שרירותיים. וזאת, על מנת לפסוק לגבי פיצויי הגירושין (עטל ודרר). עד לשלב זה של הדיון, טרם התברר מי מבין בני הזוג פגע בבן הזוג השני ומי מהם גרם לפירוד זה. האם הבעל הוא זה שבחר להיפרד מאשתו, כלומר להתגרש ממנה, מבלי שהיא אשמה במאומה, או שזו האישה שבחרה להיפרד, דהיינו להתגרש מבעלה מבלי שהוא אשם במאומה. העניין נותר להחלטה של בית הדין מן הערכאה הראשונה.

בישיבה בה נדון הערעור, אמר בא כוח המערער שהמשיבה הגישה תלונה פלילית נגד המערער לגורמים הנוגעים בדבר.

אי לכך, ובהתאם לשיקולים שהובאו לעיל אנו מחליטים כדלהלן:

1. יש להשיב את התביעה לבית הדין מן הערכאה הראשונה על מנת שיוציא פסק דין חלקי בעניין בקשתו של המערער בתביעת הגירושין שהביא לפניו ולהעניק לו את החצי המבוקש הנוגע לבקשה זו.
2. על בית הדין להמשיך ולדון בבעיות האחרות שיש לפסוק לגביהן.
3. יש להטיל על כל אחד מן הצדדים את תשלום שכר טרחת עורך הדין שלו ואת ההוצאות הכרוכות בערעור זה.
4. ההחלטה התקבלה שלא בנוכחות הצדדים ונכתבה תוך הסכמה ביום 2006/12/14.

5. הצדדים יקבלו הודעה על ההחלטה על פי הנהלים המקובלים בבית דין זה.

מואפק טריף	**נעים הנו**
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים	קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

בשם האל הרחמן והרחום

פסקי דין של בתי הדין הדתיים הדרוזיים:

מועד תחילת תקופת ההמתנה

ערעור מספר: 8/13 על החלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה

בתיק המאוחד מספר: 198/13, 125/13)

<u>החלטה</u> (ציטוט חלקי)

... המערער... (המגרש) והמשיבה (המגורשת) מבני העדה הדרוזית ותושבי... היות והם היו בני זוג קשורים בחוזה נישואין חוקי ובר תוקף שנערך ביניהם בתאריך:... נערך טקס חתונה, התקיימו יחסי קרבה ביניהם אך לא נולדו ילדים.

הגיש המערער הנ"ל באמצעות בא כוחו לבית דין זה בתאריך:... ערעור על סעיף 2 בהחלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה אשר התקבלה בתאריך:... ברוב דעות. בסעיף 2 נאמר כדלהלן: "על הנתבעת להמתין (עד שתוכל להינשא בשנית) תקופת המתנה של ארבעה חודשים מהיום. זאת, על פי סעיפים 50 ו-52 של החוק הנ"ל. תקופה זו תסתיים בתאריך:... היות והתברר שהגירושין בין המתדיינים הנ"ל לא היו ברי תוקף לפני שהתקבלה החלטה זו, עד שבאה החלטה זו שקבעה את התרת חוזה הנישואין ביניהם".

המערער הציג את טיעוניו באשר לסעיף הנ"ל כדלהלן:

1. בתביעת הציות שהוגשה על ידי המערער בתאריך:... נאמר שהמשיבה יצאה מבית בעלה... לפני למעלה מחודש מרצונה החופשי.
2. המשיבה טענה בכתב ההגנה שהגישה שהיא עזבה את בית המשפחה מתוך כוונה שלא לשוב אליו, ועקב כך היא מאשרת את

דברי המערער.

3. המשיבה הצהירה בישיבה שהתקיימה ביום:... כדלהלן: "פרצה מחלוקת ביני ובין בעלי ומאז לא נפגשנו עוד זו עם זה לחלוטין". היא הוסיפה ואמרה: "... עתה, איננני בהריון בשום פנים ואופן".
4. המערער מבקש על סמך הצהרת המשיבה שתקופת ההמתנה שלה תסתיים ביום:... ולא כפי שנאמר בסעיף 2, כלומר ביום:...
5. המערער מבקש לקבל את החלטת המיעוט שלקחה בחשבון את הצהרותיהם של המערער ושל זו שנגדה מוגש הערעור בעניין אי קיום יחסי קרבה ביניהם "היות וחלפו למעלה מארבעה חודשים מאז יצא אחד מבני הזוג מביתם של בני הזוג והצהרתה של האישה בפני קאדי בית הדין הדתי הדרוזי שהיא איננה בהריון, עוד לפני שהוצא פסק הדין בעניין הגירושין או התרת חוזה הנישואין", אין לכך אין להטיל עליה תקופת המתנה.
6. המערער מבקש לבטל את סעיף 2 הנ"ל ולקבוע את תאריך סיום תקופת ההמתנה ל:... ולהטיל את הוצאות הערעור על זו שהערעור מוגש נגדה.

בית הדין הזה קיבל את תגובת המשיבה באמצעות באת הכוח שלה בתאריך:... בה נאמר כדלהלן:

1. סעיפים 50 ו-52 של החוק ברורים ומפורשים.
2. עקב כך החלטת הרוב היא ברת תוקף ואין זה מן הצדק לבטל אותה.
3. המשיבה מאשרת שהיא יצאה מבית המשפחה בחודש... אולם היא טוענת שלא התבצעו גירושין לפני ההחלטה על הגירושין בתאריך:...
4. המשיבה מציינת שהמערער רצה שהיא תשוב לביתם, מה שמוכיח שלא התבצעו גירושין לפני יום...
5. המשיבה מבקשת לדחות את הערעור ולחייב את המערער בתשלום ההוצאות.

בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך:... על מנת להכריע בערעור. בית הדין שמע את טענות שני הצדדים וכל אחד מהם חזר על טיעוניו.

לאחר שבית הדין עיין בטיעוני הצדדים ובכתבי הערעור והתשובה לערעור,

הגיע למסקנה הבאה:

1. בראש ובראשונה אין מנוס מלציין שנושא "תקופת ההמתנה" מועלה בפני בית הדין לערעורים בפעם הראשונה מאז הקמת בתי הדין הדרוזיים בשנת 1962 אשר נוהגים על פי חוק המעמד האישי של בני העדה הדרוזית בישראל משנת 1962 (להלן: החוק) אשר את סעיפיו ניסחו טובי השיח'ים והמשפטנים בלבנון, בהתאם למנהגים והמסורות העוברות מדור לדור וכפי שמובא בהסבריו של אל-אמיר א-סייד (עליו השלום) תוך לקיחה בחשבון את השינויים והצרכים של התקופה הנוכחית למען מימוש האמת והצדק בין הדרוזים.

2. המנהיגות הרוחנית והמועצה הדתית אימצו בזמנו את החוק הנ"ל ובתי הדין יישמו את סעיפי החוק שלו כולל את הפרק העוסק בתקופת ההמתנה, מאז החלו בתי הדין לעסוק במשימות השיפוטיות שלהם ובקבלת החלטות המבוססות על סעיפי החוק המסתמכים על המסורות והמנהגים ועל ההלכות שנפסקו, שעל כל אלה הסתמכו החלטות בית הדין לערעורים. בית דין זה מציין גם את החלטות בית הדין העליון לערעורים של הדרוזים בלבנון שבתי הדין הדתיים של העדה הדרוזית בישראל מיישמים את אותו החוק. בית הדין שלנו עיין בציטוט מקוצר של שתי החלטות שקיבל בית הדין העליון לערעורים בלבנון בעניין תקופת ההמתנה, בשל הדמיון שבין שני המקרים למקרה בו אנו דנים.

3. ערעור זה עורר שאלה הנתונה במחלוקת שתמציתה היא: "מתי מתחילה תקופת ההמתנה של המגורשת" על פי החוק. פירושה של תקופת ההמתנה, מבחינת משמעות המינוח, הוא שהייה באותו מצב. אמר האל: "נשים אשר הוכרזו מגורשות ימתינו שלושה מחזורי נידה" (פרשת הפרה, 228). כלומר, על המגורשת להמתין בטרם תינשא לאדם אחר שלושה מחזורי נידה, על מנת לוודא שאין עובר ברחמה, כלומר, ווידוא שאין הריון ברחמה של האישה, כדי למנוע עירוב יוחסין. דבר זה נחשב זכות של הבעל הראשון על מנת לוודא שאין הריון ברחמה של אשתו, לפני גירושיה. כמו כן, זוהי גם זכותו של הבעל השני העתידי, שלא יינשא לאישה הרה.

4. בית דין זה רוצה להעלות על נס את חשיבות השמירה על העקרונות הדתיים הדרוזיים ועל המנהגים והמסורות ועל הפרשנות של החוקים ובכלל זה הפרק השמיני של החוק, סעיפים 50 ו-52. סעיף 50 קובע כדלהלן: "משך תקופת ההמתנה ארבעה חודשים

החל ממועד הגירושין או התרת חוזה הנישואין או פטירתו של הבעל. תקופת ההמתנה של האישה ההרה מסתיימת עם הלידה או ההפלה". סעיף 52 קובע כדלהלן: "תקופת ההמתנה מתחילה ממועד הגירושין או התרת חוזה הנישואין או פטירת הבעל, אפילו אם האישה אינה יודעת על דבר פטירתו של הבעל". מסעיף 50 ניתן להסיק שתקופת ההמתנה היא ארבעה חודשים, בכל מקרה. פירושו של דבר, שהמחוקק הדרוזי הסתמך על השקפה הלכתית מחמירה ביחס לתקופת ההמתנה. זאת, על מנת לוודא שרחמה של המגורשת נקייה מהימצאותו של עובר. מבלי להיכנס לשאלות ההלכתיות השונות בנוגע לתקופת ההמתנה אצל האסכולות האסלאמיות השונות.

5. האמור בסעיפים 50 ו-52 מיושם במקרים רגילים, בהם אין צורך בפסיקה מיוחדת בשל בהירותם של סעיפים אלה וחוסר הקושי בהבנתם. אולם היישום של הסעיפים הנ"ל, ככתבם וכלשונם, במקרים יוצאי דופן עשוי להביא לקיפוחה של האישה המגורשת ושל הגבר המגרש. דוגמה לכך, במקרים בהם האישה חיה בנפרד מבעלה במשך למעלה מארבעה חודשים או במקרים בהם תהליך השיפוט נמשך למעלה מארבעה חודשים. במקרים כגון אלה, סמכותו של הקאדי לבדוק את העניין באופן מעמיק ונרחב ולתת את ההערכה שלו לגבי משך תקופת ההמתנה, תוך הסתמכות על הצהרתם של הבעל המגרש ושל האישה המגורשת, היות וחובתם היא לומר את האמת, מבלי להוסיף או לגרוע. אמר האל יתעלה: "... הן אינן רשאיות להסתיר את אשר ברא אלוהים ברחמן" (פרשת הפרה, 228). פירושו של דבר שהאחריות נופלת, במקרה זה, על שני בני הזוג, תוך לקיחה בחשבון של הנסיבות האובייקטיביות של כל מקרה, כאשר הקאדי אומד את משך תקופת ההמתנה.

6. כפי שציינו קודם לכן, חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל הוא החוק לפיו נוהגים בלבנון. לפיכך, מצאנו מן הראוי להביא תקציר של שתי החלטות שקיבל בית הדין הגבוה לערעורים בלבנון, מתוך ספרו של המנוח השיח' חלים תקי א-דין "המעמד האישי אצל הדרוזים", בשל הדמיון במקרה בו אנו דנים לשני המקרים הנזכרים בהחלטות הללו.

א. "היות ותקופת ההמתנה, מבחינה הלכתית וחוקית, היא, באופן עקרוני, תקופה אותה קבע המחוקק האסלאמי שנועדה למחות

את השרידים שנותרו מן הנישואין לאחר הפירוד, והיות והאישה עזבה את בית המשפחה וניתקה את הקשר עם בעלה מזה שנה שלמה, בטרם ניתן פסק הדין בערכאה הראשונה, הרי אין במקרה זה נסיבות שיחייבו תקופת המתנה". בית הדין העליון לערעורים. עמוד 256.

ב. "היות והסתבר שהבעל עזב את הבית בו חיו בני הזוג בחודש יוני 1978 ולא שב אליו, והיות ופסק הדין של הקאדי על התרת חוזה הנישואין ניתן ב-31.1.1979, והיות והזמן הקצוב לתקופת ההמתנה כבר פג, הרי שאין לחייב את האישה בתקופת המתנה". עמוד 257

7. במקרה שלפנינו המשיבה עזבה את הבית בו חיו בני הזוג שמונה חודשים לפני הישיבה שהתקיימה ביום... כפי שאמרה בהצהרתה: "פרצה מחלוקת ביני ובין בעלי לפני כשמונה חודשים, מאז אני נמצאת רחוק מבעלי, ומאז לא נפגשנו עוד זו עם זה לחלוטין". היא הוסיפה ואמרה: "... אינני הרה כעת בשום פנים ואופן". יש לציין שהמערער אישר את דבריה. עקב כך, משך הזמן אותו קבע המחוקק הדרוזי לתקופת ההמתנה כבר פג ואין תועלת להטיל אותה על האישה החל מיום קבלת ההחלטה על הגירושין. זאת, בהסתמך על הנימוקים שהובאו בסעיפים הקודמים של החלטה זו".

8. על סמך כל זה, בית דין זה מאשר שתקופת ההמתנה החלה עם יציאת האישה מבית בעלה והיא לא שבה אליו במשך תקופת ארוכה של למעלה מארבעה חודשים, עוד בטרם התקבלה ההחלטה על הגירושין. במילים אחרות, תקופת ההמתנה אינה מתחילה ממועד אישור הגירושין בבית הדין אלא מן הזמן בו היא יצאה מביתם של בני הזוג, כלומר מעת שנפסקו בינה לבין בעלה יחסי הקרבה. זאת, משום שהמטרה בתקופת ההמתנה, כפי שכבר ציינו היא "למחות את השרידים שנותרו מן הנישואין לאחר הפירוד". בית הדין סבור שהפירוד ביניהם, מתוך רצונם החופשי, ללא צו מבית הדין או החלטה על גירושין, פירושו שלא התקיימו ביניהם יחסי קרבה. אי לכך, על בית הדין לקבל את הצהרתם המפורשת באשר למשך הזמן בו הם חיו בנפרד, במקרים בהם משך היפרדותם עולה על ארבעה חודשים. זאת, על מנת למנוע את האפשרות שהאישה תיכנס להריון בתקופה בה היא חיה בנפרד מבעלה, בנצלה את תקופת ההמתנה לאחר אישור הגירושין, באופן שלא יהיה ניתן

לייחס לבעל את האחריות על הריון כזה.

... בשולי החלטה זו, בית דין זה, מתוך רצון להקפיד שלא יהיה עירוב יוחסין, ממליץ על ביטול תקופת ההמתנה במקרים בהם מצהירות המגורשות שהן נפרדו מבעליהן למשך למעלה מארבעה חודשים. באשר למקרים מוטלים בספק, הרי אין מנוס מלחייב את האישה בתקופת המתנה על פי הסעיפים 50 או 52 או לבקש סעד משפטי ולהיעזר בבדיקות רפואיות.

על סמך מה שנאמר קודם לכן, החלטנו כדלהלן:

1. אנו מקבלים את הערעור ביחס לסעיף 2 של ההחלטה שנתקבלה בתאריך... בלבד.
2. סעיף 2 בהחלטה הנ"ל אותה קיבל בית הדין מן הערכאה הראשונה ביום... יבוטל ובמקומו יבוא סעיף 3 דלעיל.
3. יש לבטל את תקופת ההמתנה של המגורשת (המשיבה) היות והיא מילאה אותה ומשום חוסר התועלת שבה. היא הסתיימה בתאריך:... על פי ההחלטה על הגירושין.
4. בשל נסיבות המקרה, לא יושתו הוצאות.
5. ניתן והודע שלא בנוכחות הצדדים ביום 2014/2/14 ותישלח לשני הצדדים בדואר רשום.

מואפק טריף	**חאתם חלבי**
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים	קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

בשם האל הרחמן והרחום

פסקי דין של בתי הדין הדתיים הדרוזיים:

חובת הציות לבעל

תיק בבית הדין מן הערכאה הראשונה מס': 10/39

החלטה (ציטוט חלקי)

... התובע... הגיש את הבקשה הנ"ל באמצעות בא הכוח שלו לשעבר עו"ד... לבית דין זה בתאריך:... הוא מבקש לזמן את הנתבעת על מנת להכריע בבקשתו לשים קץ לסכסוך בין שני הצדדים בדרכי שלום כדי להמשיך בחיי הזוגיות של שני הצדדים. התובע הנ"ל ציין בסעיף 5 של כתב הבקשה כשלהלן: "יש לציין שעד עתה לא התקיימו גירושין ושאין בכוונתו של המבקש להרוס קשר מקודש זה".

בית הדין קיבל כתב הגנה בשפה העברית מן הנתבעת באמצעות בא כוחה הנזכר לעיל. הנתבעת ביקשה בו לדחות את התביעה היות ולא קיימת כל עילה חוקית, על פי חוק המעמד האישי הדרוזי או על פי סדרי בתי הדין, בנוגע לעניין חובת הציות לבעל. הנתבעת טענה שהיא נמצאת מחוץ לביתם של בני הזוג מזה זמן ארוך ושהתובע הצהיר בפני שיח'ים שחיי הזוגיות ביניהם הסתיימו. כמו כן, טענה הנתבעת שהתובע ערך הסכם בכתב, אותו אישר עורך דין, שעומד בסתירה לטענותיו כפי שהובאו בכתב התביעה וכן עומד בסתירה לטענותיו בבית המשפט לענייני משפחה. כמו כן, טענה הנתבעת שמעשיו של התובע הם שהביאו לפירוק קשר הזוגיות, באופן מעשי. הנתבעת מודה כי קיימים סכסוך ומחלוקת אך היא אינה מודה כי קיימת עילה לחייב אותה לציית לבעלה.

בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... בית הדין נתן לשני הצדדים אורכה כדי

"למצוא נוסח של פשרה לסיום קשר הזוגיות בין שני הצדדים באמצעות הסכם, במידה והדבר מתאפשר. זאת, בהסתמך על דבריהם של באי כוח שני הצדדים". עמוד 1.

בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... בא כוח התובע מסר שהם לא הגיעו להסכם אשר "יסיים את הקשר הזוגי בין שני בני הזוג". עמוד 1. בא כוח התובע ביקש לשנות את התביעה מחובת ציות לבעל לבקשה להכרה בעניין כסכסוך משפחתי. בא כוח התובעת אמר: "נתנו אורכה לתובע להודות במה שעשה ולפרק את הקשר הזוגי על סמך הצהרותיו בכתב וגם על סמך הצהרותיו בפני שיח'ים על פירוק הקשר הזוגי ועל הגירושין". עמוד 1 של פרוטוקול ישיבה זו. בא כוח הנתבעת הוסיף ש"אין מקום להכריע בעניין במסגרת סכסוך ומחלוקת ובשל התנהלות מהלך התביעה צריך שיתקיימו גירושין, אך אם תוצאת התביעה לא תהיה גירושין, בית הדין מתבקש להחליט על סיום הסכסוך והמחלוקת, על פי סעיפים 48 ו-49 ועל התרת חוזה הנישואין בין בני הזוג..." עמוד 1. בסוף הישיבה קיבל בית הדין החלטה לפיה התביעה היא תביעה של סכסוך ומחלוקת.

בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... בית הדין שמע הצהרות ראשוניות של שני הצדדים המתדיינים. התובע מסר כדלהלן: " בא אלי השיח'... וסיפר לי שאשתי התקשרה אליו ואמרה לו: 'אני ו... התגרשנו'. אין לי מידע, כבוד הקאדי, על גירושין אלה ואין בכוונתי לגרש, איני רוצה לגרש, אני רוצה את אשתי וילדי". עמוד 1 של פרוטוקול ישיבה זו.

הנתבעת הצהירה: "הגירושין אכן התקיימו, והשיחה עם השיח'ים התנהלה על כך שאסכים לדמי המזונות לילדי..." עמוד 2 של פרוטוקול ישיבה זו. היא הוסיפה בסיום הצהרתה: "נושא הגירושין היה סגור ומוחלט". עמוד 2 של פרוטוקול ישיבה זו.

בתאריך... בית הדין קיבל הודעה מבא כוח התובע עו"ד... שאין לו התנגדות שעורך דין אחר ייצג את התובע בפני בית הדין. משום כך מונה עו"ד... מטעם התובע...

בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... באי כוח הצדדים ביקשו "לדחות את הישיבה שנועדה להיום לתאריך... על מנת שיוכלו למצות את המשא ומתן בין שני הצדדים". עמוד 1.

בישיבה שהתקיימה ביום... נכחו שני הצדדים באופן אישי ובנוכחות באי כוחם והתובע הצהיר כדלהלן: " אינני סבור שיש מקום לשוב למצב הקודם

ואני מבקש שניפרד, ומבחינתי לגברת... אין עוד מקום בלבי והקשר בינינו מנותק... היא לגבי אסורה עלי כמו אמי, ואני אומר לה שהיא אסורה עלי כשם שהצאצאים של אמי אסורים עלי". עמוד 1.

הנתבעת הצהירה בקצרה: "כל ההצהרות אותן אמר הן שרירותיות ולא מעבר לכך והן נועדו לאלץ את כבוד הקאדי להוציא תעודות גירושין. אך אני אינני מסכימה לכך". עמוד 1 מפרוטוקול ישיבה זו.

בית הדין שמע את טיעוני באי כוח הצדדים. בסיכום דבריו אמר בא כוח התובע עו"ד... כדלהלן:

1. הנתבעת סותרת את דבריה כפי שנאמר בהצהרתה בישיבה ביום...
2. הנתבעת טענה בתביעה לדמי מזונות בשפה העברית שהוגשה לבית המשפט לענייני משפחה ש"בני הזוג לא הצליחו בחיי הזוגיות שלהם. היא ביקשה להתגרש בעתיד והם חתמו על הסכם משמורת ודמי מזונות".
3. בא כוח התובע הצביע על כך שבא כוח הנתבעת עמד על כך שהתביעה תהיה תביעת גירושין ולא תביעת חובת ציות לבעל. בא כוח הנתבעת ציין שהיות ובית הדין החליט שזוהי תביעת סכסוך ומחלוקת, הרי על בית הדין להחליט על התרת חוזה הנישואין לפי סעיפים 48 ו-49.
4. בא כוח התובע הצביע על החלטות בית דין זה שנתקבלו במקרים דומים וכן על החלטות בית הדין הדרוזי לערעורים, ובייחוד במקרים של סכסוך ומחלוקת.

נציג הנתבעת עו"ד... ציין כדלהלן:

סעיף 47 קובע כי יש למנות שני בוררים בניסיון לפשר בין שני הצדדים במקרה של התגלעות סכסוך ומחלוקת ביניהם. בעוד שעל פי סעיף 48 של חוק המעמד האישי הדרוזי על שני הבוררים להתוודע לסיבות המחלוקת בין שני בני הזוג ולהשתדל לפשר ביניהם. בסופו של התהליך יחליט בית הדין על התרת חוזה הנישואין ביניהם אם כשלו מאמצי הבוררים להגיע לפשרה. בית הדין יפסוק לאישה את כל המוהר הדחוי או את חלקו, במידה והגורם לגירושין הוא הבעל. אולם במקרה שהגורם לגירושין הוא האישה, הרי הקאדי יפסוק על ביטול המוהר הדחוי כולו או חלקו. כמו כן, על בית הדין לפסוק, בשני המקרים, שהצד הגורם לגירושין ישלם לצד השני את פיצויי הגירושין (עטל ודרר). בא כוח הנתבעת ציין שבית הדין לא מיצה את

כל התנאים האמורים בסעיפים 47 ו-48 של החוק הנ"ל ולכן הוא מבקש מבית הדין שלא להוציא תעודות גירושין במקרה של סכסוך ומחלוקת, כפי שנקבע בתיק זה, אלא לאחר מיצוי ההליכים על פי סעיפים 47 ו-48 של החוק הנ"ל.

לאחר עיון בבקשה ובתגובה, בנספחים שלהם ובטיעונים שבכתב ובעל פה וכן בפרוטוקולים של הישיבות, הגיע בית הדין להחלטה כדלהלן:

1. סעיפים 47 ו-48 של חוק המעמד האישי הדרוזי מחייבים מינוי שני בוררים בניסיון לפשר בין שני המתדיינים. במקרה שניסיון הפשרה, באמצעות שני הבוררים, נכשל, על הבוררים להגיש את הדו"ח שלהם לבית הדין, להביא בו את סיכום הבעיה ולהחליט מי משני הצדדים הוא הגורם לכישלון, על מנת שיתאפשר לבית הדין להחליט מי האחראי לכך כדי לפסוק בנוגע למוהר הדחוי. כמו כן, החלטת בית הדין בנוגע לפיצויי הגירושין הנובעים מן הגירושין נקבעת על מידת האחריות של כל אחד מן הצדדים לגירושין.
2. במקרה זה בו אנו דנים, זוהי ביסודה תביעה של חובת ציות לבעל אותה הגיש התובע בתאריך... באמצעות בא הכוח שלו לשעבר עו"ד... בסעיף 4 של כתב התביעה נאמר כדלהלן:

... "קיימים בין בני הזוג חילוקי דעות משפחתיים שהביאו לכך שהם התרחקו זו מזה, נפרדו האחת מן השני ושררה ביניהם עוינות...". כמו כן נאמר בסעיף 5 של כתב התביעה: "עד עתה לא התקיימו גירושין ואין בכוונתו של המבקש להרוס קשר מקודש זה".

ניתן להסיק מכך שבקשת התובע עסקה ב"חובת הציות לבעל". אולם תוכן התביעה, כפי שנאמר בסעיף 4 הנ"ל הוא סכסוך ומחלוקת. כלומר, בית הדין הכריע בעניין על פי סעיפים 47 ו-48 של חוק המעמד האישי הדרוזי, כפי שנאמר בסעיף 1 הנ"ל. נתקבלה החלטה בעניין זה שהעניין שהובא לדיון בפני בית דין זה הוא עניין של סכסוך ומחלוקת. למרות מה שצוין, הרי הנתבעת עמדה על מה שנאמר בכתב ההגנה שלה אותו הגישה באמצעות בא כוחה ובו נאמר:

1. יש לדחות את התביעה היות ואין עילה, על פי סדרי הדין של בתי הדין הדרוזיים או חוק המעמד האישי, בעניין חובת הציות לבעל וטענה גם שהתובע הסתיר עובדות מבית הדין והאשימה אותו בכוונה בלתי טהורה, היות והוא הגיש את בקשתו זו לבית הדין לאחר שהנתבעת הגישה לבית המשפט לענייני משפחה שתי

תביעות הנוגעות לדמי מזונות ולמשמורת. אולם היא אינה מסכימה לשוב לביתם המשותף היות והתובע הצהיר שחיי הזוגיות שלהם הסתיימו מזה זמן רב.

2. התובע עשה מעשים רבים המוכיחים כי כוונתו לפרק את הקשר הזוגי באופן מעשי ועל אחריותו הוא.

3. הנתבעת מכחישה מה שנאמר בסעיף 5 של כתב התביעה שהגירושין לא התבצעו והיא טוענת שיש בידה הוכחות וראיות שמדגישות כי אכן התקיימו גירושין ויש מסמכים בכתב המעידים על כך.

4. כפי שנאמר בדברי הנתבעת, ניתן להסיק שבידי הנתבעת הוכחות וראיות על כך שהגירושין בין הצדדים אכן התקיימו, כלומר שהתביעה צריכה להיות תביעת גירושין. מסתבר ממה שנאמר קודם לכן, שהנתבעת יודעת שהגירושין התבצעו על פי דבריה ואין מקום להכריע בתביעה על פי סעיפים 47 ו-48, כלומר שזהו עניין של סכסוך ומחלוקת.

5. בית הדין ציין שבא כוח התובע ביקש אורכה על מנת לבדוק את המסמכים שברשותו שמהם ניתן להוכיח כי הגירושין בין הצדדים אכן התקיימו.

6. בישיבת בית הדין מתאריך... נאמר על ידי באי כוח הצדדים כדלהלן: "... הסכמנו להמשיך לנסות כדי למצוא נוסחת פשרה שתסיים את קשר הזוגיות בין שני הצדדים באמצעות הסכם, במידה והדבר יהיה אפשרי". כלומר, הצדדים מסכימים לסיים את קשר הזוגיות ביניהם, אבל באמצעות הסכם, במידה והדבר אפשרי. בישיבה שהתקיימה ביום... מסר בא כוח התובע כדלהלן: " לא הגענו להסכמה אשר תסיים את הקשר הזוגי בין שני בני הזוג". עמוד 1. בא כוח התובע הסכים לשנות את התביעה מתביעה של חובת ציות לבעל לתביעה של סכסוך משפחתי. יש לציין שגם בישיבה זו לא הגיעו הצדדים להסכמה על סיום קשר הזוגיות בין הצדדים. נציג הנתבעת ציין כדלהלן: "בשל המצב אליו נקלעה התביעה, צריך שיהיו גירושין..." עמוד 1 של פרוטוקול הישיבה. בסוף הישיבה נתקבלה החלטה שהתביעה היא תביעה של סכסוך ומחלוקת. יש לציין גם שהנתבעת באמצעות בא כוח עומדת על סיום קשר הזוגיות בין הצדדים בגירושין ושהיא מדגישה שהתביעה צריכה להיות תביעת גירושין. בישיבה שהתקיימה ביום... הדגישה הנתבעת

פעם נוספת שהתביעה צריכה להיות תביעת גירושין. היא הצהירה: "הגירושין נערכו והתבצעו". עמוד 2 של פרוטוקול הישיבה. בהקשר זה יש לציין שבאי כוח שני הצדדים הצהירו כדלהלן: "לא הגענו לנוסח פשרה שיסיים את קשר הזוגיות בין שני הצדדים". עמוד 1. ברצוננו לציין פעם נוספת שהנתבעת מדגישה שהתקיימו גירושין וכן גם באי כוח שני הצדדים שהם לא הגיעו להסכמה שתסיים את קשר הזוגיות. כלומר, התביעה היא תביעה לסיום קשר הזוגיות בין הצדדים בגירושין. בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... באי כוח הצדדים ביקשו את דחית הישיבה כדי למצות את המשא ומתן בין הצדדים, מה שמוכיח שהצדדים עומדים על סיום קשר הזוגיות ביניהם בגירושין. יש לציין גם שבית הדין העניק לצדדים יותר מהזדמנות אחת למצות את המשא ומתן ביניהם לסיום קשר הזוגיות בהסכמה ידידותית. פירושו של דבר, מבחינה מעשית, שבאי כוח שני הצדדים שימשו בתפקיד של בוררים, היות והם ניסו לסיים את הפרשה, לפי דבריהם, אולם הם נכשלו במשימתם. פירושו של דבר, שיש להמשיך ולהכריע בעניין. בית דין זה התכנס לישיבה בתאריך... התובע הצהיר בישיבה זו כדלהלן: "אני מבקש שניפרד, ומבחינתי לגברת... אין עוד מקום בלבי והקשר בינינו מנותק..." עמוד 1. הוא הוסיף: "היא לגבי אסורה עלי כמו אמי, ואני אומר לה שהיא אסורה עלי...". מהצהרתו של התובע ניתן להסיק שהוא מכריז על גירושין, בפני בית הדין, מאשתו הנתבעת. אולם הנתבעת הכריזה כדלהלן: "כל ההצהרות אותן אמר הן שרירותיות ולא מעבר לכך והן נועדו לאלץ את כבוד הקאדי להוציא תעודות גירושין. אך אני אינני מסכימה לכך". עמוד 1 מפרוטוקול ישיבה זו. יש לציין שהתנגדותה של הנתבעת היא התנגדות למראית עין ולא מעבר לכך, היות והיא הצהירה בישיבות הקודמות, כפי שנאמר לעיל, יותר מפעם אחת, שהגירושין התקיימו ושהעניין הנידון הוא רק גירושין ולא השכנת שלום. בעקבות זאת, מצהיר התובע שהוא החליט לסיים את קשר הזוגיות בגירושין אבל היא מפתיעה אותו בכך שהיא מסרבת לגירושין. ההכרזה על הגירושין מצידו של התובע בפני בית הדין פירושה שהגירושין הפכו להיות מוחלטים ואין מקום להכריע בעניין על פי תביעה של סכסוך ומחלוקת. עקב כך, אין מנוס מהתרת קשר הזוגיות בין שני הצדדים, מבלי להיכנס לפרטים הנוגעים לסוג הגירושין ולקבוע האם הם שרירותיים על פי טענת הנתבעת.

על פי סעיף 65 (פסק דין חלקי) של סדרי הדין של בתי הדין הדרוזיים

משנת 1964 שקובעים: "מותר לבית הדין, בכל שלב משלבי הדיון בתביעה, להוציא פסק דין בעניין כל בקשה מן הבקשות המובאות בתביעה או בחלק ממנה... במידה ובית הדין מוצא לנכון שהמשך הדיון לא ישנה, בשום פנים ואופן את המסקנות הנוגעות לעובדות החומריות של בקשה זו או של חלק זה של הבקשה...".

... במקרה זה, הנתבעת עמדה על כך, כפי שנאמר לעיל, שהגירושין בין הצדדים אכן התקיימו. בישיבה שהתקיימה ביום... כאשר הצהיר התובע שלנתבעת "אין עוד מקום בלבו", כלומר הוא גרש אותה בפני בית הדין בהתבטאותו זו, הרי המשך הדיון בתביעה לא ישנה בשום אופן את העובדה כי אכן התבצעו גירושין בפני בית הדין, כלומר הגירושין הם מוחלטים, ואין מנוס, במצב שנוצר, מהוצאת תעודות גירושין לשני הצדדים, למרות עמדתה המפתיעה של הנתבעת שהובעה בישיבה ביום... כאשר התנגדה להוצאת תעודות גירושין. היא אינה יכולה להסתמך על סדרי הדין על מנת להאריך את הדיון בתביעה ללא הצדקה, כל עוד התובע יצא מביתם של בני הזוג מזה כשנתיים. המשך הדיון בתביעה לא ישנה את המציאות הקיימת בני שני הצדדים.

על סמך מה שנאמר קודם לכן, החליט בית הדין כדלהלן:

... המתדיינים לעיל הם בני זוג הקשורים בחוזה נישואין בר תוקף שנערך ביניהם על פי מסמך חוזה נישואין רשמי אותו הוציא בית דין זה. התקיים טקס נישואין והתקיימו יחסי קרבה ביניהם ונולדו להם שני ילדים.

על סמך מה שנאמר קודם לכן, החליט בית הדין כדלהלן:

1. חוזה נישואיהם יותר ויותר קשר הזוגיות ביניהם באופן סופי מבלי שתהיה אפשרות לסגת מכך. יינתנו להם תעודות גירושין רשמיות לפי סעיפים 37 ו-38 של חוק המעמד האישי הדרוזי.
2. בשלב זה, איננו פוסקים למי מהם מגיעות זכויות.
3. הנתבעת לא תחויב בתקופת המתנה משום שתקופה זו פגה ומשום שאין תועלת בכך לפי סעיף 51 של החוק הנ"ל.
4. בית הדין נותן לכל אחד מן הצדדים, התובע והנתבעת אפשרות להגיש תביעת פיצויי גירושין (עטל ודרר) במידה והם חפצים בכך.

5. בשל נסיבות המקרה, לא יוטל תשלום הוצאות על אף אחד מן הצדדים.

ניתן והודע ביום 2011/7/14.

הקאדי חאתם חלבי

קאדי בית הדין מן הערכאה הראשונה

בשם האל הרחמן והרחום

פסקי דין של בתי הדין הדתיים הדרוזיים:

חלוקת רכוש

תביעה לחלוקת רכוש, תיק מספר: 11/160 של בית הדין של הערכאה הראשונה

החלטה (ציטוט חלקי)

... התובעת הגישה תביעה על חלוקת רכוש לבית המשפט לענייני משפחה בה היא מבקשת חצי מן הרכוש שברשותו של הנתבע, החל מן הבית, החפצים, המכונית ושאר הרכוש.

נערך חוזה נישואין בין הצדדים בשנת..., כלומר, חוק יחסי ממון בין בני הזוג משנת 1973 חל עליהם. משום כך, מתבקש בית דין זה להכריע בשאלות ובבעיות הכספיות המשותפות, היות ואין מנוס מהימצאות רכוש שנצבר במהלך תקופת הנישואין, ובשל כך יש להכריע בעניינים הכספיים המשותפים באופן הבא:

א. איזון המשאבים:

במסגרת חלוקת הרכוש הנזכרת לעיל, מינה בית המשפט לענייני משפחה רואה חשבון כדי לחלק את הרכוש בו מחזיקים שני בני הזוג. זאת, היות ושניהם עובדים בשירות המדינה ויש להם הכנסה חודשית, בנוסף לזכויות אחרות.

רואה החשבון הגיש דו"ח על איזון משאבים, היות ושני בני הזוג עובדים ויש להם הכנסה. הוא המליץ שהסכום בסך... ש"ח הוא בבחינת איזון של כל הרכוש והזכויות של שני בני הזוג.

ב. באשר למכונית שהייתה ברשותו של הנתבע:

היות והנתבע החזיק במכונית מסוג... משנת... במהלך תקופת נישואיו לתובעת, ומכונית זו לא נלקח בחשבון בדו"ח אותו הגיש רואה החשבון והנתבע לא ציין שהוא קנה אותה לפני נישואיו, הרי היא נחשבת רכוש משותף של שני הצדדים בתקופת הנישואין. מבחינה רשמית נחשבת המכונית חלק מן הרכוש המשותף של שני הצדדים. היות וערכה של המכונית נאמד ב... ש"ח, בהתאם לשנת היצור ולערכה בשוק הרכב המשומש, הרי שהתובעת זכאית לחצי מן הסכום הנ"ל.

ג. עניין החפצים - הרהיטים + המכשירים החשמליים + בגדים ומתנות:

הסתבר לנו שכל החפצים השייכים לשני בני הזוג נשארו בביתם של בני הזוג והם, עד לשלב זה, ברשותו של הנתבע. כמו כן, הדו"ח של רואה החשבון לא כלל את החפצים: רהיטים, מכשירים חשמליים, בגדים וחפצים אחרים. ברור שחפצים אלה נצברו לאחר החתימה על חוזה הנישואין ומשום כך הם נחשבים חלק מרכושם של בני הזוג. התובעת טענה כי היא זו אשר רכשה אותם מכספה האישי, כפי שמקובל במרבית הכפרים הדרוזיים. על פי המנהגים והמסורות האישה או משפחתה קונים את חפצי הבית כמתנה לבתם. נכון שהנתבע דחה טענה זו ונימק את דחייתו בכך שעל התובעת להוכיח זאת בהצגת מסמכים וקבלות על הקניות. אולם בה בעת, הוא לא הציג קבלות ומסמכים על שמו. בשל כל זה, יש להחיל את סעיף 5(א) של חוק יחסי ממון ואיזון משאבים, היות ונטל ההוכחה בעניינים אזרחיים ובמקרים דומים צריך להיות בשיעור של 51%. משום כך, אני סבור שהנתבע לא הצליח לעמוד בנטל ההוכחה, והיות שעל פי המנהגים והמסורות בעדתנו האישה או משפחתה קונים את חפצי הבית, הרי אנו סבורים שמן הראוי לפסוק לטובת התובעת סכום של חצי מערך החפצים המצויים בבית.

התובעת אמדה את ערכם של אותם חפצים בסכום של... ש"ח, אולם למעשה ערכם של החפצים כיום פחת, בשל העובדה שבני הזוג השתמשו בהם במהלך חיי הנישואין שלהם. לדעת בית הדין, אומדן זה של הרכוש מוגזם ולא הוצגו כל ראיות או הוכחות. בשל אי הימצאותן של קבלות ומסמכים רשמיים ואי מינוי שמאי מוסמך על מנת לאמוד את ערך הרכוש המשותף זהה, בית הדין מעריך את ערכו של רכוש זה על פי ההיגיון, הצדק והשוויון בין בני הזוג ועל פי חוק איזון המשאבים בין שני בני הזוג. משום

כך, בית הדין אומד את ערכם של החפצים המשותפים לשני הצדדים בסכום של... ש"ח וסכום זה יתחלק ביניהם שווה בשווה. היות ואותם חפצים עדיין נמצאים בבית הנתבע, עליו לשלם את מחצית ערכם לתובעת.

כאן ברצוננו לציין ששני הצדדים כשלו בהוכחת טענותיהם הכספיות ובייחוד בכל הנוגע לחפצים המשותפים. משום כך, שפטנו בעניין זה על פי הצדק וההגינות, כפי שמצאנו מן הראוי לעשות, תוך לקיחה בחשבון שיתכן שחלק מן החפצים והרהיטים היו מצויים בבית הנתבע לפני נישואיו האחרונים, היות ובית זה היה מאוכלס בעבר על ידי הנתבע ואשתו הקודמת.

ד. בית המגורים:

בא כוח התובעת ביקש לרשום בטאבו חצי משווי ביתם של בני הזוג על שם התובעת ולראות בו כרכושה. הוא נימק את בקשתו בכך שבית זה שייך לנתבע ורשום על שמו. בניגוד לו, טען בא כוח הנתבע בסיכומיו שהבית אינו חלק מרכושו של הנתבע, היות והבית נבנה על חשבונו של אביו של הנתבע מזה זמן רב, כאשר הנתבע היה תלמיד בבית הספר, עוד לפני נישואיו הראשונים.

הסתבר לנו שהבית הנ"ל נבנה לפני שהחלו הליכי הנישואין בין בני הזוג, זאת, היות שתקופת ההיכרות הקצרה ביניהם לפני הנישואין. אולם הם החלו להתגורר בו מיד לאחר נישואיהם. מה שמוכיח שהוא לא נבנה בתקופה בה היו מאורסים או בתקופה שבסמוך לנישואין, אלא נבנה ועמד על תילו עוד לפני זה.

סעיף 5(א)(1) של חוק איזון המשאבים קובע כי יש לאזן את הרכוש עם סיום הנישואין באופן שווה, מלבד הרכוש שהיה קיים לפני הנישואין או שקיבלו אותו כמתנה או כעיזבון בתקופת הנישואין. בשל כך, היות והבית היה קיים לפני הנישואין והיות ולא הוכח שהיה בבעלותו של הנתבע או רשום על שמו, הרי לא ניתן לרשמו על שם התובעת או לפסוק לה חצי מערכו.

התביעה לאיזון המשאבים:

א. מתקבלת התביעה לאיזון משאבים ואנו פוסקים שעל הנתבע לשלם סכום של... ש"ח כשם שנאמר בדו"ח של רואה החשבון שמונה על ידי בית המשפט לענייני משפחה.

ב. הנתבע ישלם לתובעת סכום של... ש"ח, חצי מערכה של המכונית.

ג. החפצים המשותפים: אנו פוסקים שעל הנתבע לשלם סכום של... ש"ח כפי שנאמר בסעיף 4(ת) הנזכר לעיל.

... חצי מן הבית לא יירשם על שם התובעת ולא יפסק לטובתה חצי מערכו בשל הסיבות שצוינו בסעיף 4(ת) לעיל....

ניתן והודע ביום 2012/4/15.

הקאדי ענתיר מעדי	הקאדי עמאד אבו ריש	הקאדי כמאל קבלאן
קאדי ביה"ד	קאדי ביה"ד	קאדי ביה"ד

לאחר הערעור על החלטה זו מס': 11/160 החליטו שופטי בית הדין לערעורים (בתיק מספר: 12/5) כדלהלן: (ציטוט חלקי)

... בנושא חלוקת הרכוש: בית הדין מן הערכאה הראשונה קיבל החלטה על העניינים הכספיים בין שני הצדדים בתקופת חיי הנישואין ביניהם אשר נמשכו שלוש וחצי שנים, בהתאם לחוק יחסי ממון בין בני זוג משנת 1973.

לאחר שבית הדין הזה עיין בכתבי הערעור על החלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה והתשובה לערעור של שני הצדדים, שכן בית הדין מן הערכאה הראשונה ביסס את החלטתו על דו"ח של רואה חשבון ביחס לאיזון המשאבים, בית דין זה אינו מוצא כל עילה להתערב בסעיף זה היות ובית הדין מן הערכאה הראשונה קיבל את המלצתו של רואה החשבון והסכום שצוין בסך... ש"ח נראה הגיוני ומקובל, תוך ידיעה שהחלטה זו התקבלה בדרך של פשרה על פי סעיף 79א.

באשר למכונית, הרי עניין זה אינו שונה מעניין איזון המשאבים, היות וערך המכונית נאמד ב... ש"ח והמערערת זכאית לחצי מערכה, כלומר ל... ש"ח. הדבר הגיוני ומקובל ובין הדין לערעורים אינו יכול להתערב בכך.

באשר לרהיטים ולחפצים, הרי שהאומדן של בית הדין היה מפורט. ערכם של הרהיטים ומכשירי החשמל נאמד בסכום של... ש"ח. אי לכך, המערערת זכאית לחציו של סכום זה, דהיינו לסכום של... ש"ח, תוך ידיעה שאין כל הוכחה או ראיה שמפריכה אומדן זה בכתבי הערעור וההגנה של שני הצדדים. משום כך, בית הדין רואה בסכום זה סכום הגיוני ומקובל.

באשר לבית המגורים, הרי בית הדין פסק לגביו ומצא שבית המגורים שהיה קיים לפני הנישואין אינו ניתן לחלוקה. אי לכך, לא ניתן להכלילו במסגרת הרכוש המשותף. משום כך, בית דין זה רואה בהחלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה עומדת בעינה מבחינה הלכתית וחוקית ויש לאשרה.... ניתן והודע ביום 2012/9/25.

מואפק טריף	**חאתם חלבי**
קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים	קאדי בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים

בשם האל הרחמן והרחום

-נספח-

חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל בשפה העברית

תוכן הפרקים

פרק ראשון - כשרות לנישואין 244
פרק שני - האסורים בנישואין. 246
פרק שלישי - קשר הנישואין 247
פרק רביעי - דיני נישואין. 248
פרק חמישי - המוהר. 248
פרק ששי - מזונות. 249
פרק שביעי - התרת קשר הנישואין (פירודים) 250
פרק שמיני - תקופת ההמתנה (אלעידה) 252
פרק תשיעי - המשמורת 252
פרק עשירי - דמי המזונות המוטלים על האבות לטובת הבנים 255
פרק אחד עשר - המזונות המוטלים על הבנים לטובת ההורים ועל מזונות ד'וי אל ארחאם 256
פרק שנים עשר - אפוטרופסות על קטינים 257
פרק שלשה עשר - האפוטרופסות על קטינים ועל נטולי כשרות משפטית בעיזבון 258
פרק ארבע עשרה - סמכותו של האפוטרופוס 259
פרק חמשה עשר - דיני פסלות. 262
פרק ששה עשר - הנעדר והנאמן על רכושו 262
פרק שבעה עשר - יוחסין ואבהות. 264
פרק שמונה עשר - הצוואה והירושה 265
פרק תשעה עשר - ההקדשות 267

חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בשפה העברית

(בוצעו תיקוני תרגום ע"י עו"ד מולא כמיל, מנהל בתיה"ד הדתיים הדרוזיים)

פרק ראשון – כשרות לנישואין

1. ארוס יהא כשיר לנישואין במלאת לו שמונה עשרה שנה, ומאורסת במלאת לה שבע עשרה שנה.[1]
2. קאדי המד'הב [2] רשאי להרשות נישואין לנער שמלאו לו שש עשרה שנה וטרם מלאו לו שמונה עשרה שנה אם הוכח לו מבחינה רפואית שמצבו מרשה לו זאת, ובלבד שרשותו של הקאדי תהיה תלויה ברשות האפוטרופוס של הנער.[3]
3. קאדי המד'הב רשאי להרשות נישואין לנערה שמלאו לה חמש עשרה שנה וטרם מלאו לה שבע עשרה שנה אם הוכח מבחינה רפואית שמצבה מרשה לה זאת, וברשות האפוטרופוס שלה.[4]
4. הרשה הקאדי נישואי נער ונערה ללא רשות האפוטרופוס, זכאים הנער והנערה לבקש התרת הנישואין תוך ששה חדשים בהגיעם לגיל הנקוב בסעיף 1.
5. אסור למישהו להשיא קטין שלא מלאו לו שש עשרה שנה וקטינה שלא מלאו לה חמש עשרה שנה.[5]
אסור להשיא לקוי בשכלו, לקויה בשכלה, חולה או חולה באחת המחלות המדבקות והן: מחלות מין, צרעת ושחפת ריאות בשלב התפתחות.
על הקאדי, לפני מתן הרשות לנישואין, להיווכח כי שני בני הזוג אינם לקויים בשכלם ואינם נגועים במחלות מדבקות ע"י כך שיטיל עליהם

[1] סעיף זה תוקן בהתאם לתיקון העלאת גיל הנישואין, התשע"ב-2012 (גיל שמונה עשרה לשני המינים).
[2] מד"הב: אסכולה (האסכולה הדרוזית- העדה הדרוזית).
[3] סעיף זה בוטל בהתאם לחוק גיל הנישואין, תש"י-1950 ובהתאם לתיקון העלאת גיל הנישואין, התשע"ב-2012 (גיל 18 לשני המינים).
[4] סעיף זה בוטל בהתאם לחוק גיל הנישואין, תש"י-1950 ובהתאם לתיקון העלאת גיל הנישואין, התשע"ב-2012 (גיל 18 לשני המינים).
[5] סעיף זה בוטל בהתאם לחוק גיל הנישואין, תש"י-1950 ובהתאם לתיקון העלאת גיל הנישואין, התשע"ב-2012 (גיל 18 לשני המינים).

להמציא תעודה רפואית שניתנה ע"י רופא מוסמך. על תעודה זו אפשר לערור בפני הקאדי, והחלטתו תהיה נתונה לעיון חוזר.

6. ביקשה בגירה, שגילה נע בין שבע עשרה לבין עשרים ואחד, להינשא למישהו, על הקאדי להודיע על כך לאפוטרופוס שלה. אם אין האפוטרופוס מתנגד תוך חמשה עשר יום מן היום שבו נמסרה לו ההודעה, או התנגד ונתברר שאין מקום להתנגדותו, על הקאדי להרשות את נישואיה.
7. על האפוטרופוס לנישואין להיות אל-עצבה בעצמו (בנפסה)[6] לפי הסדר, בתנאי שיהא "מוקאלף"[7]. קטין, משוגע או לקוי בשכלו אינם זכאים לשמש כאפוטרופוס על מישהו.

[6] אל-"עצבה": מי שלא הייתה קרבה בינו לבין המת (או אדם אחר קרוב), כגון בן, אח, בן אח, בת אח, דוד (אחי האב) וכו'. אל-"עצבה" שני סוגים: א) אל-"עצבה" ב"נפסה" (בעצמו)- הוא האדם שהעצבה שלו אינה תלויה בזולתו. ב) אל-"עצבה" בגירה (בזולתו). הוא האדם שהעצבה שלו כן תלויה בזולתו, כמו בת האח.(אבן הבוחן בין שני הסוגים היא: אם האדם מקבל את כל הירושה במקרה והינו כיורש היחיד, אזי הוא עצבה בנפסה, דהיינו בעצמו).
[7] מוקאלף: מי שהיה בעל כשרות משפטית, בגיר, אינו חולה בגופו או ברוחו ואינו בזבזן וכו'.

פרק שני - האסורים בנישואין

8. לא היה אפוטרופוס למבקש הנישואין, או האפוטרופוס שלו לא היה בעל כשרות משפטית, יהא אפוטרופוסו הקאדי או מי שמינהו לעניין זה.
9. נישואי אשת איש או אישה בתקופת עדתה[1]- אסורים ובטלים.
10. ריבוי נשים אסור, גבר אינו רשאי להיות בעל לשתי נשים, ואם היה הרי נישואין מן האישה השנייה בטלים.
11. אדם אינו רשאי להחזיר את גרושתו.
12. נישואי נשים שהן דואת - אל - רחם - אל מחרם[2], עם גבר שבינו לבינן יש קרבת יוחסין - אסורים ובטלים.

    הנשים הנ"ל הן ארבעה סוגים:

    א. אמו של האיש וסבותיו.

    ב. בנותיו ונכדותיו.

    ג. אחיותיו ובנות אחיו ואחיותיו בכלל ונכדותיהן.

    ד. דודותיו בכלל (כולל אחיות האב ואחיות האם).
13. נישואי נשים עם גבר שבינו לבינן יש קרבה - חיתון - אסורים ובטלים.

    הנשים הנ"ל הן ארבעה סוגים:

    א. נשות הבנים והנכדים.

    ב. אימהות הנשים וסבותיהן בכלל.

    ג. נשות האבות והסבים.

    ד. בנות הנשים ונכדותיהן.

[1] העידה: משך הזמן שגרושה או אלמנה צריכה לחכות עד שתוכל להינשא, מטרתה היא לראות אם הגרושה או האלמנה הינה בהריון כדי לשמור ולהוכיח את יוחסי הרך הנולד.

[2] דואת - אל-רחם: מי שמוגדר כקרוב קוגנטי בדרגת קרבה האסורה בנישואין, מחרם: במובן אסור לנישואין.

פרק שלישי - קשר הנישואין

14. הנישואין מתקשרים על ידי הצעה וקבלה של שני הצדדים במושב הנישואין ובנוכחות עדים. אבותיהם וצאצאיהם של הארוס והמאורסת כשרים להיות עדים, ובלבד שמספרם לא יפחת מארבעה. חוזה הנישואין ייערך בכתב וייחתם ע"י בני הזוג והעדים. נבצר מאחד מבני הזוג להיות נוכח במושב הנישואין רשאי לחתום במקומו מרשהו אשר הורשה לכך לפי כתב-הרשאה שאושר ע"י המוכתר או ממלא מקומו, בתנאי שבכתב ההרשאה יצוין ערך המוהר, או שקביעתו תהיה נתונה לשיקול דעתו של המורשה ובתנאי נוסף שכתב ההרשאה יצורף לחוזה הנישואין.
15. הצעה וקבלה בנישואין יהיו בביטויים מפורשים, וכן האירוסין, רמיזת האילם דינה כדין ביטוי.
16. חוזה הנישואין לא יהא כשר אלא אם נערך ע"י הקאדי או ע"י מי שהקאדי מינהו לעריכתו.
17. הקאדי ימנה מורשה אחד או יותר לעריכת חוזה נישואין בכל כפר או עיירה לפי הצורך. אין המורשה רשאי לערוך חוזה נישואין אלא לאחר קבלת רשות מיוחדת על כך ובכתב מאת הקאדי.
18. על המורשה, לאחר סידור חוזה הנישואין, לשלוח אותו אל הקאדי לשם אישורו ורישומו. תוקפו של החוזה יתחיל מיום עריכתו.
19. הקאדי ירשום את חוזה הנישואין בפנקס מיוחד שעל דפיו הוטבעה חותמת מטעמו, והדפים ממוספרים במספרים סידוריים. החוזה יוחזר לבעליו תוך חודש ימים לכל היותר מיום שליחתו אל בית הדין הדרוזי לשם רישומו.

פרק רביעי - דיני נישואין

20. הבעל מתחייב בתשלום המוהר ובמזונות האישה מיום עריכת חוזה הנישואין, ודיני הירושה חלים עליהם.
21. האישה אינה זכאית לתבוע תשלום המוהר הנדחה לפני מועד הגירושין או הפטירה.
22. לאחר קבלת המוהר המיידי ועריכת חוזה הנישואין כדין, על האישה לגור בביתו של בעלה בתנאי שיהא מקום מגורים חוקי, וכן עליה לעבור עמו לעיר אחרת כרצונו אלא אם קיימת מניעה רצינית. מקום מגורים חוקי פירושו מקום מגורים שבו יכולים לגור אנשים מסוגם של בני הזוג.
23. הבעל חייב להתייחס לאשתו בדרכי נועם ובשוויון, והאישה חייבת לציית לבעלה בקשר לזכויות החוקיות הנובעות מן הנישואין.

פרק חמישי - המוהר

24. המוהר הוא הכסף הניתן בתמורה בקשר לנישואין, והבעל יחויב בו לטובת האישה משנערך חוזה תקף. שיעור המוהר ייקבע בחוזה הנישואין. לא נקבע שיעורו של המוהר בחוזה - יפסוק הקאדי מוהר מקובל.
25. מותר לקבוע את המוהר ולדחות את תשלומו, כולו או מקצתו.
26. הארוס או המאורסת רשאים לחזור בהם מן האירוסין מבלי שדבר כלשהו יחייב אותם. במה שנוגע למתנות האירוסין, הרי אם הארוס הוא שחזר בו - אז אינו רשאי לבקש בחזרה דבר ממה שנתן למאורסת, בין שהדבר היה קיים בזמן חזרתו ובין שלא, אם המאורסת היא שחזרה בה - חייבת היא להחזיר לארוס כל דבר שקיבלה ממנו, ועליה להחזירו בעין אם היה קיים, ואם אבד בזמן חזרתה, עליה להחזיר דבר דומה לו או שוויו, אלא אם הותנה ביניהם אחרת.
27. נפטר אחד מבני הזוג או התגרשו לאחר התייחדות שלמה, ישולם המוהר בשלמותו, התגרשו בני הזוג או נפטר אחד מהם לפני התייחדות שלמה - תפקע מחצית המוהר.

פרק ששי - מזונות

28. מזונות הם ההוצאות שהבעל מוציא על בני משפחתו ואשתו, לרבות מזון, כסות, מגורים, ריפוי ושירות העוזרת הניתן לאישה בעלת כבוד או נכה או חולה. תשלום דמי המזונות ייקבע בהסכמת בני הזוג או לפי פסק דינו של הקאדי.
29. ניתן להגדיל את דמי המזונות או להפחיתם לאחר קביעתם, בהתאם להשתנות המחירים או לשינוי מצבם של בני הזוג, לטובה או לרעה.
30. סרב הבעל הנוכח[1] לזון את אשתו, יקבע הקאדי, עפ"י בקשתה, דמי מזונות לפי מצב הצדדים החל מיום הבקשה, והוא רשאי לצוות על מתן מקדמה עבור התקופה שיקבע.
31. קצרה ידו של הבעל מלפרנס את אשתו, יקבע הקאדי, עפ"י בקשתה, דמי מזונות החל מיום הבקשה, שייחשבו כחוב על הבעל, וירשה לאשה ללוות כספים בשמו של הבעל.
32. הותיר הבעל את אשתו ללא מזונות ונעלם או נעדר בנסעו למקום רחוק או נפקד, יקבע הקאדי דמי מזונות החל מיום הבקשה לאחר שיוכחו הנישואין וההיעדרות או היות הבעל נפקד, ולאחר שהאישה תישבע שבעלה לא השאיר לה מזונות וכי אין היא גרושה, וכן ירשה לאישה ללוות כספים בשם הבעל, בעת הצורך.
33. התיר הקאדי לאישה מחוסרת אמצעים ללוות בהתאם להוראות הסעיפים הקודמים, ולוותה מקרוב שהוא חייב במזונותיה, רשאי הקרוב הזה לגבות את ההלוואה מהבעל בלבד, אך אם לוותה מאדם זר לה, הברירה בידו לתבוע את החוב מהאישה או מבעלה.
34. בעל נעדר שהשאיר רכוש או תביעת חוב אצל אחר, והודה בכך שומר הפיקדון או החייב, או הכחיש את הדבר אך האישה הוכיחה אותו בפני בית הדין או בית המשפט האזרחי המוסמך, יקבע לה הקאדי דמי מזונות מתוך הרכוש או מן ההכנסה הבאה ממנו או מתמורתו החל מיום הבקשה, לאחר שהוכיח את קיום הנישואין ותישבע על כך שבעלה לא השאיר לה מזונות וכי אין היא גרושה.
35. חוב שנצטבר מדמי מזונות שנקבעו ע"י הקאדי או לפי הסכמה, אינו מתבטל ע"י גירושין או ע"י מות אחד מבני הזוג.
36. האישה נטשה את בית בעלה ללא סיבה חוקית או שמנעה מבעלה להיכנס לביתה לפני שדרשה להעבירה אל בית אחר, תפקע זכותה בדמי מזונות עבור תקופת מרידתה זו.

[1] להבדיל מהבעל הנעדר.

פרק שביעי - התרת קשר הנישואין (פירודים)

37. בגירושי "טלאק" הנערכים בפני עדים מהימנים, בא מיד קשר הנישואין אל סיומו.[1]

38. גרושה לא תותר לבעלה אחרי שהתגרשו ב"טלאק" עפ"י סעיף 37 לעיל.[2]

39. אישה שאין בה מום המפריע לקיים יחסי אישות, שהתברר לה, לפני הנישואין או אחריהם, כי בעלה נגוע במחלה שאינה מאפשרת לה להיות עמו בלי נזק לעצמה כגון צרעת, עגבת וכדומה, רשאית לפנות אל הקאדי ולבקש פירוד, והקאדי יפסוק על פירוד מידי אם אין המחלה ניתנת לריפוי. אך אם יש תקווה שהמחלה תחלוף, ידחה הקאדי את הפירוד לשנתיים, בתנאי שיחליט מיד על פירוד זמני בין בני הזוג. לא חלפה המחלה תוך תקופה זו ולא הסכים הבעל להתגרש והאישה עמדה על בקשתה, יפסוק הקאדי על פירוד. מומים כגון עיוורון וצליעה לא ישמשו סיבה לפירוד.

40. היה הבעל מחוסר כוח גברא רשאית האישה לבקש פירוד כאשר יוכח מבחינה רפואית כי חוסר כוח זה אינו ניתן לריפוי.

41. לקה הבעל בשיגעון לאחר עריכת הנישואין, ופנתה האישה אל הקאדי בבקשת פירוד, ידחה הקאדי את הדיון בבקשה לתקופה של שנה. לא חלף השיגעון תוך תקופה זו והאישה עמדה על בקשתה, יפסוק הקאדי על פירוד.

42. בני הזוג רשאים להתיר את קשר הנישואין בהסכמתם. התרה זו תקבל תוקף עם הכרזתה בנוכחות שני עדים בפני הקאדי אשר יוציא פסק דין עליה.

43. נידון הבעל בעבירת זנות, רשאית האישה לבקש פירוד, ואם נידונה האישה בעבירת זנות ובעלה גירש אותה מטעם זה, תפקע זכותה במוהר הנדחה.

44. נגזר על הבעל עונש מאסר של 10 שנים ויותר, וריצה חמש שנים רצופות, רשאית האישה לבקש פירוד בסוף תקופה זו.

45. נעלם הבעל או נעדר לתקופה של שלוש שנים ואי אפשר לגבות ממנו דמי מזונות, רשאי הקאדי לפסוק על פירוד לפי בקשת האישה. אך אם אפשר היה לגבות את דמי המזונות, אין להיענות לבקשתה אלא

[1] תיקון הראשות הרוחנית הדרוזית בארץ ישראל מיום 16.2.1979.
[2] תיקון הראשות הרוחנית הדרוזית בארץ ישראל מיום 16.2.1979.

אם עברו חמש שנים של היעדרותו ללא הפסקה. חויב הבעל הנוכח לשלם דמי מזונות ואי אפשר היה לגבותם ממנו במשך שנתיים, רשאית האישה לבקש פירוד.

46. אישה שפסקו על התרת נישואיה מסיבת היעדרות בעלה, ונישאה לאדם אחר, ואחר כך הופיע הבעל הראשון - אין הופעתו מחייבת התרת הנישואין השניים.

47. פרצו בין בני הזוג מריבות או חילוקי דעות, ופנה אחד מהם אל הקאדי, ימנה הקאדי בורר ממשפחת הבעל ובורר משפחת האישה, ואם אין במשפחות אדם בעל תכונות של בורר, ימנה הקאדי בורר שלא מבני המשפחות.

48. על שני הבוררים לעמוד על סיבות המריבה ולהשתדל להשלים בין בני הזוג, ואם אין זה אפשרי בעטיו של הבעל ובעקשנותו, יפסוק הקאדי על פירוד ביניהם ועל תשלום המוהר הנדחה, כולו או מקצתו, ואם בעטיה של האישה יפסוק הקאדי על פקיעת זכותה במוהר הנדחה, כולו או מקצתו, והקאדי רשאי לחייב את הצד הלא צודק בדמי נזק המגיעים לצד השני.[3]

49. נראה לקאדי כי אין לגירושים צידוק חוקי, יפסוק לאישה דמי נזק, בנוסף על המוהר הנדחה, בהתחשב עם הנזק המוסרי והחומרי.[4]

[3] פיצויי גירושין- מעין פיצוי עונשי (פיצויי עטל ודו'רר).
[4] פיצויי גירושין- מעין פיצוי עונשי (פיצויי עטל ודו'רר).

פרק שמיני - תקופת ההמתנה (אלעידה)[1]

50. תקופת העידה ארבעה חודשים המתחילים מיום הגירושין או מיום הפירוד או מיום פטירת הבעל, אישה מעוברת - תקופה עדתה תסתיים עם הלידה או עם נפילת העובר.

51. אין חובת עידה במקרה של גירושין או התרת קשר נישואין לפני ההתייחדות והמגע.

52. העידה מתחילה מיום הגירושין, מיום התרת קשר הנישואין או מיום פטירת הבעל, אם לא ידעה האישה על הפטירה.

53. הבעל חייב במזונות גרושתו בתקופת העידה שלה. אלמנה אינה זכאית למזונות בתקופת העידה שלה - בין שהייתה מעוברת ובין שלא.

פרק תשיעי - המשמורת

54. האם זכאית להשגחה על הילד ולגידולו בעת קיום הנישואין ולאחר הפירוד אם נתקיימה אצלה הכשרות לכך.

55. כשירות המשגיחה הם: להיות בגירה, בריאה ברוחה, ישרה, בריאה בגופה ומסוגלת לגדל את הילד ולדאוג לו, ולא נשואה לאיש שאינו אסור על הקטין בנישואין, ואין נפקא מינה אם המשגיחה הייתה האם או אחרת.

56. נישאה המשגיחה, בין שהייתה אם ובין שלא, לבעל שאינו אסור על הקטין בנישואין, זכותה בהשגחה תפקע ותעבור לזכאית הבאה בתור אחריה. לא הייתה הזכאית בעלת כשרות להשגחה על הקטין, רשאי האפוטרופוס לקחתו תחת חסותו. זכות ההשגחה על הילד חוזרת לזכאית עם חלוף המניעה.

57. זכות ההשגחה מקורה באמו של הקטין, וניתנת לקרוב הקרוב ביותר מצדה. היו הקרובים מצד האם ומצד האב שווים מבחינת דרגת קרבתם, הקרוב מצד האם עדיף, נפטרה האם או נישאה לאדם

[1] העידה: משך הזמן שגרושה או אלמנה צריכה לחכות עד שתוכל להינשא, ומטרתה היא לראות אם הגרושה או האלמנה הינה בהריון כדי לשמור ולהוכיח את אבהות הרך הנולד.

זר או לא הייתה כשרה לזכות ההשגחה, עוברת זכותה לאמה, לא הייתה לה אם או לא הייתה האם כשרה לזכות ההשגחה, עוברת הזכות לאמו של האב או לסבותיו במקרה של אי כשרות. אח"כ עוברת לאחיותיו של הקטין כשעדיפות ניתנת לאחות מאותו אב ומאותה אם, אח"כ לאחות מצד האם, אח"כ לאחות מצד האב, אח"כ לבנותיהן של האחיות, כשעדיפות ניתנת לבת האחות משני ההורים, ואח"כ לבת האחות מצד האם, אח"כ לדודותיו של הקטין (אחיותיה של אמו) כשעדיפות ניתנת לדודה (אחות האם) משני הורים. אח"כ לדודה (אחות האם) מצד האם, ואח"כ לדודה (אחות האם) מצד האב, אח"כ לבת האחות מצד האב, אח"כ לבנות האח, ואח"כ לדודותיו של הקטין (אחיותיו של אביו) כשעדיפות ניתנת לדודה (אחות האב) משני ההורים, אח"כ לדודה (אחות האב) מצד האם ואח"כ לדודה (אחות האב) מצד האב, אח"כ לדודותיה של האם (אחיות אמה), אח"כ לדודותיו של האב (אחיות אמו של האב), אח"כ לדודות האימהות (אחיותיהם של אבותיהם) והאבות, לפי סדר זה.

58. לא היו נשים אסורות בנישואין או היו אך לא נמצאו כשירות להשגחה, עוברת הזכות אל העצבה לפי סדר הירושה. עדיפות תינתן לאב, אח"כ לסב, אח"כ לאח מאותו אב ואותה אם, אח"כ לאח מצד האב, אח"כ לבני האח מאותו אב ומאותה אם, אח"כ לבני האח מצד האב, אח"כ לדוד (אחי האב) מאותו אב ומאותה אם, אח"כ לדוד (אחי האב) מצד האב. היו מספר הזכאים להשגחה בדרגה אחת תינתן עדיפות לראוי יותר שביניהם, ואח"כ למבוגר שביניהם.

59. לא היה עצבה זכאי להשגחה, או היה אך לא נמצא כשיר לה, לא תימסר לידו הקטינה אלא לידי דואת אל-ארחאם.[2] עדיפות תינתן לסב מצד האם, אח"כ לאח מצד האם, אח"כ לבנו, אח"כ לדוד (אחי האב) מצד האם, אח"כ לדוד (אחי האם) מצד האם. בנות הדודים והדודות אינן זכאיות להשגחה על קטינים אך הן זכאיות להשגחה על קטינות נקבות. בני הדודים והדודות אינם זכאים להשגחה על קטינות, אך הם זכאים להשגחה על קטינים זכרים. לא היה לקטינה הנמצאת תחת השגחה אלא בן דוד בלבד, רשאי הקאדי למסור אותה תחת השגחתו אם ימצא שהוא ראוי לכך, ואם לאו - ימסור אותה לאשה נאמנה.

60. שכר ההשגחה, להבדיל מדמי מזונות, חל כולו על האב אם אין לקטין רכוש. היה לקטין רכוש אין האב חייב בו, ואם הוציא הרי דינו כדין תורם.

61. הייתה המשגיחה אמו של הילד והייתה גרושה או נשואה למי שאסור

[2] דואת - אל-רחם: מי שמוגדר כקרוב קוגנטי בדרגת קרבה האסורה בנישואין, מחרם: במובן אסור לנישואין.

בנישואין על הקטין, או בתקופת עדתה - ממנו, הרי היא זכאית לשכר. לא הייתה למשגיחה דירה שבה תחזיק את הקטין העני, חייב אביו במגוריהם, ואם היה הקטין זקוק למשרת ואביו בעל אמצעים - הרי הוא חייב בכך, הייתה המשגיחה אישה שאיננה האם, תהיה זכאית לשכר.

62. סירבה אמו של ילד, בין שהיה זכר או נקבה, להשגיח עליו ללא תמורה, ואין לו רכוש, ואביו מחוסר אמצעים ולא נמצאה מתנדבת מבין הנשים האסורות עליו - בנישואין - תחויב האם בהשגחה עליו, ושכר ההשגחה ייחשב כחוב על האב, והיא רשאית ללוות כספים ברשותו של הקאדי, אם הייתה מחוסרת אמצעים.

63. נמצאה מתנדבת כשירה להשגחה על הילד והיא אסורה עליו בנישואין, והאב היה בעל אמצעים ואין רכוש לקטין - האם עדיפה עליה אף אם ביקשה שכר. היה האב מחוסר אמצעים ויש רכוש לקטין או אין לו רכוש, הברירה בידי האם בין ההשגחה עליו ללא תמורה ובין מסירתו לידי המתנדבת, אך האם רשאית לראות את הילד ולטפל בו. היה האב בעל אמצעים ויש רכוש לנער והמתנדבת הייתה אישה זרה, לא יימסר הילד לידיה אלא יימסר לאמו תמורת שכר ראוי, ולו גם מכספו של הקטין.

64. תקופת ההשגחה על הילד תסתיים במלאת לו שבע שנים, ותקופת ההשגחה על הילדה תסתיים במלאת לה תשע שנים.

על האב לקבל את הילד לרושמו. לא היה לילד אב או סב, יימסר לעצבה הקרוב ביותר אם היה נער, ואילו נערה תימסר רק לקרוב האסור עליה בנישואין, לא היה עצבה יישאר הילד אצל המשגיחה זולת אם מצא הקאדי אישה אחרת עדיפה עליה.

65. לא יינתן לאב להוציא את הילד מן הישוב של אמו ללא הסכמתה, כל עוד הוא נמצא תחת השגחתה. נטל גרוש את ילדו מאמו מחמת נישואיה לאדם זר ולא היה לילד משגיח אחר זולתה, רשאי הוא לנסוע עמו עד אשר תחזור זכותה של האם או זכותו של הבא במקומה בהשגחה על הילד.

66. אם גרושה אינה רשאית לנסוע עם הילד שהיא משגיחה עליו מהישוב של אביו אל ישוב רחוק ללא רשות מאביו. וכן כל משגיחה אחרת שאינה האם, אינה רשאית בכלל להעביר ילד ממקום ההשגחה עליו אלא ברשות אביו או ברשות הקאדי אם אין לו אב.

פרק עשירי - דמי המזונות המוטלים על האבות לטובת הבנים

67. האב חייב בדמי מזונות, על שלושת סוגיהם, לילד הקטין והעני, בין שהוא בן זכר או בת נקבה, עד שהבן הזכר יגיע לגיל שבו יוכל להתפרנס ועד שהבת הנקבה תינשא.

68. האב חייב בדמי מזונות, על שלושת סוגיהם, לילד הגדול והעני שאינו מסוגל להתפרנס מחמת מום המונע ממנו להתפרנס, וכן בדמי מזונותיה של הילדה הגדולה הענייה, כל עוד שהיא אינה נשואה.

69. אדם לא ישתתף עם האב במזונות ילדו אלא אם היה האב מחוסר אמצעים ואינו מסוגל להתפרנס, כי אז דינו כדין מת, ולא יחויב במזונות. המזונות יוטלו על מי שהיה חייב במזונות הבן במקרה שאין אב.

70. האם חייבת, לפני יתר הקרובים, בהוצאות ילדה במקרה שאביו היה מחוסר אמצעים. היו שני ההורים מחוסרי אמצעים ויש להם ילדים הזכאים למזונות, יחויב בהם הקרוב, הקרוב ביותר שהוא בעל האמצעים. הוצאות הקרוב יהיו חוב על האב מחוסר האמצעים, ויוכל לתבעו ממנו אם נהיה בעל אמצעים, בין שהקרוב היה אם או סב או אחר.

71. היה אביו של הקטין העני חסר כל, ויש לו קרובים בעלי אמצעים מדרגת הורים ומעלה, הרי אם היו בחלקם יורשים ובחלקם האחר אינם יורשים, והם שווים מבחינה קירבת הדם ונטילת החלקים, היורש עדיף ויחויב במזונותיו של הקטין, ואם אינם שווים מבחינת קרבת הדם ונטילת החלקים, יהא הקרוב ביותר מבחינת נטילת החלקים, עדיף ויחויב במזונות, ואם היו ההורים ומעלה יורשים אותו, יחויב במזונותיו כשיעור חלקם בירושה.

72. היה אביו של הילד העני מחוסר אמצעים, וקרוביו של הילד היו בחלקם הורים והורי הורים ובחלקם חואשי[1], הרי אם היה אחד משני הסוגים יורש והשני איננו יורש - יחויב הסוג הראשון במזונות בין שהיה הוא היורש ובין שלא. היו שני הסוגים יורשים אזי מתחשבים בירושה ויחויבו במזונות כשיעור חלקם בירושה.

73. אב שנעדר ויש לו ילדים שהוא חייב במזונותיהם, והיה לו רכוש אצלם, או רכוש המופקד אצל אדם, או הייתה לו תביעת חוב עליו, והרכוש היה מיטלטלין, רשאי הקאדי לפסוק שיוצאו עליהם מזונות

[1] חואשי: בני המשפחה שאינם אבות או צאצאים.

מרכוש זה. היה רכושו של הנעדר מקרקעין, לא יימכר ממנו דבר לצרכי המזונות אך ירשה הקאדי ללוות כספים על חשבונו לצרכי מזונות הילדים.

74. לא יחויב האב במזונות אשת בנו הקטין והעני אלא אם ערב להם, אך מצווים עליו להוציא עליה מזונות שיהיו כחוב ויוכל לתבעו מבנו לכשיהיה בעל אמצעים.

פרק אחד עשר - המזונות המוטלים על הבנים לטובת ההורים ועל מזונות ד'וי אל ארחאם

75. ילד בעל אמצעים, בין אם הוא בגיר או קטין, ובין אם הוא זכר או נקבה, חייב במזונות הוריו, סביו וסבותיו העניים.

76. אישה מחוסרת אמצעים הנשואה לאדם שאינו אבי הילד, מזונותיה על בעלה ולא על ילדה, אך אם היה בעלה מחוסר אמצעים או נעדר והילד שלה שלא מבעלה זה היה בעל אמצעים, יצווה להוציא עליה מזונות שיהיו חוב על בעלה ויוכל לתבעו ממנו לכשיהיה בעל אמצעים או לכשיבוא.

77. בן עני אינו חייב במזונותיו של אביו העני אלא אם הבן מתפרנס והאב אינו מסוגל לכך. אם נזקקת דינה כדין אב שאינו מסוגל להתפרנס. היו ילדים לבן העני יצרף הוא את הוריו הנזקקים אל ילדיו ויזון את כולם, ולא יחויב ליתן להם דמי מזונות בנפרד.

78. בן שנעדר ויש לו כסף המופקד אצל אדם או תביעת חוב עליו, רשאי הקאדי לצוות על מתן דמי מזונות ממנו להוריו העניים. הוציא בעל הפיקדון את הפיקדון, או החייב את החוב, על הוריו של הנעדר ללא רשות ממנו או בלי צו מאת הקאדי, יהא חייב לנעדר במה שהוציא ואינו יכול לתבוע את ההורים.

79. בחובת המזונות המוטלת על הבנים לטובת ההורים, אין מתחשבים בירושה, אולם העיקר הוא בקרבת הדם ובנטילת החלקים, כך שהעדיפות לקרוב ביותר.

80. דמי המזונות של כל "ד'וי רחם מוחרם" ועני מוטלים על קרוביו בעלי האמצעים היורשים אותו, אף אם היה הקרוב קטין, כשיעור חלקם בירושתו.

פרק שנים עשר - אפוטרופסות על קטינים

81. האב, אף אם היה עני, הוא בעל האפוטרופסות על ילדיו הקטינים והגדולים שאינם מוקאלפין[1], זכרים כנקבות, בנפש וברכוש, גם אם הקטינים נמצאו תחת השגחתה של האם וקרוביה.

82. הגיע הילד לבגרות כשהוא לקוי בשכלו או משוגע, תימשך אפוטרופסות האם עליו, בנפש וברכוש ואם הגיע לבגרות כשהוא בר-דעה, ולאחר מכן לקה בשכלו או השתגע, תוחזר אפוטרופסות האב עליו לפי פסק-דין של הקאדי.

83. היה האב אדם כשיר, בעל התנהגות טובה או עני הנאמן על שמירת נכסים, רשאי לעסוק ולסחור ברכוש הקטין בדרך המקובלת.

84. אב שנתקיימו בו התכונות הנזכרות בסעיף הקודם, שמכר דבר מנכסי ילדו, בין שהיו מיטלטלין ובין שהיו מקרקעין, או קנה בשבילו דבר או השכיר נכס מנכסיו בהונאה גסה, ימנה הקאדי אפוטרופוס כדי לבקש ביטול חוזה המכר או השכירות, וביטול זה לא יהיה תלוי ברשותו הניתנת לאחר בגרות. הגיע הילד לבגרות לפני תום תקופת שכירות שלמה, אין הוא רשאי לבטלה. חוזה הקניה יהיה תקף כלפי האפוטרופוס אך לא כלפי ילדו.

85. אב שהוא בעל דעות נפסדות ובעל שיקול דעת רע, או שנידון בפלילים לעונש המונע ממנו ביצוע תפקידי האפוטרופסות לתקופה ארוכה - אינו רשאי למכור את נכסי הקטין אף אם יש במכר זה טובת הנאה לקטין, אלא ברשות מאת הקאדי.

86. היה האב פזרן המבזבז את כספו של ילדו ובלתי נאמן על שמירתו, רשאי הקאדי למנות אפוטרופוס ולהוציא את רכוש הבן מידי אביו ולמסרו לידי האפוטרופוס לשם שמירתו.

87. אב אינו רשאי לקנות לעצמו את רכוש ילדו ולא למכור את רכושו הוא לילדו, ולא למשכן את רכושו אצל ילדו, ולא למשכן אצלו את רכוש ילדו, ולא להלוות את רכוש ילדו ולא ללוות לילדו, אלא אם הרשה זאת הקאדי ומינה אפוטרופוס לעריכת החוזה. האב אינו רשאי בשום פנים לתת במתנה דבר מרכוש הקטין ולו גם בתמורה.

[1] מוקאלף: מי שהיה בעל כשרות משפטית, או בגיר, אינו חולה בגופו או ברוחו, אינו בזבזן וכו'.

פרק שלשה עשר - האפוטרופסות על קטינים ועל נטולי כשרות משפטית בעיזבון

88. אפוטרופוס הוא אדם אחר מינהו במקומו להנהלת עזבונו לאחר מותו, או שהקאדי מינהו כשקיימת סיבה לכך. אפוטרופוס יכול להיות נבחר ע"י המצווה בהיותו בחיים או ממונה ע"י הקאדי.

89. אדם שנבחר להיות אפוטרופוס והסכים לכך בימי חייו של המצווה, האפוטרופסות מחייבת אותו, ואינו יכול להשתחרר ממנה לאחר מותו של המצווה אלא מפאת סיבות מחייבות שהקאדי יקבל אותן.

90. נבחר אדם להיות אפוטרופוס בלי ידיעתו, בידו הברירה לאחר מותו של המצווה:
רצה - הסכים לאפוטרופסות, לא רצה - דחה אותה, במקרה של דחיה עליו להודיע לקאדי על כך.

91. אפשר למסור אפוטרופסות לאישה, לאם ולנשים אחרות ולאחד היורשים או לזולתם. אפשר למנות את האם או זולתה להיות משגיחה ליד האפוטרופוס.

92. תנאי הכשירות של האפוטרופוס הנבחר, שיהיה בן שמונה עשרה, ובאפוטרופוס הממונה שיהיה בן עשרים ואחת, ובלבד שכל אחד מהם יהיה בר-דעה, נאמן, מוכשר להנהלה ונהנה מכל הזכויות האזרחיות.

93. לא נתקיימו תנאי הכשירות האמורים בסעיף הקודם לגבי אפוטרופוס נבחר, רשאי הקאדי לפטרו ולהחליפו.

94. הקאדי לא יפטר אפוטרופוס נבחר אם היה כשיר ומסוגל לקיים את האפוטרופסות, לא היה האפוטרופוס מסוגל לכך, יצרף הקאדי אליו אדם אחר או יחליפו, ואם חזר להיות מסוגל יחזירנו להיות אפוטרופוס.

95. הקאדי רשאי לפטר אפוטרופוס משהוכחה מעילתו.

96. מי שלא מלאו לו שמונה עשרה שנה נחשב לקטין, בין אם הוא בן זכר או נקבה, ויתמנה לו אפוטרופוס אם אין לו אפוטרופוס טבעי או אפוטרופוס נבחר.

97. הגיע הקטין לגיל האסור בסעיף הקודם, מתבטלת האפוטרופסות מאליה ורכושו יימסר לידיו.

98. לא יהא אפוטרופוס פטור מאחריות אם מסר לקטין את רכושו עם התבגרותו כשהוא משוגע, לקוי בשכלו, קל דעת או בזבזן. הוא הדין לגבי אפוטרופוס הממונה ע"י הקאדי.

פרק ארבע עשרה - סמכותו של האפוטרופוס

99. תפקידו של האפוטרופוס לשמור על רכושו של הקטין ולהגדילו במידת האפשר.

100. האפוטרופוס רשאי לנהל את כל הנכסים המיטלטלין של הקטין גם אם אין הקטין זקוק למחירם, בתנאי שיבקש רשות הקאדי לכך.

101. לא ימכור האפוטרופוס נכסי דלא ניידי של הקטין אלא מאחר הטעמים הבאים:
א. שמכירתם של המקרקעין יש בה טובה לקטין, בזה שיימכרו במחיר העולה על המחיר הראוי.
ב. שהיה חוב על הנפטר שאין לסלקו אלא ממחיר המקרקעין.
ג. שבעיזבון הייתה צוואה מוחלטת, ואין בו כלים או כספים לביצוע הצוואה, ואז יימכר חלק מן המקרקעין שיספיק לביצועה.
ד. שהקטין זקוק למזונות ואין לו כסף או כלים.
ה. שההוצאות והמסים להחזקתם עולים על ההכנסות.
ו. שהמקרקעין היו נוטים להיחרב ואין לקטין כסף שיאפשר לו לתקנם.

102. מכירה לפי אחד הטעמים החוקיים כאמור בסעיף הקודם לא תקבל תוקף אלא לאחר מתן רשות של הקאדי. הקאדי לא ייתן את הרשות אלא לאחר ניהול חקירה מדוקדקת אשר תוכיח את קיום הטעמים החוקיים האמורים.

103. על האפוטרופוס, בין שהיה נבחר או ממונה, לפני שיחל בפעולות האפוטרופסות ובידיעתו של מי שהקאדי מינהו לקביעת העיזבון, לערוך פרטה של נכסי דניידי או דלא נייחי של הקטין, ולהגישו בצירוף המסמכים לאישורו של הקאדי.

104. האפוטרופוס, בין שהיה נבחר או ממונה, חייב בסוף כל שנה להגיש לקאדי דין וחשבון על הכנסותיו של הקטין והוצאותיו. נמנע מלהגיש חשבון לאחר שהותרה ייחשב כרשלן ואפשר לפטרו.

105. לא ימכור האפוטרופוס את נכסיו לקטין, ולא יקנה לעצמו את נכסי הקטין ולא ימכרם לאחד מאבותיו או צאצאיו.

106. לא יסלק האפוטרופוס את חובו מנכסי הקטין ולא ילווה ולא ימשכן את נכסיו אצל הקטין ולא ימשכן את נכסי הקטין אצלו.

107. לא ייפה האפוטרופוס את כוחו של אדם אחר לעשות פעולה שהוא

רשאי לעשותה בעצמו בקשר לנכסי הקטין, אלא לאחר מתן רשות של הקאדי, למעט מתן ייפוי כוח לגבי יריבות וטיעון. האפוטרופוס רשאי לפטר את מיופה הכוח.

108. מינה הנפטר שני אפוטרופסים או בחר הקאדי בשניים, אין האחד מהם רשאי לפעול בנפרד, פרט למקרים הבאים:
   א. הכנת המת לקבורה.
   ב. ייצוג בשמו של הקטין.
   ג. תביעת חובות אך לא קבלתם.
   ד. סילוק חובות שהוכחו לפי פס"ד או לפי מסמך רשמי.
   ה. ביצוע צוואה מסוימת לטובת עני מסוים.
   ו. קניית מצרכים חיוניים לקטין.
   ז. קבלת מתנות.
   ח. החזרת מושאל ופיקדונות מוכחים.
   ט. החזרת חפצים שגזל הנפטר, לאחר שנקבע בפסק דין של בית משפט.
   י. מכירת יבול העלול להתקלקל.

109. מינה המצווה שני אפוטרופוסים, ואחד מהם הסכים לאפוטרופסות והשני דחה אותה, רשאי הקאדי לצרף אליו אדם אחר.

110. אפוטרופוס שנתמנה ע"י האם אינו רשאי לנהל מה שירש הקטין מעיזבון אחר פרט לעיזבון אמו.

111. האפוטרופוס לא ישחרר חייב של המת מחובו ולא יפחית ממנו דבר אלא ברשותו של הקאדי.

112. האפוטרופוס רשאי להתפשר בקשר לתביעת חוב של המת וחוב של היתום כשאין הוכחה עליה והחייב הכחיש את החוב, בתנאי שהקאדי יסכים לכך.

113. האפוטרופוס רשאי להתפשר בקשר לחוב על המת או על היתום, כשחוב זה מוכר כמסמך רשמי או בפסק דין של בית המשפט.

114. הודאה של האפוטרופוס בחוב, בחפץ מסוים או בצוואה על הנפטר אינה כשרה.

115. סילק האפוטרופוס חוב שהיה על הנפטר מבלי שתהיה ראיה שמקורה במסמך רשמי וללא פסק דין של הקאדי או ללא אישור היורשים הבגירים במה שנוגע לחלקם - עליו האחריות.

116. הקטין רשאי עם התבגרותו לתבוע דין וחשבון מן האפוטרופוס, והאפוטרופוס חייב לתת פירוטים, ועליו הראיה במקרה שהוציא מזונות ללא רשות מאת הקאדי או נתבקש לתת דין וחשבון עליה.

117. נפטר האפוטרופוס מבלי שיוודע רכושו של החסוי שבאפוטרופוסתו, יהא העיזבון חייב בנזקו. הרכוש יוחזר בעין אם היה קיים בעיזבון,

ואם אבד ייגבה כחוב בעל זכות בכורה לפני חלוקת העיזבון.

118. האפוטרופוס חייב למסור לנתון לאפוטרופסות את רכושו בפיקוחו של הקאדי או מי שנתמנה על ידו.

פרק חמשה עשר - דיני פסלות

119. הקאדי יפסול כל משוגע, לקוי בשכלו, בזבזן וקל דעת, יימנה עליו אפוטרופוס לאחר שיברר את הדבר ע"י עדויות ודו"חות רפואיים או ע"י אחד מאלה, הכול לפי העניין.
120. פסל הקאדי אחד מאלה כאמור, עליו להודיע ברבים את סיבת הפסלות.
121. תנאי הוא שהאדם העומד להיפסל יהיה נוכח בפני הקאדי, ואם זה היה בלתי אפשרי, חייב הקאדי ללכת אליו ולשמוע את טענותיו כשיש צורך בכך.
122. פעולותיו של משוגע לפני הפסלות ואחריה מחוסרות תוקף, אולם פעולותיו לפני הפסלות בעת שהיה שפוי בדעתו - תקפות.
123. פעולותיהם של לקוי בשכלו וקל דעת לפני הפסלות ואחריה מחוסרות תוקף, אלא אם כן יש בהן תועלת.
124. פעולותיו של בזבזן לפני הפסלות - תופסות אך פעולותיו לאחר הפסלות והודעתה ברבים אין להם תוקף, למעט נישואין, גירושין הוצאת מזונות למי שהוא חייב במזונותיו.
125. לאחר חלוף הפסלות אין מוסרים את הנכסים למשוגע, לקוי בשכלו, בזבזן או קל דעת אלא לפי פסק דין מאת הקאדי המודיע על חלוף סיבת הפסלות.

פרק ששה עשר - הנעדר והנאמן על רכושו

126. הנעדר הוא אדם שמקום הימצאו לא ידוע ולא ברור אם הוא חי או מת.
127. השאיר הנעדר מיופה כוח לפני היעלמו לשם שמירת רכושו והנהלת ענייניו, לא יפוטר מיופה הכוח עם היעדרותו אלא אם נתגלתה מעילתו או אזלת ידו, ואין היורשים רשאים להוציא את הרכוש מידו. מיופה הכוח אינו רשאי להכניס תיקונים בנכס, דלא ניידי של הנעדר אלא ברשות מאת הקאדי.
128. לא השאיר הנעדר מיופה כוח, ימנה הקאדי נאמן לשמירת רכושו ולקבלת יבולו והכנסת מקרקעיו ולגביית תביעות החוב שלו אשר החייבים הודו בהן.

129. התנאים למינוי נאמן הם אותם התנאים שנקבעו למינוי אפוטרופוס בצוואה.
130. הנאמן רשאי, ברשות מאת הקאדי, למכור מטלטליו של הנעדר העלולים להתקלקל, ומקרקעיו הנוטים להיחרב אם אין לנעדר כספים המאפשרים את תיקונם. הנאמן ישמור על המחיר בידיעת הקאדי כדי למסרו לנעדר אם יתגלה שהוא חי, או ליורשים הזכאים לאחר שיוכרז על מותו.
131. הנאמן רשאי להוציא מנכסי הנעדר על מי שהנעדר חייב במזונותיו ולהוציא את ההוצאות הדרושות לשם שמירה על נכסי הנעדר.
132. הקאדי רשאי להרשות לנאמן להיות יריב בשמו של הנעדר.
133. הנאמן חייב בסוף כל שנה להגיש לקאדי חשבון הכנסותיו של הנעדר והוצאותיו, נמנע מלהגיש חשבון לאחר שהותרה ייחשב כרשלן ואפשר לפסלו.
134. הקאדי יכריז על מותו של נעדר שמותו היה קרוב לוודאי, לאחר תום עשר שנים מיום היעדרותו. במקרה שהמוות אינו קרוב לוודאי, הרי התקופה שאחריה יוכרז על מותו של הנעדר תהיה נתונה לשיקולו של הקאדי, וזאת לאחר עריכת חיפושים בכל הדרכים אשר יביאו לידי ידיעה על היות הנעדר חי או מת, תקופה זו לא תהיה פחות מעשר שנים.
135. עם מתן פסק דין המכריז על נעדר כמת, כאמור בסעיף הקודם, יחולק עזבונו בין יורשיו הקיימים בתאריך הפס"ד, אולם לא יהיו רשאים למכור דבר מן הירושה לפני שיעברו שנתיים מהיום שבו נהיה הפס"ד המכריז על המוות, סופי.
136. נעדר שחזר או הוכח שהוא חי לאחר שהוכרז על מותו, זכאי להחזיר בעין את רכושו שנשאר בידי יורשיו, ואם אין הרכוש קיים ידרוש את מחירו בתאריך השימוש בו.

פרק שבעה עשר - יוחסין ואבהות

137. תקופת ההיריון הקצרה ביותר היא מאה ושמונים יום, והארוכה ביותר שלוש מאות יום.

138. ילד מנישואין תקפים שנולד לאחר תום מאה ושמונים יום ומעלה מיום עריכת הנישואין, נחשב כילדו של הבעל, אך אם נולד כעבור פחות ממאה ושמונים יום אחרי הנישואין אינו נחשב כך, אלא אם הכיר הבעל באבהותו, במפורש או מכללא.

139. בעל שהכחיש אבהותו לילד שנולד בתום מאה ושמונים יום מיום עריכת הנישואין, הכחשתו אינה תופסת אלא אם באה תוך חודש ימים מיום הלידה, אם היה נוכח, ומיום שנודע לו על הלידה אם היה נעדר.

140. הכחשת אבהות אינה תופסת במקרים אלה:
א. אם הבעל הכחיש אותה כעבור הזמן הקבוע בסעיף הקודם.
ב. אם הבעל הכחיש אותה לאחר שהכיר בה, במפורש או מכללא.
ג. אם הבעל הכחיש לאחר שהילד נולד מת.
ד. אם הבעל הכחיש אותה לאחר שאבהותו הוכחה לפי החוק.

141. גרושה או אלמנה שילדה ילד כעבור פחות משלוש מאות יום מיום הגירושין או מיום פטירת הבעל, הילד נחשב כילדו של הבעל. הילד שנולד כעבור יותר משלוש מאות יום אינו נחשב כך.

142. טענה האישה כי עברה לידה והבעל כפר בה או כפר בזהותו של הילד. הלידה וזהותו של הילד יוכחו ע"י עדותם של המיילדת ושל הנשים שנכחו בשעת הלידה.

143. יוחסיו של ילד יהיו כמוכחים אם נולד כעבור פחות משלש מאות יום מיום הפירוד אם הבעל או היורשים הודו בעובדת ההיריון, או אם היה ההיריון גלוי ובלתי נסתר.

144. במקרה של הכחשה, לא יוכחו יוחסי ילד שנולד לאישה אשר הוכח העדר מגע בינה לבין בעלה מצד קשר הנישואין, ולא יוחסי ילד שנולד לאישה כעבור יותר משלוש מאות יום מיום העדרו של בעלה.

פרק שמונה עשר - הצוואה והירושה

145. הצוואה היא מסירת נכסים בתרומה, המקבלת תוקף רק לאחר פטירת המצווה.

146. תנאי לכשרות הצוואה הוא שהמצווה יהיה בגיר, בר-דעה, בין חורין וכשר למתן תרומות, ושדבר הצוואה יהיה ניתן לרכישה לאחר מותו של המצווה.

147. לא תבוצע צוואה אם עזבונו של המצווה היה שקוע בחובות, אלא אם שוחרר ע"י הנושים או אם נתנו הסכמתם לקיום הצוואה.

148. מותר לצוות את העיזבון, כולו או מקצתו, ליורש או לאדם שאינו יורש.

149. הנהנה מן הצוואה לא יקבל את דבר הצוואה אם רצח את המצווה במזיד או בכוונה תחילה.

150. מותר לצוות לצרכי צדקה מכל הסוגים.

151. שוני הדת והמד'הב לא יגרע מכשרות הצוואה.

152. הנהנה מן הצוואה ירכוש את דבר הצוואה עם מותו של המצווה כשזה עומד על צוואתו, כל על עוד שהנהנה לא דחה את הצוואה, ואם ידחה - יחולק חלקו בצוואה לפי המצוות החוקתיות.

153. המצווה רשאי לחזור בו מצוואתו, כולה או מקצתה, לתקנה ולשנותה לפי רצונו.

154. אבד דבר הצוואה בידו של אחד מיורשי המצווה שלא באשמתו לא יהיה חייב בנזקו, אף אם צרף אותו, יהיה חייב בנזקו.

155. נפטר אחד הנהנים מן הצוואה לפני מותו של המצווה, והמצווה לא תיקן את צוואתו לפני מותו - חלקו של הנהנה הנפטר יינתן ליורשיו לפי המצוות החוקתיות אם יש לו יורשים, ואם אין לו יורשים יינתן חלקו ליורשי המצווה שהם בחיים.

156. נפטר המצווה והנהנה בזמן אחד, ולא הוכח מי משניהם נפטר לפני רעהו, יינתן דבר הצוואה ליורשיו של הנהנה אך אם לא היה לו יורש יחולק דבר הצוואה בין יורשי המצווה לפי המצוות החוקתיות.

157. ערך המצווה את צוואתו לפני הנישואין, ולאחר מכן התחתן ונולד לו ילד או ערך צוואתו אחר הנישואין כשלא היה לו ילד, ולאחר מכן נולד לו ילד, צוואתו בטלה ועזבונו יחולק לפי המצוות החוקתיות, ואם לא נולד לו ילד תבוצע הצוואה לאחר שיינתן לבעל או לאישה את חלקם החוקי בעיזבון.

158. בידי המצווה, בהיותו בחיים, הברירה לאשר ולרשום את הצוואה אצל הקאדי של המד'הב.

צוואה רשומה ניתנת לביצוע ללא פסק דין של הקאדי, ואילו צוואה בלתי רשומה לא תבוצע אלא לאחר שהקאדי הכריע בפסק דינו בעניין כשרותה.

159. הנהנים מן הצוואה, או אחד מהם, חייבים לפנות אל הקאדי בבקשה לפסוק על כשרותה של צוואה, תוך שנתיים מיום פטירתו של המצווה, ואם לא עשו כן תפקע זכותם לדרוש את חלקם בצוואה, תקופה זו לא תחול על קטין, נעדר ולקוי בשכלו. הקאדי ישמור על הצוואה המקורית, והעתק מאושר ממנה יינתן לנוגע בדבר.

160. הקאדי רשאי למנות במקומו אחד מאנשי הדת לסידור צוואה או לאישורה, ועל הממונה להגישה לקאדי לשם רישומה. אם נתבקש לכך על ידי המצווה.

161. מצווה שנמצא בארץ זרה, רשאי לאשר את צוואתו אצל הגורמים הרשמיים המוסמכים באותה ארץ, והצוואה לא תבוצע בישראל, אלא אם ניתן נוסח הביצוע ע"י קאדי המד'הב בהתאם לפרוצדורה הנהוגה בארץ ישראל באיכוף פסקי דין חוץ לארץ.

162. הצוואה תירשם בפנקס של הקאדי, והמצווה יחתום בחתימת ידו בפנקס בנוכחות הקאדי ועדי הצוואה, או שני עדים לכל הפחות, העדים יחתמו בחתימת ידם בפנקס יחד עם המצווה, ולאחר מכן יאשר הקאדי את הפעולה הנעשית בפניו. ובשולי ההעתק הנשאר בידי המצווה יצוינו מילות האישור המופיעות בפנקס.

163. מצווה שהוא אדם בור, יאשר את צוואתו בפני הקאדי ע"י הטבעת אגודלו בפנקס לאחר שהקאדי יקריא לפניו את תוכן הצוואה בנוכחות העדים או בנוכחות שני עדים לכל הפחות.

164. מותר לשמור בסוד את תוכן הצוואה, במקרה זה יכניס המצווה את צוואתו לתוך מעטפה שיטביע עליה חותם בית הדין בשעווה אדומה בנוכחות הקאדי, ויחתום עליה ביחד עם הקאדי וארבעה עדים. לאחר מכן יערוך הקאדי פרוטוקול על כך שיוכנס לפנקס הצוואות, והעתק מאושר ממנה יינתן לנוגע בדבר. המעטפה החתומה המכילה את הצוואה תישמר אצל הקאדי.

165. לאחר מותו של המצווה תיפתח המעטפה בפני הנוגעים בדבר ותיקרא הצוואה בנוכחותם ותירשם בפנקס הצוואות ותשמר אצל הקאדי. ויינתן לאלה הנוגעים בדבר העתק מאושר ממנה.

166. רצה המצווה לקבל בחזרה את צוואתו או לחזור בו מן הצוואה או לתקן אותה, יערוך הקאדי פרוטוקול על כך שייחתם על ידי הקאדי והעדים.

167. ביקש אחד הנוגעים בדבר להוציא פסק דין על פטירה, ועל מתן צו ירושה, יפסוק הקאדי על חלוקת העיזבון בהתאם לצוואה שנערכה ואושרה לפי חוק זה, ובהעדר צוואה יחולק העיזבון לפי הנוהג הדרוזי.

168. נפטר אדם ללא צוואה או בוטלה צוואתו, יחולק העיזבון לפי הנוהג הדרוזי.

169. דיני הנוהג הדרוזי חלות על עניני ירושה, פרט לדינים בדבר פסילה[1] המונעת ירושה מצאצאי הנפטר. נפטר צאצא לפני מות מורישו, צאצאיו באים במקומו ויקבלו את חלקו כאילו היה חי.

פרק תשעה עשר - ההקדשות

170. בדיני הקדש, קיומו, החלפתו, ניצולו, נאמנות עליו, קביעת הנהנים ממנו וחלוקת הכנסותיו, נוהגים לפי שטרי ההקדש או לפי הנוהג הקיים מימי קדם ולפי הנוהג הדרוזי והחוקים שבתוקף.

171. בכל העניינים שהם בסמכותו של קאדי המד'הב ושחוק זה אינו דן בהם בהוראה מיוחדת, יישם הקאדי את הדינים הנוהגים בקרב בני העדה הדרוזית בישראל וכן כל הוראת חוק סטטוטורית.

[1] פסילה: מניעת אדם מירושה.

מקורות:

1. חוק המעמד האישי של העדה הדרוזית בישראל, 1962.
2. הקוראן הקדוש.
3. חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים משנת 1962.
4. המעמד האישי של העדה הדרוזית (מבט על התנאים, פסקי הדין ופסיקת ההלכות), מרסל נצר, 2009.
5. אל-אמיר א-סייד ג'מאל עבדאללה א-תנוח'י, ד"ר פואד אבו זכי, 1997.
6. התפתחות השיפוט אצל הדרוזים לאורך ההיסטוריה, מרסל נצר, בירות, 2011.
7. צבח אל-אעשא, חלק עשירי, השיח' אבי אל-עבאס אחמד בן עלי אל-קלקשנדי, דאר אל-פכר, דמשק, מהדורה ראשונה, 1987.
8. קורות חייו של אדוננו השיח' אמין טריף, עבדאללה טריף, ג'ולס, 1987.
9. המבנה החברתי של הדרוזים על פי רישום פסקי הדין של העדה, סלמאן אחמד תקי א-דין, הוצאה והפצה - דאר אל-אשאראת, 2000.
10. דעות ומחקרים, ד"ר אסד רסתם, מפרסומי האוניברסיטה הלבנונית, בירות, 1966.
11. הכרת דרכם של הדרוזים, ד"ר סאמי מכארם, מוסד המורשת הדרוזית, לונדון, 2006.
12. המעמד האישי אצל הדרוזים, חלים תקי א-דין, מוציא לאור: דאר אל-עודה,2007.
13. פסקי דין של בתי הדין הדתיים הדרוזיים בישראל 1964 - 2013.
14. תיק ערעור מספר: 07/3, החלטת בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (2007/8/23).
15. תיק ערעור מספר: 06/8, החלטת בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (2006/12/14).

16. תיק ערעור מספר: 13/8, החלטת בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (2014/2/4).

17. תיק ערעור מספר: 10/39, החלטת בית הדין הדתי הדרוזי לערעורים (2011/7/14).

18. החלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה מספר: 11/160, החלטת בית הדין מן הערכאה הראשונה בעכו (2012/4/15).

19. פקודת העדות הדתיות (ארגונן) 1926.

20. תקנות העדות הדתיות (ארגונן) (העדה הדרוזית) תשי"ז -1957.

21. סדרי הדין בתי הדין הדרוזיים בישראל, 1964.

22. חוק הירושה, התשכ"ה - 1965.

23. תקנות הירושה, התשנ"ח -1998.

24. דיני ירושה, מיכאל קורינאלדי, התשע"ב-2012.

25. חוק הבוררות, התשכ"ח-1968.

26. חוק החוזים, התשל"ג- 1973.

27. חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, התשל"ג - 1973.

28. תקנות בתי המשפט (גישור), התשנ"ג-1993 1(תיקון: תשס"ב).

29. חוק העונשין, התשל"ז-1977, סימן ח': ריבוי נישואין, סעיפים 176-183.

30. חוק השופטים, תשי"ג- 1953.

31. חוק הדיינים, התשט"ו- 1955.

32. חוק הקאדים, תשכ"א-1961.

33. חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א -1951.

34. חוק גיל הנישואין, תש"י- 1950.

35. חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962.

36. בג"צ 92/1000 בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2)221.

37. ע"א 94/819 לוי נ' לוי, פ"ד נ (1) 300.

38. ע"א 80/52 שחר נ' פרידמן, פ"ד לח (1) 443.

39. ע"א 90/809 לידאי נ' לידאי, פ"ד מו (1) 602.

40. רע"א 92/964 אורון נ' אורון, פ"ד מז(3)758.

41. ע"א 83/169 שי נ' שי, פ"ד לט(3) 776.

42. ע"א 82/543 שטרן נ' שטרן, פ"ד לו(4) 752.

43. ע"א 1915, יעקובי נ' יעקובי, פ"ד מט (3) 529.

44. פרוטוקול מס' 75 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ב' כ"ג בסיון, תשכ"ב (25 ביוני 1962) בשעה 10.45.

45. פרוטוקול מס' 80 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', ט' בתמוז תשכ"ב - 11.7.62 ב- 08.30.

46. פרוטוקול מס' 97 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שהתקיימה ביום ד', י' בחשון תשכ"ג -7.11.62 ב- 08.30.

47. פרוטוקול ישיבה קכ"ד (הכנסת) - 9.4.1962, חוק בתי הדין הדתיים הדרוזיים, תשכ"ב- 1962 (קריאה ראשונה).

48. פרוטוקול ישיבה קצ"ז (הכנסת) - 25.12.62, חוק בתי הדין הדתיים, תשכ"ג - 1962 (קריאה שניה).

49. ארכיון הכנסת (תיק 169), 2.7.62.

משרד המשפטים
מדינת ישראל

שעות העבודה בבתי הדין ומספרי הטלפון:

ימי קבלת קהל: א', ב', ד', ה'
בשעות: 08:30 - 13:00
ביום ג' יינתן שירות לציבור במועצה המקומית עוספיא
בשעות: 08:30 - 12:00

לפניות:

מס' הטלפון של בית הדין הדתי הדרוזי בעיר עכו:	04-6297600
	04-6297601
מס' פקס	04-9550757
מס' הטלפון והפקס של בית הדין הדתי הדרוזי בכפר מסעדה:	04-6981041

כתובת האתר של בתי הדין הדתיים הדרוזיים:
http://index.justice.gov.il/Units/BetDinDroziLerorim/Pages/BetDinDroziLerorim.aspx

כתובת למשלוח דואר:
בתי הדין הדתיים הדרוזיים
רח' שלום הגליל 1
ת.ד. 8260
עכו